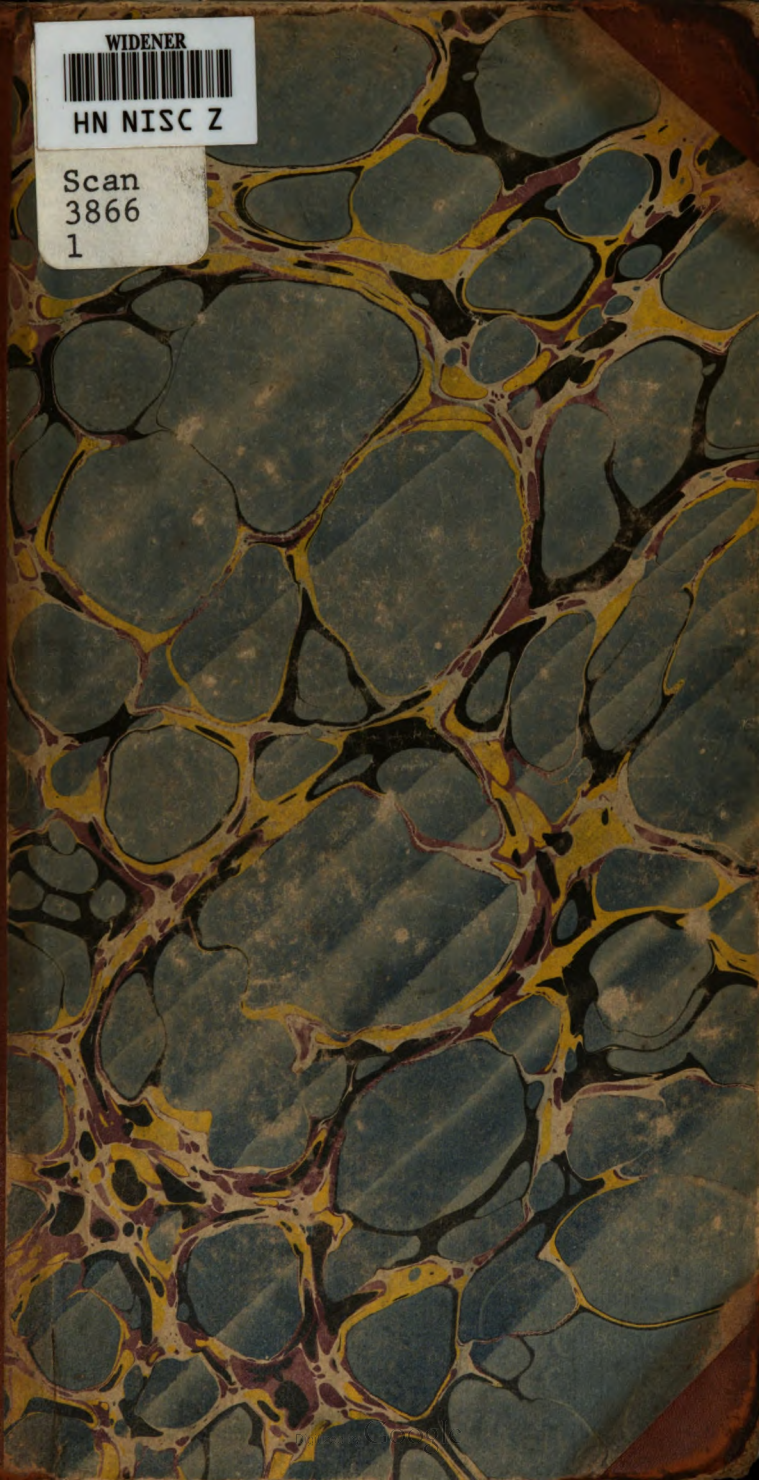

WIDENER

HN NISC Z

Scan
3866
1

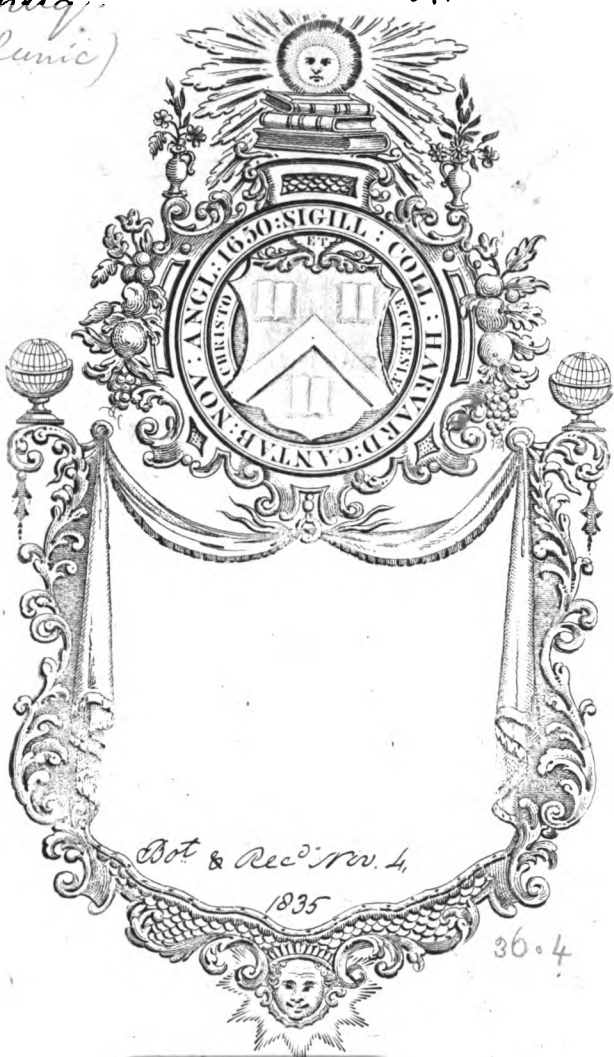

5.21

Scan 3866.1

30 July 1841

Antiq.
(Runic)

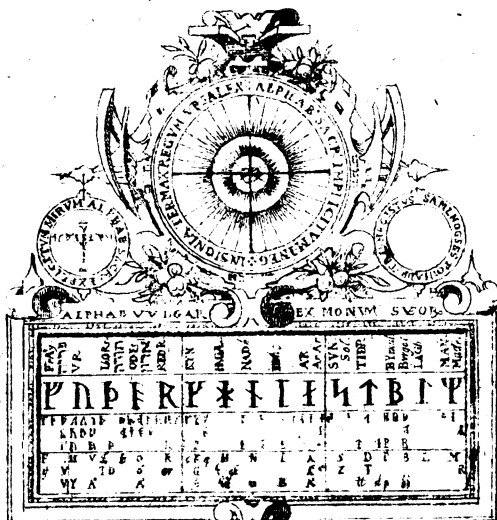
36.4

Runi Cassa

at

STABUREUS

*Hæc Univerſi Harmonia triſtici
cum Alphabeticis Svecis aut caſtremo
ſapientibus etiam admirando,
et regina Sveciæ In ſignibus
ſarvæ ſuarum nobilitat*

Öfvertryck på ſten från deſs 200 åriga kopparplåt

0

Sun-Sära,

af

Johan Gunderup
Joh. G. Siljegren.

SECHSOMÅ, tryckt hos P. A. Norstedt & Söner,
1832.

~~8236.33~~

Scan 3866.1

.D I D - II II

Melius est quodcumque verum, quam omne
quod ex arbitrio fingi potest.

Augustinus.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

1935

Erinran.

Denna Afhandling är den af Kongl. Witterhets-, Historie- och Antiquitets-Academien år 1821 med dess högsta Antiquariska pris belönade skrift: *Kunorna och Kunminnesmärken i Norden*, hvars omfång blifwit inskränkt genom uteslutande af många, äfwen allmänt kända, Kunristningars fullständigt utskrifna innehåll, hwaremot en ökad utweckling blifwit gifwen åt Inledningens, 1 Afdelningens VII Capitel och de efter 2 Afdelningen sammantfattade slutsatser. De i Stentryck utförda ritningarne äro lämpade efter den anordning, täflingsskriften nu mera erhållit.

Enär denna, icke blott i ursprungligt stic, utan äfwen i sin förändrade uppställning, blifwit alltför widlyftig att intagas i Kongl. Witterhets-, Historie- och Antiquitets-Academiens Handlingar, så wida gränserna af en wanlig del icke skulle komma att öfverskridas, har Kongl. Academien tillåtit dess ferskildta utgifwande; och såsom Förläggare, anser sig Författaren böra med wördnadsfull tacksamhet tillkännagifwa, att bemäldte Samfund, till trycknings-kostnadens bestridande, äfwen förunnat honom understöd.

Innehåll.

Inledning. Begreppet Runor;

vidfräkt: (rön) Wettenstaper 14, Färdigbeter (idrotter) 4, öfversinnliga kraströn, Trolldom (Trollteden) 9, 207;
inskränkt: tankeyttringar, muntligen 16, eller skriftligen 17, såsom tankebilder 18, jfr. 187, 197, eller ljudtecken (bokstafver) 20; dessas arter 20, jfr. 40; äldre intyg om deras bruk 22.

I Afdelningen: Bokstafslära.

1. Runmynderna och deras bokstafswärde s. 25.
2. Runmyndernas beståndsdelar: staf och kånnefret 28, (kånnefretet det wäsendilligaste 31, jfr. 26, 66) och deras ställning: wända, supade, supwända Runor 30. Skifteteden 31.
- 3 — olikheter, genom staförändringar 32: Samstafma Runor 32, Stafwellsigilla 32, 33, 78 not. 6; fortskrifning 33, 77, 88; Sammantecknade 34; Staflösa 35 eller blotta kånnefreten 36, 66.
- 4 — wäsendilliga förändringar 39: arter 40, oäkta Runor 41, urarter 41.
- 5 — namn 41; deras bruk till omskrifningar 45 (ej trolldom, 15 not); dessas beskaffenhet 46, och bruk (till Bogogripher) 47.
- 6 — ordning i Runraden 49, jfr. 25, 172; deras fördelning i ätter 49; dessas beskaffenhet 52, och bruk till Runmärken 49 (deras ärmärke 49, och ordningsfret 50); Runmärkens arter 53, och bruk 55.
7. Runornas ålder i Skandinavien 56, och bruk 57. — Åfäst af deras äldsta beskaffenhet 66—69, jfr. 35—39, 216—220.

II Afdeln. Minnesmärken; med I Räl-Runor.

A Inskrifter, a) Minnes-Runor öfwer döda:

Kunstensinskrifternas bearbetning 73, 210, egenheter i språk 76, och i skriftbeteckning 76; deras föredrag i obunden stil 79, i bunden 79; Skaldeqwäden, af särskilda arter 80; nyare digter 95.

Slod. 1. Runhällar 89, deras hemland 89, 209; benämning 90; wanligare ordalag 91; äro Sveriges äldsta bokstafsurkundur 91, 210; deras innehåll, rörande

- a) Personer; dessas namn 92, stolskap 94, husliga förhållande 96, hofställen och egendomar 97 (namngifne Swenska gårdar 97, Landstaper 99, Städer 100), wärdighet (Thignar 100, Jarl 101, Anförare, i synnerhet till flöts 101, Skaldar 101), egenskaper (godr, nytt, sniall, snakt 102, drengr (trik) ic. 103), utfärder (öfsligt ut: till Finland ic, Lissland 104, Estland, Gardarike, Solmgård 105, Austrwegr 105 (Ingwars färd 106), Grefland 107, Jerusalem, Lombardiet 108; wester ut: till Danmark, Jutland 108, England 109, Westwegr 109), dödsfärd 110; — I allt wisa Runhällarne mindre bragderna 111, än Christligt sinne 112, och filias derigenom wäsendilligen från hedniska bautastenarne 113.

b) **Företag:** 1) *Kesa sten*, i annan sýstning än *Bautastenen* 113, och derå hacka runor eller rita märke 114, jfr. 126, 140; des ställe 115, ändamål (af allmänt erkänd wigt 115): för själens hugnad 116; verkställdes af närmaste slägt och wänner 116, strax efter dödsfallet 117, en åt hwarje afsidan 117, stundom flere åt en 117; gjordes omsorgsfullt 118; stundom en håll åt flere 119, sällan åt aflägsnare försäder (ättshåll) 120, såsom gagnande blott *Christne* 121. 2) *Göra hög* 121, dock ej efter forden sed, heden hög, 122; *stenkista* 123. 3. *Begrafwas i Kyrkogård* 124) 4) *Kesa staf* 134 (öfwer en i owigd jord begrafwen 122 not). 5) *Göra luthus* 125. 6) *Förböner för afidna* 125 — är *Kunstensmärkens* eller *Kunhällarnes* huswudsackliga föremål 129. 7) *Wåg- och bro- anläggning*, m. m. för lättare färder 127, äfwen för själens hugnad 128, stundom enligt dom eller löfte 129 (namngifne broar 130); *själarhus*, *gästgifwerier* 131.

Bl. 2. Stoder, nättare tillhuggna 133; dubbta 135.

Bl. 3. Kors 137 (äfwen med munkstil 137, eller utan instrift 188) påminna om förböner för döda 138; så äfwen blotta kors-teckningar (märke) 139. *Kors-tecknen* på *Kunhällarne* 141, *Tab. V*, likna dem på *Engelsk mynt* 142, äro alla *Christna* 143 (ej *Thors hammarsmärke* 143 not).

Kunstenarnes tidhwarf i Sverige, första Christendomens tid 146.

Bl. 4. Grafstenar, tillhuggne och lagde 147, *bugtiga* (*Hwalffstenar* 147, äfwen med munkstil 148), eller *flata* 149 (*a* med rihning i äldre stil 150, *Tab. VI. a*; *b* i nyare stil, *wanliga Grafstenar*) 150; uppmana till förböner för döda 150, till den dödes hugnad 151; underrättelse om själamäso 152 och deras tid 142; besörjas af anhöriga 153; hafwa äfwen *Latin*, tecknad med *Runor* 133; bestämma sjelfwa sitt år i *angifwet* årtal 153, eller i *stora Påst-Cykeln* 154, *Tab. IX*; äro lagde öfwer *lekmän* 155, och några *Prestes* 155; dessa *stenars tidshwarf* 156.

b) **Korta anteckningar, 1) enstilda**

Bl. 5. på Bohagsting; byggnader 157, *bonader*, m. m. 158, *dryckeskärl*, *sifwersted*, m. m. 158, *redskaper* och *waror* 159; — men inga ur *hedniska högar* 159, jfr. 210 — *Kunorna* den icke boklärdes *strifsteden* 160.

Bl. 6. på Kyrkors tillbehör, jordfasta, eller lösören 161, *angifwande föremålets bestämmelse* 161, *namn* 162, *tillwerkning* 163, *föraring till heligt bruk* 165; derföre begäras *förböner* 156. *Årtal angifne* 166; *rinnade instrifter* på *modersmålet* 167, på *Latin* 170; *Ave Maria förestawadt* 168. *Kunorna* *ristade äfwen* genom *Prestes* *biträde* 170, *sälades icke i Christendomen förbjudne* 171.

Anteckningar 2) till allmän upplysning:

- Bl. 7. i offentliga anslag innehållande 1) Kunraden (blott den Swenska) 172 och Ave Maria 173, (tidens Abc-böcker, sfr. 168, 214); 2) Arkomstberyg på fastigheter 173; 3) Gränsmärken 175; 4) Anmaningar till allmänheten 176, sfr. 127, 150;
- Bl. 8. på Nynt 177, angifwande Nyntmästarens namn 177, Konungens 178; äkta, från 1042—1074, äro Dansta 179 (Guldbracteater 179, sfr. 160); mistydda och falska Runmynt 180.

B Urförligare uppsatser:

- Bl. 9. på Kastlar 181; balkar 183, deras bruk 180, mycket gammalt (för tankebildstrift) 183 sfr. 22.
- Bl. 10. i Skrifter, Böcker, serbeles i Östhaland 184, Runböcker 184, och Run-anteckningar i böcker 184; — intet gammalt bref med Runor 186.

Bildteckningar jemte bokstafsristningar 187, uttryckande äm Historieteckningar 187, äm sinnebildligt tänkta förhållanden 187, äm wisa begrepp 189, med blomständigheter 188; Kalas rit, marki, Krist, skrifrunor 189, och äro nordens äldsta skriftecken 189, sfr. 18—20.

II. Märkes-Runor 190:

- Bl. 11. i bomärken (af tankebilder 191) af Runbokstafwer med wiskorlig bemärkelse 190, 191 (på wårdtecken, ett slags fullmakt 193).
- Bl. 12. på Runstafwar, Calendern, äro Runmynder rena begreppstecken, till att utmärka tidsriften utan afseende på bokstafsljudet 194; Runstafwens namn 194, beskaffenhet 194; wedo-dagsraden 195 (Skottår 195, Söndagsförändringen 199, des Cykel, Solcikeln 197), tankebilder 197, Prim 197, Gyl-lentalstecknen 198. Run-Calendern rikad på olika föremål 199, till ursprunget mycket gammal 199, tidigt ändrad efter kyrko-Calendern 199, försedd med Påst-Tafsa 196, 203 Tab. IX (denna förklarad 203 not 5), och länge fortfarande 200; i sednare tider af 3 olika arter 200, 201.
- Runstafwens uppkomst och allmänna bruk i Norden 202. Minnesmärken med Runor såsom Trollstecken 207.

Slutlig återblick på Runminnesmärken och deras tidswarf 209.

Runminnesmärkens hemland 209, antal på särskilda orter 209, tidswarf, icke hedendomen 210, utan ungefär åren 1000—1220 de flesta 211, några mellan åren 1228—1525, med namngifna årtal 212; sednare Run-teckningar 213, äfwen underkastade 215 not. 8. Runornas användning i nyare tider 215, 216. Några Slutfatser 217—220.

Anvisningar till bifogade Teckningarne *).

- I. 1—10) Lantebilder; jfr. sid. 19, 20.
 11, 12 a) Runmyndernas kännekret, satte i en grundtyp, s. 67.
 12, 13) Samma kännekret, såsom Bokstäver, s. 39, jfr. 36.
 14) De samma med staf (på Forså-ringen) jfr. 30, 167.
 14 a, 15) jfr. s. 25, 15 a) s. 35 not. 1, 16—20) s. 21, 22, 40.
 21) De af blotta kännekreten (efter b) äro af år 1628, sid. 41;
 de föregående Annas redan på Runstafan af år 1599.
 22) Baut, 803. s. 33. 23) s. 33. 24) Från Westergötthland.
 25) Ordet Rubl, Kummel, på en Runsten.
 Fl. XI: 26) Haraldur s. 192. 27—29, 34—36) wid Mortorp s.
 192. 30) Karolus s. 192. 32) Olafur s. 131.
- II. Runmärken; jfr., Cap. VI. s. 40, ic. Dgham s. 38. not. Tri-
 Fior, Art, Tjudeilur (Runraden i 3, 4, 8 eller 2 åt-
 ter förbest) med motsvarande vanliga Runor, sid. 52,
 jfr. 50.
 Runmärkesarter, s. 53, 54; nr Baut. 767, 819, s. 55.
- III. Fl. I. 1) B. 327. sid. 145. 2) B. 244. 3) På Gripsholms
 Slott s. 106, 107. jfr. 105, 95 not. 2.
 Fl. II, a, b) B. 987. s. 137. c) wid Haggvar på Gotthland.
- IV. Fl. III a) Wid Silowarpsubde på Gland (jfr. sid. 138).
 b) Wid Vondarswe på Gotthland, sid. 137; personerna tek-
 nade å forsjets andra sida, jfr. sid. 187. c) På ön Man, sid.
 139. B. 258 sid. 144. B. 347. sid. 140.
- V. Korsteken på Runstenarne, sid. 741—145 (öfver strifna ziff-
 er anvisa N:o i Bautil, de onummerade äro af Engelsk. mynt)
 B. 539. sid. 187.
- VI. Fl. IV. B. 940 och 938, s. 148. B. 983 s. 148; 136; a) B.
 921 s. 140. b) Wid Anga på Gotthland s. 153. c) Nord.
 Total. 64.
- VII. Fl. V. a) s. 157. b) 158. c, d) s. 159.
 Fl. VI. 1) s. 161. 2) s. 167. 3) s. 165. 4) s. 169.
- VIII. Fl. VII. a) s. 172. b) s. 173. c) s. 174, jfr. 124.
 Fl. VIII. 1) s. 177. [1 a) en annan framsida]. 2) s. 177.
 3, 4) s. 178.
- Fl. IX, XII. a) s. 199. b) Worm. 299. s. 183, 193. c—g) 183,
 jfr. 199.
- IX. På stiftafla, beskrifwen s. 203 not. 5; des bruk jfr. s. 513,
 554; 157, 158, 167.

*3) De äro af Lieutenanten wid Flottans Konstruktions-Corps,
 Mr. Engel, uppritade på papper, och berisnån på sten ome-
 delbarligen afströfke.

Inledning.

Bemärkelsen af ordet Runor.

Med Runor förstås nu i allmänhet här i Norden brukade gamla skriftecken. I äldsta ännu bibehållna Nordiska urkunder inneburo Runor¹⁾ så väl uppfattningen af hvad rönt, känt och bekant blifwit, som framställningen deraf och medlen för medbelandet. Ordet Runor war således hos våra förfäder, liksom Litteras hos Romarna, icke inskränkt till blotta skriftecken, utan innefattade tillika tidens wettenskapliga och serdeles witra bildning, och fornåldrens witra ibrotter. Fullständiga utvecklingen af forntidens Runor i denna widsträckt bemärkelse tillhör icke denna afhandling; dock, enär detta begrepp stått med skriftecken i ett sådant förhållande, att ej blott detta skrifteckens allmänna namn, utan i flera fall äfwen deras hufwudsakliga beståndsdel, staswen²⁾, uttryckt desamma, hörer till Runläran att förut något närmare antyda hvad bildningsföremål under Runor i forntiden hufwudsakligast innefattades, ledande till bestämmeelse af omfånget så väl för begreppet af ordet Runor, som för den bildning forntiden förutsatte hos en runkunnig eller fullärd Runmästare.

Runor i widsträckt bemärkelse
antypa således hvad wi kalla:

I. Wettenskaper i allmänhet, och deris
bland serdeles:

¹⁾ Sing. Run; Plur. Runir, Runar; nu Runor.

²⁾ Hvad som i Vasthrudnism. v. 42, 43 (i Edda. Isl. Lerten, tr. Stockh. 1818) benämnes Jörna oc allra Goda Runar, kallas desädes v. 1, 55, samt i Alwism. v. 36 fornstafir och är desamma som fornsþjóll i Vdlsup. v. 1; jemf. flere nedanföre återopade ställen.

1. *Historia, Saga, eller berättelse om personers öden och timade händelser.*

Så beteckna *Mål-Runor* bibragta underrättelser,³⁾ *Mal-Runor* kämpasagor, berättelser om slag och hieltebragder⁴⁾. I folkwisorna frågas och i lika mening: hwem skall föra våra Runor med åra, d. ä. värdigt och troget förtälja eller besjunga våra öden, dessa händelser. Det räknas bland Konungsliga idrotter att känna serskildta personers och tids-hvarfs historier, *æfin-Runar* och *Uldr-Runar*⁵⁾.

2. *Allmän lärdom, en widsträckt, genom egen erfarenhet eller andras undervisning wunnen kännedom uti hwarjehanda ämnen, mångwetande.*

Jotnen *Wasthrudner* hade genomwandrat nio werldar⁶⁾ och war så lärd, eller som det heter, så mångwis⁷⁾, mångwetande, att Frigg fann det äfwentyrligt för sjelfwa Oden att i dessa ämnen ordwexla med honom⁸⁾. Då Oden, sådant oaktadt, under stjernad af wandringsman, med namn af *Wång-råd*, besökte honom, och de kommit i samtal, falla begge dessa kunskaper Jotnars och Gudars Runor⁹⁾; och till slut finner Jotnen med gränelse att han meddelat sjelfwa Oden sina fornkunskaper, *Sornstafir*¹⁰⁾, en benämning, hwarmed äfwen Oden utmärkt dem¹⁾.

— De troligen lika mycket *Ethnologiska*, som *Philologiska* uppgifter af föremåls benämningar hos olika folkslag, hwilka dwergen *Allwis* under besök i de 9 werldarne inhentat, kallar *Thor* likaså fornstafwar (*fornboksläfwer, fornkunskap*) och witsordar att han aldrig förut funnit flera i något bröst²⁾.

3. *Myth, eller Philosophi öfwer Naturen, d. ä. forntidens på förenämnda kunskap grundade äfåg*

3) *Gudr. Qv. I v. 23.*

4) *Zelg. Qv. II v. 10.*

5) *Riksmål v. 40, 42.*

6) *Wasthrudn. v. 43.*

7) *Frodr edr alsvithr (allwetande) Jotun; anf. st. v. 6, och alsvinni v. 1, 42.*

8) *Anf. st. v. 2.*

9) *Anf. st. v. 42, 43.*

10) *Anf. st. v. 55.*

1) *Anf. st. v. 1.*

2) *Allwism. v. 36.*

ter af naturens förändringar, werksambhet och inslytande, samt derefter uppgjorda Philosophiska slutsatser rörande werkningslagarne och hwad i enlighet dermed kommer att rönas, ofta i widsträckt och hög uppfattning.

Med återopande af sin wandring i naturens g werldar, framlägger Totnen Vasthrudner gamla åsigter af naturen, dess gång och dess krafterns strid med hwarandra, werldens undergång och det derpå följande tillståndet, samt witsordar att dessa hans mythiska uppgifter woro det sannaste, det tillförlitligaste, som han kunnat uppfatta af Totnars och Gudars Runor³⁾ eller Sornstafwar. Sådant, äfwen med bestämmande af tillståndet efter böden, förekommer äfwen i Solsången under namn af Runor, hwilka der⁴⁾ uppgifwas vara ristade af Njords nio döttrar. Sådana äro också den mörktalandes Runor⁵⁾, hwilka Asarne å Idawallen efter werldens undergång fitta och begrunda samt i hela sitt sammanhang inse.

4. Sedelära, eller grundsatser, hufwudsanningar för danande af sinnesstämning och handlingsfätt; lefnadswisshet och klofhet, grundad på rön och erfarenhet, eller Moralisk bildning i allmänhet, också med antydning af handlingarnas följder äfwen efter detta lifwet, Moral-Philosophi.

Hithörande Runor, d. ä. råd, förmaningar, klofhets och sederegler, framställda såsom föreskrifter, lärdomar, tänkespråk, parabler, m. m.; i allmänhet Moraliska grundsanningar eller hwad eljest kallas gamla Ordspråk, äro hufwudinnehållet af de gamles så kallade Höga Wisa, Håwamål, Isl. Håwamål⁶⁾, hwartill Lodsamners sånger och Runatalen utgöra slutet eller fulländningen. Dett uppgif-

¹⁾ Vasthrudn. v. 43, 55.

²⁾ Solarliod v. 79.

³⁾ Simbulstys Runar; Völusp. v. 60; jemsf. Simbulstuls Runar, Runatalsh. v. 5.

⁴⁾ Håwamål, uttaladt *Ha-wama^ol*, af adj. här, há, hátt, (*ha^or*, *ha^o*, *ha^orr*); i bestämda formen háa, háva, *ha^o*, *ha^owa*, jemsf. gaml. *Evst. hoch*, *Evst. hoch*, *Fr. haut*, (uttaladt *há*), d. ä. hög, höga, och mål, mål, sång, qwäde, wisa.

wäsende, muntert umgänge och ädelt bemödande att wända allting till det bästa, tillwinna sig medmänniskors uppriktiga wännskap. — Gamman=Runor eller allt hwad som till idrottsmannens förmån intog så man⁴⁾ som qwinna⁵⁾ war således härmed liktydigt; och denna idrott ett af de wigtigaste slags Runor, som med skäl sådes borttaga eller afwända alla slags förbannelser⁶⁾ och äfwen i de gamles tankar utgjorde den största jordiska lycka eller egentlig sällhet.

3. Fråls=Runor, Biarg=Runar, sfiickligheten att hjälpa eller rädda en sjuk, läkare=idrotten, med serdeles affeende på förlofningskonsten och känneheten af människokroppens beskaffenhet för främpors behandling.
4. Lindrings=Runor eller Ört=Runar, Lin=Runar, Lim=Runar, Läkesfiickligheten att lindra och stilla smärtor, hela sår och afhjelpa åkommor, beroende af känneheten om naturen och dess krafter i der gifne medel, såsom örter, m. m.
5. Swall=Runor, Brim=Runar, sfiickligheten att färdas till sjös och att rädda sig undan lifsfaror wid sjöswall och stormar; navigation, styrmanskonst.
6. Mål=Runor, Mål=Runar, twistemåls= eller rättegångsfiicklighet, känneheten och försigtigheten wid måls genomdrifwande, Juridik. Lagfarenheten drefs äfwen i fordnade tider med sina ferskilda former, men efter enfla lagar.
7. Snille=Runor, Zug=Runar, förmåga att genom snillebragder utmärka sig, fintlighet och snille, eller egentlig Witterhet.

Äfwen de till den tidens Wältalighet och Skaldkonst hörande egna benämningar, widlyftiga omskrifningar och beslöjade uttryck, eller hwad de kallade Skaldskapar Penningar, betecknades — ännu på 1200:talet — med Runor. Sturleson låter i sin Edda Afagudarnas Talare Brage i en berättelse utweckla för Åiger anledningen dertill att guld af Skalderna benämnas Jotnars mål, ordalag eller tal, och

⁴⁾ Eodsafr. v. 11.

⁵⁾ N. fl. v. 6.

⁶⁾ N. fl. v. 26.

Brage förklarar derjemte, att det war i Runor eller Skaldskap, som sådant ägde rum. Att än ytterligare försäkra oss att ordet Runor den tiden och här är liktydigt med der ifrågavarande Skaldskap, d. ä. Skaldernas poetiska benämningar och omskrifningar, eller Skaldespråkets egna uttryck, låter han Åger upprepa samma ord och medgifwa att detta begrepp är i Runor eller Skaldespråket genom en sådan benämning wäl inweckladt eller doldt⁷⁾. Det är i sådant afseende och wid frågan om dylika Runor som Skalderna sägas wara upphofs män eller lika oinskränkta herrar och mästare öfwer all Runkunst, Rynni⁸⁾, som smederna äro öfwer sitt snide och Lagmännen öfwer lagens skifning. Detta slags Runor komma att ferskildt, såsom tankebilder, närmare omförmälas.

Alla dessa Runidrotter åsyftade att genom inre värde och personlig förtienst skaffa idrottsmannen tillgifwenhet, inslytande och anspråk samt gagn och sällhet för honom och medmenniskor. Alla förde till ett sådant mål den, som rätt kände dem⁹⁾; Hug=Runor, såsom innebärande snille och själsstyrka, och lifwet äfwen i alla de öfriga, woro dock serdeles högaktade och deras tillhörigheter — wältalighet och skaldekonst — ansågos för gudaburne¹⁰⁾ eller från Gudomligheten i och med wisshetsmjödet meddelade menniskossjäl, hwilken åter genom sjelfwa idrotten, d. ä. själens förmåga att draga fördel af förekommande utmärkta föremål¹⁾, orsaker och verkningar till ideers uppsinnande och snillewerks frambringande, förmår deraf göra rätt användning.

Enligt forntidens åsigter lära åtminstone några af dessa Runidrotter efter olika bildning i olika mått och förhållanden tillhört de olika folkslagen Asar, Totnar, Waner eller Allwar och Dwegar²⁾ neml. såsom:

7) Braga Kæd. s. 83.

8) Målslist. efter Skalda s. 281.

9) Runtal. v. 27.

10) Runtal. v. 5. Sigurdr. v. 15. Jávam. v. 81.

1) Sigurdr. v. 15—18.

2) Runt. v. 6, 7. Sigurdr. v. 19, 20.

1. **Wotliga Konster, Witterhet, Wot-Runar**, bestående ej endast i skriftligt, utan äfwen i ledigare muntligt föredrag, trots genom en Dden tillkommit Afsarne, hvilka bäst kände deras ristning och radsättning eller uppläsning och föredrag (rista oc rada.)
2. **Bergnings-Runor, Biarg-Runar**, en serdeles räddnings och bergningssticklighet, må hända äfwen ett slags bergristningar, hade Alsvither (allwetande, allkunnige) förskaffat Totnarne, hos hwilket folkslag man skulle få (fa) dem, men mot detsamma derföre pröfwa (freista) sin styrka³⁾.
3. **All- eller Si-Runor, Al-, Wol-Runar**, att genom fullkomligheter och sättet att wara winna insteg i menniskohjertat och der bibehålla tillgifwenheten, en utmärkning tillhörande de wisa Wanerna och Alfwarne, hvilka erhållit dessa Runor af Alfwen Dwalin. För att blifwa delaktig af deras biträde, behöfde man bedja och blota (offra); bättre ansågs dock att till gillesgåfwa ej behöfwa dem bedja, än att hafwa mycket att för dem blota⁴⁾.
4. **Kraft-Runor, Meigin-Runar**, stickligheten att werka genom hemliga, d. ä. i allmänhet mindre kända krafter eller owanligare konst; dem skall Dain först lärt att tillreda och använda (soa, sænda). I dessa konstgrepp anses dwergarne wänligen såsom mästare.

Runidrotter eller Runor i denna widsträckt bemärkelse utgjorde således de olika folkslagens serstilda utmärkande färdigheter, i hvilka tillsammanstagne den bildade mannen, så länge dessa folkslag ännu ej närmare slutit sig till hwarandra, måste wara fullkomligen öfwad eller göra dem till sina egna, så wida han wille bland dem, som ägde den ena eller andra, uppträda med lika utmärkning och öfwerlägsenhet. Det war derföre, som Dden sjelf så noga utspanade hwad han kunde finna utmärkande och användbart hos de honom ej redan tillgifne Totnar och Dwergar⁵⁾, då det af honom då uppsam-

³⁾ Freista, jemf. Runt. v. 7 och Vasthr. v. 5, 9.

⁴⁾ Runt. v. 8.

⁵⁾ Jemf. Vasthrudn. och Alvismål, Jävam. v. 106—112. Dragaræd s. 84—86.

samlade Konstnarsförrådet blef den obling, de Runor, som hans mera allmänt bildade anhängare tillagnade sig, och det är därför, som i några handskrifter af denna gamla sång till de angifne arterne lägges ännu en, eller

5. Unga, nya, rena Runor, *Mærar-Runar*, med anmärkning att de tillkommit människorna (i Manhem), d. ä. dem som tillhörde den nyare Ödinska staten, samt att några af andra blifwit ristade⁶⁾.

Men hvarken sak eller benämning hafwa alltid behållit denna renhet: missförstånd, egennytta och widspelse gjorde, på grund af de hos den skicklige Ödrottsmannen förmärkta lyckliga följder, uti Runidrotternas väsendtliga ändringar och tillsatser. På Runornas räkning, ei mindre såsom insigter, med inbegrepp äfwen af skriffonst, än isynnerhet såsom skickligt utförda Ödrotter, föröfwades flersaldiga missbruk; bestående i deras ristande wid hemlighetsfulla företag för Åstadskommande af hwarjehanda besynnerliga verkningar, eller ett slags trolldom, hvarföre ock Runor förekomma såsom:

III. Trolltecken, Kraft-Runor, Meigin-Runar.

Att Runor blifwit ristade under påstånde att sådant, skulle Åstadskomma eller afwända wisa öfwer naturliga verkningar, är nog bekant för att icke mera blifwa twifwel underkastadt; och intyga så wäl ännu beständliga dyliska Runotecken; som beskrifningar deröfwer, att de af oss wanligen under detta namn bekanta bokstäfwer der till blifwit begagnade. Än förmärkes en enda Runa warit dertill nog, än åter användes flera, dels, såsom wanligen i skrift, den ena jemte den andra, dels alla till ett ord behöfliga mer och mindre konstigt i en figur hopsatte, och än åter mera wilkorliga figurer, hwilka blott tyckas till några stref hafwa gemenskap med Runorna. Innehållet af de många oss bekanta dyliska forntida trolltecken intyga att de till en början warit ett

⁶⁾ Runt. v. 6.

skrifligt antybande af den önsfåde werkan, hvars bok-
 skrifwer sedan blifwit med mera konst hopsatte, samt slut-
 ligen andra ord, efter godtsinnande antagne, hwilka icke
 hade med werkan någon gemenskap, och stundom icke ens
 utgjorde en sammanhängande mening, hwilket äfwen äger
 rum med dertill hörande beswärjningar, sånger och bö-
 ver; hvarsföre och häruti icke är att wänta serdeles djup-
 sinnighet eller något af wigt⁷⁾; och är det märkligt att

7) a) En eller annan särskild Runa begagnades i wisa fall,
 t. ex. Runan **Wōð** T såsom **Wōð**-Runa, Sigurdr. v. 7, att
 warna genom hogkomsten af ämnet för des innehåll **Wōð**
 (jemsf. här längre fram sid. 14); **Tyr** T till Seger-Runa, anf-
 st. v. 6, att uppmäna till mod; begge således sinnebildligt
 eller allegoriskt. Äfwen uppgifwes i sednare häfder att Ru-
 nan **Sol** skulle begagnats till att svinga sömuthorn, d. ä. att
 söfwa någon.

b) Flera Runor jemte hwarandra förekomma äfwen, såsom
 i wanlig skrift. Huru detta Runornas bruk från äldre tider
 och troligtwis ursprungligen varit att helt enkelt teckna wan-
 liga Runor till uttryckande af den werkan man åsyftade, upp-
 lyses af ristningen, som blifwit gjord för den glömskedryck,
 hwilken räkttes Gudrun och i Edda-Sången Gudrunarharm.
 v. 21—23, så beskrifwes:

Woro i hornet
 alla slags staswar
 ristade och rödfärgade —
 läsa dem jag ej kunde:
 Hjungstiften lång
 & hedemarken (en orm, beskrifningen på Runan **Y**)
 Ar of Furet (ett ar med sina agnar, d. ä. **Y**, **P**, **F**)
 och djurens gap (beskrifning på Runan **N** U);

af hwilka Runor tillsammans blifwer ordet **fus** d. ä. **sof**,
 eller befallningen att söfwa; om det widare läses på an-
 nat sätt, som med sådana Runristningar icke war owanligt,
 (jemsf. här längre fram sidan 14) blifwer deraf **fus**, d. ä. **be-**
nägen, höjd för något, och på begge sätten uppläst, framsa-
 des ordet **fus-fus**, d. ä. **sofbenägen**, sömnsjuk, hwilket just
 war hwad ristningen skulle werka. Andra likaledes på flere
 sätt, med enahanda deraf wid uppläsandet uppkommande or-
 dalydelse, finnas uppgifne, t. ex. mot gulsot; att på den
 sjukes naglar teckna Runorna till den ofta och för åfskilligt
 bruk använda versen:

S **A** **T** **O** **R**
A **R** **E** **P** **O**
T **E** **N** **E**
O **P** **E** **R**
R **O** **T** **A** **S**.

de gamle Runnästarna på flera ställen förråda att de själwa ansågo och för sina lärjungar framställde sin upp-

hwilken kan börjas från föra håll och läsas hel och hällen och likwäs alltid gifwer samma ord, samt således lemnar ett prof huru riktigt fullkomliga Troll-Runnifningar borde sammanfattas.

Flere åter hafwa ej så konstlig sammansättning, utan gifwa antingen blott bokstäwer eller wisa ord med Runor, t. e. (i ett Avennagaldr): Jag ristar dig Asar ätta, Röder mio, d. ä. 8 1 A och 9 1 R; och till botmedel för utfor orden Jhesus Kristus sotser (*swrno* ?) mundum liberavit, d. ä. Jhesus Christus, Frälsaren, har befriat werlden; för lycka i brådspel likaledes i Runor orden: Olaf Olaf Harald Harald Ririr Ririr, samt läses Pater noster till G: Dlofs ära; och flera dylika.

c) Flere Runor till hela ord finnas funtom hopfätte i en figur, (jemf. Runl. cap. 3). I 8 tecken, hwilka skulle tjena att återbringa hwad kulet är, innesattas på sådant sätt alla Runorna till hwar sitt af följande 8 ord: Baldr, Tyr, Thor, Odin, Loki, Janir, Sidnir, Frigg. Likafå finnas efteråt mid slutet af somliga Busluböner: Sidnir, Sengr, Thundr. m. fl. Odens poetiska benämningar, hwardera i ett enda tecken; sådana tyckas de Runor warit, som Egil fann hos den sjuka flickan. (jemf. sid. 14).

d) Dessa sammansatta tecken kunde åter widare hopställas, äfwen som flersaldiga wilkorliga tecken finnas använda, hwilka blott i ett eller annat strel synas med Runorna hafwa någon likhet; och tyckas några tecken med tiden fått egna namn, t. e. Gavaldr, Ginfari, Salomos insegel, m. fl. — På Island isonnerhet lära (efter 1200:talet) kunniga män, äfwen lärde och Prestar, syfelsatt sig med Runböcker och warit rypfbare för hwarjehanda dylika, oftydliga konststycken. (Hér á Islandi hafa margir menn fródir verid sem hafa Runabækur med færdes hast á fyrri dögum, jafnvel Klerkar og Lærdir menn, og hafa nafnkunnugir fyrri á dögum verid af adakilianlegum konststickum og hafa thó alldrei verid kéndri ad nockri theirri óbæfu mönnum edr kúkindum skada ad gjöra. Olafs hins Gamla Skrif um Runalist. Msc. Isl. på K. Bibl. i Stockh. fol. 64, bls. 137.)

Isländska händerna omsformåla 4 hufwuböcker: Gränfina, Gulfina, Raudfina och Silfra, innehållande alla kända Runkonster och annan kraftig skrif — hufwubalkligen gamla Prestmäns, t. ex. Samund Frodes, Haldans i Fellstad i Stättahlid, Thorkels Prests Gubbjertsons, Dlof Lo nes och Straumfiarbar Halles Idrotter, — hwilka böcker alla gått förlorade; anf. fl. s. 133. Underrättelser om dessa konster saknas dock icke i andra uppgifter, och har Jon Lärde i sitt Skrif (Msc. på Kongl. Bibl. i Stockh.), på 1500:talet,

gifna Runtröddom såsom ett allegoriskt konstverk⁸⁾ hvar med den ofunniga och widspelfiga hopen förståndades. Det war den gamla tron att ett sagdt ord oundwifligen skulle gå i fullbordan, som härtill blef hufwudsakliga grunden; wördnaden för derjemte öfwade mystiska företag gaf Runristningen helgd och bekräftelse, den af omsländigheter beröende utgången gaf konsten aktning och förtroende. — Om ej dessa widspelfers äfwen finaste rötter hade en så rik och afgjord näring i menniskonaturen, skulle man sammerligen förundra sig mera öfwer den lättrogenhet och det sittande efter det underbara, som ännu i våra dagar ända till widunderlighet blandat sig med tidens förfining, än öfwer den gamla tröddomen, som i de mest aflägsna tidehwarfwen nästan endast af den ofunnige förblandades med höjden af snille, wisshet och bildning. Således, långt ifrån att förwisas till glömskan, torde äfwen widspelferna förtiena följäs på spårren, enär deras uppkomst och wantrons utveckling ofta nog torde befinnas härslutne ur missförstånd af forntidens högre och för mängden mera ofattliga grundläror, lifasom här råbeten, hwilken såg i alla hysningens egenstaper något öfwerfinnligt, snart inbillade sig att Runorna inneslötö förborgade och öfwer naturliga förmögenheter.

samt i sednare tider Jon Olafson af Grunnawik i sin Runologi (Msc. i Köpenhamn) äfwen häruti gjort åtskilliga anteckningar.

I K. Antiquitets-Archivet i Stockholm förwaras en dylik Isländsk konstbok från 1400-talet, på pergament af 32 blad, till storleken wårt 12:0-format, innehållande hwarjes handa botemedel och konstler, med dertill hörande ritningar, böner och sånger. Derutur will jag anföra att det der afritade Salomos insigel tillstrefs serdeles stor werkan; den som bar det på sig, kunde icke drunkna, ej skadas af wapen eller dö swår död eller något honom till skada lända; äfwen som medlet att injaga fruktan hos sin owän, att risla * * e på en risqwist, som bäres på bröstet, hwarjemte man bör laga att man får se honom förr än man af honom blifwer märkt, samt läsa 3 gånger rätt fram och 3 gånger baklänges orden: sprengd mans hoc flydi tuui boll, och bakfram: boll tuui flydi hoc mans sprengd, förtjenar att anföras, emedan detta icke är annat än minnesorden, som innesatta Daniska Runraden; jemf. Runl. cap. 4.

⁸⁾ Jemf. här längre fram sid. 14.

Thuru gammalt detta Runornas bruk än är, har jag likväl icke funnat utröna att det varit annat än ett missbruk af skriftecknen, som uppkommit först när skrift ifrån denna hemlighets äldste innehafware för allmänheten begynt framträda. Sjelfwa konsten att med några strek beteckna ljud och tankar skulle väl under de första med skrifkonstens hemligheter i allmänhet mindre bekanta tidehvarfwen wäcka en spennerlig förwåning och anses i sig sjelf såsom en trollkonst, som ej funnat uppsinnas eller utöfwas af andra än Gudarna och deras sändebud eller dem, som med högre wäsenden stodo i närmare förning; men också skulle de tecken, som så hemlighetsfullt verkade på själen, tilltros icke mindre verka i hela naturen, och följaktligen snart blifwa ansedde som en hufwudsak för verkningar, hwartill de brukades blott såsom en skenbar bisak.

Detta wisar sig redan i den serdeles Runkunniga Brynhilds föreskrifter om Idrotterna. Der gifwas wisserligen bestämda hänwisningar på wanliga Runnynder⁹⁾, samt huru och hwar de för ändamålet skulle användas; men så väl af detta deras bruk, som af sjelfwa yttrandet i föreskrifterna derom, inhämtas, att dessa ristningar woro till och med af henne ansedde, om ej alldeles öfwerflödiga och owerkfulla, åtminstone icke behöfliga. Beträktom blott t. ex föreskriften om All- eller Ol-Runor, umgängets eller huslighetens Runor, nemligen: För att genom huslighets- och umgängets-idrotter eller egenskaper hafwa ett trefligt hem och hustruns jennna tillgifwenhet, hör undwikas allt hwad derpå kan hafwa ett menligt inslytande, och i stället hållas större gästgärd, samt för sådana sängwäm hafwas tillräcklig brygd, tillredd af wälsmakliga örter. Sedan allt annat behörigt i enlighet härmed på bästa sätt war anskaffadt, kunde man, om så behagades, (för att gifwa tillställningen ett mystiskt utseende) gerna och med förhoppning om framgång ristla Runor på dryckeshornet och på han-

⁹⁾ Mynd är en icke länge sedan ännu bruklig Swenskt benämning för hwad wi kalla Kapnad (utseende), eller ispynerhet figur, hwilken, såsom för Runornas figurer passande, här äfwen wid deras beskrifning begagnas.

den, samt Runan Udd på nageln, der den snart kunde utplånas, men så länge den berstädes war synlig, alltid tjente till påminnelse att vara försigtig och warsam, efterfinnande denna Runas innehåll, neml. Udd; och när allt så tillgått, försäkrar Runläraren billigtwis med full tillförsigt att en sådan dryck icke är till skada blandad, eller att den, med allt detta mystiska, war likwät helt oskyldigt tillredd och wanlig.

Då enkla mynder på detta sätt wunnit anseende såsom undergörande, bör wäl, sedan mynder sammansattes så konjigt att de föreföllo sjelfwa innehafwarne af konstens hemlighet swärtydiga (jemf. Runlär. cap. 3, 6), det anses mindre underligt om en mindre kunnig, widsefkelig allmänhet förwånades öfwer deras werfningar och trodde i sjelfwa de ristade mynderna ligga en öfwer naturlig kraft, hwilken en mästare i konsten skulle efter godtycke kunna rigta och använda. En forntidens utmärkte trollrunristare Egil Skallagrímson gaf och wid flere tillfällen styrka åt denna folktro. Så t. ex., en gång kallad till en sjuk flickas hjelp, framdrog han under hennes hufwudgård ett hwalfskben, tecknad med 10 lönsastwar, innehållande hwardera ett ord. Då han insåg att Runristaren med dem hade haft för affigt att winna flickans kärlek, men derutur kunde tillika utwecklas andra ord, hwilket werkat att flickan, i stället för att blifwa kär, blifwit sjuk, eller såsom forntiden sielf uttrycker sin folktro: de ristade Runmynderna hade werkat mera efter möjliga orden och innehållet än efter Runristarens åsigt; råder han: ej må den Runor rista, som ej är wäl öfwad, ty det warder mången till men, om en lönlig mynd är flertydig, d. ä. om den ej är bättre sammansatt än att derutur kan läsas annat än hwad som warit åsyftadt.

Uppgifterna om så wäl använda mynder, som om sättet att begagna dem, lägga för dagen att Runtrouadomsheimligheten i forntiden, ursprungligen och hufwudsakligen, utom de derwid förekommande andra heimlighetsfulla företagen, bestått i idrotter eller skickligheter, till en början serdeles den att skrifwa, omfider att skrifwa med inwecklade och konstligt sammansatta mynder; äfvensom att wisa af godkände mästare brukade eller sam-

mansatte och lika säkert som andra folkslags skyddsbilder, läsning öfwer sjuksdomar, m. m. d. för verkamme ansedde Runtecken, jennväl blifwit begagnade af dem, som ägde mindre insigt i Runorna eller konstens ursprungliga hemlighet, men likväl föregifwit sig känna konsten; hwadan och i dithörande böcker finnes en mängd af Runmynderna oberoende trolltecken.

Men dessa kraftiga ristningar, de må för öfrigt hafwa bestått af egna mynder eller de wanliga Runornas, hwar för sig eller flere i en mynd hopsatte, finnas dock aldrig i forntiden utgjort några egna Runarter, hwarföre de icke haft eller kunnat hafwa några särskilda dem, med afseende på deras mystiska eller magiska bruk, tillkommande benämningar, såsom särskildta slags Runor, t. ex. *Sist-Runor* att få sist, o. s. w. När dylika trollrunarters namn eller dertill uppgjorda bestämmelser hos sednare Runbeskrifwars förefomma¹⁰⁾, är sådant ett missförstånd och ingalunda grundadt på förfäders bruk, eller enligt deras åsigt, utan blotta namn-til-

²⁰⁾ Detta missförstånd märkes isynnerhet hos den ammars grundlige Verelius, hwilken sökt att med Rugmans anvisningar af allt detta göra en ordentlig uppställning, som sedermera blifwit i allmänhet efterföljd. Följande är en kort öfversigt af denna uppställning:

Runorna bestodo enligt deras åsigt af 2:ne slag: 1) *Mål-Runor*, eller *fristecken*, och 2) *Troll-Runor*, eller *Runor*, hwilka tilltroddes öfvernaturliga verkningar. *Mål-Runorna* woro grunden och *Troll-Runorna* fortsättningen och utvecklingen, fortgående i öfwer 20 grader eller alfabeter med en efter graderna ökad kraft. Gradindelningen antages hafwa stett på det sätt att i 1:sta graden eller alfabebetet fick hwarje Runa ett namn, anvisande det föremål, hwilket Runans mynd liknade eller skulle framställa, t. ex. Ψ kallades *Madher*, d. ä. man, menniska; i 2:dra graden beskrefs en egenkap hos det föremål, som med Runmynden hade gemensamt namn, (dock utan något afseende på Runmynden,) t. ex. *Madr moldar auki*, d. ä. menniskan är nullens förökelse; i 3:de graden gjordes ett annat dylikt tillägg, t. ex. *mans gamman*, d. ä. menniskans nöje; o. s. w. På sådant sätt blades gradwis alla myndnammens beskrifningar, och redan efter 7:de graden skulle behöfwas en skalds wishet att förklara Runan, då och de mörka *Troll-Runorna* börjades, af hwilka hwarje grad eller slag skulle hafwa sitt eget namn och sin egen werkan, t. ex. 10:de graden eller slaget, *Gialm-Runor*, 11:te *Speld-Runor*, 12:te *Lin-Runor*, hwilka skulle tjena att lindra *Glade-Runor*

lämpningar, hvilka den forntid, som dem begagnade, icke widfändes.

Runor i inifrånkt bemärkelse

innefattade åter de mera egentliga medlen för tankans framställande så wäl muntligen som skriftligen.

I. Muntligen utgjorde Runor ett ljudligt frambärande af tankar eller

1. Uttal, utsaga, tal i allmänhet, såsom tanketecfen, fattliga för örat.

§ sådana Runor bragte (sic¹⁾ Den hwad han förut ristat, hwilket på annat ställe kallas galdr at gala²⁾, d. ä. genom articuleradt ljud angifwa, måhända äfwen metristt föredraga. § gamla versspråket är Runi benämning för en Man och Runa för en Qwinna, med afseende på denna bemärkelse, emedan det är liktydigt med spjalli³⁾ och máli⁴⁾, som betefna talande, språkande⁵⁾, och att
runa,

nas verkningar; 14:de Belg-Runor, 17:de Sol-Runor, 19:de Selm-Runor, o. s. w., och skulle de högsta graderna gifwa makt att uppfalla böda och beswäria andar; (Verel. not. rill Herv. Sag. s. 98 följ., m. fl. sednare förf.) — Men för hela denna Ram-Runornas och Swart-Runas Stafsöfs uppgjorda gradering och dess forntida verklighet gifwes ingen annan grund än att en eller annan på 1600:ta förmodat att de hedniska Nordboerne öfwer 1000 år före den tiden så begagnat Runorna: Deremot gifwa äldre och medeltidens handskrifter, uppsatte af sakkännare, bestämda upplysningar om de i denna uppställning sammanblandade ämnens rätta beskaffenhet, deras forntida ändamål och bruk, nemligen: myndnamnens omskrifningar af Stalderna till ett slags egna snilleprof, samt de återopade Runarternas namn såsom beteckningar på särskilda slags Runmärken eller Runornas urarter, hwilket här framdeles närmare utvecklas (i Runlär. 3 och 6 cap.).

¹⁾ I runum fac. Runtal. v. 20.

²⁾ Ans. fl. v. 15.

³⁾ Staldspæarm. i Sturl. Edda s. 173, 199.

⁴⁾ Af spjalla, tala; jemf. Engl. to spell; Gospel.

⁵⁾ Af mála, tala.

runa, Isl. ryna⁹⁾, är språkas, talas wid. Här af inhemtas och egentliga betydelsen af Gamman: Runar⁷⁾, d. ä. tal till gammann, till nöje, behagligt tal; Vifs: Runar⁸⁾, d. ä. qwinnoglaun, fällsapsjoller.

2. Samtal, samspråk, serdeles i förtrolighet.

Med afseende på det ej sällan förekommande, oftast förtroligare samtalandet, kallas Jarlen och hvarje annan betydande man, som hade närmaste tillträdet till Konungen, Grams eller Kungs Runi, d. ä. sin Konungs samtalar, förtrogne⁹⁾, och den gifsta qwinnan uteslutande Runa buanda sins, sin hushondes, mans runa, d. ä. förtroliga, samtalsvän¹⁰⁾; samt Eyra: Runa¹¹⁾, öronruna, eller så förtrolig att man kan i örat hwiska till henne något i förtroende, d. ä. synnerligaste, förtroligaste vän; hwadän och flere forntida qwinnonamn slutades med run, t. e. Alrun, Alfrun, Gudrun, Kristrun, Oddrun, Solrun. Ordet har i beslägtade språk äfwen bemärkelse af sakta hwiskande, tala i mjugg, hemlighet o. s. w.¹²⁾.

II. Skrifteligen eller ritade, woro de gamla Runtecknen, såsom ords eller tals uttryck för ögat, företrädande verkliga ords ställe, d. ä. språks, ljuds tecken, hwilka för att fattas af örat, måste uttalas, radas upp; men åter betraktade blott af ögat såsom wissa ritade figurer, d. ä. med afseende på sjelfwa de uppriktade tecknen eller mynderna, singo de namn af rit, rit

⁹⁾ Sw. Rim:Chron. och Riksmål, v. 11.

⁷⁾ Lodsafn. v. 11, 21, Sigurdrifom. v. 5.

⁸⁾ Ol. Hel. S. cap. 220, och Iduna i häft., Ab. 59.

⁹⁾ Skaldskaparm. Ab. 173.

¹⁰⁾ Alf. B. s. 202.

¹¹⁾ Dölusp. v. 46. Lodsafn. v. 6.

¹²⁾ T. e. gamla Lytta: runen, rhunen, rymen, runezzan, raunen; Angel: Sächs. ic runig, runere; Engl. to rown in the eare; äfwen Sicamb. reunen, roenen. ruynen; Cymr. rhegain, Moeso: G. runa nemun fatta hemliga råd; Runa, bemlighet; w. B.

ning³⁾, hwilket likwäl icke alltid, serdeles i sebnare tider, blifwit iakttaget.

Hos de gamle Swenskarne utgjordes dessa ritade, ristade Runor eller Skriftecknen af

1. **Tankebilder, Hug-Runor, Rit**, enkla grunddrag af lätt tecknade och allmänt kända föremål eller deras delar, begagnade till uttryck för ord och tankar. Dessa bilder, tagne i egentlig eller oegentlig bemärkelse, hopställades på ett sådant sätt, att de utgjorde ett slags allegoriskt eller paraboliskt omskrifwande framställning af en tanke, för hwilken man ännu, så länge ljudtecknens bruk war okänt, icke ägde eller kunde använda, åtminstone i skrift, eget abstract begrepp, och utgjorde således dessa Runor, såsom tropiska och följakteligen mångtydiga, flere i en grupp eller tasla tillsammans, en Hieroglyfisk **Tankebildskrift**, en egentlig **Ideographi**, för ett lika beskaffadt språk, hwilket i sig sjelf gammalt i Norden, här länge fortfarit i wältalighet och serdeles i Skaldekonsten.

Sådana äro de Hug-Runor, hwilka Brynhild, i Segerdrifwemål, såsom Lärarinna i alla slags Runidrotter, fordrar af den, som will utmärka sig såsom snillrik och witter. Hon meddelar och sin lärjunge en öfwerfigt; af deras uppkomst, beskaffenhet och bruk, allt i forthet och med begagnande af samma föredrags bilder.

Hug-Runor skall du kunna,
om du will för andra
i snillrikhet utmärkas;
dem uttalade,
dem uppritade,
dem upptänkte Hropter:
af den saft,
som utlätt hade
ur Heiddroppers hjerna,
ur Hoddroppers horn:
på herget stod
med swärdssegg,
och hjälm på hufwudet:
Då talte Wäners hufwud

wisligen det förka ordet
och talte werkliga Runor:
Han sade dem ristade å stölden,
som står för sinande guden,
å Arvakers öra,
å Allsvinns hof,
å hjulet som rullar
under Thors wagn,
å Sleipners tänder (tömmar),
å slädens fiätar (medar),
å björneramen,
å Brages tunga,
å ulfwens flor,
å örnens näbb,

³⁾ Gemf. Jon Färbe i des Skrif; msc.

å blodiga wingar,
 å bryggans slänger,
 å förlofsande handen,
 i den läskandes siät,
 å glas och å guld,
 och menniskors wälgång,
 i win och wört,
 och å wölvans säte,
 å menniskohull,
 å Gungners udd,
 å Granes bröst,

å Nornans nagel,
 å ugglans näs;
 alla worbo affskafne
 der de funnos ristade,
 mängde i heliga mjödet,
 och widt fring spridda;
 de finnas hos Asar,
 de finnas hos Alfwar,
 somliga hos wisa Waner,
 somliga ägas af menniskorna
 (i Manhem).

I dessa såsom exempel uppräknade Runtecken och i deras affskafning, der de ursprungligen stodo ristade, anwisas tydligt, så wäl till ristade mynder, som till deras grundbegrepp. Deras ingående i det heliga mjödet, eller skaldefonstien och omskrifningarnas betecknande med Runor, bestämma uttryckeligen sättet af deras användning i skaldefonst; nemligen såsom de egna bildrika beteckningar, hvarmed skaldberna utmärka sina framställningar, eller att fornskaldbernas omskrifningar utgöra dessa Hug-Runor, samt att deras danande och användning är den Runkonst, den Rynni, öfwer hwilken skaldberna woro så fullkomliga och oinskränkta mästare.

Samma grundämnen, samma beskaffenhet och samma bruk igenkännas i de tankebilder eller ideographiska bildteckningar, som finnas i urminnes tider inbyggne på fidsstenarne uti en hållkista i det bekanta Riwiknionumentet, och i våra berg på flera orter i Sverige blifwit anmärkte, serdeles i Norrland, Östergötland och Bohuslän. I dessa ristningar igenkänner man tydligt motsvarande tecken eller dessa Hug-Runors mynder, samt lika beskaffade bildliga hopställningar i ristning, som med ord blifwit antyddas i versspråket. Dessa Tankebilder eller Bild-Runor lära således vara i de mönster, hwilka skaldbernas omskrifningar äse, och de urbilder, efter hwilka dessa ursprungligen blifwit danade.

Till prof af detta mindre bekanta skrif- och uttrycksätt, torde några mynder med motsvarande ordalag hos skaldberna böra anföras, t. e. Tab. I n. 1 träd, n. 2 wattendroppen (tecknet för wättska), n. 3 wägen, bölian (för slytbarheten), samt n. 4 sköld, spjut; och i sammansättning: n. 8 skeppstråden, skeppsfogen, d. ä. sjömån, sjöfolk; n. 6 (spjuts) udds (droppen) wättskan, Odd-lå, d. ä. blod; n. 7 torpens eller walplatsens (droppa, wättska,) dryck,

hrókabiörr, valbiörr (Luff. Bier), d. ä. blod; (bi-) hönungs-bölla, húnángaallda, d. ä. mjöd; och än vidare: n. 10. biböljans (Skepp) farkost, d. ä. mjödhörn, m. fl. i längre satser, med många sammansatta ord till hel mening. Ett uttryck, som oberäknadt de bibegrepp, hvilka kunna ligga i fogelhusvunden och sköldarne, i ställningen gifwes af orden Runi, spialli, eller kanske rättare sési, som siter och i förtroende språkar wid någon, d. ä. förtrolig, wån, se Tab. I n. 9. Hwad inslytande detta betydningssätt haft, äfwen på det poetiska talspråket, inhemtas redan af sköldens benämning Hildarhiöl, stridshjul, som tybligen syftar på teckningen Tab. I n. 5, 4. Dessa Nordens äldsta och alldeles egna skriftecken och Runor i ordets första och troligen egentligaste bemärkelse, förtiena, både för sig sjelfwa och det inslytande de haft på Nordboernas gamla bildning, en fullständigare utveckling, hwartill här ej är rätta stället, och hwartill jag äfwen egnat en särskild afhandling, ehuru jag wet, att för framsägandet af de sanna orden och för möjligheten att ur de mycket stora och mycket utbildade (Stinna) stafwar, hvilka forntidens mörktalare (Simbulthular) framställt, utleta rätta orden och tolka deras mening, eller att gifwa dessa Nordens äldsta Runor deras i sin helhet rätta ljudliga uppläsning och i vårt språk fattliga mening, fordras en skarpsinnig, med forntidens skrifssätt och uttryck förtrolig Forskare; hvars bemödanden dock torde blifwa fåfånga, så länge wi ännu sakna fullständigt och troget aftecknade ritningar.

2. Mål-Runor, Målstafir, ljudtecken, motsvarande hwad wi kalla bokstafwer, i hwilket afseende de och kallas Bok-Runor, och äro ännu wänligen, likasom fordom på Runstenar och i gamla qwäden, hwad egentligen förstås med ordet Runar. De tyckas tillhört de nordligare Götiska folkslagen under medeltiden före latiniska bokstafwernas allmännare antagande, och hafwa, äfwen sedan de fått särskilda tillsatser för att swara mot främmande språks tecken, hos de olika stammarne i grunden bibehållit sin ursprungliga släktlighet. Af sådana känna wi:

1. Swenska Runor, bestående af 16 bland ännu bekanta arter de enklaste och äldsta mynder, innehåll-

lande i sin enkelhet den wäsendtliga grundform, som i de andra mera konflade arterna igenkännes. De hafwa från forntiden, som dem begagnade, här blifwit till oss förwarade, synnerligast genom inbuggning å ett eget slags gråstenshällar.

2. **Danska Runor**, samma Runor med ändrade och nya tecken föröfste, för att i Runraden äga serfildta tecken, swarande mot hwarje bokstaf i det på deras daningstid brukliga latinska alfabetet. De påstås wara i denna fullständighet compilerade af Daniska Konungen Waldemar, ehuru några finnas redan före hans tid warit i bruk. De förekomma i Danmark, och synnerligen i det nuwarande Götthalandes sydliga, fordom Daniska orter, så wäl å stenmonumenter och andra fornsaker, som ock i böcker och på Daniska Kongl. mynt, och tyckas ifrån Daniska Riket spriddt sig till Norrige och Island, men i Sverige blott 2:ne af de deribland besintliga ändrade tecken blifwit begagnade.

3. **Wendiska eller Slawiska Runor**, en genom förändring af wissa Runors bemärkelse och tillsats af andra för ett lämpligt uttryckande af Wendiska språket afpassad utbildning af ofwannämde 16 Runor, ware sig danad i äldre eller nyare tider. De hafwa serdeles blifwit anmärkte på Wendiska find af gudabilder af metall⁴⁾.

4. **Tyska eller Marcomanniska Runor** äga med nästföljande ganska nära likhet och stilmåden, utom i deras teckning med penna, består mest blott i färre tecken. De finnas, redan ordnade efter latinska alfabetet, anförda af en skriftställare från 9:de århundradet⁵⁾ och i andra handskrifna böcker⁶⁾.

⁴⁾ Beskrifne af Masch, die gottesdienstl. Alterthümer der Obotriten aus dem Tempel zu Rhetra am Tollener See, Berlin 1771; af Arendt, Wäsching, m. fl. andra.

⁵⁾ Hraban, Maurus i Goldast. Scr. Rer. Allem. II: 67, samt Wolfg. Lazius de Migr. Gent. p. 514.

⁶⁾ De beskrifwas fullständigt af Hr W. C. Grimm, über deutsche Runen, Götting. 1821.

runristade gamla minnesmärken de för dessa särskilda Runrader till grund liggande hufvudbragen i deras hela enkelhet ännu i bruk under och långt efter deras vida fullständigare utbildning hos de andra beslägtade och angränsande folken. Denna af så och enkla tecken bestående gamla Runrad, hwilken, i Norden länge besittlig och såsom grund för de sydligares mera estet tidernas kraf sammansatta bestämdt åberopad, i Sverige städse förblifwit i minst ändradt skick bibehållen, kan med skäl kallas Swenskt, om än med icke större anspråk än till skillnad från de öfriga.

En närmare undersökning hwar och när dessa gamla mynder uppkommit, och af hwilka urbilder de blifwit föranledde, har redan fästet forskares uppmärksamhet samt framkallat många förslagsmeningar. Derwid har wäl straxt blifwit lika klart att några mynder äga med de gamla clasiska skrifttecknen en icke blott tillfällig likhet, som att sådant icke gäller för de flesta Runmynderna; men det helas rätta ålder och förhållande till det ena eller andra folkets skrift, tyckas i följe deraf så mycket mindre kunnat med afgörande skäl styrkas, som en sådan fullkomlig öfwerensstämmelse i det hela knappt lär vara att wänta, enär Swenska Runraden, äfwen i sitt wanliga enkla skick röjer sig hafwa ifrån sin ursprunglighet till någon del afwitit. Härwid torde en närmare uppmärksamhet på Runornas fordna serskildiga bruk i Norden lemna några säkra anwisingar, då derunder — synnerligen i de många steknader, hwilka denna bokstafsrad, med troget bibehållande af sitt grundbegrepp, till och med samtidigt iflädt sig, — den bestaffenshet alltid orubbad qwarstår, som varit ursprunglig och hwilken man tänkt sig såsom hörande till Runornas wäsendtliga och oföränderliga egenstaper, hwarjemte denna mångsidiga utweckling witsordar de fordna Nordboers hug och fallenhet, eller gifwa ståndpunkter till Sweriges fornlösta bildningshistoria.

Första Afdelningen.

Bokstafslära.

Cap. I.

Runmynderna och deras bokstafswärde.

Runorna, våra äldsta Swenska bokstafswer, eller till uttryck af språkets ljud begagnade skriftecken, sådana de från urminnes tider äro of bekanta och wanligen finnas på Runstenar och andra fornsaker, woro följande 16 mynder, hvilka fins emellan iakttagit denna ordning¹⁾ inom alfabetet eller så kallade Runraden:

Ƶ Ɔ Ƨ Ƨ Ƨ Ƨ Ƨ Ƨ Ƨ Ƨ Ƨ Ƨ Ƨ Ƨ Ƨ Ƨ

Ƶ Ɔ Ƨ Ƨ Ƨ Ƨ Ƨ Ƨ Ƨ Ƨ Ƨ Ƨ Ƨ Ƨ Ƨ Ƨ

med följande namn och ljud:

Ƶ	Frej, Fe	F	*	Hagel	H	↑	Lyr	L
Ɔ	Ur	U	†	Nöd	N	β	Birkal	B
Ƨ	Lhorn	Lh		Is	I	┆	Lager	L
*	Ol, Os	O	†	Ar	A	ψ	Mader	M
R	Reder	R	h	Sol	S	h	Er	E, R
Ƶ	Kön	K					eller Stupmader.	

Ƶ war S blott i början af orden, t. ex. Ƶ†R†: fara, samt der det höres hårdt eller dubbelt, t. ex.

ƵƵ†††: skift, skift; men annars alltid

fw eller w, t. ex. *†††: hafa, hawa, nu

hafwa: lifafä i slutet af orden, t. ex. †RƵ:

arf; äfwen då en consonant följer, t. ex.

ƆRƵh: Ulfr, Ulwer, (Isl. Ulfr, Ul-

fur, Ölwer) Ulf; ƵN††: sufl, sofwel.

¹⁾ 3fr. II Afd. Minnesmärken, Blod. VII: 1. Sid. 172.

- N** var **W**, (consonant), t. ex. **N41**: **Wast, Wase, B.**
547²).
- **u**, såsom vocal, både det klarare, såsom i **YNB**:
Gud, och det dofware, såsom i **NPF**: **Ulf**;
humble, dum; äfwen det
 - **Ū**, eller **Ōstjud**, som höres i ***NPI**: **hulmi**,
holme; stolpe; samt rent
 - **O**, t. ex. **PNR**: for (Färöiska **Sowr**).
- p** — **Th**, motsvarande Engelskt **Th**, nu vanligen ersatt med
- **D**, t. ex. **plA**: **þir, thair, the, de.**
- #** — **O**, klart, t. ex. **Y#PI**: godan, god; eller doft,
t. ex. ***#PI**: Solsten; hvilka **h** och **h**
bägge uttryckas med **N**, då **#** otwifvelaktigt
är en något yngre Runa, jfr. sid. 33, 34.
- R** — **X**, t. ex. **RNPR**: **Rulfr, Rolwer, Rolf.**
- Y** — **K**, t. ex. **YIR**: **Karl, Carl**; också
- **G**, hårdt, t. ex. **YNBYNT**: **Gudmund**, (jfr.
sid. 76 not. 10) äfwen
 - **G**, lent, gj, t. ex. **YIR**: **Gisle**; men synes icke
haft ljud af **tj**, som **F** nu har, t. ex. i **Fedja**,
Fyß, Färta.
- *** — **S**, t. ex. ***IP**: **haf**; äfwen ett gumljud, nära
- **G**, **ch**, eller **F**, t. ex. **Salha, Selga** (jfr. sid. 76
not. 10); hördes också före consonanter, t. ex.
IRIT: **ihring, ikring**, och uttalades före
w (eller **hw**) med full mun, likasom Engelskt
wh, hvilket uttal allmogen, serdeles i wisa
orter af Småland, bibehåller, t. ex. ***NIR**:
hwite, hwiter, hwit.
- †** — **U**, t. ex. **UA**: **nu**; utestöts stundom före **Y**, t.
ex. **YUAR**: **Jävar, Ingwar**, (jfr. s. 77).

²) Siffror på detta sätt anförda efter wisa ord eller meningar, utwisa ordningsnummerna på de 1173 Runstensteckningar, som af Göransson i den så kallade **Bautil** blifwit utgifna, hwars ett det återopade på någon Runsten igenfinnes: de öfriga

- I var J, såsom consonant, t. ex. **IY**: jak, jag.
 — J, såsom vocal, rent, t. ex. **YITR**: mild, mild, hördes ofta såsom
 — E, i synnerhet i slutet af ord; hvilket ljud J ännu bibehåller i vissa landsorter, t. ex. **IT**: till, till.

I — A, t. ex. **AY**: af, af; äfven

— Å, t. ex. **PA**: tha, thå, då.

H — S, t. ex. **HY**: sik, sig; **HT**: sun, son.

IT — T, t. ex. **ITR**: tåla;

— D, t. ex. **ITR**: doter, dotter.

B — B, t. ex. **BT**: bu, bo, by; äfven

— P, t. ex. **PT**: hialbi, hjälpa.

L — L, t. ex. **LT**: land.

M — M, t. ex. **MT**: måne.

R — R, såsom consonant, t. ex. **RY**: moder; i slutet äfven er, ur, t. e. **RYR**: tiarfr, (Zsl. diarfr, diarsur), diarwer, djerf; finnes äfven inuti orden, t. e. **RYR**: þira, thira, thera, deras.

— Ö, såsom vocal, t. e. **RYR**: B. 411, göra.

Här har man endast velat antyda det ljud, som med hvarje mynd i allmänhet och vanligen förenas; huru i Sverige dessa bokstäfver användes att motsvara vårt A b c, ungesärligen på följande vis:

I T B Y H T P I T Y P * * I Y T Y T * *
 a a b c c d d e e f, sw g g h i, j k l m n n o
 (f) (s) (th) (i) (ai) (f) (h)

B Y R H T T N Y N N H T * N T I I T A T N
 p q r s t t u w x y v z å ä å ä ä ä ö ö
 (æ i ja) (au);

(1174—2000) äro efter andra deler ej besiffliga, hvilkas ordning icke angifves, enär dessa särskildt samlade ej ännu blifwit utgifne. Af inskrifterna åtminstone torde jag framdeles få tillfälle meddela en mera fullständigt samling.

eller utvecklingen af sättet, hvarpå språkets ljud med dessa få bokstäfver betecknades, d. ä. språkets orthographi med Runor, är ett särskildt ämne; derom, äfvensom huru af Runorna danats ett i Götthaland, Danmark, m. m. begagnadt fullständigt Abc; nemligen: den Gøthiskt-Danska Runraden:

 a b c d e f g h i j k l m n o p q r

 s t u, w x y z (å) ä ø ö,

komma här längre fram på sina ställen några underrättelser att meddelas.

Cap. II.

Runmyndernas beståndsdelar och ställning.

De gamla Swenska Runorna utmärka sig såsom enkla mynder, hvilka, hvar för sig med få beståndsdelar, dock bestämdt från hvarandra åtskiljde, blifwit danade efter en grundsats. De utgöras af två slags strek, nemligen:

1. Staf eller ett rakt upp och neddraget strek |, och

2. Rånne-strek $\sim /$, ett wift för hwar mynd från olika punkter i olika höjd, längd och riktning draget strek, hwilket, såsom för hvarje Runa olika och följaktligen säkert utmärkande, wäsentligen skiljer den ena Runmynden eller bokstafsfiguren från den andra.

Mynderna ansågos nemligen uppkomma derigenom
att

af stafwen			
och kännestrefet	-		-
fatt wid stafwens	danades		danades
öfra ända	↑ ↑ ↑	ℰ	↑ ↑ ↑ ℰ
medelpunkt	- - -	ℳ	- - - ℳ
dubbelt	= = =	℔	
högt uppdraget	↑ ↑ ↑	℞	↑ ↑ ↑ ℞
lågt neddraget	↓ ↓ ↓	℟, ℞	↓ ↓ ↓ ℟, ℞
nedra ända	ℒ ℔ ℔	℔	ℒ ℔ ℔ ℔, ℞
Af bägge kännestrefen	- danades	↑	sedan ℔ ℔.
Af i wid öfra ändan	↑ blef	↑	℔ ℔.
wid medelpunkten	℔	℔	℔ ℔
wid nedra ändan	↓ blef i stället		
wid öfra dubbelt	↑↑	↑	℔ ℔;

Kännestrefet, till en början rakt, blef med tiden, för bättre utseende höjdt, så snart det war ett af de längre, som hunno till halfwa stafwens höjd, hwarwid af \uparrow blef \uparrow (äfwen, \uparrow), och sedan \mathbb{R}); äfwensom det och, der sådant ej kunde åstadkomma twetydighet, utdrogs på båda sidor om stafwen, t. ex. $\uparrow \uparrow \uparrow \uparrow$ för $\uparrow \uparrow \uparrow \uparrow$, eller tillsattes å andra sidan ett motsvarande strek, t. ex. $\uparrow \uparrow \uparrow \uparrow$ för $\uparrow \uparrow \uparrow \uparrow$.

Att detta alldeles instämmer med förntidens egna åsigtter af Runorna, synes af flere omständigheter, hwilka längre fram komma att anföras, samt i synnerhet af de så kallade Helfingska myndteckningarne, å hwilka stafwen alldeles saknas, men mynderna kunna, det oaktadt, nu som förr, af blotta kännestrefen åtskiljas och läsas; Se Cap. III. sid. 35—39.

Runorna finnas på våra äldre minnesmärken ristade mellan 2:ne på lika afstånd jemte hwarandra dragna linier, hwilka på Runstenarne sällan äro raka, utan på åtskilliga sätt böjda, ofta försedda i ena ändan med hufswud och i den andra med en swansform, eller utgö-

rande grunddragen till mångfaldigt slingrade och flätade ormar, drakar eller andra godtyckligt danade figurer, efter olika ritares finthet: Skriften måste väl följa dessa konstiga slingors riktning och således gå än upp, än ned och i många frokar; dock blefwo Runorna, liksom våra öfriga Westerbändska bokstäfwer, wanligen efter hwarandra ristade och läste från wenster till höger.

Då kännestrekets riktning mot stafwen gjorde att hwarje Runmynd, i hward ställning som helst, jemte sina likar, war lätt igenkänd, war och forntiden icke så strängt nogrätnad med sielfwa myndernas ställning, som med bibehållandet af kännestrekets förhållande till stafwen eller mellan sina 2:ne linier; hwarföre å gamla ristningar äfwen förekomma:

1. Wände=Runor, eller omwända Runor, i hwilka kännestrecken wäl woro dragna i sin ordentliga riktning mot stafwen, men på en motsatt sida, t. ex.

𐌹𐌺𐌰𐌹𐌿𐌺𐌹𐌿𐌹𐌿𐌹

eller så omwände, att de, sedde i spegel eller aftryck³⁾, blifwa alldeles wanliga Runor, äfvensom mynderna * | ↑ Ψ 𐌹, såsom lika på båda sidor, ej genom omvändningen förlora wanliga utseendet.

Ett sådant ristningsfätt synes å Runstenarne⁴⁾ utmärka något serdeles i ord eller mening, lika som hos oss ferskild (cursiv) stil. — Dessa inskrifter måste läsas i omvänd riktning mot de andra, nemligen från höger till wenster, liksom Semitiska språken.

2. Stup=Runor, eller så ställda, att hwarje Runa, ware sig för öfrigt rätt satt eller wänd, är upp och ned wänd mot hward den rätteligen bör wara; t. ex.

³⁾ På kloster (sfr. Fl. VI, s. 161) kunna Wände=Runorna uppkommit derigenom att Runorna blifwit rätt satte inristade i sielfwa gjutformen och således omwända å den gjutna klostan.

⁴⁾ Så uttryckes en del af inskriften på Runstenen B. 397 m. fl.; ordet bruchir, broder B. 310; namnet Gallfred B. 427; bönen för den afidne, B. 190, samt Runristarens namn på Runstenarne B. 142, 439, 464 och 501; men hela inskriften på B. 4, 117, 450 och 547 sigöres af Wände=Runor.

Y H J B L H T I Y * A Y * U A

äro Stupade, men för öfrigt wanliga Runor, då

H V P * K H * T I T N J B L H Y

är uppnedsatte eller Stupade Wände-Runor.

På Runstenarne, der ett sådant Runornas stupande sällan förekommer⁵⁾, kunde detta någon gång, utom hvad om Wände-Runorna är sagdt, äfwen äsysta läsarens beqwämlighet att följa instriften i de konstigt flätade ormslingorna.

I dessa enkla mynder kunde för öfrigt icke betydliga misteckningar äga rum utan att myndens värde förändrades. De få förhugningar och förändringar, som på Runstenarne blifwit anmärkta, förtjena knappt upptagas. De öllheter åter, hvilka uppkommit till följe af föresats att tillkonstla den enkla Runstriften, eller af andra grunder⁶⁾, så och de, som i sednare tider tilldanats, widkomna ej de gamla Runorna annorlunda än såsom särskilda arter; Se Cap. IV. sid. 40—42.

Som alla Runors stafwar mellan de 2:ne streken blefwo lika höga och således inga genom större form utmärkas, samt orden derjemte ofta af slingor afbrötos och följaktligen afståndet mellan bokstäfverna icke alltid tillkännagaf ett ords slut, åtskiljdes orden genom ett särskildt tecken. Mest begagnades härtil . eller x, äfwen 1, så och ♦ samt ° och ¨ eller ;, wanligtwis samma tecken i samma instrift.

⁵⁾ Stupade och Wända Runor finnas t. ex. i ordet run, B. 502, Runristarens namn, B. 501, m. fl.; jfr. föregående not. 4.

⁶⁾ Sådana äro instrifternas egenheter å Runst. B. 25, 648, 912; Forsaringens källformiga källstref hafwa uppkommit deraf att de med stift blifwit inhuggne i jernet.

Cap. III
Runmyndernas olikheter genom staf-
förändringar.

Stafwen, för alla Runmynderna gemensam, kunde och å dem alla undergå enahanda förändringar, utan att känneffret, Runornas väsendtliga beståndsdel, derigenom förlorade sin egenhet att efter wanliga grunder bestämma myndens värde. På sådant sätt hafwa uppkommit åtskilliga mera till utseendet än i verkligheten olika Runmynder, nemligen:

1. Samstafwa Runor.

Då en mynd, som hade känneffret före stafwen, såsom I eller J kom att stå framför en mynd, som hade känneffret efter stafwen, såsom V N P R Y T B eller F , samt rummet war knappt för deras utskrifwande och stafwarne följaktligen stodo helt nära intill hwarandra, war det naturligt att man skulle falla på den tankan, att låta stafvarna sammanträffa i en enda och att man således wid behof skulle skrifwa V för IV , Y för IY , P för IP , och J för IJ ; man finner och H för HH i ordet stalsan B. 342, m. fl. Så synes af H eller H blifwit H H H H likasom i Latin skrifwes Æ för AE .

Ur denna grund blefwo wanliga Runmynder, i hvilka det för consonantens uttal erforderliga vocaltecknet I , d. ä. ett i eller e ansågs på lika sätt inneslutet, begagnade såsom Stafwelsegilla, eller utgörande i sig stelfwa en stafwelse. Så ansågs t. ex. P innehålla H i PTIR : Stir, B. 190, m. fl., och R eller H likaledes IR : IH i IPTR : iftr, d. ä. efter, hwilket R eller H i slutet, serdeles af Gsländare, betecknades äfwen med NR : NH : t. ex. RNPFR eller RNPFR : Kulfr, Gsl. Kolfr eller Kolfur, men uttalades Kolwer (Kolw'r), Kolf. Så HTT : för HTIT : sten; YTTT : för YTTIT : Fettil, m. fl.

Forntiden

Forntiden satte slundom flere kennestref öfwer hwarandra på samma staf. På sådant sätt finnas Runor dubblade ⁷⁾ på gamla minnesmärken. Så tecknades ett $\#$ för †† ; så F för †† . Suru man likaledes satte än flere kennestref öfwer hwarandra på gemensam staf wisar sig på en sten i Södermanland, B. 803, Tab. I. n. 22, hwarest alla, som höra till hwarje af 2:ne ord, blifwit satte hwar på sin af 2:ne stafwar öfwer hwarandra, hwilla således, då de läsas uppåt, uttrycka orden: $\text{ÞR†† ††† Throan runa d. ä. Throen runorna}$ (†† rit, ritade står serstildt); och på en sten i Schleswig, Tab. I. n. 23, förekomma till orden: han was sture matr trikr ⁸⁾ på lika många stafwar, som ord; kennestrefen satta under hwarandra, och läses således hwarje staf nedåt.

Samma Runmynds upprepande i slutet af ett och i början af ett annat på hwarandra följande ord har å Runstenarne någon gång blifwit uraktlåtet, och Runans uraktlåtna upprepande antydes då genom bägge ordens sammandragning till ett: denna hopställning, oftast i wanliga och mera bekanta ordalag, anvisar att den gemensamma mynden måste wid uppläsningen dubblas eller läsas en gång med förra och en gång med sednare ordet; t. ex. $\#V†R†$: oKarl B. 485, för ok Karl, d. ä. och Carl; Þ†††††† : thinAftir, B. 353, 490, 499, för thinna aftir, d. ä. dennEfter för denne efter; m. fl.

Forntidens slyftning att detta skulle så läsas, inses, utom i flere andra ord, isynnerhet af Þ†††††† : thinOftir B. 190, för thinna aftir, hwarest af bägge Runorna a, †† kennestrefen — blifwit satte öfwer hwarandra såsom = på samma staf $\#$

⁷⁾ Dubbla Runor äro eljest sällsynta på de gamla minnesmärken, t. ex. rr B. 236; ff B. 939; gg B. 460; nn B. 84; nn (wända Runor för aa) B. 117; aa B. 731; tt B. 912; ll B. 938; mm B. 939.

⁸⁾ Stenen finnes tecknad i Antiq. Numal. 2 B. 1 Hest. Tab. 1. Fig. 2.

och således danat \neq , d. ä. o, hwilket liksåledes wid uppläsningen måste genom uppreparandet ersättas.

Samma bokstafs besparing eller Fortskrifnings-sätt igenfinnes äfwen i gamla Runstils-handskrif-ter, t. ex. swat för swa at, d. ä. så att; a halsic för a halsic; dock wanligast inom samma ord, der en bokstaf skulle förubbblas och hwilken då utmärktes genom en större teckning ⁹⁾, t. ex. vegi, **weGi**, d. ä. wäGen, för veggi, **weggi**, d. ä. wäggen. På Runstenarne, der Runorna, wanligen ritade mellan 2:ne parallela strek, måste blifwa jemnhöga och sig till utseendet alltid lika, kunde detta genom myndens ferskilda teckning icke angifwas.

2. Sammantecknade Runor, bundnar Runar.

Flera Runors kännestrek kunde liksåledes enligt ofswan anförda grundsatser sammansättas i en mynd, och det ofta så willkorligt, att den sammansatta mynden kunde innehålla Runorna till hela ord.

Desa bundna Runor, som motswara till en del våra inbundna bokstafwer, nyttjades serbeles till namnteckningar, och har Worm wisat huru namnet **NR + NR**: Ulfur, Olof på sådant sätt kunnat sammansättas i en mynd. Bruket och bestaffenheten häraf kommer att närmare utwecklas wid frågan om dithörande Minnesmärken, Flod XI.

Ett annat bruk af sådana sammansatta mynder war att använda dem till ett slags förborgad skrift, för att dermed lemna några hemliga underrättelser, hwilka för mängden af Runläsare icke strax borde kunna inhemtas, äfwen som att genom sammansällningen tillwägabringa några öfwer naturliga verkningar, hwilka bägge bruk

⁹⁾ Denäa beteckning finnes någon gång iakttagen äfwen i gammalt tryck, t. ex. i Holm-Äppel. 1688, 1689 af Olof Tryggwafsons Saga, m. fl. och har jag äfwen här ansett detta på lika sätt tydligast kunna uttryckas.

lära stätt med hvarandra i något förhållande. Af Runornas ristning för detta sistnämnda ändamål hafwa de trostrunten uppfommit, hvilka forniden tillegnade en så stor verkningskraft (Se Inledn. sid. 9—15); i förstnämnda afseende åter omförmålas¹⁰⁾ de använda i det bref, som sändes till den namnfunniga Lagmannen och Häfdateknaren Snorre Sturleson på Island, att warna honom för det förfät, som hotade hans lif och år 1241 slutade detsamma. Brefwet skall hafwa bestått af endast 7 stafmynder; men de woro ganska invecklade, samt desutom Staffarlatetr, och skulle swärligen redas, när de ej kunde läsas af den kunnige Sturleson sielf, hwilken de angingo, och som war uppfostrad hos de läraste män på Island.

Till dessa Runors hopfogningar, som af nyare Isländare kallas bönd, band, eller limingar, hoplimningar böra wäl räknas de så kallade Mast-Runor¹¹⁾, d. ä. sammanknutne på ett sätt, som liknade trädarnas föreningar (Mastorna) i ett nät, hvilka wäl med Westur, d. ä. sammanwäfsda mynder, och Slitrur, d. ä. mynder, ur hvilka genom utslitning eller utplockande de ätskilliga ditsatta kännestrefen kunde åter upphentas, skulle så wida wara listydiga, att sammanslagne Runor derutur kunde framslaswas.

3. Staflösa Runor, Helsing-Runor.

Af det redan anförda inbentas tybligen att den fornid, som begagnat Runorna, i kännestrefet sett den hufwudsakligaste bestämmelsegrunden för hwarje Runa, ehwad den hade sin egen staf eller ej. Det blifwer då häraf tillika lätt begripligt, huru den för alla gemensamma stafwen skulle från alla mynder kunna alldeles borttagas och det qwarstående kännestrefet, sådant oaktadt, såsom

¹⁰⁾ Utom af sebnare Skrifställare, nämnes brefwet i Isl. Sag. Thatt. 6. Cap. 30.

¹¹⁾ De jirliga, liksom af band genom Rytning danade mynder på Runstenen i Oswardsö i Gestrifland, W. 1095 jemf. Lab. I. n. 15. a. kunna icke kallas Mast-Runor, ehuru de så benämnas (af Rodez) i Beskr. Sw. Kon. Mynt och Sködep. Bd. 47, 48.

Runa lätt igenkännas och läsas, då dessa strek, enligt gamla Nordiska ritningsfättet ställes emellan 2:ne linier, der (om sådant behöfdes) en ur minnet tillsatt staf bestämde dem till ljudtecken.

Såsom i fornåldern verkligen i bruk warande skriftecken, finna wi Staflösa Runor först blott i Helsingland, der de utgöra hela inskrifter, hvarföre de också fått namn af Helsing=Runor; ehuru dylika mynder sedermera funnits äfwen i andra orter.

Helsing=Runorna, Tab. I. n. 13, 13 a, utgöras till största delen af wanliga Runmyndernas kännestrek, t. ex.

↘ eller ↘ af N;	↑ af *;	∩ af 1;
↘ af d. ä. h för R;	↘ af t;	↘ af 1;
↘ af P;	↘ af 1;	↘ (för = af 3); och

l, såsom warande utan annat kännestrek, bibehölls.

För andra åter finnas strek, hwilka från motsvarande Runmynders wißerligen äro mera stiljaktige, men hwilka icke destomindre befinnas efter en bestämd regel i enlighet med de öfrige danade, nemligen:

- 1 ett kort strek wid öfra linien, i stället för L af H;
- 1 ett kort strek midt inellan linierna, för > eller > af P;
- 1 ett kort strek wid nedra linien, i stället för / af P; samt
- 1 för ~ af ~ wid radens öfra kant af V för VΨ, då
- 1 eller samma tecken wid nedra kanten motsvarade h.

För att än bättre urskilja de olika riktningar mot stafwen, hwilka utgöra olifheten mellan några mynder, blefwo de kortare streken, såsom staflösa Runor, kilformigt tillspetsade och de längre krökta, t. ex. ~ för ~ af 1, till säkrare skillnad från ~ eller / af P; så ~ för ~ af B, till skillnad från / eller / af h, o. s. w. Se Tab. I. n. 13. Denna tillspetsning eller kilform har gifwit anledning att i dessa små pilar söka någon slägtskap med gamla Persepolitanska kilskriften.

Dessa i sig sselfwa och utan närmare upplysning om deras beskaffenhet swärtydiga mynder, förblefwo i sednare tider länge oläsliga, och ansedda för Willo=Runor, enkom danade att förwilla läsaren. Att kännestre-

fen woro wanliga Runornas wäsendtliga beståndsbelar, hade redan J. Bureus infett; men om han, det oaktadt, icke förmodde eller ens försökte att läsa dessa willorunor, synas dock hans anmärkningar gifwit anvisningar, som till deras läsning woro användbara; och har Professorens Magnus Celsius i Upsala varit den förste, som i sednare tider, år 1675 wisade dessa teckens betydelse och tolkade inskrifterna.

Sedan äfwen dessa mynder såsom andra Runor kunna läsas och denna skrift blifwit anmärkt blott å 5 minneswårdar i en landsort, der 7 andra finnas med wanliga mynder, samt man derjemte tyckt sig kunna mera regelrätt härleda de stafsösa ur de med staf försedda, än twärtom, har man trott att härigenom för dessa mynders första uppkomst och bruk utwisas blott denna trakt och en sednare tid, då de gamla Runorna begynt på åtskilligt sätt utbildas, eller att Helsing-Runorna, såsom huswudsafkligen genom den saknade stafwen från de andra skilda, woro blott en ändring af de wanliga Runorna, ensamt tillhörande några personer i denna landsort: man har till och med tyckt sig finna att Prestmannen Osmund Kares son eller någon dess Lärjunge, till följe af tidens håg att wisas snille genom sällsamma framställningar, har bragt detta egna beteckningsfätt derstädes i något bruk eller dermed ristat inskrifter blott på 5 Runstenar. Enligt sådana föreställningar om deras ursprung af wanliga Runorna, hafwa de och här blifwit upptagna, ehuru dessa Runeteckningar tyckas i afseende på uppkomsten rätteligen stå till de wanliga Runmynderna i ett omvändt förhållande och icke bero af Osmunds eller någon med honom samtidig enskild mans infall eller nyhetsbegär.

Då dessa tecken varit brukbara till hela inskrifter på flere minneswårdar, hwilkas innehåll ådagalägger det de ingalunda woro ämnade att wara en några få förbehållen hemlighet, och då dylika tillika träffas ej blott i Helsingland, utan och i Medelpad och på widt derifrån afslägena orter²⁾, witsordar forntiden sjelf att ett sådant

²⁾ I Medelpad, Cefsi Run. Modelp. och i Södermanlands B. 807.

hwilka af urbilderna wäl bibehålla det wäsendliga, men det oaktadt, i följd af sina erhållna tillsatser och ändringar, stundom icke kunna tydas ur samma grunder med lika lätthet eller utan särskilda upplysningar.

Till sådana afarter af de wanliga eller gamla Swenska Runorna kunna föras:

1. Danska, i Danmark så kallade Waldemars Runor eller den med särskilda mynder för några Medeltidens Latinska bokstäfwer, hwilka i wanliga Runorna saknades, öfwa och ändrade Runrad. Dessa tecken banades wid de flesta tillfällen derigenom att en prick sattes i eller på en närsläktad Runa, för att utmärka att den då fick betydelse af särskild bokstaf. Dessa så kallade Stungna Runor woro

† D, † E, † O, † K, † A och † Y, † S,
af † T, † Z, † X, † B, † N och † H, † I, † O,

innesattade jemte öfriga Runorna i Minnesorden:

HBR††††: †††††: †††††: †††††: †††††: †††††:

sprengd mans höf flygi twi boll⁴⁾,

hwaraf † och † någon gång äfwen i Sverige blifwit nyttjade. De finnas på mynt efter medlet af 1000-talet, ehuru de blifwit tillegnade Kon. Waldemar, som dog år 1188 och lærer hafwa uppgifwit de anförda minnesorden.

2. Slawiska eller Wendiska, 3. Tyska, och 4. Angelsachsiska Runor, de till nämde språks beteckning ändrade och förökte Runrader. Se Inledn. sid. 21, 22 och Tab. I. n. 17, 18, 19.

5. Dalska Runor Tab. I. n. 20, den af Dalkarlarna ännu wid år 1600 bibehållna Runraden, innehållande åtskilliga ändrade och tillsatta mynder, för att kunna med särskildta tecken uttrycka alla i Nyare Swenskan förekommande bokstäfwer⁵⁾.

Bure

⁴⁾ Mälfræd. grundv. efter Skalda, sid. 302.

⁵⁾ Efter uppgift af Bureus. Att † motsvarar både † och † skall bero af munnarten i orten.

Bure-Runor Tab. I. n. 21, a. b, ett af Sw. Riks-Antiquarien J. Bureus wid år 1628 enkom för läs-tare skrifning med penna danadt, efter nya Swenska bokstäfvernas antal lämpadt alfabet, förtjenar an-föras, för att wisa beskaffenheten af den inhemska skrift, som denne nitiste Runforskare önskade anta-gen till allmän handstil i Sverige, då motswaran-de Runor i wanlig form skulle blifwit tryckstil.

Ett slags i Norrige ännu år 1789 brukade Runor, äro från de ursprungliga mycket afwikande 7).

Åtskilliga andra Runrader, som af serckilda skrift-ställare 7) angifwas, hafwa betypliga olikheter, som dock till största delen bero af affskrifwarnes wårdslöshet eller ofunnighet.

Öåkta Runor äro † till uttryck för E, Ø för X, äfwensom † för æ och ‡ för S.

Urarter bära wäl namn och något utseende af Runor, men då hwarfen Runornas grunddrag i dem kunna upptäckas eller deras wårde af de wanliga Runor-nas bestämmas, äro de endast godtyckligt antagna tecken, ofta lånte af främmande Bokstafs-rader och följaktligen, utom till namnet, oberoende af Runorna. Sådana omför-mälas blott af Isländare i sednare tider, t. ex.

AsRunir eller Aufugar Runir, afwiga;

AsRunir, hwaraf en del till mynderne, men ej till betydelssen, likna Runor;

AdalRunir hafwa blott så Runlika mynder;

Dumbstans Runir, af andra: DumbRunir;

SolRunir; alla med en och annan Runlik mynd, hwaremot

PaktRunir; TaktRunir; SwafRunaLetr, och andra i nyare tider danade, af Hebreiska m. fl. bokstäf-ver; AsRunir, BiargRunir, DettRunir, DymmRunir

7) Jemmf. 2:ne inskrifter, öfsetnade af M. F. Arendt, utgifne af P. Tham i afh. om Guldhornen, Stockh. 1818, sid. 28, 29.

7) E. ex. af Worm i Litt. Run. samt Jon Olafson i des Handskrifna Runologi, samt flere Samlingar.

nir, DvergRunir, LitRunir, SidRunir, GiallRunir, GlumsRunir, GretRunir, SolRunir m. fl. sakna all gemenskap med Runmynderna.

Om än åtskilliga af de talrika Torkenningar (swärkännliga, swärtydda skriftecken) och andra Runastafrof, hvilka bland Runor upptagas, i synnerhet af nyare Isländska Runsammlare, hafwa högst obetydligt eller intet sammanhang med Runor; t. ex. då Slitrustafir äro blott sonderdelade Runor, och några andra med än mindre skäl hit föras, röja många andra, t. ex. Buabref, DeraLetr, DumbthaksLetr, Grænlandsku LappaLetr, Lappa SinnaLetr, PeraLetr, Viplur, m. fl. icke ens något spår af författarens känedom om Runorna; hvarföre och dessa VilluLetr eller tillkonstlade bokstafsradar, i sebnare tider uppgjorda, utan annan syftning än att ådagalägga en werksam uppfinningsgäfska, här blott i förbigående anmärkas.

Cap. V.

Runmyndernas namn och Namnomskrifningars bruk.

Runmynderna benämnas icke, såsom våra öfriga Westerländska bokstäfwer, med blott enkla stafwelser A, B, C, w. utan såsom Isländska, Grefiska och Ssterländska alfabeten, med hela ord. Man har trott dessa ord utwisa jemte myndens ljud, den grundbild, med hvars enkla ritning mynden eller kännestriket skulle hafwa likhet, äfwen om de icke deraf uppkommit. Huruvida sådant äger grund, torde af jemnförelsen mellan mynd och namn lätt skönjas.

¶ Kallas Fe, få, boskap^o), äfwen rikebom; Isländskt F heter Fearnna; mynden ¶ är ej mycket skild ifrån teckningen ¶ f, af Lat. F. — Kallas äfwen Frej och Fro, samt Fir, Fyr, furuträd.

^o) Första bokstafwens namn i Ebr. Alfabetet Aleph, betyder ore.

N Ur, af obestämd betydelse, emedan *Uyfa* och *Angels* sachsiska Runläsare dermed förstå urore, men *Nordboerne* urwäder; *Isländska* namnet är *Uair*, d. t. ene,

p *Thorn* ⁹⁾, törnetagg, thorn (ännu bibehållet i *Sw.* hagtorn, spånnetorn, törne), som skulle passä till **p** om känne-streket uppkommit af **p** eller **u**; *Thor*, *Thors*, *Thurs*, *Thuss* och *Thore* synas deraf vara förändringar.

† *Os*, *os*, öppet, ej tillfruset ställe på islagdt watten, äfwen åmyning; *Ors* är deraf en förändring. *Kallas* äfwen *Ol*, *Obl*, *Obin*, som har nog likhet med *Uyfa* Runnamnet *Othil*, *Obil*. *Isländska* namnet är *Onn*, hvars mynd **†** med *Runan* alldeles inslämmer.

R *Redher*, *Rytter*; *L.* *Rehit*, *U.S.* *Rad*; *Isl.* *Reid* skall betyda ridt, ridande; **R** synes vara ett rätlinigt *Lat. R*.

Y *Rön*; *Isl.* *Kaun* påstås betyda swulst, böld; *L.* *U.S.* *Ehen*, *Ken*, *Gen*, skall utmärka träd.

***** *Hagball*, *Hagl*, *Hagel*; ***** liknar en seruddig snöflinga. *Isländarne* hafwa flere bokstäfwer med motsvarande namnändelser, t. ex. *E* heter *Eagball*, *J*, *Joghall*, *ng*, *Ngball*, likasom våra *Hagball*, *Birkfall* ¹⁰⁾.

† *Nödh*, *Nödher*; *L.* *Not*, *Nod*; *U.S.* *Nead*, *nyd*, *ned*; *Isl.* *Navd*; *nöd*; begreppets förbindelse med namnet är swår att inse.

⁹⁾ *Jemnf. Isländsk. Malfræd. anf. s. 11. 286.*

¹⁰⁾ *Följande samnämnd torde förtjena att till jemnförelse sammanställas:*

<i>fä, fe;</i>	<i>feoh;</i>	<i>feh, fech;</i>	<i>fearna;</i>
<i>uir, ur;</i>	<i>ur;</i>	<i>hur, uur;</i>	<i>uair;</i>
<i>ör, yr;</i>	<i>yr;</i>	<i>yur, buyri;</i>	<i>uair;</i>
<i>ohl, odin;</i>	<i>odel;</i>	<i>ochil;</i>	<i>oñ;</i>
<i>hagall;</i>	<i>hagl;</i>	<i>hagale;</i>	<i>(eagall, 2c.</i>
<i>fol;</i>	<i>sigl, sigel;</i>	<i>fugil, sigil;</i>	<i>sail (fålg);</i>
<i>tyr, tir;</i>	<i>tir;</i>	<i>ti;</i>	<i>duir;</i>
<i>biarkan;</i>	<i>heorc;</i>	<i>borg, birich;</i>	<i>heith (björk);</i>
<i>samt:</i>			
	<i>qwerd, qweord;</i>		<i>queirt; och</i>
	<i>etan;</i>		<i>sdraig.</i>

† **Is**, **is**; mynnden är ett rätt strek, likt **Gr.** och **Lat.** **I**.
 † **Ar**, **Arb**, **ärber**, **plog**, och **ar**, **är**, **ärswärt**, har
 swärligen något förhållande till Runans utseende,
 hwilket åter är detsamma som **Fr.** †.

‡ **Sol**; **L.** **Sugil**, **Sigil**; **ÆS.** **Sigel**; tillhörer wäl
 mynnden ‡ (‡ åter synes mera bestämd med **Gr.** ‡ och
Lat. **S.**) och blef ‡ likasom ‡ i sednare tider kallad **Snä-**
sol, d. ä. **fnäad**, **böjd sol**, och i nedgången **sol**,
 med fästadt affeende på den ‡ mynnden ‡ sol saknade
 ringen. **Frändska** **Sail** är **fälg**, ett slags träd.

‡ **Tyr**, den af **Asarna**, som tordes sätta handen i
Genrisulswens gap, men också förlorade henne, passer
 till mynnden ‡ med ett strek; **Tider** och **Tiur**, äro
 deraf ändringar. **Tyr** och **ÆS.** **Tir** likna i ljudet **Fr.**
Duir.

‡ **Birkall**, **Birkal**, **Bjarkan**, af **björk**; **L.** **Birich**;
borg, **ÆS.** **Beorc**, **birc**, **Fr.** **Beith**, **björk**, utan
 affeende på mynnden: likheten mellan **B** och **Lat.** **B** är
 tydlig.

‡ **Lag**, **Lagher**; **L.** **Lagu**, **Lago**; **ÆS.** **Lag**, **Lagir**,
Isl. **Lavgr**, **lag**, **wätsta**; hafwa intet affeende på
 mynnden.

‡ **Madher**, **Man**, **man**, **menniska**, utmärkt genom
 sina bågge mot himlen sträckta händer.

‡ **Stupmadher**, **stupadt**, eller upp och nedvändt ‡
 samt **Ar** (af ‡) **Er**, **Or**, spänd båge, beskrifwa
 mynnden.

† kallas **Almaga**, **Almar**; (**Isl.** **Arlavgr** af **Ar**
 † och **Lavgr** †); **Æ** **Twemaga**, **Isl.** **Tvimadr**; **Φ**
Belgbunden **Thorn**, **Belgthor**. De prickade
 † † † † bibehålla på **Frändska** sin **stamrunas**
 namn, med tillägg af **stunginn**, såsom **Stungina** **är**,
is, o. s. w.; men **B** kallas **Plästr**, **pläster**, och den
 nyare **daningen** † af † och † (†) kallas **Æsa**,
Æsigr, **Ægir**, **sjö**, **sjöswall**.

Redan af denna korta öfversigt inhemtas att till
 och med enklare teckningen af de föremål, som namnen

angifwa, passat till högst få mynder, och kan bland dessa Runan Ψ isynnerhet anmärkas, såsom alldeles motsvarande ett tecken, hwilket i gamla bildskriften beständt uttrycker detsamma, som denna Runas namn, *Maðher*, människa. Flere myndnamn åter witsorda sig wara blott till tecknets uttal lagda fyllnader, hwilka också i ljudet lifna hwarandra, t. ex. *Rön, Uöd, Reder; Tyr, Ur, Ar; Is, Os; Lag, Sagall, Birkall*: Några passwa affeende på watten och dess bibegrepp, såsom *Lag, Os, Is, Sagel*, och så, såsom *Isländarnes*, på träd, neml. *Thorn, Birkal (Sur, Sälq?)*. De flersaldiga namnen på hwarje mynd, äfvensom samma ords olika betydelse, gifwa rum för förmodan att det ursprungliga swärligen endast häraf kan utrönas. Om man också icke kan erhålla uppgifter hwar och när de blifwit antagna, bestnas de dock stiga till en hög ålder, när de träffats hos de andra Runarterna och blifwit, jemte *Lyska Runraden*, antecknade på 800-talet ¹⁾.

Utom det hwarje sådant namn för sig sjelf tjente att utwisa mynden, blef det i samma affeende tillika ett föremål för skaldekonstens behandling, då dess begrepp lades till grund för mångsaldiga omskrifningar, med hwilka dock intet annat åsyftades, än att derigenom, lifasom wid wanliga omskrifningar, *Skaldskapar Kenningar*, i ett snillskrift och prydligt föredrag antyda Runmyndens bokslafsuttryck. Utan att dermed antages eller yrkas, det Runmynderna eller deras namn omedelbarligen uppkommit af den gamla bildskriftens tanfetecken, bestnes dock myndnamnens användning wara hemtad ifrån tankebildernas, äfvensom det med dessa Nordens äldsta Runor wanliga behandlingsfätt länge fortfarit till besagnande i skaldskap.

Då fullständiga uppgifter af de härtill wanliga uttryck, hwilka i Runqwäden och andra anteckningar före-

¹⁾ Af *Herabanus Maur.* anf. s. *Jon Olafsson*, som tillskrifwer *Isländarne* många uppfinningar rörande Runorna, tillagnar dem äfwen Runmyndernas namn och tror dem ej wara äldre än 12:te århundradet, hwilket wäl också torde kunna wara riktigt wid fråga om deras bruk på *Island*.

fomma, egentligen tillhöra fordna skaldekunsten, är det här för upplysningen om deras allmänna bestäffenhet och användning nog att till prof anföras dem öfver en Rima, t. ex. **ð** eller **H** och dess namn Sol eller begreppet Solen.

Ett gammalt qwäde, som gifver en vers öfver hvarje Runnynds namn ²⁾, anför:

ð (H) Sol er Landa Liómi Solen är landens ljus;
Lyt ef at helgum jag lutar (fnäböjer) för hel-
dómi; d. ä. gedomen (d. ä. för Solen).

Annars finnas öfver samma namnbegrepp, (Solen) följande, af Skalderna vanligen begagnade omskrifningar:

Elldr lopts og himins; d. ä. Luftens och himmetens eld;	Verldslágan; Fagra flotet;
Zeims logi; Fagra hvel;	Dagarnas fagra ljus;
Alfróðull dagra;	Ljulligt sten;
Lifnar stin;	Himlasástets fönster;
Slyrnis stíar;	Stinande robnads orsak;
Stinandi róðull;	Swälfrwande flotet;
Sverfandi hvel;	Möndelfares dotter eller
Dottir edr Mær Mun-	mö;
dilsfara;	Månens systers;
Systir Mána;	Gleis maka;
Rona Glens;	Söðerns lefwän (tjusning);
Sudra Leifa;	Skjarnas eller luftens
Glöð, edr Birta, edr	glöð, hjärthet eller eld;
elldr skya edr lopta;	Skjarnas förgyllare, fön-
Skya róðull; stíar,	ster, glugg, upplysare;
gluggi, liómi;	Landens ljus, upplysare,
Landa liómi, Stjarir,	prydnað;
prydi;	Jorden ljus;
Jardar liómi;	Morgonljuset;
Morgna liós;	Skuggornas sträck;
Stelkr stugga;	

²⁾ Sábana finnas i Worms Litt. Run. sb. 95, i Rubbecks Atl. och öfver de Angelsachsiska i Hickers. Gramm. Anglos. sb. 175. De äro anförde och öfversatte med anmärkningar af Herr Grimm, anf. s. sb. 217—252.

Birta heims;	Verldens klarhet;
Blómagan jarda;	Jordens blomstrings orsak;
Osbirta;	Den öfverklara;
Sæmd lyda;	Folkens wälbehag (ära);
Sæya Skjóldr;	Stjarnas sköld;
Svella þerran; m. fl.	Stjarnas förtärare; m. fl.

Deßa och dylika, af Isländarne kallade Dylgiur Runanna, dulmali, umyrði, äro, såsom här tydligen synes, ingenting annat än Skaldebenämningar eller omskrifningar ³⁾ af namnets egentliga bemärkelse, hwilka hwarje Skald efter behof och snille ägde att bilda och föröka. Man angifwer wäl wißa Isländare såsom upphofsman till en stor del sådana och tror sig med säkerhet finna att de på Island icke varit brukliga förr än i 13:de århundradet, ehuru de grundbegrepp, ur hwilka omskrifningarne utvecklades, äro wida äldre och Runor i flere gamla sånger träffas genom omskrifningar antydda ⁴⁾.

Dylgiornas eller omskrifningarnas verkliga bruk war således mera wittert än wigtigt, mera för nöjet än gagnet; ty de användes endast att antyda Runmyndens namn, med fästadt afseende på mynden såsom ljudtecken, hwilket blef en gåta eller Charad, som fordrade omtanka och egna insigter, för att kunna riktigt förstås. Sålunda utmärktes t. ex. med

Loð watna, wattnens loð, d. ä. ʒʒ eller |, ʒ;
 Sköll laxa, laxarnas sal, ʒʒ ≠, ʒ;
 Bjargleysi, brist på bergning, ʒʒ ʒ, ʒ,
 som tillsammantaget angifwer Runorna |ʒʒ och namnet ʒon.

Följaktligen, långt ifrån att, med några Runforskare, i deßa omskrifningar finna någon djup förborgad hemlighet, och än mindre någon så outgrundelig wisdom, att den blott till wißa grader kunde af alla inbeentas ⁵⁾, inse wi tydligen, så wäl af deras inrättning, som de

³⁾ Jemnf. Skalda sid. 126, m. fl.

⁴⁾ Jemnf. t. ex. Gudrunarharm. v. 22.

⁵⁾ Se Inledn. sid. 15, 16, not. 10.

ras bruk, att Dylgior öfwer Runmynders namn kunde af en hvar danas, användas och förstås, äfvensom att flere af åtskilliga älskare hofsamlade Dylgior äro, lifasom de samlade omskrifningarne i Skalda (Penningar), ingenting annat än anvisningar och hjälpredor för den Skald, som wille öfwa och roa sig och andra med detta Logogriphiska eller charabliska witterhetsprof. Island är wäl föröfrigt det land, som, om det icke ensamt ⁵⁾ danat och utbildat denna forntida witterhet, åtminstone ensamt ännu kunnat framte spår ⁶⁾ efter ett länge fortsatt bruk af densamma.

⁵⁾ Huru ordet sus-fus, på sådant sätt antyddes i Gudrun. harm; v. 21—23. är i Inledn. sid. 10, not. 7, wisadt. — Thuru wi för öfrigt i Skandinavien icke träffat några gamla minnesmärken med detta beteckningsfätt, så finna wi dock hos folket på fasta landet samma håg för gåtor, liknelser och paraboliska framställningar, som hos Isländarne. Jemf. Worm. Litt. Run. sid. 473, och mina Anm. efter Gänge Rolfs S. i Fornnord. Sjelte-Sag. I. 285, följ.

⁶⁾ Så finnas i synnerhet Författares namn utmärkta i Isländska qwäden. I Kollants Rimur inwecklar Thord Magnusson sitt namn på följande sätt:

Hliómr lands (o: reid, R) og Hlyrnis tár (o: Ur, N)

Hlyri Þórs i rúnnum (o: stunginn Þor, Þ)

Reid (o: R) vid ós (o: f) inn Rami hár (o: Þor, Þ)
sem Reist hefr — — — — —; d. ä.

Markens återställ (d. ä. ridande, eller R) och
himlasfållets tár (d. ä. Ur, eller N)

Þors ättling i runor (d. ä. stungen thor, eller Þ),
Red (d. ä. R) wid ós (d. ä. f) den starke guden

(d. ä. Thor, eller Þ),

som rikat hafwer — — — — —
hwilka Runor, tillsammansagne och nedifrån läste, gifwa namnet ÞRÞNR: d. ä. Thord.

Enligt samma grund betecknar Gudmund (Bergthorson) sitt namn i Herauds og Bosa Rimur; så anwisar Arne sitt i Fridarþon; så antyder oss Sira Sallþor Jonson sin hustrus namn, Elin, i en Psalm. — Detta Dylgiornas bruk synes dock i sådana minnesmärken ej wara äldre än 14:de århundradet.

Cap. VI.

Runmyndernas ordning och afdelningar;
Runmärken och deras arter.

De gamle Runorna hade en egen beständ radsättning eller wiß inbördes ordning, hwilken (se Cap. 1. sid. 25) ej liknade den, motsvarande bokstäfwer i andra alfabetet iakttaga. Denna ordning må hafwa hwad grund som helst, så war den fordom i Sverige allmänt känd och antagen, och för des ålder tala forntida minnesmärken, hwilka i Flock. VII komma att närmare beskriwas.

Man gör de förfäder, som brukade Runorna och i öfrigt så ypperligt öfwade sitt minne, mycket orätt, om man tror att de behöft minnesorden: Suthork Snias Tblmð, för att ihågkomma Runornas ordning inom Runraden. Hwilket annat folkslag hade någonsin sådana minnesord för sina bokstäfwer, äfwen om dessa bokstäfwers ordning måste, för deras deraf beroende nummerwårde, wara allmänt bekant? — Hos våra förfäder syftade dessa och andra dylika ord på något helt annat: de utwiste huru den ordnade Runraden blifwit belad i wiße flockar, hwilka lågo till grund för ett slags Runmärken, troligen någon gång äfwen för hemlig skrift, ett slags chifres.

Wid en öfwerfigt af detta skriffatts allmänna beskaffenhet iakttaga wi runradens mest bekanta afdelning i 3:ne delar eller så kallade ätter, ordnade på sätt, som följer:

- 1:sta, Frejs ätt: F N P F R Y futhork
 2:dra, Hagels ätt: * + | + H huias
 3:dje, Tyrns ätt: † B | \Psi A tblmð.

Daningen af dessa Runmärken bestod då deruti, att till en efter godtycke antagen Grundmynd sattes å en sida wiße strek, att utwisa en af dessa ätter efter deras inbördes ordning, hwilka strek wi wilja kalla Litt-stecken,

Ättmärken, Ättstref, och å andra sidan. Ordningss- eller Platsstref, utmärkande hwar plats i ordningen inom den genom ättmärket angifna ätten en åspsstad Runa innehar, hwilken Runas ställe detta således fullmärkta tecken företrädde. Detta torde lättast upplysas af följande exempel, hwarwid till grundmynd tages en rät staf, wid hwilken ätt- och ordningsstref sätts på hwar sin sida, så att ätten utmärkes med streken till wens-ster, såsom

Första ätten med ett ättstref	- d. ä.	†
Andra ätten med två		††
Tredje ätten med tre		†††

Detta ättmärke bibehålles för alla inom den ätten warande Runor, hwilkas ordningsrum inom sin ätt anwises genom behörigt antal stref å andra sidan; t. ex. i

Första ätten, utmärkt med / till † betecknas

första Runan eller † med
1 stref till höger d. ä.

andra eller † med 2

tredje † 3

†

††

†††

(så 4 †, 5 † w.)

Andra ätten, märkt med = †

1 Runan † med 1 stref †

2 † 2 †

3 † 3 †

Tredje ätten, med † †

† med 1 †

† 2 †

† 3 †

o. s. w. med tillsats å hwarje ätts grundmynd af så många ordningsstref, som behöfdes för att utmärka hwilken ordning i ätten hwarje Runa har; således war † † † detsamma som † † † Jon, Johan, då med † † utmärktes andra ättens tredje Runa, som är † †, med † † 1 ättens 4de Runa, d. ä. † †, och med † † 2 ättens 2:dra Runa, eller † †; o. s. w. De sålunda uppkomna skriftecken woro följaktligen icke Runor eller Runmyndar, utan Runmärken, som utwifade och företrädde runors ställe.

Som hela konsten bestod deri att med ett wist tecken angifwa en Runas ordningsnummer inom sin flock, eller afstånd ifrån början inom en wiff Runradsafdelning (ätt)

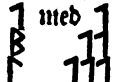
och selswa denna afdelningens ordningsnummer, skulle sådant kunna lika säkert ske med ziffror, t. ex. 2|3 eller 2³ eller $\frac{2}{3}$ utwisa 2:dra ättens 3:dje Runa, eller |3, så att 2|3, 1|4, 2|2, eller 2³ 1⁴ 2² eller $\frac{2}{3}$ $\frac{1}{4}$ $\frac{2}{2}$ på lika grunder konne att utmärka Jon, då ziffran till wensler (såsom ätt-tecken) anwisar ätten och den till höger Runans ordning inom ätten.

Detta beteckningsätt war användbart och brukligt icke blott i skrift, utan ock i tal, då ätt- och platsstreckens antal (b. ä. Runornas ordning inom sin flock och selswa ätten) kunde angifwas äfwen genom åtbörder; t. ex. antalet af högra handens upprädda fingrar utwiste ättens och den wensra den åsyftade derinom besintliga Runans ordningsnummer; och de gamles Klapp-Runor äro egentligen ingenting annat än detsamma, uttryckt genom klappning i händerna, då slagens antal i ena handen utmärkte ättens, och i andra, Runans ordningsnummer.

Antingen detta skriftsätt grund och förtienst bestodo i dess egenkap att kunna antyda något mycket hemlighetsfullt, hwilket ock i den mån uppenbarades som grundregeln, hwarefter Runmärken banades, blef bekant, eller det, likasom andra skriftkonster, war bewis på den skrifwandes finthet och omtänka, försumnades icke att på andra sätt utbilda detsamma och deri göra allt flere och konstigare ändringar dels genom ätt- och ordningsmärkens olikheter, dels med Runradens olika afdelningar och dels genom grund-myndens förändringar.

Ätt- och ordningsmärken uttrycktes således än med strek, punkter eller ziffror (Tab. III.); än åter bestämbes de efter andra grunder, t. ex. första Runan i afdelningen bibehölls till ätt-tecken, och till ordningsmärke upprepades den så många gånger, som platsstrecken annars bordt wara; så antyddes:

1:sta ätten med \vee			2:dra ätten med *		
Des	1	Runa \vee med \vee	Des	1	Runa * med *
	2	\wedge $\vee\vee$		2	\dagger **
	3	\flat $\vee\vee\vee$		3	\mid ***

3:de ätten med 1 Desß 1 Runa 1 med 1
 2
 3 ö. s. w.

Deraf, att alla Runor inom samma ätt eller afdelning i detta skrifsätt hade den första inom hvarje afdelning warande Runas tecken, eller att alla till hvarje ättafdelning hörande Runmärkestecken, i likhet med ättlingars härkomst från en ättanförare, woro ett mångfaldigande af första Runans tecken inom samma afdelning, inser man skälet till afdelningarnas benämning ätter, och till bruket att benämna ätten med sin ätt-runas namn, t. ex. Frejs, Hagels, Tyr's ätt.

Förtiden war icke mindre mångfaldig i sjelfwa Runradens olika fördelningar och Runornas olika ordning inom ätten. An delades Runraden i tre delar, Prideilur, hwarwid ätterna bleswo: 1 Suthorff, 2 Snias, 3 Tblmó, eller 1 Suthorff, 2 Sniaft, 3 Blmó, eller omvändt: 1 Tblmó, 2 Snias, 3 Suthorff; än åter i 4 delar, fiordeilur, såsom: 1 Sutho, 2 Rphn, 3 Jast, 4 Blmó, eller 1 Suthorff, 2 Snias, 3 Tblmó, 4 Pægd; eller, 1 Sprengt, 2 Marok, 3 Sidup, 4 Hæbyld, o. s. w.; än i 6 delar, serdeilur, såsom: 1 Sprengt, 2 Mans, 3 Høf, 4 Slydi, 5 Turvi, 6 Boll; än i 8 delar, attdeilur; stundom i 2:ne halvvor, twideilur, o. s. w. Man finner och Einka Runir, då Runraden bibehölls odelad och de serfkillta Runorna antyddes genom olika många strek wid grundmynden. Dessa olikheter, hwilka efter godtycke kunde mångfaldigas, gjorde Runmärken ofta rätt swårtydiga, och stundom, utan serfkillda hielpredor, omöjliga att förklara.

Grundmynden, till hwilken dessa märkestreke fogades, war äfwen ganska mångfaldig, enär dertill kunde tagas hwad tecken som helst. Dessa tecken höra wäl icke till de egentliga Runorna, men då de äfwen innefatta Runor och Runmärkesraderna i allmänhet efter det ordet, som uttrycker grundmynden, bära namn af Runor, samt genom denna benämning blifwit af forskare orätt förstådda, böra åtminstone några här upptagas och bestämmas, hwarestefter de öfrigas beskaffenhet fattas med mera lättbet.

För en del utgjorde vanliga Runor eller bokstäfwer grundmynd, t. ex.

För Vardar:Runir Runan \mathcal{N} ; VangRunir wändesRunan \mathcal{A} ;

ThursRunir Runan \mathcal{P} ; Knapp: eller Krapp: Runir \mathcal{P} ;

KvistRunir \mathcal{Y} , men kännestrefen upprepas, hvarigenom mynden får ett kvist: eller grenligt utseende; Hals: (Sagls:) Runir \mathcal{K} , tecknad som \mathcal{K} , med lemnad lägg eller hals emellan \mathcal{Y} och \mathcal{A} till plats för bistrefen; IsRunor af \mathcal{I} (som finnas på en Runsten B. 464) och LagoRunor af \mathcal{L} med hufvudrunan upprepad till ordningsstref och i mindre mynder lifaledes till ätt-tecken; SolRunir \mathcal{S} , hwilken Runa, till behörigt antal för ordningsstref upprepad, hofsattes i en mynd, då ätten med ett ferskildt tecken antyddes, t. ex.

\mathcal{I} var tecken för 4:de Runan och \mathcal{K} för andra ätten, så att bägge utmärkte \mathcal{I} \mathcal{A} ; BunguRunir af \mathcal{B} ; Lin: eller LimRunir af \mathcal{L} eller \mathcal{I} ; Semlur af \mathcal{T} eller \mathcal{Y} och Midhemlur af \mathcal{A} , med ättmärket å ena och platsmärket å andra sidostrefet; EnskuRunir af \mathcal{I} , tecknad nästan som \mathcal{P} ; BelgRunir af \mathcal{P} (Belgthorn), samt StaffkarlaLetr af en staf eller ett rätt strek \mathcal{I} , hwaraf i det föregående (sid. 50) finnas prof; Einhverfingar hafwa namm af strefens wändning åt en sida; Einhverfingar vinstri, åt wenster, Adhverfingar, åt båda sidor, m. fl.

För PalmRunir war till grund en mynd, lif \mathcal{P} ; för VallbRunir \mathcal{V} eller \mathcal{V} : de kallades äfwen Valdemars:Runir, under hwilket namm annars upptagas Runmärken af blotta ziffror (neml. medeltidens i, ij, iij, ic.), hwilka, lifasom StunguRunir, PricRunor, d. ä. af pricar bestående tecken, sakna egentlig grundmynd; för UplendskuRunir \mathcal{U} eller \mathcal{V} , wid hwilka namnet, som skall betyda Uppländska, icke står i något förhållande till orten eller mynden, lifasom i GirskuRunir, Syrnsku eller Sinsku Runir och GrændlskuRunir, samt Innibua:, Tubera:, eller Jugbera:Runir; BrimRunir; Spiald: eller SpeldRunir; OddwaRunir

eller Vestur; KlappRuntr; KluaLetr, m. fl. hvilka synas vara mera efter godtycke antagna och benämnda.

Sin åter antogs till grundmynd en enklare teckning af något natur- eller konstföremål, af hvilket de fingo det allmänna namnet BilataRunir, Belätes, eller Bild=Runor; t. ex.

SistRunir, i hvilka de behöfliga streken sattes wid Sifffigurer [S];

SionRunir (syn- eller ansigtes=Runor) och Snactvillur (nackemissor) likaledes wid ett människohufvud;

ZialmRunir wid en hjälm [O];

RistuRunir, hafwa streken på sidorna af en fyrkantig mynd [D Ö r.], som skall föreställa en lista;

ZringRunir, RingRunor, då wid en ring de olifa ätterna utmärktes med ett i olifa riktning wändt kors [+o 8 o+] och ordningen åter med prickar wid eller öfver ringen; m. fl.

Utan att här ingå i någon undersökning af sådana Runmärkens ursprung och första uppkomst; eller att vilja bedömma hvad förhållande de af enkla strek utgjorda, troligen de äldsta, möjligtwis hafwa ägt till Ir-ländarnes Ogham, kunna wi dock med forntida urfunder witsorda, att dessa enkla Runmärken icke äro något nytt påfund, utan att deras Ålder och bruk åtminstone uppgår till äldsta Runstenstiden, d. ä. första början af Christendomen i Sverige, hwarest man af berörde skrifätt träffar de äldsta spår, som i Norden *) funnat

*) Wid Afhandlingens författande hade jag ännu ingen anvisning på Runmärkens bruk utom Norden; men sedermera har jag af noten i Hr Grimms saktika och snillrika Afh. Über Deutsche Runen sid. 110, 111 ur en i St. Gallen förvarad handskrifwen Pergamentsbok från 10:de århundradet blifwit öfvertygad att sådana funnits äfwen i Tyskland; hvilket likväl icke ändrar min fordna här uttryckta sats: Genom det anförda ordet corvi, tecknad med der förekommande arter, upplyses dessa Runors bestaffenhet. Tis:runa upprepar Runan I och Lago:runa I så många gånger, som till ordningsmärke fordras, och likaledes i mindre mynder för att utmärka ätten; Sahal:runa är af samma art med de här till exempel (sid. 50) anmärkta Staf:Runir; Stof:runa är ett slags Prick:Runor och Clof:runa synes vara de här om-

frankes. Stycken af Inskrifter med mynder liknande dem wi förut (sid. 50) anført, utgöra fortsättning af ristningar med wanliga gamla Swenska Runor på Runstenar i Södermanland, B. 819, 768, jemnf. 817, 767, 822. — Ur samma skäl, som Celsius kallade Staflösa Runor HelsingRunor, nemligen derföre att de i denna ort sunnits på stenar tecknade, gaf Peringsköld de på dessa stenar anmärkta Runor namn af Södermanlands Runor, men förmodade att de skulle antyda ziffror ⁸⁾. — För bfrigt bära Runstafwarne många prof af Swensskarnes från äldre ända in i sednare tider fortsarande bruk af Runmärken, serdeles af åttfiliga arter, som tyckas höra till hwad ofwanföre, efter Isländarnes benämningar, kallas Staffaralætr, Ein- och Adhverfingar, samt Stungu- eller Prick-Runor för utmärkande af Prim eller Gyllentalsteden. Isländarne hafwa sedan mera samlat och föröft Runmärkesarterna, än egentligen utbildat Runmärkes-skriften.

Churu det icke lyckats mig att igenfinna de ättafdelningar, hwilka nämnde Runristningars författare följt och således icke heller att läsa dessa ristningar, wågar jag likwäl icke anse dem ditbuggne i egenkap af någon hemlig skrift. Då de blifwit jemte wanliga Runor anbragte å griftwårdar, reste till afsidnes minne hos samt tid och efterwerld, wore det stridande mot bestämmelserr af en minneswård, att i en förborgad skrift undangömma den bortgångnes förtjenster, hwilka, att döma af andra dylika inskrifter (och den enas början med han), just derigenom antydas. Egenbeten af dessa Runristningar synes endast röja en mer än wanligt bildad eller kunsig Runristare, under en tid, då äfwen detta skriffätt icke warit främmande för ortens inwånare.

nämnda KlappRunor. Jag finner deraf och en egen afdelning af Runraden (eller åttfördelning), än ytterligare witsordande huru wilkorligt den i allmänhet blifwit skiftad.

⁸⁾ Peringsk. Msc. på K. Bibl. i Stockholm. Han jemnför Runmärken på Runsten B. 819 med Romerska ziffror på inskriften i Buchneri Thesaur. p. 590 voc. Clinicus.

Cap. VII.

Runornas ålder och bruk i Skandinavia.

I Nordiska häfderna framträda Runorna redan wid första gryningen till Sveriges bildningsdager, och de gamles vetenskapliga odling begynnes med dem långt uppe i hedendomen, ehuru de mythiska uppgifterna derom i Eddorna äro för wansfliga att sätta i ett bestämdt förhållande till Historien. Då Oden der, i egenkap af snillebragdernas upphofsman och befordrare, inhemtar Runor, t. ex. wid Urdarbrunnen och från Wisshetens Källa medför upplysningens och seblighetens Runor ¹⁾, eller från Jotnarne en djupsinlig fornkunskap eller annan lärdom ²⁾, hwilka han med mödor ³⁾ och lifsfaror ⁴⁾ bemäktigat sig, för att såsom wis helsas ⁵⁾ och från ett annat slagte till Menniskorna (i Manhem ⁶⁾ bringa det herrliga mjöd, hwari alla dessa kunskaper woro inmängda, samt lå han om dessa Runor och galdrar underrisar ⁷⁾ sina tillgifna, kan wäl icke nekas att dessa gamla mythiska sånger äro något verkligt, som äfwen i mythen och under det bildliga föredraget utgör kärna och i parabolten innehåller någon åldrig uppfattning af folkets första vetenskapliga öfningar, med anwising deriewte till deras ursprung och beskaffenhet, utan att likwäl något bruk af ritade mynder derwid ifrågakommer ⁸⁾. Der åter wisa staswar åberopas och teknas såsom stora och ferdeles utbildade ⁹⁾, uttrycka de den talandes i mytther inwecklade föredrag, uppgjorda af de stora snillemakterna och ristade af dessas tolkar, nemligen Oden bland Asar, Dvalen

¹⁾ Jemnf. Inledn. sid. 4, och not. 7.

²⁾ Anf. st. sid. 2, och not. 9, 10; sid. 3, och not. 3, 4.

³⁾ Anf. st. sid. 4, not. 7, jemnf. Dragaröd. § 58, sid. 85—87.

⁴⁾ Savam. v. 110.

⁵⁾ Vasthrudn. v. 55. Runtal. v. 3, 4.

⁶⁾ Savam. v. 109. Dragaröd. anf. st. Runtal. v. 3.

⁷⁾ Savam. Runtal. anf. st. Lodsasn. v. 1, 2. Angl. S. c.

⁸⁾ Jemnf. Inledn. sid. 1—9.

⁹⁾ Runtal v. 5, 6.

Dvalen bland Alfvar, Daen bland Dvergar, Alsvithner bland Fotnar, och andra; och när de framskällas såsom affstafne der de i naturen woro gifna och förefunnos¹⁰⁾ samt af Wimers hufwud uttalade innan de wid spriddes bland Asar, Alfvar, wisa Baner och menniskor, har sådant mera tydligt affeende på skrift eller skriftecken, serdeles dess bildliga uppfattning. — Att uppfinningen af bildning och skrifkonst i dessa äldre häfdeanteckningar tillegnas gudar, war en åsigt, som våra förfäder delade med flere folkslag och antyder att man redan wid de gamla sagnernas första uppställning, antingen icke kände deras rätta upphofsmän, eller att hans tid låg långt bort i det wida fjerran, der föremålen ei så noga kunde urstillas. — I Eddornas yngre qwäden åter förefomma ristade Runnynder såsom lindtecken¹⁾ och i sånger om Sigurd och Brynhild, tillika såsom krastrunor och trolldom: hwilket allt wiserligen röjer en dunkel känedom om deras första ursprung, men derjente en från långliga tider bibehållen öfwertygelse om Runornas åldriga tillwarelse.

Utom redan (i Inledn. sid. 22, 23) anförda utländska witsord om våra Runnynders ålder i Norden, lemna det bewis Swenska Konungen wid början af 800-talet meddelade den första Predikant, som i Swea Rike förkunnade Christna läran²⁾, ett skriftligt intyg om serffilda Swenska boksläfwers werklighet och om deras skriftliga användning wid wisa tillfällen. Uppgiften kallat dem wäl icke Runor, men den säger i stället "boksläfwer, banade efter Swensarnas sed," d. ä. annorlunda än den öfriga bildade werldens. Då wi nu weta att wid denna tiden Runor funnos bland hedningarne i

¹⁰⁾ Sigurdrif. v. 14—19. Jemnf. Inledn. sid. 18, 19.

¹⁾ Atlam. v. 4, 9, 12.

²⁾ Peracto itaque apud eos (Sviones) altero dimidio anno, præfati Servi Dei cum certo suæ legationis experimento, et cum litteris Regia manu, more ipsorum deformatis ad serenissimum reversi sunt Augustum. Rimb. Vita Ansg. Ser. Rer. Dan. I: 448.

det nordliga Europa³⁾, och finna att de sedan i Sverige allmänt gängse Runmynderna redan förut varit mönster för det nordliga Tysklands⁴⁾, gifwer sådant, jemte våra inhemska gamla sägner, den största sannolikhet att Sveriges wid ofswannämnde tillfälle begagnade serfälda bokstäfwer varit Runor, och ett vittnesbörd att Runmynder under hedendomen varit i Sverige både kända och använda, oaktadt hvarken wi i sednare tider eller Sturleson och Saxo redan på 1200-talet bland de många runristade minnesmärken funnat finna något, hvilket, enligt sitt innehåll rätt läst och förstådt, ådagalägger sig vara ristadt under den diupa hedendomen.

Men just denna omständighet, Tyska underrättelsen att Runornas bruk, så länge de woro hos hedningarna, förefom blott wid sånger, besvärjningar och spådomar⁵⁾, jemte våra äldsta sägners anvisning att Skrifkonsten till en början endast på sådant sätt i Norden wisat sig för allmänheten, samt uppgiften att Konungen med egen hand tecknade dessa Swenska bokstäfwer i ofswannämnda bewis, tyckas antyda att Runornas känedom och bruk då woro mera inskränkta än de någon tid derefter blifwit, att de här, såsom en serfäld högre bildning, egentligast tillhörde wiså wärdigheter, ätter och konstfännare, samt följaktligen före Christendomens inträde, icke till den allmänlighet kändes eller användes, som under följande tidsålder, då de på så mångfaldiga minneswårdar blifwit till oss öfwerförda. Häraf se wi ock skälet, hwarföre inga hedniska runristade minnesmärken på fältet funnat anträffas, äfvensom hwarföre Runkunskapen i våra äldre häfder omnämnas såsom en idrott, utmärkande Konungar och de förnämsta i landet⁵⁾.

Om wi äfwen sakna upplysning huru och af hwad anledning Runkunskapen sedermera med en sig utbredande Christendom, wid Dlof Skötikonungs och dess Söners lefnadstid, blifwit allmännare spridd, ådagalägga dock runristningar wid och efter dessa Konungars tid, eller om-

³⁾ Jemnf. Inledn. sid. 23 och not. 4, 5.

⁴⁾ Jemnf. Inledn. sid. 23, not. 3.

⁵⁾ Anf. s. 5 not. 2.

kring 200 år efter förbemälda händelse och Christendomens första förkunnande, en med Runor, såsom bokstäfver wunnen allmän bekantskap. Runorna utgöra då bokstäfver till inskrifter på egna här i Sverige serdeles brukliga minnesmärken, Runstenar⁶⁾, hwilka till daning, resning och ställe hade mycken likhet med hedningarnas bautaste- nar; jemte ett med Christna listnar gemensamt syfte- mål, att uppmåna förbifarande medchristna till förböner för en afliden, till hwilka denne gjort sig förtjent genom gudsfruktan eller genom christliga werk, äfwen för wan- drarens egen förmån, t. ex. wäg- eller bro-anläggning. Meningen med dessa hugkomsts-risningar war således att inskrifterne skulle kunna och böra läsas; de förutsätta förfäktligen en då wunnen någorlunda allmän känedom om detta slags skrift; hwilken härigenom skulle än ytter- ligare spridas.

Till dessa risningars utbredande synas ock några i deras uthuggning öfwade mästare mycket hafwa bi- dragit. Då Ubbe, Ubir, i Upsalatrakten företagit ris- ningar, dem han fortsatt sydligt igenom Upland och Södermanland, och Bolle, Bali, åter i sydwestlig led genom Upland åt Westmanland och westliga Söderman- land, samt (Prestmannen) Osmund Råres son igenom öfra delen af Upland begifwit sig norr ut åt Gestrik- land och Helsingland, och då i de orter, der dessa Run- stensristare wisats, dylika minneswårdar wanligare och mera allmänt förekomna än annars, kan sådant wäl endast bewisa det allmänna bruket af detta slags min- nesmärken, hwilkas uppsättning de genom sin arbets- drift och skicklighet befrämjat; men det har också haft sitt inflytande på Runkonstkapen, enär i nyssnämnda orter äfwen varit behöfligt sätta monumenter, som innehålla blott Runraden⁷⁾, eller en framställning af Runorna för sig sjelfwa betraktade. När åter snart, jemte dessa Run- ristare, många andra omförmälas och ändtligen Runste- narne ingen ristare angifwa, war Runkonstkapen icke mera något serdeles utmärkande, utan förräder sin större, all- männare spridning. Denna allmänlighet röjer sig mest

⁶⁾ Jemfu. II afb. Runminnesm. Stof. I.

⁷⁾ Jemnf. derst. Stof. VII. 1.

inom Swea Rike, der Runstenarne wanligast och oftast förekomma, hafwa tagit sin början redan före det tids-
hvarf, då Engelska och Daniska mynt från 1040- och
1050-talen funnat tjena Runristarne till mönster för de
egna förstickningar, hwilka å dessa mynt och runstenarne
hafwa en så rik omwexling ⁹⁾).

Utom sådana tidsbestämmelsegrunder, angifwa dessa
ristningar — dessa den betydande medborgarens yttringar
af wälwilja och omtanka för anhöriga och wänner, utan
asseende på annat än deras af all ståndsfilknad oberoende
lika rätt till saligheten, — många andra tidsbetswäts
förhållanden, genom hwilka detsamma från andra, i syn-
nerhet den förswunna hedendomen, nogsam utskiljes; t.
ex. en wäckt omtanka på landets odling innan ens dermed
förenade beqwänligheter för färder genom orterna blifwit
förberedda; ett christligt sinne och håg till werksamhet en-
ligt Christendomens ändamål och för dess stiftelser, utan
att dithörande större anläggningar, icke ens kyrkor och
kyrkogårdar till begrafning och plats för minneswårdar,
ännu hunnit upplåtas; en mera allmänt börjad Chri-
stendom med dess iakttagelser, ehuru utan strängare band,
än att wid flere christliga förrättningar ännu kunde be-
gagnas förewarande, från hedendomen bibehållna sedwa-
nor, blott med en liten ändring, — då man således än-
nu begrof i högar och reste sten på owigd jord, men i
stället till utmärkning derpå ristade kors eller instrift, —
eller med ett ord: då en af Christendomen lifmad anda
och bildning, i wisa dertill hörande bruk börjat wisa
sig, utan att den sjelfständiga Swenska obalbonden der-
wid ännu kände nog förbindelse att dertfore aflägga alla
fordna förhållanden och plägseder. Detta allt tyckes äda-
galägga att, sedan Christna andan begynt mera allmänt
werka, dock utan att Christendomen ännu war allmänt
antagen, och alla behöriga inrättningar för dess utöfning
blifwit gjorda, de då warande Christna sjelfständiga med-
borgarne, genom dessa för allmänheten uppsatta erinrings-
märken (Runstenarne), welat förskaffa sig och sin om-
wårdnad de andäktiges åtancka och förböner, då ännu

⁹⁾ Jemnf. derst. Flod III.

ide, såsom sedermera, genom särskilda wälgeringar, medelst gåfvor och testamenten köpta förböner i kyrkan kunde winnas, eller — att Sveriges mera utbildade omvändelsetid blef äfwen Kunstenarnas tidehwarf. — Om än en eller annan Kunsten förut, och några ännu sednare restes, kunna dock 1000: och förra hälften af 1100-talet, Dlof Stötkonungs, des söners och Swerkerffe ättens styrelse räknas i Sfra Sverige såsom hufvudsakliga tidehwarfvet för våra runristade minnesmärken, och Sveriges första Christna församlings bildade lekmän, strax före och under denna tid, för dessa minnesmärkens upphofsmän, samt Runkonstapens befordrare och wärdare. Likwäl hafwa äfwen de Christna Lärare, hwilka på samma orter arbetade för Christendomens utbredande och stadga, begagnat samma Pristeken och, der kyrkor funnits, lätit Runstenarne, i ett för ändamålet afrafadt stic⁹⁾ och någon gång med tillsats af Latinsk inskrift, följa liken och de Christna in i helgedomen; dessa Lärare hafwa äfwen omedersägligt lemnat sitt biträde att, — likasom de för sig, åtminstone redan år 1116, hade en här uppsatt Tafel¹⁰⁾ till hielpreda för bestämmande af de Christnas rörliga fester, under nästföljande 532 år, eller under deras hela Cykel, — till allmänhetens rättelse och oafbrurna iakttagande lämpa gamla årsstafwen (Runstafwen¹¹⁾) efter Catholska Calendarium perpetuum; hwarföre och Runorna allmänningen begagnades ända långt fram under Swerkerffa och Erikffa ätterna, så af lekmän, som de andeliga, hwilka ej erhållit utländsk bildning, ända till des ut de emedlertid uppkomna flosren och andra Latinska lärdomens plantskolor, mera Catholskt bildade underwisare, tillika med Latinska språket, uteslutande antogo dertill hörande renläriga och med öfriga verdens enliga skriffätt, munkstilen. Efter denna förändring, som redan under Folkungättens lysande tidehwarf, i slutet af 1200-talet,

⁹⁾ Jemnf. Runminnesm. Flod. IV, äfw. II.

¹⁰⁾ Här om upplyses närmare i en särskild Afh. om Nord. Tidmätningen.

¹¹⁾ Jemnf. Minnesm. Flod. XII

¹²⁾ Anf. s. Flod. XI.

mera fullständigt utvecklat sig hos de andeliga, utgick, äfwen hos lekmän, Runornas bruk snart af sig sielf och, med undantag af mynden P, som äfwen i munkskriffter fram mot slutet af 1300-talet användes, upphörde de såsom egentliga bokstäfwer, och qwarstodo blott såsom tidsräkningstecken på Runstafwen, så länge denne begagnades, eller till dess den, på 1600-talet mindre behöflig och använd, ändtligen, år 1700 obrukbar, alldeles bortlades. Såsom sammansatta eller tecken, innebärande uttrycket af hela namn, begagnades runlika mynder³⁾ länge under benämning af bomärken, i namnteckningar af dem, som ej kunde skrifa den wärdiga stilen.

I Götthaland, och serdeles dess sydliga delar, hwilka då tillhörde Danawäldet, funnos Runor något i bruk ungefär wid samma tid, och i synnerhet wid medlet af 11:te århundradet, under Kon. Magnus den Gode (år 1040—1047) och Swen Estridson (år 1047—1074). De gamla enfla Swenska Runorna blefwo wiserligen hufwudsakligen begagnade i dess Nordligare trakter, och till någon del (äfwen jemte främmande arter) i de sydligare; men som Christendomen med dess skrift och läsning i Danmark tidigare wunnit stadga, erhöll också Runskriften der serfskildta tecken för E och andra mynder, hwilka blifwit danade för uttryck af munkarnes bokstäfwer och utmärka Daniska Runraden, hwilken man der och synes welat göra allmän. Bemälda Konungars företag att i sådant affeende genom prägling & mynt³⁾ göra dem offentligan användbara såsom inhemska Diplomatiske skriftecken, äfwen som deras allmännare upptagande bland enskilde, synes med dessa Konungars wälde förfallit; under följande oroligheter och i synnerhet under den andäktige Anut, som genom befordrande af utländska Catholska bruk gjort sig förtjent af namnet den helige, har denna inhemska skrift blifwit nästan alldeles äfidosatt. En lång tid der efter, och sedan oroligheterna hunnit stillas, hafwa dock under Nordiska församlingens öfwerhufwud, Arke-Bisken Eskil i Lund, äfwen de andeliga lemnat sin åtgärd

³⁾ Jernst. Stof. XI.

till Runornas användning bland allmänheten, helst det måste varit med deras biträde, som en tidsräkningsstafla, likartad med den ofwannämnda Swenska, blifwit wid år 1140 med Runor uppsatt, och desutom inskrifter, dels på Latin, dels på modersmålet, med Runor tecknade å floccor, boxfuntar, röfelsekar och andra kyrkornas tillhörigheter ⁴⁾. — Wid de forskningar i fäderneslandets häfder, hwilka inom Danmark af andeliga, så wäl som werldsliga maktens öfwerhufwud, under Konungarne Waldemar den Förstes och Andres styrelse befordrades, kommo oc Runorna i fråga. Om det än skedde blott i wetenskaplig systning, blef dock derigenom aktningen för gamla Runkonstnären widare befästad bland de fornälskare, som af gammal häfd begagnat detta skriffätt, och Runorna behölls sedermera en lång tid, såsom något eget, åldrigt fosterländskt, bland allmänheten, serdeles i sydöfsliga delarna af Götthaland, samt å Öarna i Östersjön. Här af förekomma också yttringar tid efter annan intill Reformationen; t. ex. i Skåne på 1300-talet, då Lagen och Konungalängden till år 1319 och en Calender 1328 finnas med Runor skrifne på Pergament; på Gottland åtskilliga ristningar mellan 1326—1513, samt på Öland, i Småland och i Östergötthaland under 1440—1520-talen; men de hafwa under loppet af 1500-talet alldeles upphört.

Till Norrige öfvergiick tidigt Danska Runraden öfverändrad, och på Island, då Presten Are Frode på 1100-talet skulle iordningställa Latiniska bokstäfverna till ett Nationelt skriffätt, hade han derwid till biträde en Thorodd Runmästare. Af runristade minnesmärken finnas dock i dessa Nordliga trakter, likasom på Grönland, blott några få med tydliga anwisingar till deras Christna daningstid. När åter, under wetenskapernas blomstring på denna aflägsna ö, Scandinawiska häfderna i 13:de århundradet begynte upplifwas, upptogs äfwen de gamla Runorna, hwilka der, i likhet med annan Fornnordisk öbling, mera fritt på mångfaldigt sätt utbildades.

⁴⁾ Semnf. Flod. VI.

Daktadt således Swenska Runornas bruk i Swea Rike, och på några få monumenter i Götthaland och Danmark, hufwudsakligen inskränktes till ofwannämnde Runstenstid, äro dock de från detta deras i sjelfwa werket clasiska tidevarf bewarade minnesmärken för oss wigtiga, icke blott för sjelfwa begagnandet af dessa inhemska skriftecken, utan äfwen för de prof de lemna oss af våra förfäders språk, af dem sjelfwa tecknad, redan förrän några uppteckningar med Runskstil skedde, ej endast i Sverige, utan äfwen i Danmark och redan förr än Isländarne hunnit på modersmålet uppsätta några skrifter.

Sedan wettenskaperna efter Reformationens fulländning begynt idkas och gamla häfder, för afgörande af tvisten om 3 kronor i Rikswapnet, kommit att efterlösas, hafwa äfwen de nästan bortglömda Runorna mot slutet af 1500-talet blifwit ämnen för de Lärdes forskningar och arbeten. Joh. Bureus, som af Dalkarlarnes Runrad och Runskafwen inhentade myndernas bokstafs-betydelse, uppsökte och aftecknade en mängd ritningar i åtskilliga landsorter. Han icke blott utgaf år 1599 en Tabellarisk öfversigt af Runläran och sedermera Run-Abcböcker, med syftning att bringa dessa gantta inhemska bokstafwer i allmänt bruk såsom Swenska skriftecken, utan förberedde äfwen Runnmonumenternas meddelande genom många i koppar stuccna ritningar. Ifrån denne Sweriges förste Riks-Antiquaries omtänka på ett närmare uppdragande af landets dåwarande älderdoms-märk-wärdigheter, hwarwid han af den store Konung Gustaf H Adolph hignades både med uppmuntringar, anslag och medhjelpares tillfallande, är det som fosterländska fornforskningen och en fullständig känedom om vårt fädernesland jemte Runkunskapen åter tager sin början. Hos våra grannar i Danmark och Norrige samt inom Göttharikes sydliga, då warande Danska landskaper, samlade Professoren D. Worm lika underrättelser och utgaf
på

på 1640- och 1650-talen en samling af i trä skurna teckningar öfver dessa orters runristade minnesmärken. Huru man i Sverige under vidare fortsatta efterspaningar, samt serdeles under Hadorphs och Perringfölds omsorger att genom skärning i trä bereda dessa ritningars utgifning i tryck, hwilket först år 1750 kom till verkställighet, wid utvecklande af serfkilda systemer öfver vår gamla Historia och forntida förhållanden lade Runorna till grund och påstod att de woro ofantligen gamla, att de af Dof Skötkonung på Wäswens begäran blifwit förbudna, och att detta alfabet, såsom det äldsta i werlden, innesattade många, äfwen Christendomens henligheter, är mer än tillräckligt bekant. Sådana uttryck af serfkilda tiders och författares ensidiga åsigter och föreställningsfatt, torde icke förtjena någon wederslägning.

Runornas första ursprung är wisserligen en lifa pröfningswärd, som swår och af många, på olika sätt beswarad fråga. Jag tilltror mig icke att afgöra den, och dess afgörande kan här icke förwäntas. En kort öfwerfikt af de anwisingar det föregående synes kunna lemna rörande Runornas äldsta beskaffenhet, har jag ansett tjenligt att här gifwa ⁵⁾).

Runornas inbördes ordning motswarar intet annat alfabets och hänwisar således icke till något stamalfabet eller gifwer några andra upplysningar, än just denna deras skiljaktighet, från alla andra bokstafsradar, i synnerhet de clasiska språkens. — Deras mynder äro af en så olikartad beskaffenhet, att deraf intet mera bestämdt synes kunna slutas än att äfwen den wanliga eller gamla Swenska Runraden i sitt närwarande skick ej af något nu bekant alfabet är hölt och hållet lånad, och, om än några så mynder ojäfaktigt wisa sin uppkomst af motswarande Latinska, witsord de fleste bestämdt att de ej derifrån blifwit hemtade.

⁵⁾ Atminstone för att wisa huru origtigt Dr. G. Th. Legis i Sundgruben des Alten Nordens, 1 B. sid. 3 not. föregifwit att jag härledt Runorna von den Gothischen (Mäso-göthiska? bokstafwerna):

Att Runorna förstås utan staf, visar att denna deras beståndsdel är en för alla gemensam tillsats, icke ursprungligen väsendtlig; och således i stället för att till Runmynderna, försedde med detta wilforliga bihang, sammanföka likheter ur åtskilliga äldre skriftecken och deraf draga någon slutsats till deras ursprung, bjuder de flesta mynders enhet i deras väsendtliga grunddrag, känneestet, att se den anvisning de i detta afseende sjelfwa gifwa, och att följa denna anvisning till närmare undersökande af deras rätta beskaffenhet och deras grundbegrepp samt slutligen deras ursprung.

Runorna i denna deras enkelhet — således icke ens de wanliga Swenska med deras stafwar, utan de från alla dessa mera tillfälliga tillsatser befriade, blott de för bokstafsstilnaden väsendtliga, staflösa, myndstrecken — finnas bestå af olika stora, genom sin ställning mellan 2:ne parallela linier från hwarandra skilde stycken af 3:ne räta linier, nemligen en uprättstående och 2:ne åt hwar sin sida lutande. Dessa liniers antal af 3, gifwer oss och en grund för Runradens wanliga afföndring i 3:ne delar eller så kallade ätter, då och de genom skärningen af hwardera linien uppkomma 5 delar, eller det likformiga mångfaldigandet af hwardera linien, lemna en förklaring hwarföre äfwen i hwarje af Runradens 3:ne ätter finnas just 5 Runor, och hwarje af dessa 5 Runor i Runmärken anses såsom produkter eller ett likformigt mångfaldigande af ättens första Runa, ättrunan, af hwilken och hela ätten har sitt namn. — I bestämmandet af hwarje, för sig sjelf stående, serstild del af hwardera linien genom anvisning af dess höjd, beräknad på rummet mellan 2:ne parallela linier, finnes och en grund för Runornas ursprungliga riftning mellan 2:ne linier, ett förhållande, hwilket för de med staf försedde Runorna icke war lika nödwändigt, ehuru det här i Swerige och med gamla Runorna wanligen blifwit iakttaget, men deremot wid de Danska wanligast, samt wid de Tyska och Angel-Sachsiska arterna alltid uraktlåtet.

Myndnamnen lemna oss icke mycket tillförlitliga upplysningar, helst som der stora olikheten i benämningarne på samma mynd, till och med i samma Runart, gifwer

stora skäl till tvifelan om det rätta och ursprungliga: första delen sakna äfwen i sitt närvarande stid ej blott allt annat förhållande till mynnden, än angifwande af dess ljud, utan ock allt enhetsförhållande sig emellan, och en wiß tonfalls-likhet emellan några Runor och en eller annan af de till sitt tidehwarf och uppkomst icke mera bestämda Oghamstecnen är en allt för swag grund för några säkra utsatser. Den frändskaps-antypning dessa bägge bokstafsbrader, tillsammansstälde, kunna gifwa, är, att de bägge bestå af blotta strek, hwilka alla kunna i ett enkelt schema tillhopaställas och, likasom Irlands alla 15 äldsta mynder kunna genom skärning af 5 concentriskt cirklar igensinnas och bära namn af träd, så kunna ock Nordens 15 gamla stafsösa Runor eller Runornas kännestrek, genom skärning af sina 3:ne i form af ett trestammit träd, en buske eller wext med stengel och 2:ne blad tillsammans satta, upprätta eller lutande strek i hwar sina 5 delar; samt att äfwen Runorna haft i de så kallade Runmärken ett beteckningsfätt med upprepede ättstrek, alldeles enligt med de gamla Irändska bokstafwernas.

Men hwad som tyckes vara mera tydligt, är att, då bägge dessa bokstafsbrader bero af wißa streks dragning i wißa riktningar och då dessa strek uppkommit af en enda symmetrisk figur, sådant warit följden af en för bägge likartad uppkomst efter någon gifwen grundsats, och att följaktligen något grundbegrepp föreswäfwat och ledt hwar deras ursprungliga uppsättare. Uppkomsten af Ogham ur cirklarna tillskrifwa Irändarne de gamla Druiderna. Om de 3:ne räta linierna för Runorna, bland hwilka den uppstående är bibehållen obruten, men de lutande skurke i tu, och åter alla 3 en gång skurke hwardera i 3:ne delar, i samma eller någon annan lärobyggnad finnas, eller hafwa sin grundtyp, will jag icke afgöra; men då fornwerldens wise äfwen begagnat en hel och en bruten linie, till framställning af diupare Philosophiska äffigter, såsom ännu sådana strek i wißa ställningar i Chinesernas Kowas, utgöra grunddragen af alla deras wettenskaper, torde äfwen dessa linier höra till något, ware sig den östliga eller westliga forn-

werldens Philosophiska lärdoms-system^{*)}. Kunde ett sådant framläggas, skulle man både uppbyggas dessa Runstref och klart fatta skälet hvarföre, och sättet, hvarpå Runorna utgjorde forntidens hela wettenskapliga bildning och wissdomens egentliga hemligheter; hwadan de Lärdes uttryck woro Runor lika wist, som Kristecknen så kallades.

Uppkomna ur hwad grundtyr och system som helst, tyckas de ursprungligen varit sådana wettenskaps-hemligheter, och så snart de redan under hedendomen i Sverige meddelades åt en större samhällskrets än de egentligen Lärdes, fått stafwen till ett kännetecken, hwilket tillika utwiste att de nu mera woro att betrakta blott såsom ljudtecken, utan vidare beräkning af deras djupare wettenskapliga slystning. Igenom den för alla lika långa stafwen angafs för dessa Runstref detsamma, som genom de 2:ne räta linierna, nemligen deras höjd och längd, och blefwo de således äfwen derwid lika bestämde (som mellan de 2:ne parallela linierna) igenkänneliga. Som likwäl wid denna ställning intill stafwen, de kännestref, som bestodo af selsfwa den rätt uppstående liniens delar och således skulle gå i lika rigtning med stafwen, ej blefwo nog utmärkte, synas grunddragen af motsvarande Latinska bokstäfwer blifwit med tiden upptagna i dessa kännestrefs ställe, t. ex. för **I** blef **H**, och sedan **H** lift **S**; för **II** eller **I** mynden **Þ** eller **D** nog lift **D**, och för **I**, som wändes upp och ned och fördubblades **II** blef **V** lift **F**; i likhet hwarmed **K** och **L**, samt må hända äfwen **T** omändades till **R**, **B**, **T**, i likhet med **R**, **B**, **T**, och en serskild mynd **†**, af kännetecknen till 2:ne **†**, för uttryck af **O** tillfattes. Det hela, som wäl haft ordningen efter som kännestrefen utgjorde delar af hwar sin linie, synes blifwit ändradt, hwarwid dock **I** (det obrutna, upprätta, medlersta, hufwudsakliga streket) qwarstod midt ibland sina likar, alltid lika oföränderligt, som det och städse lärer haft sin plats midt i Runraden.

*) Ett Indiskt Kristecken ibland Runorna; se Iduna, 9 Häft. sid. 358—370.

Om Runorna i sin ursprunglighet varit Romungastammens, de gamle Drottarnas och de högre bildades tillhörighet, kunna wi också inse huruledes, när Christendomen blifwit antagen af de i gamla bildningen inwigde, de äfwen efter denna förändring bibehållit dessa teckens redan hos nationen vunna anseende, och ådagalagt att det gamla war förenligt med det nya förhållandet och derwid användbart, ända till dess det nyare i sitt fullkomligare stic' erhö' ett beqwämare och i Christenheten mera helgdwunnet skrifvatt.

Andra Afdelningen.

Runminnesmärken.

Inledning.

Spåren efter Runornas ådriga bruk förekomma å flera slags fornlemningar och utgöra ån Mål-Runor eller bokstäfver till längre eller kortare underrättelser af mångfaldig art, ån åter Märkes-Runor eller wisa tecken. Då anteckningarne å samma slags fornsaker wanligen åro lifartade, torde det blifwa lämpligast att serfildt betrakta hwarje egen art och i anledning deraf fördela de Runristade Minnesmärken i följande flokar.

I Mål-Runor, då Runorna, såsom Språkljudstecken, dana

A Inskrifter, hwilka utgöra

I Minnes-Runor öfwer döda, Stens-Runor, på Runstenar i widsträckt bemärkelse, befintliga på:

A) Resta Stenar, som åro

- 1) Runstenar i instringt bemärkelse, otillhuggna Sällar flok. I.
- 2) tillhuggna a) helt enkelt, Stoder fl. II.
- b) mera omsorgsfullt, såsom Kors fl. III.

B) Lagda Stenar,

täckstenar öfwer grafwar, Grassstenar fl. IV.

2 Swarjehanda korta anteckningar

A) enskilda

- 1) på arbeten till husligt bruk, Bohagsting fl. V.
- 2) på Ryrkornas tillbehör fl. VI.

B) till allmän upplysning

- 1) såsom offentliga esterrättelser fl. VII.
- 2) prägel på Mynt fl. VIII.

B) Utförligare uppsatser,

1) ristade på

Kunstaflar Fl. IX

2) skrifne i böcker,

Kunskrifter Fl. X.

II. Märkes-Runor, då Runorna erhålla ett mera willkorligt värde, blifwa begreppstecken eller wisa märken, utgörande

1) enkla namntecken såsom

Bomärken Fl. XI

eller 2) tidskiftestecken på

Kunstaflar Fl. XII.

Hit höra äfwen de wanligen i böcker förekommande Trolltecken, så widt de, enligt hwad i Bokstafs-läran sid. 9—15, och sid. 35 är anfördt, bestå af enkla eller hopfatta Runor, ofta med mycket willkorlig bemärkelse.

I. Mål-Runor.

1. Konstens-inskrifterna.

Kunstenarne i deras widsträckt bemärkelse, Sten-Runorna (Stainrunar B. 1112), eller Minnes-Runor på stenar utgöra största delen af våra Runristade fornlemningar, hvilka också först och länge nästan ensamt ädrogo sig uppmärksamhet. Ända från J. Bureus på 1590:talet hafwa Scandinaviska fornforskare, i synnerhet på 1600:talet, ifrigt bemödat sig att noga uppsöka ¹⁾ och afteckna ²⁾, beskrifwa och förklara detta slags minneswärdar: genom Riks-Antiquariernas omsorg blefwo då äfwen teckningar af de fleste Sweriges Runstenar, tillika med några nättare huggna stoder samt lagda graf-

¹⁾ Utom dem som Forskarne kunde under resor efter andras anvisningar uppsöka, uppmanades äfwen Presterskapet, åren 1627, 1631, 1667—1673 att om Sweriges Runstenar samla och meddela uppgifter.

²⁾ Joh. Thomæ Agrivillensis Bureus (Bure), som, med tillhjälp af Dalkarlarnas Runor och Runstafven, uppå en Runsten i Riddarholms-kyrkodörren i Stockholm, (B. 1123, sfr. 135) först lärde sig läsa Runor wid år 1594, fortfor derefter, under ett halst århundrade, att afteckna Runmonument, äfvensom under hans ledning Laur. Martini Aschaneus omkring år 1630, J. Rhezelius (Jon Håkanson Rese) wid 1634—1636. Efter R. Antiqu. Collegii stiftelse företogo Joh. Hardorff och Joh. Weringstöld åren 1668—1694 alla då kända Runstenars afteckning med den yttersta noggrannhet (genom deras upprättning i små rutor) efter en bestämd måttstock. På dessa afteckningar, hvilka utgöra Bantil, har detta mått blifwit å infattningen kring hwarje sten utmärkt genom afdelningar, som angifwa en aln, och utgör denna aln efter den för lagda Grafstenar antagna måttstocken (Grafstens-scalan) ett Decimaltum eller $\frac{1}{10}$ (0,1) Sw. Fot (hwaraf följer att teckningen är $\frac{1}{20}$ af rätta storleken), men är för resta stenarne (Runstens-scalan) drygare, så att 5 alnar af denna utmärkes med 6 Dec. tum (0,6). — Samma sten finnes tecknad och aftrykt efter bägge, nemligen B. 945 af Ritaren Körnewall efter förstnämnda, och B. 937 af Leij efter sistnäm-

stenar skurna i trä ³⁾ och till afstrykning färdiggjorda. Ehuru deras utgifvande redan i Burei tid börjades ⁴⁾ och sedan af Hadorph ⁵⁾ och Peringsköld ⁶⁾ fortsattes,

da Scala, hvilken denne dock tagit något drygare (jemnf. B. 936, m. fl.) än den wantliga, som Lörnewall begagnat (jemnf. 949, 950, m. fl.). Dessutom hafva nämnde Riks-Antiquarier med sin namnteckning (neml. I H eller I P) bestyrkt ritningen och å andra sidan Ritarne tillika med sin, nemligen: P T d. ä. Peter Lörnewall (Ritare år 1671 ic); I H Joh. Hartling (1670, 1671), S B Swen Bierkenius, I B Joh. Bergman, I L Joh. Leitz (1671—1683 och Joh. Sitzenius (1683—1688), I P Joh. Peringer eller Peringsköld (1676, 1684—1686), P H eller PH Peter Helgonius (1683—1686), DS eller DSt Daniel Stahl (1686—1687), UC Ulf Christopherson (1687—1693), Th H Thomas Campanus Holm (1693—1694) samt C E Christian Ehrenhoff (1699—1710).

³⁾ Bureus har redan ombeförat 48 ritningar och 2 Helsingsta runinskrifters skärning i trä, samt öfwer 220 Kunstnars skärning i koppar. Om han än här till någon gång fått biträde (t. ex. till träsnittet hos Curio N:o 37 af sin broder Jonas, till N:o 1 af Wallentin Krautman och till N:o 11 af Abr. Campadius), synes dock denne lika händige, som noggranne och flitige man, hwilken någon tid, stoffat sig, utkomst genom att "ficka signeten och bota sepere" (urwerk), sless derwid hufvudsakligen lagt hand. — R. Antiquitets-Collegium och Archivet till någon tid, hade för sådant ändamål antagna formsnidade, af hwilka äfwen några å sitt arbete utfatt sitt namnsmärke; hwaraföre wi i Wautsk finna I C H d. ä. Joh. Christoph. Hever och A H eller A H And. Halling, samt en IHE, hvars hela namn jag ännu icke funnat utreda.

⁴⁾ Redan på den stora, år 1599 i koppar stukna tafeln, Runo Rånstones Lårospån, har Bureus meddelat 10 Kunstnar och 1624 till trycket befordrat de då i trä skurna 2:ne inskrifter med Helsingrunor under titel: Monumenta Helsingica a Throne in Angedal ante aliquot cent. annorum posita, och 48 Runristningar, såsom Monumenta Runica hactenus exsculpta. De sistnämnda, med utbyte af 2:ne (N:o 35 och 42) mot andra sedan förfärdigade (under N:o 21 och 40) blefwo åter år 1663 af Doktr. Henr. Curio afstrykte med titel: Monumenta lapidum aliquot Runicorum såsom en början till utgifning afwen af de många Burei i R. Riks-Archivet då förwarade, i koppar stukne Kunstnar med R. Arch. Secret. och Antiqv. E. Burei tolkning. Af dessa, åtminstone 212 plåtar, blefwo dock ganska få afstrykt tagna utan någon tolkning.

⁵⁾ Färentuna Härad; Kunstnar, Stockh. 1680 Fol.

⁶⁾ Annot. in Vitam Theodorici. Stockh. 1699, 4:to, och Monumentum. Upl. 1710, 1719 Fol.

blefwo dessa på 1600-talet utarbetade träsnitt i en så kallad Bautil *) först år 1750 aftryckte †), då deremot de Danske och Norrste med förklaringar på Latiniska språket redan 1643 blifwit i Monumenta Danica af Professor D. Worm utgifne. I nämnde verk erhålles en åfskålig öfversigt af dessa ristningar, äfvensom i Rudbecks, Peringskölds, Dijkmans, Celsii, Brocinans, Nærupps, Abrahamsons, samt Thres, Lagerbringss, Geijers, Burmans, Werlauffs och Finn Magnusens afhandlingar åtskilliga Lärdes olika tankar öfwer deras innehåll och syftning kunna inhämtas. Wår föresats är att låta alla dylika redan utgifna eller på annat sätt till wår kunskap komma forntidsristningar genom sina instrifter sjelfwa upplysa sin bestämmelse och sitt tidehwarf. På förhand torde dock böra erinras om dessa minnesmärkens allmänna beskaffenhet till språk och skriftegenheter samt föredraget, med prof af de framställningar i bunden stil eller skildarwisor, som några af dem innefatta.

*) Bautil lærer wåra danadt af bauti, bautasten och skal wål således betyda Bautastens-samling.

†) Uppå Kongl. Maj:ts befallning enligt Rikens Ständers begåran wid Riksdagen 1747 till förmån för Mag. J. Göransson. Den åtgärd denne utgiffware egnat åt de i Bautil befintliga Konstensastrycken, inkränkte sig att i R. Antiquitets-Archivet emottaga de färdigsturna träformarne (se ofwänföre not. 2, 3) och låta dem genomgå Boktryckarepräsen, hwarjemte han låtit i trä skära de 18 sista eller Skånes Kunstenar efter (M. R. D.) Magn. Könnow Dublars ritningar, samt synes äfwen i skället för en af de gamla formerna låtit skära en ny, neml. S. 4, hwilken också är helt olika de öfriga. Den på träformen antecknade ortanwisingen har han stundom icke rätt fattat och följakteligen någon gång under origtigt namn och på orätt ställe infört; flere Kunstenar hafwa 2:ne gånger, äfwen med begagnande af förkastade formar, blifwit aftryckte, hwaremot andra saknas. Af hans egna widlyftiga ntläggning, mest "rörande hwad icke till ämnet hörde", är man belåten med den meddelade början, under det man så mycket mer bör hålla honom räkning för det han allmängjort de äldre Antiquariernes arbeten, som nästan alla dessa träformar, jemte andra, redan gått förkorade, sannolikt genom branden i det så kallade gamla Kungshuset på Ribbarholmen. 1802.

Andra Afdelningen.

Runminnesmärken.

Inledning.

Spåren efter Runornas åldriga bruk förekomma å flera slags fornlemningar och utgöra än Mål-Runor eller bokstäfver till längre eller kortare underrättelser af mångfaldig art, än åter Märkes-Runor eller wiåa tecken. Då anteckningarne å samma slags fornsaker wanligen äro lifartade, torde det blifwa lämpligast att ferskildt betrakta hwarje egen art och i anledning deraf fördela de Runristade Minnesmärken i följande Floökar.

I Mål-Runor, då Runorna, såsom Språk-
ljudstecken, dana

A Inskrifter, hwilka utgöra

I Minnes-Runor öfwer böda, Stens-Runor, på
Runstenar i widsträckt bemärkelse, besintliga på:

A) Resta Stenar, som äro

- 1) Runstenar i inötränkt bemärkelse,
otillhuggna Sällar Floö. I.
- 2) tillhuggna a) helt enkelt, Stoder Fl. II.
b) mera omsorgsfullt, såsom Kors Fl. III.

B) Lagda Stenar,

täckstenar öfwer grafwar, Gräffstenar Fl. IV.

2 Hwarjehanda Forta anteckningar

A) enskilda

- 1) på arbeten
till husligt bruk, Bohagsting Fl. V.
- 2) på Kyrkornas tillbehör Fl. VI.

B) till allmän upplysning

- 1) såsom offentliga esterrättelser Fl. VII.
- 2) prägel på Mynt Fl. VIII.

1. Kunstenarnes språk, och Skrift-egenheter.

Inskrifterna äro wänligen affattade på modersmå-
let, gamla Skandinaviska språket, sådant det af våra
förfäder här i Sverige under ristningens tidevarf ta-
lades ⁸⁾. På en tid då man skref efter uttalet, hwilket
i olika landsorter är skiljaktigt ⁹⁾, och för hwilket, ser-
deles i mindre bestämda ljud, särskilda Kunstenskriftare
kunde än i den ena, än i den andra runmynden finna
ett närmare uttryck, skulle betecknandet äfwen på samt-
diga ristningar blifwa något olika, en olägenhet, som li-
kaledes märkes i munkstil ¹⁰⁾ och ännu icke är alldeles

⁸⁾ Såsom uttryck till och med, af det allmänna eller hvardags-
liga talet, torde wäl kunna anses t. ex. ata 333 för at 17,
åt (lika som man ännu i vissa landsorter får höra äte, samt
nue, nuå för nu) eller för astrar efter (likasom man äfwen-
ledes ännu får höra ätte, för efter); samt sammandragning-
en: kistr hialbin 287 Christus hielpe'n, för: Christus hiel-
pe honom.

⁹⁾ Till särskilda munarter torde kunna hänföras olikheterna
i t. ex. stan, sten, stin, ston, för hwad annars skrifwes stain;
så þansi 718, þinsi 42, þonfi 890, þusi (eller þunfi) 1165,
d. ä. denne, och þansa 734, þensa 198, þinsa 135, þonsa
906, denna.

¹⁰⁾ T. ex. arbet efter, som wänligen skrifwes med runor istir
eller astrar, tecknas äfwen:

abrir 363.	ebtir 292.	ibtir 685.	ubtir Brocm.
astrar 262.	estir 923.	istri 987.	ustar 893.
after 1010.	estir 47.	istri 95.	ustir 121, 495.
astr 268.	estr 302.	istr 63, 66.	ustri 644.
aistir 643.	histr 49.	stir 193.	ustr 303, 505.

samt ostir 547, 988; ystir 482, 489, 503 m. fl. Astrar 949, så
vä: ast 270, 415, 870; est 41; ist 986, 991; ust 1170,
hwilket synes motswara Munkstilens

ast, apr, est d. ä. astrar.

Motswarande oligheter förekomma äfwen i 13: och 1400:ta-
lens munkskrift, nemligen:

astir,	astr,	astir,	astri,	aste,	effter;
aprir,	aptr,	apri,	aprir,	apri,	apte;
eptr,	epti,	epte,	äfwen: öpre och efter, m. fl.		

Så förekommer än F, än h att uttrycka hwad nu betecknas
med g, t. ex. Rabnar 144, Raknar 243, d. ä. Ragnar,
Sihwakti 384, Sikwakti 782, Sigwalbe, Salba 633, Sal-
ka 158, Helga, m. fl. Sådana omweringar af särskilda till
ljudet närlägnade mynder kunde icke sällan inträffa. Äfwen i

afbulven. — Några tidehvarfwets skrifegenheter, såsom att ofta utesluta tecknet för \mathbb{L} framföre consonanter, serdeles \mathbb{F} , \mathbb{G} , eller \mathbb{T} , \mathbb{P} , \mathbb{D} ¹⁾, och att sällan fördubbla en Runa ²⁾, stundom icke ens då den uppreades i 2:ne seiskildta ord ³⁾, samt förhuggningar med en eller an-

sebnare tider har man sett skrifwas: hug, hog och håg, widlöftig och widlöftig, egendom och ägendom, riktig och riktig, m. m.

1) \mathbb{L} . ex. nipiswerk 409, likasom i Munskstil, der det likasom i tryck kan med ett öfversatt strek utmärkas, såsom nipiswerk, d. ä. nidingswerk; så \mathbb{I} kwat 198, för Ingwat, Ingat; frita 887, 970, för frenta 933 och friant 951, d. ä. frände, och frætr 409 fränder; så \mathbb{I} gläts 387, som annars betecknas \mathbb{I} klans (Act. Litt. Sv. 1730 s. 84), \mathbb{E} glans 731 och \mathbb{A} klans 1101, d. ä. Englands; och \mathbb{A} kläti 1046, \mathbb{E} gläti 1082, \mathbb{E} glöti 625 samt \mathbb{I} läti 850 för \mathbb{E} nglanti, England. — \mathbb{H} as 500 för hans, tyckes äfwen, likasom det wanliga matr, matr, madher och apra för manr (mander i Södm. Lag.) man, anra andra, bero af uttalet (som ännu på vissa orter höres i hās, āhra), äfvensom att v efter s är uteslutet, som längre fram synes.

2) \mathbb{L} . ex. ati 9, för atti, ätte, ägde; snialan 388, för sniallan, snäll.

3) Se I Afd. C. III. s. 33, 34. Så piupfir uKuplaifr uKarl, = = = Kup hialbi honSallKups mupir 1098 för hons salu uf Kups mupir, Gud och Guds moder hjelpe hans själ! Så 404; så rapu 277, 291 för rap pu utred du, läs.

Denna besparing af samma runors upprepande har äfwen ägt rum med hela stafwelser, t. ex. riSTIn 608, för risti st in, d. ä. (reSTEn) för reste sten. — Egen är sammanställningen på Runst. 280, till följe hwaraf stafwelsen at läses en gång rätt fram och sedan tillika med några wändrunor, en gång baklänges i orden

\mathbb{K} \mathbb{N} \mathbb{P} : \mathbb{H} \mathbb{I} \mathbb{A} \mathbb{L} \mathbb{B} \mathbb{I} : \mathbb{H} \mathbb{I} \mathbb{A} \mathbb{L} \mathbb{B} \mathbb{I} Kup hialbi at
vmand
för att erhålla den åsyftade meningen: Kup hialbi at
puruta, d. ä. Gud hjelpe Thoroddes (Trottes) andel

nan, någon gång omslyttad ⁴⁾, öfverflödig ⁵⁾ eller uteglömd ⁶⁾ Runa, motsvarande skrifs- och trycksfel i sedna-

4) Omslyttning i annan ordning eller förhuggningar, t. ex. af särskilda Runor: turknapi 957 för trufnapi 768 drunknade, aku 698 för auk och, tsein 815, tstin 924 för stein, stin sten, ahkva 131 för hakva haka, hugga, ihlbi 13, 41, ilubi 1092 för hilbi, hiulbi hjelte! m. fl.; samt af hela ord, såsom: lit pina rita stain 1126 för lit rita pina stain, m. fl.

5) Öfverflödig fördubbling af Runor: ptina 721, tpon 644, denna, barropors 937 o. d. eller hela ord: rita rita 113, riftu ston stin pansl 978, der det sista stin synes vara en rättelse af föregående ston.

Öfverflödigt i ett ord tillsatta Runor → i början: histar 49 för istar; histr 437 för istr; arisa 29, 231 för risa, istain 64, 130 m. fl. för stain; — midt i ordet: turufnapi 825 för trufnapi 761; hialmbi 815 för hialbi hjelte; stahin 691 för stain; Ferva, Fiarva för Fera, Fiara, liksom i gammal Isl. vers görva, göra; pansl, paksl 51 för penni, pesti; kumbl, kumbel, för kuml, m. fl.; liksom i munkstil: kumbel, nampn, sambn, hassua, o. s. w.; — i slutet: pansl 795, pinasa 852 (troligen för äldrast) för pana, pina.

6) Uteslutningar af behöfliga Runor, i början: joß för hioß 222, högg; jalbi 569, 775, julbi 631 för hialbi, hiulbi 1150, hjelte; midt i ord: felka 409 för felaka (jemsf. 1169) d. ä. felaga, bolagsman, följeslagare, kamrat; Sin 631, 840, troligen beroende af munnarten (jemsf. nedanf.) för Swain, Swen, Ewen; snir 799 för synir, söner. — I orden: rta 645, rfa stn 606, för rita, risa stin; pna 700, pno 575, pnsl 746, 898, liksom i meningen: Katl.
I tu fra mrß str 528, d. ä. Kettel, m. fl. låto göra märke efter m. m. äro några Runor stafwelssegilla eller uttalas med sitt eget vocal-ljud (jemsf. Bokstafslär. Cap. III sid. 32).

Hela ord hafwa äfwen blifwit uteslutna, t. ex. sten, i arista pin 611, rista å denna, (neml. sten);

re tiders uppteckningar, kunna väl ofta försvåra läsningen, men förändra icke språkets väsendtliga beskaffenhet. Dess vanligare beteckningsfätt med Runor motsvarar för öfrigt Swenska språket i äldre handlingar, så nära, som det med dessa mynder sig göra låter. — Inskrifterna å Runristningare i Norden framwisa således profstycken af språkets olika skaplynne under dessa ristningars olika tidsvarf, och språket å minneshöllarne, ristade före all annan skriftelig anteckning på vårt modersmål, förtjenar en särskild uppmärksamhet.

2. Söredraget, Skaldespråket och qwäden.

Föredraget i dessa gamla anteckningar är i allmänhet kort och mycket enkelt, af enahanda ordalydelse å likartade minneswårdar, och blott i en eller annan ristning något mera utförligt och utveckladt, samt vanligen i obunden skriftart. 3 bunden stil äro anmärkte några få inskrifter, men tillräckliga att äfwen i detta afseende gifwa prof på fornbruket.

Skaldespråket begagnar flere i prosa owanliga ord, dels enkla, såsom miþr 789 man, war 807 man, þy 735 folk, siur 735 lif, tulkr 1071, (dolgr) flende, dels sammansatta, såsom raipwipur (af raipa, reda, utreda, tala, och wipur wed; träd, skog, i vers: karl, man,

så: sten eller märke 1, 479, 1002, hafwa eller rista 1096, resa 19, resa sten 675, 1050.

Någon gång hafwa dylika uteglömda ord blifwit tillsatta öfwer raden, såsom: stain 349, 351, Runan ↑ 359 i ät, d. ä. ant, ande; eller under raden, såsom 498, 499 och sati, satte 1014, stundom strax under huggningen märkte och i inskriften insatte, men på annat ställe omslyttade (jemnf. ofwanföre not. 3).

Till uteslutningarne höra äfwen de i hastigt tal förekommande sammandragningar, t. ex. lianum 87, förläne'n, för liani hanum, förläne honom, Eup, hialbin 104, Gud hjelpe'n; þiltu 573 (för þir litu) de läto, m. fl. Så: när wi tänkat (för: tänka det) minst. Nya Sw. Psalmb. 455: 6.

således tillsammans språkträdet, d. ä. talande, ordförande, förman); jarmungruntr 1071 (jarmungruntr) grönna marken, frodiga fältet; dels bekanta i ovanlig bemärkelse, såsom msh altr listr 41, medan (så länge) äldér (d. ä. folk) lefwér (finnes till i werlden) eller så länge werlden står; och dels omsatta i ovanlig ordning, såsom: Sumir alkupir — at sin fapir Sterkar — ritu Marki — at Mar jetan 93. Söner allgoda — at sin fader Sterkar — ritade märket — at rastan man. En sådan ordens omkastning war behöflig, för att till wisa wise-rader eller verser erhålla behörigt stafwelse-mått och vers=boksläwér. En wisa, eller hwad wi kalla vers, bestod wanligast af 8 rader, innehållande en hel period eller sats med större afdelning (af: eller;) wid den 4:des slut. Äfwen i den enklaste versart stodo 2 och 2 på hwarandra följande rader i sammanhang, genom en gemensam så kallad versbokstaf, eller samma begyn-nelsebokstaf för ett ord i hwardera raden, hwaraf den sednare radens är hufwudstaf och den förra bistaf; den utmärkes här med stör bokstaf. Wisa hbggligare versslag hafwa derjente enahanda ljudfall (i synnerhet af consonanterna) eller så kalladt rim i grundstafwelsen af 2:ne med tomrigt försedde ord i hwarje rad. Detta rim utmärkes här med särskild stil, såsom starkt och marku, hwilkas grundstafwelser ark rinnna mot hwarandra, emedan de tonlösa slutändelserna ej höra till detta slags rim. Andra, isynnerhet nyare versarter ända de flerstafwiga raderna derjente med slutrim, likasom war wanliga vers. — Af forntidens särskilda versarter förekomma äfwen en och annan stundom hel, stundom half wisa, nemligen af

I. Talversens. Starkadarlag

med 8 rader i wisan, samt en hufwudstaf och en bistaf, så oå i hwarje rad 2:ne långa stafwelser eller hwilopunkter.

En hel sådan wisa eller vers utgör än hela instriften, t. ex.

Wå

På Lyffstegen i Södermanland, B. 780.

Stylaugr auk Si..mbr d. ä. Sturlog och Sj (almar)	
Staina raistu	Stenar restle
at Brypr sina	åt Bröder sina
Brautu nestu;	Bredwid vägen;
þair Rentapus	de Andades (Andades, dogo)
i Austriki	i Systerlanden —
þurkil auk Sturbiarn	Thorfel och Styrbjörn,
þiaknar Fupir.	Þegnarna goda ?).

Så läses på en annan Runsten:

Þ) þufr auk þorsalr	Þhuswe och Þorwald,
þair litu raifa	Þe láto resa
stain at þurbiarn	sten åt Þorbjörn
fabur sin Fupan;	fader sin godan;
þir mun stanþa	þar ماند stånda
Stain nir brautu	Sten nära vägen
auk Kiluf Firwa	och Kilög gjorde märke
mirke at Runi sin.	åt Kära mannen sin.

Verel. not. till Herv. S. sid. 108

Wid Nedermalla på Selaön, 720, 728:

Sirip lit resa	Stigríd lát resa
Stan þina	Stenen denna
at Swen	åt Swen
Sin bunta;	Sin (hus)bonde (man);
han uft Sirlet	han ofta Seglat
til Simkala	till Semgallen
Turum Knari	med Dyrbart skepp
um Tumisnis.	om Dumsnäs.

Wid Långarnby i Billberga Socken, 596:

Wipralti Lit	Wedralde lát
aur Lanfarni	ur Långarn
Stainal miþin	Stenhäll storan
ur Stapi fura;	ur Stället föra,
auk arkerþ	och Arngerð,
þau litu Fwial	De láto stenhäll
raifa þifa	Denna resa

En utgör wisan en afdelning till slut på instriften, som för öfrigt war wanlig obunden stil, t. ex.

3 Upland, 41 wid Sälna bro:

Justin auk Juruntr auk
Birn þir byrþr rispu...
stin Trums fapur sin)
K(r)isþ ihlbi ant auk silu,
fur fist onum sakar auk
sutir!

hi mun Ligia
meþ altr Liftr
bruarþ slagin
i riþ Est;

Kupir swinar
Karpu at sin fapur

Bröðerna Justen, Jörund
och Björn reste (sten efter
Thor-) sten Trums, fader
sin: Christus hjelpe hans
ande och själen, tillgifwe
honom skulder och synde!

här månd' ligga,
så länge folk lefwer,
bron, som wardt uppförd
efter (honom) i rödjan (upp-
röjda marken):

Goda swenner
Gjorde (den) at sin fader,

at Siktruf
Sunn sin.

at Sigtrygg,
Sonen sin.

Wid Ed i Upland, 166:

Kahnwaltr lit
rista Runar
efr Fastwi
mopur sina;
Onims Totr
To i Aipi;
Kup Hialbi
ant Zana!

Ragnwald lät
rista Runor
efter Fastwi
moder sin;
Onims Dotter
Dog i Ed;
Gud Hjelpe
Hennes ande!

Fortfättningen på stenens andra sida:

Kuna(r) rista
lit Kahnwaltr;
h(an) war a Kriklonts
Was lisforunki:

Runor rista
lät Ragnwald;
han war i Grekland,
War folksanförare.

mo igi Brutarkuml
Betra verpa.

intet Brokummei
Bättre mänd' vara.

En åter finnes i stället blott en half wisa eller 4
versbrader, t. ex. På minnesstenen efter Esfil & Samra
skog, B. 813.

han traui i Orustu
i Austr vihi
apan Sulfskrimr
Sala orpi.

han drog i Hrlig
i Österwägen
innan Foltshöfdingen
Färd besallt (fallit från? *)

Af Talversens andra eller ferradiga versslag (Fsl.
Ljodahätr), med första och andra, samt 4:de och 5:te
raderna, genom versbokstäfwer förenade, finnes, efter
den obundna inskriften, en wisa

På stenen wid Hummelstad, i Erögds Härad, B. 584.

Ziar mun Stanta
Stain mipli baa
rapi tekr;
par Ryns i
Kunum himsum
Bali risti.

Här mänd' Stända
Sten mellan gårdarna
radad täckt;
sådant Rönes i
Kunor besa,
Bale ristade *).

*) Likaledes på andra sidan af Knuts minnessäll i Björ-
festads Socken, 1084:

Stein hafir riton
þon Stanta mo
Bali i hiraupi

ritat hafwer Stenen —
den Stända må —
Bale — här på godsset (i
häradet) —
efter Brodern.

yfti Brupu(r);

*) Så wid Kungshusby i samma ort, 590, ehuru till
en del utplånadt:

Ziari maa Stanta
Stan i ic.
Bali risti.

Här må stända
Sten i ic.
Bale ristade.

samt å ena sidan af den sten Thora låtit resa åt sin
man, Ubbe, på Aspa äng, 807:

þuru Var
han Vistarla

Thoras Wård, (man)
han Westerleds

2. Af högtidliga Hjelteqvädet

med wisor af 8 rader, med rim och 3 långa tonwigtiga stafwelser i hwardera samt 2:ne bistafrwar i den första af de genom versbokstaf parwis förenade rader, finnes en fullständig wisa å Karlewistenen på Island, B. 1071:

† Sulkín lífr hins Sulkþu
 Slafstr vísi þat mǫjstar
 Tǫlþir Tulká þrúðar
 Traukr i þajmsi huki;
 munat Raþvibur Rapa
 Rukstarkr i tanmarku
 Vantils Jarmunkruntar
 Ur Frontara lanti;

hwilket, då den wanliga profaiska ordningen återställes, gifwer följande mening, efter Isländskt skriffätt uttryckt:

Hins fylgda, mæstar dolga-þjóðar (þrúðar?) draugr — flestir vissi þad — liggir folginn i þeimsi haugi: Rogsterkr ræðvidr ur grundara landi mun-at ráða Vendils jormungrundar i Danmerku;

d. ä. Den (följdes) sällskapsfælles (d. ä. älskade anförarens), det största fiendefolkslagets förödares hamn — de fleste weta det — ligger gömd i denna hög: Wäldigt starke mannen, (hwi) mände ej han råða öfwer Wendels fruktbara tegar i Danmark!

Af den derjemte tillsatta obundna, nu skadade inskriften inhemtas åtminstone att hjeltens namn warit Sibbe, men af hans fadersnamn är början otydlig och blott slutstafwelsen uds son kan läsas.

3. Af slutrimmad vers, (Isl. Runhenda) med wisor af 8 rader och lika slutrim i de genom versbokstafwer såsom Starkadar-lag tillsammanhörande rader, har jag i runristningar funnit blott en fjerdedel af

wakti Farla.	nedhögg karlar.
Stain sirst	Sten denne
Stainr at Ubi	Ständar åt Ubbe
o þiststapi at mir	& tingstaden

en wisa eller 2:ne rader ²⁾, på en liggande grässen
(icke en wankig Runhäll) på Runla kyrkogård i Westergöthland, B. 977, eller orden:

Här liggia saphar þver
Segin of Enar hetu þer; d. ä.
Här ligga fädgar två (fader och son),
Seden och Enar hette de.

Verfer anföras äfwen, hwilka skulle warit ristade på en eller annan sten, som dock befunnits innehålla en enkel, obunden inskrift, hwarföre ifrågawarande verfer äro alldeles oberoende af Runristningen.

Så sades ¹⁰⁾ en Runhäll wid Brede kyrka innehålla:

3 Engestada fringla ¹⁾
i Niende haga ¹⁾ hörne
der ligger en sten,
Under stenen står en kista ²⁾,
uti kistone ligger ett swärd:
Ho gräfwer mot udd, blifwer död,
Ho gräfwer mot egg, blifwer skadd
Ho gräfwer mot hjälte ³⁾, behåller guldet ⁴⁾,

men på stenen, tecknad i Baut. 636, fanns blott: þið-
byrn lit akva stin yfti suni; sino, eller Tingbjörn lät
hacka sten efter sina söner.

²⁾ På Island erinrar ett sådant stycke af en wisa om efterlefnaden af ett på nämnde ö skadadt lagbud att ingen fick om en annan författa längre vers än fjerdelen af en wisa eller 2:ne versrader, enligt Geheim. Archiv. Hr Prof. Finn Magnusens Anmärkn. i Antiq. Annal. IV: 344.

³⁾ Enl. Burei Handskr. Anteckn., hwarest flere dylika finnas upptagne.

⁴⁾ Namn på ställen i orten.

⁵⁾ Trolligen en hållkista med täthäll.

⁶⁾ Fördom hjalti, swärdsbandtag, handklaffen.

⁷⁾ Här igenkännes Medeltidens, i Sagorna utförligt tecknade, widseppliga förståthet wid gräfningar efter gammalt i jorden gömdt gods. Jemmf. Gänge Rolfs S. c. 20, m. A.

Wid Ed, i gamla Finnheden i Småland, har en Runsten med inskriften: *Þusit Farpi Kumbel þast. istit Ela sun s. d. ä. Þhusit (Dyning?) gjorde detta Runnärke efter Elle sin son, gifwit ursprung åt de bekanta rimmen:*

Emellan Fur och Flå
Der stå de listor två ⁵⁾,
deruti finnes ring öfwer ring
wål hundrade tusend gulbring.
På Ed skall födas de twillingar två,
Wägge deras barn den skatt skall få,

hwilkas egentliga sýftning af stället's händelser upplyses ⁶⁾.

I det gamla Njundingen i Småland mindes ännu år 1822 en bonde följande rim, som han förmentet wara inristadt på Runstenen derstädes wid Nömme i Björkö socken:

Här ligger Ruwa i Rusnäs
med alla sina män;
Den ena hette Rue,
Den andra hette Swen,
Den tredje hette Thorsten;

⁵⁾ Emellan sjöarne Furen och Flåren på en landtunga, (på gamla språket aih W. 166, nu Ed) hade wid medlet af 1400-talet uppdragits en der besittlig bokskog; med de 2:ne listorna betecknas de 2:ne nötter eller ollon, som detta träds frukthölja innehåller.

⁶⁾ Ed, från uråldriga tider en Trolle-ätten tillhörig Gåtesgård, hade, i likhet med andra Herresäten i Medeltiden, varit besittadt. Dess fäste, kalladt Trolleborg, blef år 1434 af Engelbrechts anhängare afbrändt och i grund förstörd (Enligt intryck af ett Rågångswitne; Peringsf. Saml.). För någon tid råfode nu gården i ödesmål; dess yarker upplätos till betesmarker och på den plats, der det fordnä Herresätet varit uppfördt, hade bokskog begynt uppväxa. Omkring år 1470 blef det åter en bokstad för R. R. och Lagmannen Arwid Trolle, då och dess Fru Beata, född Lott, derstädes nedkom med twillingbarnen Joachim och Margareta. Wid samma tid skall fråga blifwit wärdt, att för stället's återbebyggande undanröjda bokskogen. För att rädda den lärer någon, som insett denna planterings gagn för en efterwerld, föreskifwit sig i den gamla Runristningen hafwa funnit den därvidan uppfyllda förutsägelsen, som dessa verser innehålla.

Kunstens-inskriften är dock följande: Rusra: risti: stin: pansl: astir: suni: sina: Sin: auk: Thurstin: Turika: Kupan: sapura: auk: at: Sam: Kubir: at: Sin: d. ä. Rusra reste denna sten efter sina söner Swen och Thorsten Turike, en god fader, och åt Sam; Kubir åt Swen.

Minnes-versen har en märkvärdig förbindelse med stenens inskrift. Ruwa är utan twifwel Rusra, Rue Kubir och Swen Sin ⁷⁾.

Berser ⁸⁾, som likaledes hänföres till Kunsten i Gröndal på Jutland, äro uttryckt af samma anda med dem, man welat stönsa på stenen i Grönan dal i Jemt-

⁷⁾ En annan sägen förmåler likaledes att stenen är upprest af Ruseka efter 3:ne sna män och anförer rimmen sålunda:

Här ligger Ruseka i Ruskäs med sina tre män,
Den ena hette Rue, den andra hette Swen,
Den tredje hette Thorsten.

En tredje berättar att några bautastenar wid Ryningsholm i Höreda socken äro satta af Ruse och Ruseka efter deras söner, som på hemvägen från en lång resa, wid en uppkommen twist der ihjällslagit hwarandra, och har om händelsen följande rim:

Rue Rui
i Ruskäs

Sätter opp Stenar
för Sönerna sina.

Sägnernas skiljaktighet bewisar deras ålder.

Ruskäs, (Ruswäs, Ruskäs) ligger i Höreda socken wid gränsen åt Björkö och på ett ringa afstånd från Nömme. Orden Män och Karlar, brukas hos allmogen ömsom, och äfwen gemensamt, om allt mansfolk i ett hushåll; och lika som Kunsten har Sin, för Swen, är det ännu i ortens munnart ganska wanligt att utelemna V efter S.

Deßa uppgifter och anmärkningar, jemte en noggrann teckning af stenen, hafwa blifwit Förste Expeditionens-Secreteraren Friherre J. Adlerbeth meddelade af Lectoren Mag. J. Wallman.

⁸⁾ neml. Kircker stulde bliffue Fangetorn,
D Skalde stulde trifuks,
D Eldinge fordriffuks,
D Danste Wend vgliffue,
D sange Lydste sæder,
D Hæremend stulle bliffue Høbmænd,
D Præster till Bønder,
D Bønder till Vidunder. Worm. 309.

land och röja genom sitt innehåll en sednare tillkomst. Dyliga uppgifter, förräda dock en under många mans-åldrar förswagad samt efter de serstilda tidhvarfwens olika lynnen, ändrad och wanställd dunkel erinran om fornålderns bruk, då wid resta, äfwen oristade stenar fastades begreppet om ett qwäde⁹⁾, ursprungligen egnadt åt den afödne, hvars minne wärdstenen skulle upplifwa.

På Stenen i Grönan dal i Jemtland, hwilken icke har skrift, utan blotta strek i åtskilliga riktningar, påstås ortens förste Christne prebikant hafwa ristat spådemer:

Swenste män tagha Lyffe sedhir;

Än står stenen i Grönan dal.

Skalkar skola triswas,

De goda fördriswas;

Än står stenen i Grönan dal.

Kloster och kyrkor blifwa fångahus;

Än står stenen i Grönan dal.

Prestar blifwa bönder,

Bönder bli widunder;

Då ligger stenen i Grönan dal.

Hägge besa uppgifter, som tyckas genom sin tankeledning tillhöra Reformationstiden, röja sin uppkomst ifrån någon med framgången af Lutheriska läran misnöjd Munk. Sfr. Nyerup Hist. Stat. Skildr. af Danm. 4: 96—100.

⁹⁾ Sådane underrättelser om kunnige mäns uppgifter i anledning af minneswårdarne och derwid bibehållna muntliga fornsägner war det som Sturleson på 1200-talet erhöi i Sverige, hwilka också, jemte Thiodolfs verser, ligga till grund för hans Ynglinga-Saga, den äldsta sammanhängande berättelse om vårt land.

I. Stöcken.

Runhällar

Runristningar på otillhuggna, resta stenar.

Detta slags erinringsmärken träffas wid vägar, forntida grift- och samlingsplatser och på kyrkogårdar, skundom insatte i kyrkomurar, till olika mängd på olika orter i den Skandinaviska Norden, ifrån Norrland till Bornholm och Schleswig. Såsom dessa de egentliga Runstenarnas rätta stamort kan dock Svea Rike ofwan Mälaren anses, eller Upland i dess gamla 3:ne folkländer; samt måhända äfwen Södertörn ¹⁾, i hvilka orter sådana ristningar äro ganska wanliga och tillsammans räknade utgåra ett wida större antal, än alla de öfriga och hitintills bekanta minnesmärken af denna art. De hafwa wäl äfwen utbredt sig längs Östersjöns westliga kuster; men blifwa glesare i den mån de ifrån stamorten finnas aflägsna; äfwen inåt landet följa de oftast större wattendrag och förswinna alldeles i skogsbygder och bergstrakter ²⁾.

¹⁾ I dessa landskaper sammanräknas öfwer 800 och förekomma äfwen der stöckwis, i wisa trakter mer, och i andra mindre ymnigt; wid Wallentuna hafwa blifwit anmärkte 83 på 1,52 quadr. mil, i Bälinge-trakten 57 på 2,15 då mot bemäldte landskapers gränser, såsom Roslagens hafskuster, öfra Wendel, Erögd, o. s. w., de äro mera glesf spridda.

²⁾ Äfwen i det öfriga Svea Rike träffar man längre från hafwet Runstenar uti Westmanland och Nerike blott inwid Mälaren och Hjelmaren samt, utefter Swartån, en och annan, till och med ned åt Edsbergs och Wiby Södnar; i Södermanland upphöra de mot Ungarn och Långhalsen och blott en enda finnes wid Lisnaren i Wingåfers Söden. Norr ut åter aflägsna de sig ej stort från hafskusten, ehuru de stå blott i strannskapet af större insjöar och floder, i Gestrikland kring Etorssjön wid Gesle, i Helsingland på Dellens stränder, wid Hubwikswall, och i Medelpad på hafskusten mellan Njurunda och Indalselvarne; wid den sistnämnda, långt upp i

Den forntid, som brukade resa berörde minnesmärken, kallade dem i allmänhet blott Sten, med ordet stain, eller håll, hallr³⁾, eller stenhåll, stainhallr, Kvihallr⁴⁾; slundom åter minnesmärke, med ordet

Jemtland, på Frösön, får en enda, hvilken jemte Kunstenen i Nordvingrå inom Ångermanland äro de nordligaste på hela den landskaps halvön.

Sunnanfogs eller i Götthaland vidtagna Kunstenarne stans stängs mellan Bråviken och Slätbaken, på hvars sydliga strand blott några få blifwit anmärkte, och utefter Korrens södra strand, mera westligt, utbreda de sig vidare på stättlandet, och följa Swartån, med en och annan ända i Webbo Härad vid sidan af Sommen och på Wisingsö. I dessa sydliga delar af Götthaland är deras sträckning märklig, så som följande floder och wattungdrag blott inne i landet, utan att gå ända ned till hafwet. I Småland och den fornbna Njudingen (Sitra och Westra härad) börja Kunstenarne åter vid sjöarne Nömmen och Ljurken, förekomma återstades kring Hmetlanda och följa Emmåns riktning, men upphöra strax utom nämnde landskaps gräns och saknas närmare hafwet, hwaremot de på den utansföre belägna ön, Sland, serdeles dess sydliga hälft, äro wäntigare. I det gamla Wärend wisa sig dessa runristningar wid Helgassjön och Åinen, men utefter Mörrums-ån föröfrigt icke förän wid dess utlopp på Blekingka kusten med några få, hvilka till en del hafwa frammande runor. Inom gamla Finnsheden, reban ofwan Wernama och sjön Widöfjern, följa Kunstenarne Lagaån serdeles troget, men upphöra reban långt från dess utlopp, och wid Nisaån träffas blott några nyare ristningar, ett par uppe i landet, och 3 i grannskapet af dess utlopp, i Halland. På stättlandet i öfra Westergötthaland äro Kunstenarne wärligen mera spridda, men följa äfwen de i Wenern fallande åarne Eljan och Lidan, hwaremot Lidans stränder, den östliga och andra bergs- och fogsbygder dels alldeles sakna dem, dels uppte blott en och annan; då på Westerhafwets öfriga Swenska kust icke finnes något enda af detta slags minnesmärken. Skåne, Danstka darne, Jutland, äfwen Schleswig, samt det sydliga Norige uppvisa äfkilliga, men mera spridda. — Åinen utan en serfild Kuntopographi, hvilken, jemte anwisingar på den gamla Runristningens hemland, tillika torde kunna lemna bidrag till upplysning om landets forntida odling och allmännare utfärdswägar, kan sådant på Chartan inhemtas af de öfwer Kunstens-ristningarne i Butil uppgifna ortbestämmelser.

³⁾ Ristas (i Accus.) hal 223, hel 138, hil 24, 221; el och al i sammanfattningar.

⁴⁾ Stainhal 223, stainal 596, Kvial 596, ifr. 753, 904, af Finska ordet Kivi sten och ordet hall.

märke, marki eller Fuml⁵⁾, d. ä. märkt eller ristad sten, samt minneshäll, minnishällr, minel 198.

De otillhuggne Runhällarne hafwa, jemte sin enkla af menniskohanden nästan alldeles oberoende, råa form och den upprätta ställningen, äfwen det gemensamt med de gamla oristade bautastenarne, att de, resta ute på fältet, icke utwisa stället, der den döde, hwilken de omförmäla, ligger begrafwen, eller att de äro inga griftwårdar, utan utgöra endast wårdstenar eller erinringsmärken, som i åtancka falla den af lidnes tillwarelse med en wiß genom inskriften och andra omständigheter antydd spftning; igenom detta ändamål äro de wäsendtliga, och genom ristningen formligt från bautastenarne åtskiljda. Inskrifterna i de än enkla, än konstigt inwecklade slingorna, äse blott ändamålet; såsom derefter afpassade, äro de således mycket enformiga, hufwudsafligen af denna ordlydelse: N. N. reste (ristade) eller lät resa (rista) denna sten (detta märke) efter N. N. fader m. m. sin, Gud hjelpe hans ande, stundom med en eller annan dertill fogad uppgift om något, som om personen eller minnesmärket kunde gifwa någon ytterligare upplysning.

Från en tid, hwarom wi äga så eller inga andra inhemska anteckningar och i öfrigt endast kunna samla några spridda, ofullständiga uppgifter angående landets inre tillstånd eller befolkning, måste äfwen de enklaste underrättelser om serfilda samhällsmedlemmar blifwa färkomna, om de bereda närmare kännedom af de då lefwande förfädrin; och med skäl wändes uppmärksamheten på undersökning af hwad dessa äldsta bekanta Swenska anteckningar i sådant afseende kunna meddela.

Då dessa minnesrunor wanligen angifwa de personer, för hwilka stenen blifwit ristad, eller då personer

⁵⁾ Marki, mirki, märke har wäl afseende på ristningen, men då äfwen säges resa märke raisa marki 304, 312, 348, 731, 1085 m. fl. ålyftar sådant owebersägligen den märkta stenen eller hela minnesmärket; så äfwen Fuml 41, 75, 88, 949 m. fl. hwarmed dot kummelsten, d. ä. Pullersten, en klumpformig sten egentligast läser utmärkas. Jfr. äfwen fl. III.

utgörande gamla Swenska språkets dels wanliga enkla ord, såsom Ulf, Ddb, Swen, Thor, Ulf, dels deraf gjorda härledninggar, såsom Thord, Thorer, Dbbe, dels deraf sammansatte, såsom Thoralf, Thorsten, bland hwilka wi stundom igenfinna ännu brutliga. Med afseende på det egentliga namnets urskiljande bestaffenhet och i följd af enkelheten i bruket, blef någon sällan enligt nyare sedwana utmärkt med tillagdt fadersnamn, såsom: Osmund Kareson 404, Gunnar Jarulfson 103 och Runa Anunds dotter 399, Sastvi Onims dotter 166, och mera sällan, efter ett af andra gamla handlingar witsordadt, stundom iakttaget bruk, med modersnamnet, såsom Thordjerf Gudlöggson 697, Besse Wigerdson 151, Gyrids söner 1127; stundom är med den afslidnes namn förenadt ett tackfamt minne af dem, efter hwilka han warit arftagare, dels qwinnor, t. ex. Bierlögs arfi 686, Wadras 29; dels män, t. ex. Ulf 67, Wigulfs 550, Munulfs 83, Gubbjörns 260, arfi, arfwinge eller arfair arfwingar, stundom åter något på serfilda händelser eller egenfaper grundadt skilje- och binamn, såsom Haukar-pusta Sin 363, Höl-Thostes Finn, Antwid Röde 332, Stodfel Gammal 404, Brynulf Skiu 802, Thorer Tro-ne 565, Thorer (Skurba) Skorpa 971, Thorer (Sapin) Heden och Thord Siarpa 111, Dsnifin (Usnifin Kiuli) Kyle, Ryble, 504 m. fl. hwilka, ehuru ofta uttrycksfulla och tecknande någon innehafwarens egenhet, dock, såsom beroende af tillfälligheter, utan vidare upplysning swårligen kunna till sin anledning rebas och såsom personliga, icke årstliga, wäsendtligen skilja sig från våra slägt- och tillnamn *).

Christen (Christian) Christianus; (Larus? 606 Laurentius.) Martin 1010, Nikulas 318, Niklas, Nils, Nicolaus, samt Unim 5, eller Onim 166, om det är af Hieronymus; hwars jemte några så andra, såsom Tornalk 618 och Punaki 1002, torde hafwa främmande ursprung.

* Om dylika benämningar. Se Ann. efter Drw. Ddbs S. c. 1. i Nord. Hjeltesag. II: 232.

Kunstenarna framställa de gamla Swenskarne mest i deras skyldskaps-förbindelse eller inom deras husliga krets, och i förra afseendet under nästan alla förhållanden, såsom föräldrar, barn, syskon och fränder, med uttryckliga, ännu brukliga benämningar ⁹⁾. De genom swägerlag uppkomna olika förbindelser angifwas genom de wanliga uttrycken för swäger, swärföräldrar och makar ¹⁰⁾, eller och anmärkes att N. N. ati ätte, ägde N. N. neml. till äkta ¹⁾. Förhållandet såsom stjufföräldrar och stjuffbarn uttryckes än med den wanliga benämningen, än åter på ett för korta inskrifter påsande sätt, genom angifwande af de befryndade personernes namm; detta faller

⁹⁾ Sapur (likasom de fleste följande, oftast befinnligt i Accus.; Sapir i Nom.), Sapursapur 860, sapurbrupur 911 (Sapursbrupr 5); mupur 196, (mopur 166), mupursapur 199, mupurbrupur 1027, saprka two 639 (fädgar, fader och son), myppini 1067, (moderskon, synes varit moder och dotter), Brupur (plur. brupr 875, brypr 1143), sustur (pl. festr sinar twar 302), pau Sustkun 685, — sun (pl. Nom. sunir, Accus. suni) sunu 88, tutur 32, totur 101 (dotter), brupursun 862, (ststursun 931, på en grassen), sun mupur brupur sins 882, (sin morbroders son, sitt syskonbarn); — frianti, frinti (frände pl. frent), frinkuna 1146 fränka).

I Angarns kyrkodörr har man anmärkt och aftecknat en ännu ej utgifwen Kasten, efter en foster-son, enligt inskriften: Biurn auf Kikunre litu raisa stin astir Swin fostersun sin (Dureus läste dock: Sweafast son sin).

¹⁰⁾ paun 776, paun hion (hionen, makarne, man och hustru), bunti (Acc. bunta husbonde, man), Kuna (qwinna, hustru, Accus. Kunu 111, 461, Konu 1085); swer 490 (swärfader), swera (Acc. sweru 433, swärmoder, swiru 442), mak, mag 411, swäger.

¹⁾ Gilög sum ati Ulfr 207,; Inga hun fik Raknsaste i Snutastapum 291. Bitilyha hit Kwino has 500.

sig wißerligen för oss wid första påseendet mindre klart, men wid närmare efterfinnande lika naturligt som nått, bestämdt och fattligt, t. ex. då 2:ne makar eller syston annärka om den, hwilken de kalla sitt barn eller syston, att N. N. war betas (nemligen rätta) fader eller moder, synes att en annan gafs med samma benämning, och då en man säger om sin swäger, att han war N. N:s (hustruns) broder ²⁾, gifwer sådant bestämdt upplysning om förhållandet. Fastän stenmärket således wanligtwis är eignadt blott åt en, och stundom några få, omförmälas derå dock på sådant sätt, af oswan anförda grunder och tillika af uppmärksamhet för ömra förbindelser eller till minneswårdens resning lemnadt biträde, wanligen derjemte flere bestämda eller annars förbundne personer. — Af sådant allt kunna sferfaldiga esterrättelser sanlas om slägters utgrening, och de efter dessa wägländningar uppsatte ättartal ³⁾, om ej genomgående många leder, wisa dock att wi af wißa slägter och i wißa ättleder hafwa många runristade minnesmärken. Om wi än icke funnit mer än en enda sten, wid Sandstö i Småland, som blifwit rest åt uppräknade fäder i 6 rätt uppstigande leder, och en annan, wid Rogstad i Helsingland, hwilken, ehuru rest blott åt en af forntidens män, likwäl nanningiswer dennes stamfäder så fullständig, att wi kunna följa ätten genom 12 knä eller leder, witsorda dock redan dessa, att man fordom hade sina förfäder i lifligt minne längre än wanligen i vår tid.

²⁾ Scriba 98, Acc. af Stiupa, stinsdotter. Gunnar kallar Fosurfast både (sin hustrus) Holmbisas dotter, och sin stinsdotter 98. Men Holmsten och Bigun säga 776, att de reste sten ifrö binar, efter hennes (således ej tillika hans) son. Lolla lät resa sten (hwilken nu ligger i Gripsholms flott) efter sin son Hward, Ingwars broder, hwilka bägge woro bröder, men hade hon varit bægges moder, så lärer hon icke uraktlåt tit att på wanligt sätt säga: efter sina söner, och icke glömt att äfwen tillägna sig den namnkunnigare Ingwar; m. fl. d. Afur reste sten 224, efter sin swäger, mak, Gunne, och tillägger att denne war (hustruns) Gudlögs broder, hwarmed antydes att han icke war Afurs systers man.

* Jfr. Brocm. om. Kunst. s. 109, 118, 120.

Inom sitt hus intager i vanlig ordning mannen första rummet, icke blott såsom hufvud för barnen, utan såsom den bofaste hufvudbonden för hustrun³⁾, så väl som för fria och ofria underhafwande. Denna plats är i allmänhet så bestämdt gifwen, att strax, så snart fadren är död, träda hans rätts innehafwande, barnen, i stället och bland dessa äfwen döttrar; enkan anföres vanligtvis särskildt efter dem⁴⁾. — Att forntidens Swenskar ägde lifegna trälar, är redan af andra urkunder upplyst, men här omnämnas blott sjelf-

³⁾ Hustrun fallar honom alltid på dessa minnesmärken bunta sin, sin (Hus)bonde.

⁴⁾ Denna ordning är märklig såsom ofta förekommande och den vanliga, att Enkan sättes efter barnen, icke blott då dessa woro flere söner, bland hvilka några kunde vara till ären komna och således redan sjelfständiga män, såsom då det heter: Gerdar och Ulf, Ingebjörn och Åbjörn samt Rune låto resa sten åt Far sin fader, Erfrun åt sin bonda (man) 407; utan äfwen då de kunde vara barn och ännu omvundiga, och bland barnen äfwen funnos döttrar, såsom då Thorbjörn och Ingethora låto resa denna sten 130, efter Egel fader sin, och Erenwi efter sin bonda (man); till och med efter en dotter, såsom på stenen 467, Arta (Herta, dottren) lät resa sten åt Fader sin Mesger, och Hedensast (Enkan) åt sin bonda (man) samt Ingesten åt sin broder; ehuru annars å 3:ne minneswårdar, då Enkan och blott döttrar omsformålas, hon och före dem tagit plats, nemligen på 737, der Enkan Kula förekommer i slutet af första och dottren Gufred särskildt i början på den andra slingan; på 360, Oddgerd (Enkan) lät resa stenen efter Dlof, sin bonda (man) samt Fastwi och Thorun (döttrar) efter fader sin; och 718, Ragna reste sten åt Swen, sin bonda (man); samt Siswa och Ragnborg åt sin fader. — Märkligt är Engby-stenen 198, emedan mot vanligheten, Enkan der satt sig framom sina 2:ne söner, hwarföre det heter: Estrid (Enkan) lät resa denna sten efter Iwar sin bonda (man), samt Ingevar och Ingefast efter sin fader. — Då åter frågan icke war om en fader, utan om barn eller andra nära anhöriga, har samma rangordning icke så noga blifwit iakttagen, mellan t. ex. en efterlefswande mor och den bortgångnes syston, utan deras ordning herott af den mer eller mindre hufvudsakliga del, som en hwar tagit uti minneswårdens beförjande; hvilket åter för barn, såsom arfwingar efter en fader troligen ansågs såsom en maktpåliggande skyldighet, och hwarwid de således blefwo de förnämsta både

ständigt husfolk, himpign (hempægn) och huskarlar ⁵⁾ och tror man sig äfwen finna spår af frigifne ⁶⁾ och måhända underlydande hemmansbrukare ⁷⁾.

Stundom anföres äfwen det ställe de bebott och odlat: Gida har på den efter henne ännu benämnda Gidsmarken å en sten 607, efter sin man, Thordjers Gudlögsson, underrättat att hon bodde i, bukt i Jarwistam, Jarwista, sedan Rungsgården Skolmsund; Ulf bodde i Stålhämra, bukt i Skulibri 87, Ulf och hans Farbro-

i ordning och omkostnader, äfwen om runstenens resning verkställdes genom förmyndare; hvilket tyckes hafwa varit förhållandet med stenen wid Malmby, 218, hvarå det heter: Ernfast och Erngöt låta (troligen förmyndare, som tillåta eller draga försorg att) Siguns söner (omvändiga barnen verkliga) resa sten efter Fader sin Rerilfast.

5) Simbihi (hempihh) 1164, och Huskarl, wiserligen ett serfildt mansnamn, så wäl på Runstenar 113, som oc på Angelsö. Mynt, dock äfwen utmärkande ett husligt förhållande, såsom då Ufur säges varit Ragnfasts i Snotestad Huskarl 9, och Huskarlar deltog i omsorgen wid uppresningen af Runstenen 1139.

6) Lust i inskriften: Holmsten, Ragnfast, Sten låto rista sten åt Faste lusa sin, torde äse hwad man annars kallar Leyfingi eller lösgifwen, frigifwen.

7) Till sådana torde wäl höra hänföras den Man, som jemte en qwinna (sin hustru?) rest minneswärd efter bonta sin (sin ännu egentligen så kallade husbonde, d. ä. jordägare, Odalbonde), såsom Fastbjörn och Thurid efter Fugfast bonda sin 363. Äfwen 2:ne qwinnor, Gyrid och Gudlög, låto resa sten 11, efter sin Fader, samt efter bunta husbonde (si ar a Pisi) sin, som äger denna, (deða?).

Om Brutia sina, som läses på en sönderlagen sten 782, hwilken Sigwald rest, är Brytje (Bruti Masc., hwars Femin. är Deghia, (Prowinc. dåka) Deja, Däja), afses wäl dermed sådana, som hade omsorgen för inre hushållningen och uppstigten öfwer de arbetande, samt någon gång stötte landtegendomar och deraf uppburo affkastningen.

Buka ali Sifstin 756 lärer icke vara serfildt ord Huskarl, utan Buka auk (NY, något utnött, med quarlemnade strefen Hl, som således blifwit ali) Sifstin, d. ä: Bugge och Sirren, 2:ne särskilda män, så mycket wisare, som derefter bedjes: Gud hjelpe deras (således fleres) själ!

der Dnim bodde begge i Wårsta, buku bapir i Bari-
 stam 5, men Dnims dotter Fastwi dog i Ed, i aipi 166;
 Ingwars efterleswande byggde och bodde i Runby, pair
 buku i Runby auk boatu 165, Götrif bodde i Myriby
 31, Skref i Kurstam 584, Agöt i Kalkstapum 616,
 Wikar i Aby, Arbu 724, Gammal i Wiby (eller i Nyby)
 829, och Uller Uliur buk i Zaristapum, nu Harstad,
 en socken i Sstergötthland. Åfwen nämmas Björn i Grans
 by Kranbi 13, Widger i Swia 88, Holme i Snifta
 157, Kettil i Resnum 301, Sigbjörn i Sulmi (Hol-
 mestorp der Runstenen står) 605, Ingethor, Åbo i
 Enegärde, i Ainafiarpum 138; samt o Ulfstalum 241.
 (d. ä. a Ulfdalum i Dativ.) nu Drtala (af Genit.
 Ulfstala d. ä. Ulfdala), m. fl. — För några har blifwit
 antecknad hwilka hela gods och gårdar de ägde: Åga-
 rens namn till Fors, Syrs 1, är wäl utplånadt, men
 om Ragnfast Inrygas 9, att han efter sin Fader Sigfast
 ensam ägde bu pina, denna gård eller by, nemligen:
 Snotestad (jemnf. 291), der stenen står; Jarlabanke äg-
 de ensam hela Täby, ati ain alan Tabu 119, 120
 och witsordar Björn Finwidson, som ristade en häll i
 Danderyds Sockn 1115, efter Oleif sin broder, hwilken
 wardt swiken o Sin..aipi, att denne by är Finwidssöners
 nas i Elgestad Ddal och wedertag (eller arf), irpisi bir
 paira upali auk atrfi (aterfa? eller at erfi?) Sinwi-
 par suna o Thhiastapum, 221.

Desa godsägares benämning är of wanligen Bunti *)
 boende, besutten Ddalbonde. När man erinrar sig Swen-
 ska jordens gamla innehafwares lika rättigheter, att,
 oberoende af allt annat öfwerherrskap än det styrkan gaf,
 styra sig sielf och sina underhafwande, bära wapen och
 föra enskilda frig, sinna wi att de ursprungligen warit

*) Buanti 359; Accus. Buanta, och boanta 586, åfwen ristadt
 bunta, bonta, buonta, bounta, m. m., hwilket, enligt hwad
 ofwan är anfördt, i husligt afseende utmärker en man med
 hushäll, hwilken af husfru och underhafwande kallas bon-
 de, wårt husbonde. Ordet är egentligen Particip. Pres.
 af Werb. bua 166, bo, bebygga, och betyder följakteligen en,
 som behor, bebygger ett ställe; boende, bosatt man,
 som äger hus och grund.

så fria och i sin ort så betydande, som någon i ett land kan tänkas, hvarföre de i gamla Sagner äro ingenting mindre än Konungar; och äfvensom de i verkligheten utgjort forntidens så kallade Småkonungar, hvilka, i mån af området, fingo benämning af Fylkes-, Härads-, Näs-, Stogs-, Här- och Sjökonungar. De woro i denna ställning mindre att jemnföra med ägare af Sveriges nuvarande Sätessgårdar, än med innehafvarne af deß Grefwe och Friherrskaper på 16:hundrabetalet, eller med de Tyfka Riksfurstarne. Thuru än under här ifrågawarande tid deras gamla inslytelse redan blifwit betydligt inskränkt genom Konungarnes stigande makt och en laglig styrelse, woro dock äfwen dessa Dbalbonder, i synnerhet de genom stort område och anseende mest utmärkte, ännu Kupr bunti *), hwad Sagorna kalla mikill bondi, Storbändir, och mikillir widingamenn, ganska betydande inom sin ort. Oberäknade andra, hwilkas tillhörigheter icke beriemte angifwas, nämnas flere wid sitt gods, såsom Thegn, hwilken beskrifwes såsom utmärkt Dbalbonde i Funbo, bunti Kopr o Sunum 549, och inhemtas således wärdet af det mitsord, som lemnades om en, hwars namn med stenens kant blifwit bortslaget, att han war bunti bastr arupr Hakunu 279, den mest betydande, som röjde (?) Håkanö (nu Åkerö), och om Serbjörn att han genom sin klofhet war den mest ansedde Dbalbonde i Kila (Kilu) 739.

Af våra Swenska landskaper nämnas, utom Swea Rike, Swipiaup å en Runsten på Laaland (Worm s. 267), blott Finhed Finhip 1129, fordna benämningen för de trenne nu warande Småländska Häraderne Östbo, Westbo och Sunnerbo †), dit Riffen blef förđ;

*) Så låter en man i Gläckebo Soden i Westmanland kalla sig i outgifna runinstriften: Buonti Fudr Gulmkoatr lic resa uftir Odintisa Runu fno..... seft Kud

†) Hörande detta ortnamn torde jag höra anmärka de Slutsatser, till hwilka jag blifwit förđ genom närmare forskningar. Runstensens Finhipi (i Dat.; i Nom. Finhip, Finhaip), i andra gamla handlingar Finnechia, Finned, Finhed, har sitt ursprung från Forn-Nordiska ordet Fin, Fen, som betyder fär, träst, moras, och hed, en liten slätt, hed (icke alltid

Skåne, Skanu 698, der, wid Gårdsåkinga, Karpsta-
 Kum, 1029, nämnde. Riffen blef död, samt Gottland
 Rutlant 271, hwarest ingiäld, Pialt, eller Skatt (Jfr.
 Gottl. Lag. sid. 52, 53) upptogs. (Femtland?) Jota-
 lant, 1112 blef genom Stmads försorg Christnad. Hel-
 singarnas, Helsinga, höfding Björn, 1100, wann hela
 Selalant, hvars belägenhet, äfvensom Dreåns, Å-
 rara, der han dog, jag anser till bestämmande så myc-
 ket mindre kunna företagas, som man icke äger tillförlit-
 lig uppgift på dessa namn, och instriften länge varit
 utplånad *).

Bland våra städer nämnas Sigtuna Sigtunir
 (Dativ. Sigtunum 301) Upsala, Ubsalir (Dat. at Ubs-
 salum 1160, 1172) och der förefallna wapenskriften, samt
 Calmar, Kalmarnir, eller rättare, sundet der utansföre
 Calmare sund, Kalmarna sunt (Dat. pl. sutuma 698,
 d. å. sunduma), der Uulf och Ring, på en färd från
 Skåne, blefwo dräpne; hwartill torde kunna läggas Aini
 Ene 634, hwilket då, såsom odalgods, ägdes af Bagge,
 men hwilket namn ännu bibehålles i Eneköping och
 Lilla (Lilla) Ene Litsla Ene, nu Lislana.

3 medborgerligt afseende förekomna på Runstenar-
 ne, som nämnt är, hufwudsafiligen selsständige män,
 imellan hvilka ingen annan olikhet märkes, än den, hwil-
 ken, beroende af lefnadsätt eller yrke och för tillfället
 erhållne uppdrag, hvilka under serskilba åldrar kunde
 för samna man ofta wara skiljaktiga. Den häruti ut-
 märkte war hirn, Thigitarman. Då de fleste befatt-
 ningar, som i sednare tider blifwit statens serskilba sysslor,

med begreppet derom såsom Odemark, utan bewuren) mark,
 hwarföre det äfwen i medeltidens Latin på 1300:talet benämnes
 Finnamarchia. Då det blifwit kalladt Finwed, beror sådant
 af ett wiperligen gammalt skrifsätt Finuithia, Sinnewith,
 af Fin, Fen och wed, Rog hwilket dock är mindre åldrigt
 och mindre allmänt än det å Runstenen bestämdt uttryckt.
 — Det af samma ord Fin, Fen, uppkomna folknamnet Fin-
 nar är en ordgramm öfversättning af den benämning detta
 folk gifwer sig, sielf, Suomalaiset, hwilket och betyder träsk-
 eller färrfolk. Äfvensom namnet Finnland betecknar ett
 träsk och färrland.

*) Jfr. Weringk. Uttartal s. 38 och Broem. om Runst. s. 210, 212.

af Thignarmän, utan att anses såsom särskilda ämbeten, bestriddes¹⁰⁾, finna vi väl ofta goda Thagnar, men sällan sådana ämbetsmänna värdigheter på Runstenarne omförinläsa, näml. blott Jarlen Håkan på en sten 257 i Upland och dess Stallare Asur på en sten vid Koinstad i Småland; men i stället höfdingar, om icke med denna benämning hauspinki, såsom Zbjörn för Helsingarne, B. 1100, dock såsom folkansförare fulksgrime 166, lipsforunki, t. ex. Ragnwald i Grekland 166, och en i Holmgård, eller fylgdr, hvilken folk åtföljde, såsom Sibbe på Dland 1071, bland hvilka väl äfwen Ingwar och Göte höra räknas, helst så många med dem företagit utfärder. Såsom wikingawaurp med Göte nämnes Asur, Håkan Jarlson 267; för öfrigt omtalas flere såsom Skeppsansförare, Styrmän, Sturimadr, såsom Wigmund 316, Kwast 414, och Lioter 498 från Upland, samt Thure, styrman från Läckhammar, och Sigwid från Södermanland, som war Skaparwistr, styrman på ett långskepp 816. — Bland witterhetsbidkare och tidens lärde nämnas, utom Runstärne, en och annan Skald Skalt, 443, såsom Thorbjörn Skald, 145, 291, Grim eller Grimas Skald 405 i Upland och Ödd Skald, Utr Skalt, 972, i Westergötland.

För öfrigt bär teckningen af dessa bortgångne Swenskar i allmänhet blott prägeln af den tillgifwenhet och saknad, som wanligen utbryta wid aflidne släktlingars

¹⁰⁾ *Þignas þiakn, Þakn, Þagn, Þikn*, och förekommer äfwen såsom särskildt namn, på Runstenar 30, 94, och i andra skrifter *Thagn, Thegn, Thiagn, Þiakn*, och *Thagnaby*; men här vanligast såsom tecknande odalmannens selskändighet och ansende, hvaraf ordet *Thignarmän* länge bibehållits, och ordet *Thignarmödr*, *Thignarmeyar* i det närmaste motsvarar vårt *Fröknar*. Om *Þrutar þiakn* 819, 3fr. 748, äser uttryck af något wist förhållande, med afseende på något annat än drift och werksamhet (*Þsl. Þrottr*), lemnas betydelse. — Äfwen i England woro *Thignarmän* eller *Thagnar* de, som genom bildning och medborgersligt ansende woro selskärna till alla slags ämbeten och Statsbefattningar. *Nostris thegnis nobilitatis officiorumque omnium tum civilium, tum militarium, tum Ecclesiasticorum iuge seminarium; ex horum enim numero Rex in bello Duces, in pace Ministros et Magistratus eligit.*

och wänners graf, dock ofta förenade med uttryck af den högaktning, som framkallades wid åttankan af den bortgångnes sunnelag och handliggsätt. Med tillbörlig äfven för framställningarne af menstlighetens och och saknadens gemensamma känslor inom de förtroligaste kretsar, t. ex. en öm hustru (Worm 212), mild och raff qwinna 839, en älskad son 518, eller broder 125, den pålitligaste (vän) 839, den bästa husbonde 257, o. s. w. må wi såsom mera bestämda omdömen, innehållande en noggrannare teckning af den bortgångnes egenstaper, anmärka några bland de vanligare. — Ordet Kupr, godr, god, förekommer (likasom de öfriga, vanligast i Accus. Kupan) ganska ofta, och, om det nu är mindre betydningsfullt, innebar det under forntiden ett mycket uupphöjdt begrepp, då det motsvarande vårt ädel och redlig, förträfflig och duglig, och således förhöjer begreppen (Sdal)bonde, thegn och dreng, äfven som det sielf blifwer förstärkt med harpa, hardla, d. ä. ganska, serdeles, och muk, miuk, mycket. Uutr 149, nytr 716 utmärker en nyttig, en redbar och skicklig man. Snalr 660, snialr 388, 799, 801, 802, i andra gamla skrifter sniallr, snäller, är Sw. snäll, Tyff. schnell, men såsom ursprunget till Sw. ordet snille, och det Dansta snild — hwadan och sniallr i måli lätt talande, med ren röst och tydligt, rasst uttal, målsniallr wältalig, målsnilld wältalighet, snillardarwerk snillewerk — synes det jemte rassthet, drift och werksambhet, förutsätta äfven en stadgad insigt. Bildning och kloshet blifwa dock äfven särskildt utmärkte, såsom hin målsbaka 560, hinn målspake, den talwise, och hin rapsbaki, den råds wise, W. 291. Lata, som tillägges efter bonta sin 489, är eget, antingen det är af latr, lat, trög, långsam, eller lata låta, mista; men owantligheten och utrymmet i slingen för widare tillägg, gifwa rum för twiswelsmål om det för öfrigt tydliga ordets fullständighet på teckningen, och på en annan sten 218, är lata, låta, likasom 271, ehuru i en här mindre vanlig böjning och ordning, troligen icke utan skäl (jemnf. föreg. s. 97, not 4.) infördt, helst inskriften: Ernfast ut Erkautr lata sunt Shynar (d. ä. Sihunar), reisa stein, beyder, Ernfast och Erngöt låta Siguns söner resa sten, o. s. w. Arkr,

arg (Isl. häglös), synes väl vara mindre hedrande och i synnerhet minst väntadt af en moder på sina barns minnesvärd 138, men som det äfwen kunde utmärka den harm och wrede, hwilken wisa mot en fiende i krig, (motsvarande Tostes tillnamn hin skarbi, den skarpe, på en outgifwen runsten) bör det tolkas med mod, stolthet, hwarföre mukth mirki furir arkum mani, stort märke för arg man, icke inneburit något menligt, utan i det närmaste welat säga: ett stolt märke för en stolt man, då åter teckningen af en Ängelbjörn blir motsatsen, enär han war en mild, blid, saktmodig man miltr matir 589, men tillika en fäc karl, Kil rist. Trenkr, drengr, som skrives olika (TR+V: TR+V: TR+V:) war både den wanligaste, och den ädlaste benämningen på en Nordbo, då det, likasom ännu hos Isländarne, utmärker en man med mod och ädelt tänkesätt; det förekommer också ofta i gamla häfdeteckningar om en allmänt högaktad man. Einar war mycket ointyct, ty han hade alltid befunnits wara en ädel man (reyndr godr dreingr); äfwen så Sweakonungen Inge, han styrði Sweriki med drængskap oc bröt aldrig lagh, (Westg. lag.) På Runhällarne förekommer det äfwen ganska ofta, dock sällan ensamt, wanligen med tillägg af godr, Eupr, och en Iwar fallar äfwen sin dotter Annar trið Eupan dreng godan 851, d. ä. ädel menniska, likasom i Isländska handlingar en Bergthora och Hallgerd erhålla samma witsord. Stundom tillsättes äfwen sniallr, snäll, färdig 823, 802, eller hifr 1129, hæfr, kraftfull, stark, ädagaläggande både drift och werksamhet. Sådana vittnesbörd, till hwilka äfwen hörer det, som Seming erhåller: is was trakia batstr. 622, han war drengia bāstr, han war bland ädelt tänkande den mest utmärkte, och det, som tillägges en annan på en outgifwen Runhäll, att han war miuð nutan trið, en utmärkt nyttig ädelsinnad man, förblifwa i alla tider lika hedrande och förståndda loford; likasom då det yttras att Adil war miða bestr 789, bland män den bästa; att Kettil war ibland män den hederligaste, som minst wille någon illa ¹⁾, och att

¹⁾ Mana mestr unihifr (onidingr). 1000.

Wid war den mäst hederliga man, på hwilken ingen skugga af ondt kunde fastas, följaktligen allmänt älskad²⁾, samt att Herse war den bäste under solen³⁾.

Bland upplysningar, som lemnas om namngifne personers företag, hwilka icke egentligen med minnesvärden stodo i närmare beröring, anfördes såsom en synnerlig märkwärdighet, om någon begifwit sig ut på färder, i faru 1086, till aflägsna orter. Ifrån halfön måste sådana icke sjöledes och rigtades wanligen till de orter, der wiflandet kunde bereda de största förwåner. Kosan togs således icke åt Norr eller Söder, der mera fast land strart mötte, utan serdeles åt Öster och Wester. Kusterna wid Finsta wiken, såsom närmast belägsna, besöktes i förbifarten och med tiden företogos äfwen dit egentliga sjötåg; men redan från en aflägsen fornlälder hafwa djupare in i landet belägsna orter warit systemålet. Genom Gardarike och Helsingård, som både öfwer Ladoga, och förbi Dumsnäs uppåt Däna, besöktes, har gemenstap ägt rum med andra Östliga orter, och våra förfäder hafwa således, genom der drifwen handel, äfwen kommit i beröring med Asiatiske folkslag, eller åtminstone erhållit deras waror och mynt, hwarå mångfaldiga i Swenskt jord uppgräfna fynd lemnat witnessbörd. — På Runstenarne nämnas:

Finland, Finlant;

der neberledes Dtrygg från Söderby 246, der, eller i Finheden (ty af namnet synes blott Fin. . aipi) har Olof Finwidson från Danderyd blifwit swiken 221, och der dog Rudwelil från Gottland.

Lawastland, Tassaland. Der dog Ingolf (?) från Helsingland 1101.

Wirland, Virlant. Der föll Björn från Granby i Upsland 28, 51.

Lifland, Liflant, der Uplänningen Usger från Bekholu gjorde sig frejdad 511.

Est=

²⁾ Han war mana mistr unþifr, war intr matar (ynbr madr) ut kumurar (gumnar) 1008.

³⁾ Was unt þifni þifr 806.

Estland, Aftlant, Estlant. Dit styrde Sibbe från Steninge i Upland skepp i färden med Ingvar (Cur. 35) och Westgöthen Dlof från Asarp blef der dräpen 956.
Sengaller, Simkalir. Dit hade Swen från Ytterfela wid Mälaren med dyrbart skepp ofta seglat förbi Dumsnäs, Tumisnis 720.

Längre in åt öster:

Gardarike, Hologård, Karpir, Hulmkarpir.

Der öster i Gardum wistades en fränling från Turinge, hwilkens på en outgifwen Kunsten teknade namn blifwit af tiden bortnödt, men hwilken ibland landets män warit serdeles utmärkt och, såsom Höfding, i spetsen för sin tropp stupat i krig, stal i urustu austr i Karpum, lisforunki, lanmana best; i Hologård föll och Sigwid från Sätersta i Södermanland, hwilken styrde ett långskepp 816.

Österlanden, Austrwehr (i fornsagor benämndt **Austrwegr**), **Austriki, Austr**, östligt eller orter belägna i nu warande Ryssland.

Ingemund Jarlson från Upsala blef der dräpen 414, sfr. 432, och der dog Gismunds son från Angarn 99; från Södermanland woro der Ingefast och flere Holmfasts söner från Södertelge 828, Eskil från Bogstad, som föll i krig 813, Thorkel och Styrbjörn från Wagnhärad 780, och Somner från Nyköping, hwilka der dogo; från Östergötland, Ingvar från Låby och en af invånarne i Furingsta, äfwensom Wint från Kelfwesten, hwilken föll österut 904; från Westergötland, Ösmund från Kumla 979, samt Esbjörn och Zule från Smula 974.

Österländerna än djupare och slutligen mot söder inom Saracenißt område inträngde Ingvar, tillika med sin halfbroder Haward. Såsom hans följeslagare åt öster omförmälas äfwen:

Från Upland:

Sibbe från Steninge styrde skepp med Ingvar till Estland (Curio 35); Bagge, som ägde Sene (i Enköpingsorten) och har sin minneswård i Swingarns socken, war höfding, som anförde folk med Ingvar 634, Gunn-

Wid från Tierp deltog i tåget 565, Anund från Hättna 305, och Gunnlif från Ottergran blefwo under detta tåg nedergjorda 334, 343.

Från Södermanland:

Utom halfbrodern Haward, hwilken synes till slut följt honom, och hvars moder Lolla rest hans minneswård, hwilken nu fått sitt rum på Gripsholms slott, Ulf från Ekilstuna 751, Starf från Klosters socken 746, Begle från Jäder 745, Thorsten från Ardala 823, samt Rodger och Holmsten från Lysberga, hwilka längre wilstats i dessa östliga trakter 878, och äfwen som Hugo från Botkyrka 686, blefwo der döde.

Från Östergötland war Göte från Styrestad med biträde (af folk) följaktig på färden 857.

Denna Ingwars färd wanne sin samtids deltagande och uppmärksamhet. Äfwen flere hundrade år derefter hafwa Isländare uppsatt en Romantisk, och följakteligen icke historiskt upplysande saga om Ingwar och hans uttåg, hwilket de anfågo såsom en upptäcktresa, och ännu på 1500-talet omförmäles i deras Geographiska uppsatser en stor flod öster om Ryssland (Wolga? Don?), som efter honom kallas Ingwarsfloden, Ingwarsmoda, Ingwarsmoda hin mikla *). — Om de orter, hwilka Ingwar derwid besökt, saknar man fullständig kunskap; helst de synas legat utom tidens wänliga bekantskap och hielten icke återkommit med några upplysningar. Af wigt wore att få utredt, huruvida han sökt sig någon ny wäg eller blott fullföljt den kända, hwarpå handeln drefs **), längre bort än den wänligen af Nordboer och den tidens Ryssar begagnades, och således i ett af Califer beherrskadt Saracenskt land (Serkland) welat nalkas sjelfwa källan, hwarifrån så många Eufiska mynt kommit till Norden. Fastän wi icke träffat någon Runsten efter honom, tyckes dock en anwising om hans tosa erhållas i den minneskrifning, som jag år 1827 funnit i ett torn golf på Gripsholms slott, hwilken

*) Jon Lerb. Skrif ibl. Msc. Isl. N:o 64 Fol. 21, 22 på Kgl. Bibl. i Stockholm.

***) Anwiss i Frid. G. G. Adlerbeths Lat i R. Witterh. Hist. och Ant. Acad. Handl. I: 102, följ. 133, 141.

hans stufmoder rest åt hans halfbroder och trogne följeflagare, af följande ordalydelse:

Tula lit raisa stain þensat sun sin Sawart brupur Inkwars: þair faru trikilik fiari at Buli auk au starlar (nikafu?) tuu sunarla i Sarflanti; d. ä.

Tola lät resa sten denna efter sin son Saward, Ingwars broder (Ingwar war således ej hennes son). De foro mantigen fjerran till och vidare östligt om dogo söderut i Saracenisft land.

Ät östliga orter begagnades desutom en wanlig wäg nedåt Dniepern ända till Grefland, der, såsom bekant är, Nordboerne under namn af Waringar, tjente Kejsarne till försvar och lifwakt för sold, jemte rättighet att efter Kejsarens död få dela all hans lösa qwarlätenskap, en belöning för deras allmänt erkända tapperhet och redlighet.

Grefland, Kriklant, Krikir, besinnes hafwa blifwit under Runstenstiden flitigt besökt af folk äfwen från ätskilliga Swenska landskaper, som der också samlat förmögenhet åt sina arfwingar B. 632; hwarjemte gamla Lagarne förbehållit att ingen fick här hemma taga dens mans arf, som wistades i Grefland, utan borde det, waktadt hans frånwaro, förblifwa för hans räkning. Bland sådane igenfinna wi

Från Upland:

Ragnwald från Ed war der höfding och anförare 166, Åke från Tenstad styrde skepp ute i Grefiska hafwet, Archipelagen, Krikia haf 498, den ene af bröderna Göthar och Göthrif från Bälinge 477, en från Stepptuna stupade derstädes 27, en från Husby Skäderyd 248, en från Odensala 172, och några bröder från Spånga 155 dogo i Grefland, Mörse från Tillinge 634 förwärfwade der mycket gods åt sina arfwingar, Thord Jarlson från Upsala 414, Luwe från Angarn 94, samt Swen och dess son Thore från Ed, (Peringsk. vit. Theod. 461) foro ut och wistades i Grefland, men Widbjörn från Danmarks socken 404 och Kettillak från Frestad 91, hafwa genom resor till Grefland förwärfwat sig namn af Grefkarare, Krikfari.

Från Södermanland, besöket Örekland af Hedinnar Naswes son från Spillewif 801, Ulrif från Råby 821 och en onämnd från Lumbo 758.

Från Östergötland och Högby socken war Usir, som dog i Örekland 882; från samma landskap äfwen Uller, Uliur, som ägde Harstad och war en utmärkt man i Örekland 886.

Från Småland: Swen en ung man från Swittaryd i Finheden, der Fadren rest hans minneswård, blef död österut hos Örekerna, och i Rysby finnes minnessten öfwer Usur, som tyckes hafwa varit wäring (Nord. Fornl. III).

Till Jerusalem, Jorsalir, wille Esgerum fara, hwilken rest sin minnessten wid Stäke (Per. vit. Theod. 495) och Faste från Sorunda förmodas af färder till Asiatiska kuster fått namn af Afiesarare, hwilket Afari 684 då skulle betyda.

Lombardiet, Lankbarhalant, omförmåles såsom den ort, hwilken Olof från Stora Malin i Södermanland, efter bewistade wapenslisten på andra Österländska kuster, besökt och der han slutat sina dagar 787; der har Holme från Täby i Upland lifaledes dött 133, sannolikt under sydfärder, d. ä. till Rom eller Heliga landet.

På Westerfärd anlupos wäl Dansta kuster, men som det synes, blott i förbifarten. I Danmark Tanmark, finna wi att Bruse från Beckholm i Upland dött i sina antagna hwita dopkläder, hwita wapum, 610: I Wiborg, Wiburk, dog Sixten från Grans socken; Swen från Husby Skädersöds socken slöt sina dagar på Jutland, Jutlant, då han ärnade fara till England; och lærer det varit på en dylig färd, som Norrinän, Turminr, dräpo å Esbjörns skepp Gerbjörn Widgers son i Swia, hvars minnessten finnes i Frestads socken 88, lifasom förenämnde i Upland. England war dock wanliga bestämmelsen. Redan under Olof Skötkonung kommo Swenskarne i närmare beröring med nämnde land och under der sedermera i längre tider fortfarande oroligheter funns

desa färder uppmuntran. En Runsten wld Ewie inom Stawangers Stift i Norrige annärker bestämdt, att en å densamma ousförmäld man, Björns död inträffat, då K. Knut hemsökte England, Knut sotti i Flot, Worm. 493. Ur Swenskt jord hafwa wi oc tid efter annan upptagit flere fynd, bestående så wäl af K. Knuts och hans efterträdares, som serdeles K. Ethelreds, Angelsachsiska mynt, till ett gansta stort antal, troligen under sådana färder hitbragte.

England, Anflant, Inflant, är på Runstenarne ett ofta förekommande land, som af folk från flere Swenska landsorter besöktes.

Från Upland: Fleire från Höggeby, hwilken nedfatt sig i England 349 och en från Hjellstad, som der fått sin bane 635, men Sewed (Sigwid) från Gamla Upsala lærer kommit åter och efter färden behållit namn af Englandsfarare, Inflantsfari 387;

Från Gestrifland: for Bruse från Walbo tillika med Frejger till England 1101;

Från Westmanland: Osl, från Westerås-trakten, hwilken der dog, 1082, Gersfast från Skultuna, och en från Dingtuna woro utfarne till England, då deras minneswårdar restes, utan att deras öden derå närmare angifwas;

Från Södermanland: Kåre från Bårbo Socken och Läckhammar, dog såsom Krigsman, i lipi, i England, Swerre från Nyköpings-trakten blef der dräpen 771, och en onämnd från Lumbo drunknade derstädes 764.

Från Östergötland: Lufe från Raga, som der blef dräpen 850.

Från Småland: Thorer från Hwittaryds och en annan från Berga socken i Finheden, samt Gunne från Sandsjö 1046 och Gunnar Rödefson från Näswellsjö i Nidingen, hwilka alla der dogo, och den sistnämnde i Bath, a Bapum, af sin broder Helge lagd i stenkiästa.

Annars westerut wistr eller Wastrawatr, Westrwegr, utan närmare ortbestämning, dock troligen åt samma orter, förbades

Från Södermanland: Gudmar från Råby, som stod trygg och oförfärad i skeppet 822, Ragnar från Lerbro 772, Böltve från Bettna 794 och Gerbjörn från Årbala 824, hvilka under deras westerfärd dogo; men om Spjut från Kjula 753, anmärkes, att han farit wida omkring, belägrat och nedbrutit borgar; och,

Från Westergöthland blef en Edswärabo död westerut i wikingafärd 962. Westersfärd företogs äfwen af Göte, med hwilken drogo: Alsur, Håkan Jarlson, som i Bro Socken i Upland har sin minnessten 267, och tjenstgjorde, såsom wikingawård, wikinga warp, samt Swen från Gåfinge i Södermanland 718 och Lielfroe ifrån Landerpd i Östergöthland.

Andra ihågkommas blott såsom i allmänhet utfarne eller om bord, såsom Busia i Stigtonka Socken, hwilken dog på ett skepp, a Eniri 769; Sigthor i Kila 1086 och Runfast (på en outgifwen runsten) i Romsfartuna, hafwa dött på färder, i utfärd, i faru; Kettilfast från Närtuna i Upland lärer varit wida berest, enär han färdats både Öster och Westerut 216; den ena af 2:ne bröder från Runtuna, hwilken hade färdats widt omkring i werlden annar war farin widu um alsur heimslus enligt en skabad, af Weringfölb (vit. Theod. s. 498) såsom hel anford Runsten, och Gisle från Ryds socken i Upland blef widt frejdad i fjerran land 269.

Utän att ingå i någon undersökning om eller hwad brut till grund för arfsanspråk qwarleswande kunde göra af denna fränfallets anmälan, bör här erinras att, oaktadt i allmänhet anföres att minnesristningen är efter en med döden bortgången, likwäl rörande desse långwäga farande ferskildt oimännas deras död och dödsort, med de wanliga uttrycken dog, dogo to, tuu, warp taupe, slutade sina dagar, antapis 787, entapis 882, i England &c. Stundom angifwes så härwid, som någon gång annars, i synnerhet wid tillfälle af olyckshändelser, äfwen sättet, t. ex. sotdog, warp paude i hail 719, drunknade, trufnapi, wardt dräpen tribin, swiken, swikin, eller förfätligt ihjälslagen, såsom 409, Sæfer drap Helge och gjorde nidingwert, då han drap sin stallbroder, men om blott en eller annan nämnes att han stupade i frig, skal a urustu.

Desa minneswårdar omorda jemwål i teckningen af personerne, mindre werksamheten än tillståndet, mindre gerningar än inträffande händelser, äfwen under utfärderna. Swad som förmåles, att Spjut bland sina förtjenster räknat belägrade och nedbrutna borgar 753, att Gudmar stod manligen då skeppen lågo i de westliga trakterna 822, att Lufe Gornsson ej flydde wid Upsala 1172, och att Osbjörn litalebes icke flydde, utan fäktade så länge wapenskiftet warade 1169, utgör på Runristningar i allmänhet owanliga witsord, och äro dessa i detta afseende egna. För öfrigt är det omjistiknadeligt att uppgifterna angående dessa långwäga uttåg och färder, hwilka öppnat ett rikt fält för lysande bedrifter och ädla handlingar, ehuru hela antalet af de personer, hwilka utmärkas, såsom deltagande i berörde tåg, ej uppgår till fullt 100, då deremot nära 2000 andra på Runstenarne omförmålas, icke egentligen åsyftat att upplysa hwad personen derwid uträttat, utan blott att han någon tid eller wid sin död wilstats på afslägsna orter.

Om personerne inhentas således mindre deras gerningar än deras ställning, mindre deras egna werksamhet och utmärkta förtjenster, än deras frånvaro eller slutliga öde. Runstenarne gifwa oss således snarare begrepp om fredliga landtmän än kringswärmande kämpar, mera om wanliga medborgare än om frejdade hjeltar. Enär derwid till och med för en eller annan sällan nämnd krigare, hwilken i denna egenkap, äfwen som härförare och höfding, till ernående och utförande af deras wigtiga befattningar, icke kunnat undgå att hafwa wisat prof af utmärkt tapperhet, alla sådana bragder likwål alldeles obemärlige lemnas, och när bland desamma föremål stundom finnas personer, t. ex. qwinnor, flickor (S. 98) och barn, hos hwilka sådant krigstrykte och manliga wärf icke kunna sättas i fråga, hwartill ändtligen kommet, att många låtit åt sig sletwa, medan de ännu lefde, resa runristade minneswårdar, hwilka följaktligen icke kunna wara uttryck af den allmänna aktningen för den bortgångnes hjeltemod, eller i annat afseende utmärkta förtjenster, lemna dessa stenar typliga bewis, att de, som låtit dem resas och ristats, dermed icke haft samma syftning, som för de gamla bautastenarnes resning ursprungligen

och i djupa bedendomens häfder uppgifves, nemligen att ferskildt utmärka mannamod, stora och lysande bragder.

Denna från bautastenarnes alldeles skiljaktiga syster-
ning röjer sig dock icke endast i bragdernas förtigande; den
uttalas ännu mera bestämdt i andra anförda omständighe-
ter. Runristningarne t. ex. göra intet afseende på hielte-
död, utan synnerligen på dödens hastiga och oförmodade
inträffande. Att drunkna räknades väl äfwen under bedendo-
men för en grym död, hwarföre och dränkning wid offerin-
gar icke war owanlig, men den gamla Nordboen, hwilken
trodde att ingen kunde förforta eller förlänga lifwet öf-
wer hwad de obewekliga Nornorna en gång förordnat,
ansåg den hastiga döden mera förtjensfull än den för-
väntade stråddöden. Hwad åter på Runstenarne anføres,
t. ex. om Åke 669, att han wardt ofskuldigt dräpen och
då om en annan, som wardt swiken eller swекfullt öfwerfal-
len och afdagatagen, den önskan framställes, att Gud
wille swika dem honom sweko, o. a. d., röjer tydlig-
gen att den gamla andan förswunnit. Enär man kunde
nöja sig med klagan öfwer ofskuldigt anfall, och i stäl-
let för att af målsmannen och närmaste slägt utkräfwa
hämnad eller böter, kunde till Gud hemställa hämnaden,
antyder detta att en mera foglig undergiftighet, öf-
werensstämmande med Christendomens bud, hos de quar-
leswande redan wunnit stadga. Då åter ferskildt afseende
göres på ett dödsfall såsom oförmodadt eller inträffande
under utfärder, har sådant utan twiswel sin grund i
uteblifwandet af wanliga förberedelser och derwid öfliga
iakttagelser, en förmodan, som winner stöd af hwad i Fl.
III. anføres, och tillika deraf, att om flere deremot yttras,
likasom en förman eller förtjens, att de dogo i sina
hwita dopkläder, i hwita wapum, således Christli-
gen beredde, i Christendomens heliga skrud. Mera uttryck-
ligt och bestämdt uttrycker sig denna skiljaktiga syster-
ning i det öfwer wärdet af den bortgångnes handlingar fällda
omdömet. För önskan: Gud hielpe hans själ bättre än
han sjelf tertill bidragit, med en bättre lott än han förskyllat
eller med runstenarnes egna ord: Kup hialbi slalu hans
betr þan han karpi, þan han haspi tilfert, 13, 26, 146,

569, 708, hvilken flere gånger förekommer, ligger till grund den, äfwen på dessa wårdhällar i de tydligaste uttryck framställda mening, att wid deras resning icke fastades något hufwudsakligt affeende på en efter fbranstaltarnes åsigt ärorik lefnad, som dock för bautastenen såsom minneswård synes warit en oestergiflig fordran. Antingen man wäntat att härigenom finna ersättning för hwad, som brustit, eller man tillika, i synnerhet i uttrycket: Gud hjelpe hans själ bättre än han sielf förmodde göra det eller dertill medverka, betr han han kuni til keroa 726, 724, welat ådagalägga en christlig försafelse och ett erkännande af egna gerningars otillräcklighet för salighetens winnande, så är denna Runstenarnes bestämmelse i bägge affeenden lika widt skild från den gamla enkla ärestodens, den hedniska bautastenens. Deras egentliga ändamål skall i det följande ännu närmare skönjas.

II. Företag, som med minnesmärket stodo i sammanhang.

1. Resa sten och rista Runor till märke.

Det war i Manhem en gammal, från Odens inrättningar härledd plägsed, att till åminnelse af förtienstfulla män resa sten, kallad Bautasten, hvilken sattes utan påskrift; hwad märkwärdigt derigenom skulle antydas, blef genom muntliga berättelser och sånger hos ättlingar och efterwerld i minnet bibehållet. Wi finna att forntiden äfwen brukat resa stenar och derpå rista Runor, hwarigenom dessa så mycket säkrare kunde, enligt deras eget uttryck, till minne uppmäna så länge folk är till i werlden ¹⁾.

Den oristade Bautastenen war en otillbuggen, lång och smal gråstenshäll, hvilken röide sin bestämmelse såsom wårdsten, minneswård, genom resningen eller genom den ställning den af menniskohanden erhållit; den ristade, Runhällen, war wanligast en lika beskaffad

¹⁾ JI skal at minum mana midan min lifa, 165.

gråsten²⁾, som äfwenledes genom reßningen³⁾ ädrog sig wandrarens blickar, men kunde wara mera kort och klumpformig, blott den hade en jeun och flat yta, och utmärkte sig serdeles genom en derå tecknad ristning, innehållande en kort instrift i Runor, wanligen uppritade.⁴⁾ mellan 2:ne linier, på lika afstånd från hwarandra dragne, för sig sielfwa eller oc med andra mer och mindre konstigt slingade eller symmetriskt slätade, hwilket allt ristadt⁵⁾, som det kallades, eller tillräckligen djupt i stenen inhugget⁶⁾, utgjorde det waraktiga märke marki, Kuml, som påkallade uppmärksamhet och hwaras innehåll skulle tala till samtid och efterwerld. De ristade, likaså wäl som de oristade, upprestes på höjder och berg⁷⁾, wid wägar⁸⁾, i

²⁾ I ett stenigt land funnos de påsande i grannskapet, och anmäler Bedralde på den af honom besöjda wårdhällen 596, att han lät ifrån Pånggarne en stor håll ur stället föra, troligen för att sättas i Pånggarneby gårde, der den sedan stätt; Bureus (ifr. Burman i Nov. Act. Soc. Sc. Ups. V: 305) har funnit på Norrsunda Kyrkogård stycken af en Runhäll, hwilken angifwer, att man fört den ifrån Gottland, Pir fyrbu sin bana af Ruclanti, men den är en nått tillhuggen Runstob.

- ³⁾ Risa stain, risa stin, Imperf. raistt, risti, resa eller reste.
⁴⁾ Detta kallas rita, rita stain, rita marki, 462; och rita runir a stain 301, Imperf. riti, af rita, forntidens uttryck för wårt skrifwa, hwaraf Engl. to writ; äfwen märka runoritar 1099, esna runarista 732 samt Runoric 51.
⁵⁾ Rista, rista, göra ristfor; men des Imperf. risti, t. ex. Sotr risti runar Pass 234 m. fl., ristade, blir både ristade och reste (af risa uppressa); äfwenfå torde rita någon gång kunna wara rita, raita, rita, upprätta, sätta stenen i upprätt ställning, helst på 357 stlnad göres emellan rita stin, uppsätta stenen, som af en, och rita marki, göra märke, som af en annan besöjdes. (Imperf. ritu 840, ritibu 985).
⁶⁾ Hakwa, hakwa stain, runar, marki, hadka sten, runor, märke; Imperf. hak, hial, hiuk, hui, hiof, hof, auk 151, ik 53, pl. iuku 408, hieku 351.

Allt detta kallas marka, markabi, swla merki 464, eller rita merki, märka, sybla om, bestyra runristningen eller minnesmärket; hwilket äfwen benämnes helt enkelt: Rira, Fira, Firwa, Farwa, 318, d. ä. göra eller fullända allt hwad till detta minnesmärke hörde, hwadan wi äfwen finna göra stenen.

- ⁷⁾ Nu skal stanto stin a biargi 1164.
⁸⁾ Här månne sten stå wid wägen (Derel. not. till Zerv. Sag. s. 108), brauru nesta 780.

gården och wid gårdarne⁹⁾, der personerna bott, äfwen på begravningsplatser¹⁰⁾ och allmänna samlingsställen eller i allmänhet der minneswårdarne bäst kunde märkas.

Då dessa således äga med hwarandra mycket likartadt, men wi redan funnit att på bautastenens egentliga föremål, de utmärkta bragderna, icke wid Runhällens uppresning fästats så hufvudsakligt afseende, emedan denna lika bestäffad, tillkom så gwinna som man, och mest restes af slägtingar, skola Runinskrifterna widare lära oss hwarad förtienst det innebar att resa en sådan sten och deraf ristta runmärke, samt huruvida hällen äfwen efter en sådan ristning delade något af den oristades bestämmeelse, eller den derigenom fick någon helt egen.

Då så många på wida stiltida orter dragit försorg om stenars runristning, finner man lätt att dertfore låg till grund ett på sin tid allmänneligen aftadt ändamål, och då flere inskrifter icke uttryckligen angifwa detta ändamål, utan anse des upprexande öfwerflödigt, förutsättes, att sådant för samtiden war lika allmänt kändt, som det blifwit i sednare tider, om icke obekant, åtminstone icke utan lång twefkan erkändt. Då wårdstenen egnades wisa personer, i synnerhet närskylde anhörige af bägge könen, och af närmaste slägtingar utfördes såsom en gård af skyldig omwårdnad mot bortgångne anförwandter, stundom äfwen mot sig sjelf, kan deraf redan uted säkerhet slutas att den skulle ländt föremålet till någon fromma. Detta förkunna äfwen inskrifterna, dels uttryckligt, att nemligen de, som besörjde desse wårdstenar, satte dem för den

Om Isländaren Ingolf förmåles. (i Varnsd. S. c. 48), att han på sitt yttersta förbehållit sig att blifwa jordfäst i en backe på andra sidan, der hans fränder woro begrafne, med tillägg att Watsdala-tårnorne torde så mycket bättre erinra sig honom, som han då låg närmare wägen.

- ⁹⁾ Ingegerdslät a Kiarpi, i gården, efter sin son resa en sten 780. Här månd stenen stå mellan gårdarne, midli bua 584.
- ¹⁰⁾ Runhällar träffas ofta bland grifthögar och andra forntida minnesmärken: wid högar B. 193, 305, W. 247, på hög, 130, 280, 447, 482, m. fl.; i stenrör 315, 560, 767; i språkantig stenfättning 214, 278, 391, 363; i skeppsform 794; i en rundel 103, 166, 22:ne inom en sådan 158; i kanten af en dylik 71, 99; Runstenar genom stenläggning förenade 54, så äfwen 119 och 120.

der nämnde aflidnes själ¹⁾, på det Runhällen måtte hugna dess ande²⁾, och dels framställdes sjelfwa sättet för verkställigheten, då inskriften än innehåller en bön för den bortgångnes själs hjelp, än åter derjemte anmanar wandraren att uppsända en för den framlidne medbrodern wälönskande suet, hwilken, enligt då gällande grundsatser, skulle bidraga till hans själahugnad, såsom på sitt ställe snart skall wisas.

En sådan omtänka war lika behöflig för qwinna, som man, i hwad-förhållande som helst, samt anstod en man att äfwen i sin lifstid hafwa för sig sjelf³⁾. Wanligen war det dock närmaste slägt och arfwingar som här om drogo försorg. Vid föranstaltandet af detta slags minnesmärken war ej nödvändigt, hwad lifwäl stundom hände, att de personer, som på sådant sätt wille tjena någon, sjelfwa derwid lade hand och ensamme fulländade werket⁴⁾; det war nog om sådant utfördes enligt deras annodan, å deras wagnar, eller om de läto arbetet verkställas⁵⁾ genom andras åtgärder, hwilket i synnerhet war fallet med Runristningen. Bland andra hafwa Ubbe, Bale och Ösmund, som under sina färder i Swea Rike spridt Runkunskap och bruket deraf på detta slags wårdstenar, härmed biträdt samt bildat sig lärjungar och medhjelpare⁶⁾;

¹⁾ Gunnar Faroffs son lät göra märke för sin hufsdotter Jorsursfalls själ, 98.

²⁾ Minel kari åt hans 198, minnesshällen (fröjde) hugswale hans ande! m. fl.

³⁾ Björn Finwidson lät resa sten efter sig sjelf 177; så äfwen andra t. er. 597, 589, 145 m. fl., makarne (paun hjuu) Folke och Asgun, medan de båda lefde, estir sit Ewik bapi 460; annars begagnade man tillfället, då stenen restes för någon annan, såsom Gudfast å sin sons sten 644, Gunnbild lifaså 342, Holmsten efter sin hustru Efrid 1084, och Wiking åt flere 965; Gjalak lät resa en serfkild sten åt sin lefwande son Gunnar 286.

⁴⁾ Swen gjorde (neml. minneswården) efter sin Fader Wikar, enda sonen sjelf reste stenen 1060; Gudfast högg stenen efter Kettilmund, 437; hit höra äfwen 408, 737, 161, m. fl.

⁵⁾ Thorger bad Ubbe rista 465, ifr. 456, 277; det uttryckes dock wanligen med lit. lat, litu, lät, läto.

⁶⁾ Nente Ösmund finna wi således på samma sten Wigmar 564, och Heriar 567, samt Swen 1098, 1099. Att Runkunskapen dock icke inskränktes endast till dessa och några få, utan war mycket allmän, wisa redan de många på Runstenarne

men med tiden blefwo Runorna ej mera sällsynta, än att en hwar kände och använde dem, då och Runristarens namn icke mera antecknades.

Åf det föregående inses, hward och infkrifterna stundom serfkiidt intyga, att, om icke förr, åtminstone så snart en person aflidit eller des döb blifwit bekant, restes den honom egnade, stundom efter hans namn kallade⁷⁾ stenen, hwarwid för hwarie dödsfall sattes en ny sten⁸⁾, samt att stens resning i wisa händelser tyckes motswarat än de gamlas arföl, och än sednare tiders sterbhus- och testaments-utredning före arfwets skiftande af arfwingarie, hwilka och, så många som då woro tillstädes, deruti deltog, hwarförutan äfwen den, som deruti wid samna tillfälle icke kunnat eller welat taga del, antingen ensam eller jemte andra, serfkiidt egnade den aflidna en annan wårdsten⁹⁾. Således hafwa wisa personer dels af ser-

namngifne Runristare, bland hwilka t. ex. i Upland kunna utom oswannämnde anföras: *Åpen* (Håkan?), *Arnbjörn*, *Arnfast*, *Bistre*, *Esbjörn*, *Estil*, *Fastulf*, *Fot*, *Grim stald*, *Gudfast*, *Gumme*, *Gunnar*, *Hjort*, *Holma*, *Illuge*, *Jugel*, *Jugfast*, *Jugolf*, *Kjulin*, (troligen ett binamn efter ett ställe *Kjula*, helst äfwen nämnes: *Germund Kjuli* 503, *Osnikin Kjuli* 504,) *Piffen*, *Pikbjörn*, *Pidswal*, *Odbbjörn*, *Odbgumme*, *Oleff*, *Otwagen*, *Sigwid*, *Sten*, *Swart*, *Swen*, *Thola*, *Thorbjörn*, *Thorbjörn stald*, *Thorer Trone*, *Thorfast*, *Thormund*, *Tidgumme*, *Wefete*, jemte *Oseg* och *Widbjörn*, m. fl. hwilka å sina arbeten lemnat sitt namn åt efterwerlden, hwaremot detta å många andra saknas.

⁷⁾ t. ex. sten *borbar* 967, *Thords* sten.

⁸⁾ Så se wi t. ex. Bröderna *Gisle*, *Björn* och *Oskar* resa en sten 354, efter deras fader *Thorsten*, och sedan hafwa de 2:ne efterlefwande Bröderna *Gisle* och *Björn* rest en annan sten 353, efter sin aflidne broder *Oskar*. (Han kallas här *Oskair*, men å förutnämnde sten *Asgeir*, som är samma namn.) Så resa *Horsa* och *Ketil* en sten 540, efter sin fader *Thegn*, som war en utmärkt odalbonde i *Fuinbo*, sedan egnade den förstnämndes söner *Wad*, *Thegn* och *Gunnar* en sten 544, åt sin fader *Horsa* och omsider de 2:ne efterlefwande bröderna en annan sten 546, åt deras aflidne broder *Wad*.

⁹⁾ L. e. Efter *Jofurfast*, *Holmbisas* dotter, restes en sten 101, af hennes moder, och en annan 98, af hennes styfader *Gunnar Farulfson*. Efter *Oseg* restes en sten 896 af sonen *Wile*, och en annan 897, af styfsonerna *Kipulf* och *Kare*, m. fl.

skilda anhöriga och vänner fått serfildta minnesmärken, dels ock af samma efterlefwande erhållit flere likadana wårdstenar¹⁰⁾, då wederbörande haft förmåga och wilja att anskaffa mera än en erinringswård, och i mån deraf mångfaldigare förböner, liksom under följande tider förhållandet war med gåfwor och testamenten till olika kyrkor och kloster för förböner och själamässor. Det är därför som wi upptäcka denna yppighet endast i rika och widt utgrenade ätter, till hwilka Inga hörde, som war gift med Ragnfast, ägare af hela Snotestad, samt Jarlabanke, som ägde hela Täby, och hwilken fått sig tillegna de fleste runminnesmärken som åt en och samma person finnas upprest. Likaledes är anmärkningswärdt att äfwen i dessa enkla hållar röjes en täflan att utföra ett arbete på det bästa möjliga sätt, hwarföre wi så omsömla att märket gjordes wäl 439, 464 och å Belstad-stenen säges, att ett minnesmärke lagades af större wärde än det Nefs söner gjorde efter Ger 52. På en annan Runstens inskrift 41, anföres att den der omtalade anläggningen ej kunde bättre göras.

¹⁰⁾ Så äro, utom den stenen 13, som Afuffadren Thorsten och modren Ragnfrid låto uppsätta efter Björn Gudmundson i Granby, 2:ne andra stentar 28, 57 efter honom reste af modren, hwilka wäl hwardera anföra serfildta omständigheter, men till personernas namn öfwerensstämma. Likaså är det med de stentar B. 9, 10, 12 och en å Tab. till Fl. VII, hwilka Inga rest efter sin man Ragnfast i Snotestad, men i sonnerhet äro af de 5 serfildta (60, 84, 119, 120, 128, 1121), öfwer Jarlabanke i Täby reste stentar några märkwärdiga, såsom affattade i nästan samma ordalag. Twänne mindre wårdar öfwer Nubi synas i B. 582 och 2:ne hwarannan lika stentar 613, efter Ingiald. En sådan likhet äga äfwen 66 och 70, 363 och 366 m. fl. Detta upplöser innehället af 797, som uppgifwer att Sjar låt göra hänge kumlen efter sin son Ingnik, och 780 Ingegerd låt resa andra stenen efter sina söner (den förste, hwilken bröderna rest öfwer de samma, finnes derjemte 780 och är här förut sid. 81 anförd. Gudfast låt haka 2:ne stentar efter sin son och sig 644; så reste Folkwid alla dessa stentar åt sin son 242, m. fl.

Af sig sjelf förstås att härwid komma icke i beräkning de i Wautil befintliga dubbla aströf af stentar, till hwilket blott en urbild i werkligheten gifwes, såsom 54 och 56, m. fl.

De mindre förmögne, kan och hända mindre nitiske, stadnade wid mindre uppoffringar. Hos dem märka wi i stället en besparing af minneswårdar derigenom, att en håll egnades åt flere personer, eller och att flere personer förenade sig att resa samma sten, hwar åt sin anhörige.

Ingen ting war wäl också mera naturligt, än att t. ex. en moder hwilken, jemte sina söner, wisade sin afslidne man den sista uppmärksamheten, äfwen ihågkom en afsliden son eller dotter, m. fl. Sedan äfwen de slägttingar, som det tillkom att sig emellan dela mödan eller kostnaden af dessa företag för den dödes själaro, ej mera funnos inom samma hus, utan woro spridda hwar för sig, och en hwar för sig fått sina ferskilda förbindelser och bekantskaper, samt blott för denna sorgliga högtidlighet woro församlade, och då dessa äfwen hade i åtanke sina afslidna bekanta, så kommo närskylde, äfwen som någon gång flere på längre håll bestägtade ¹⁾, till och med alldeles ofkyllde ²⁾ personer att gemensamt på samma håll omförmälas. Ofta hafwa också de för minneswårdens upprättande församlade, en och hwar genom någon egen åtgärd eller något gudligt företag welat på wårdstenen förtjena plats för sig och de sina ³⁾. Denna besparing i resning af ferskil-

¹⁾ E. e. Jemte fadren, äfwen farmodren 558, en farbroder 759, swärmodern 443, en broder (sedgar, d. ä. fader och son) 639, 700, 62 m. fl.; en broder och en son 597, en systter 825, morbror och systter 161, en son 124, 328, 425 o. s. w. Jemte en son omförmälar äfwen den, som låtit resa stenen, sin fader 24, sig sjelf 644, 432, sin man 165, sin hustru 508, broder och systter 140 m. fl. Mannens minneswård nämner redan afslidne barn, söner eller döttrar 662, 731, 559, 630, 1033, 367 m. fl.; å hustruens glömda mannen ej sig sjelf 1085; å en broders omtalar den, som reste stenen, äfwen sin fader 818, sin moder 97, 757, sin son och sig sjelf 965, en swäger 139, o. s. w.; å en systters äfwen fadren 1067, en dotter och 2:ne andra qwinnor 422, 140; å farbrodrens äfwen en broder 911 samt sig sjelf och en son 1110 eller annan slägtinge 316 o. s. w.

²⁾ E. e. Kettilgerd lät haða sten efter sin man Ufur, och Ulf lät haða efter Björnu 109, Gote och Ingefast låto resa sten efter Ingiald och Ingwar deras fäder 520; lilafå 71, 124 m. fl.

³⁾ Inga lät göra bro och rista Runor efter sin son Ragnar, och hennes swärdotter Ragnhild lät resa stenen efter denna sin man 33; då 3 bröder låto rista runor efter sin fader och sin

da minnesvärdar för flere personer wisar ännu en olikhet med Bautaastenarne, med hwilka sådant icke kunde ägarum, då det deremot ganska wäl stod tillsammans med den Christliga runhällens bestämmelse att upptaga flere aflidnas namn, hwilka också alla blefwo lika delaktige af förbönen: Gud ware deras själ nådig! eller, som en grifwård uttrycker det: både den ena och den andra här nämnda njuter den lästa bönen sig till godo.

Annmärkningsvärdt är eljest härwid, att oaktadt en sten funnat blifwa rest åt 3, 4 eller flera personer, äfwen åt fader och farbroder 759, eller farmor 558, likwäl bland 900 wårdstenar wid Mälaren ingen och ibland alla kända (öfwer 1400) blott en enda sträcker sin omtanka till föräldrar i längre uppstigande släktleder. Denne enda, wid Sandsjö inom Njudingen i Småland är också märklig icke blott i egenkap af Utthäll, en Langfedgaballt, hwarå förfäder i 6 uppstigande leder uppgifwas, utan synnerligast derföre, att sonen Arnward rest den icke blott efter sin fader Hafe, utan ock åt farfadren, Herra, samt efter namngifne förfäder i ännu 4 leder. På Rogstadstenen i Helsingland finnas wäl 12 ättleder uppgifne, men stenen är af sonen Fromund egnad blott åt fadren Rife Sölfwe *) och de öfriga förfäderna endast upplysningswis anförde, utan slyftning af ättingen, som den besörjt, att, såsom på den förutnämnda stenen skett, låta dem deltaga med fadren i åtnjutande af stenens ändamål och

broder, lät modren å samma håll 559, tillkännagifwa sin brö-anläggning åt sin man och sin son. Några fränder låto rita en minnessten efter Jon 526, men hans söner låto rita en annan sten 522, på hwilken de anmålte sin byggnad åt samma Jon. Då Illuge lät göra hög och rista sten efter sin fader Björn 86, lät Gudlög göra bro och resa serfild sten för sin man, den samme Björn 85. Odd Rald reste stenen åt sin son, gjorde stenbro åt en annan och märket efter en Erik 972; å en sten, ritad åt Edmund, egnade Osmund riftingen åt sin fader Kare 1099, Holmsast anmälde å samma sten 829, wägröjning och broanläggning efter sin far der Gama i Wigby, samt wägröjning äfwen efter Ingel i Ed och en qwinna.

*) Inskriften kallar honom än Sifstulfi, d. ä. Sö-Sölfwe, eller Rife Sölfwe, än blott Siulfir, Sölfwe.

och werkan. Då följaktligen forntiden, som serdeles nit-
 älskat för runristade bönmårdar åt aflidne anhörige, dock
 wanligen och i allmänhet, blott med ett enda undantag,
 alldeles icke utsträckt samma omtänka öfwer 3:die led el-
 ler, om än aflägsnare nämnas, icke låtit dem taga del i
 den wälwilja, hwilken genom stenens resning wisas när-
 mare fäder, synes detta, som så allmänt blifwit iakttaget,
 hafwa en lika allmänt beständ grund, liggande så wäl i
 sielfwa sakens, som föremålets beskaffenhet, nemligen ste-
 nens syftning att uppmana till förböner för den döde, ef-
 ter hwilken den war satt, så och öfwerlygelsen att de af-
 lidne, hwilka af dessa bönsuckar skulle hafwa någon nytta,
 inäste wara Christna. Då så närslägtade nämnas såsom
 bestämdt fränskilda den delaktighet i minnesmärket, på
 hwilken de annars haft billiga anspråk, synas närmaste
 anhörige tydligen hafwa witsordat att, oaktadt skyldskapen
 gerna welat bewara deras minne, de likwäl för sig sielf-
 wa icke kunnat deraf hafwa någon fromma, såsom icke
 Christne, äfwen som det allmänna tysta förbigåendet af
 förfädrer — en i detta afseende endast mot dem wisad
 uraktlåtenhet af släktskapens annars så allmänt yttrade
 omwårdnad, hwilken man någon gång ansett sig skyldig
 äfwen obestämdtade — ej saknar sin grund, såsom ett ut-
 tryck af strängt rättrogn, att desse icke förtjente denna
 dem icke lika gagnande, oafslätliga hägkomst. Att således
 Runhällarnes inskrifter inom och i grannskapet af deras
 egentliga stamort förbigå eller och från hufwudsaktlig åtan-
 ka utsluta namngifna förfäder, som icke förklarar sig höra
 till Christendomen, gifwer ett nytt stöd åt den öfwerlygels-
 sen, att dessa wårdstenar ursprungligen och i deras hem-
 land, blott tillhört Christenheten, hwarföre det warit oför-
 enligt med deras bestämmelse att de der skulle resas efter
 hedningar. Wi hafwa också hitintills icke kunnat der fin-
 na någon runsten, som, rätt läst och förstådd, innebar
 spår till hedendom, men wäl i allmänhet en nybörjad
 Christendom.

2. Sögsätta den aflidne.

Att öfwer döda upplasta hög är en gammal hednist
 sedwana. Vid Christendomens första införande skedde i

detta afseende, lika som med andra inrättningar, öfvergången till Christna bruket icke strax eller omedelbart. I början begrofwos äfwen omwända jemte sina hedniska förfäder i högar, hwilket synes länge hafwa fortfarit, enär Smålands kyrkolog ¹⁾ icke kunde alldeles hindra att begrafwa flere efter hwarandra i samma hög. Denna Christna begrafning verkställdes på sitt serfildta sätt med sång och ett slags inwigning af jorden, enligt hwad både af allmänna Christna bruket kan inheimtas och om andra Nordboer i häfderna ²⁾ anföres. Att på sådant sätt begrafwas eller jordas i hög eller så hög öfwer sig uppstas, war derföre något helt annat, än att högas efter forden sed. Hade högning alltid stett på hedniskt wis och således inga andra högar gifwits än hedningarnes, så wore den bestämning, som språkbruket utmärkte genom högläggning efter forden sed ³⁾, alldeles öfwerflödig. För öfrigt erinrar den ännu bibehållna tidräkningen: från hedenhöds, d. ä. från hedenhögstiden, om ett gammalt erkännande att ett annat högningsfätt gifwits än endast den hedniska fornälderns. På Runstenarne röjer sig detta ännu mera tydligt. Efter Sten i Broby af Täby socken 123 och Björn i Hareby af Frestad socken 85, 86 restes hög, men desutom anlades för samma män äfwen bro, hwilket, enligt hwad snart kommer att framställas, bestämdt antyder Christendom. Det samma torde äfwen

¹⁾ Der heter det: nu kan grafwa i ättehög; och stadgas 12 bres böter för den, som wid grafning för lik uppgräfwet ej ruttnad kropp, om det stebde i Kyrkogård, men hälften mindre, om det stebde i en hög. Act. Litt. Svcc. 1732. sid. 75. Ifr. 87.

²⁾ Det war wid Christendomens början en plägsed att folk jordades hemma wid husen; öfwer dem, som så begrofwos i omigd mull, sattes uppifrån bröstet en stör eller staf, hwilken skulle borttagas, så snart en prest hunnit dit ankomma och i stället i öppningen ingjutit wigwatten under sång öfwer den döde, hwilken presterliga förrättning kunde, serdeles i mindre bebyggda, orter komma att verkställas långt efter begrafningen. Sennf. Grænl. Annal. c. 15. Msc.

³⁾ Björn blef högad enligt forden sed, heygdr at fornum sib, emedan af Kettils barn han war den enda, som ej blifsit wid döpt. Ol. Tr. Saga, Ed. Stalh. II: 4.

gälla om dem stenliffista, stenpro⁴⁾, som Helge lät göra i Bath i England för sin broder Gunnar, så mycket snarare som desse män woro från Småland, ifrån grannskapet af de trakter, der sjelfwa Christna kyrkolagen måste fördraga de ifrån hedendomen härdwunna griftplatserne.

3. Begrafwa i Kyrkogård

Har icke straxt med Christna Religionens förkunnande i Norden kunnat taga sin början: det förutsätter att kyrkor hunnit byggas, kyrkogårdar inwigas och Församlingen öfwertrygas att, såsom Sagans uttryck om ett lika förhållande på Island lyder, det nu mera wore otillbörligt hwad, sedan Christna läran här i landet blifwit införd, warit wanligt, nemligen att nedsätta lif i orwigd muß med blott allmän och för tillfället skeende läsning och sång, då deremot griftplatser, wid hwilka sjöngs och mäskades, ansågos såsom serdeles fördelaktiga. Ett allmänt erkännande af denna mening måste således utmärka en allmänt stadgad Christendom. En hwar, som kunde äga anspråk på grift nära helgedomen, måste wid Christendomens första början hafwa afslagt allt hednist⁵⁾ och wisat sig vara en verklig Christen. Med tiden, då intet annat kunde komma i fråga, blefwo de närmast belägna platser, såsom mest förwänliga för delaktighet i de Latinska mäskorna, ganska högt uppskattade och det blef således endast rike mäns lott att betala en sådan försäkran om större misfund i andra lifwet. När derföre de runristade wårdhällarne, ehuru resta ute på fria fältet, omsörinäla män, som blifwit begrafne i kyrkogård, krafin i Kirkiukarpi 223. ifr.

⁴⁾ En stenliffista, steinpro (stentråg) lät äfwen den kristnade Erwar Odd tillreda åt sig; Orw. Odds S. cap. 40 i Nord. Fornald. Heltelag. 2: 192. Urhälsade stenliffistor hafwa sunnits i högar på Danska ön Föhr, och hafwa deraf ännu bibehållna stycken, huggne ur en enda sten, samma form som en nu bruklig liffistas undre del. Se Ant. Annal. III: 73; af hwad här blifwit anmärkt inhemtats dock att de ej äga den höga ålber, som anf. st. dem tillegnas.

⁵⁾ Aldensund Bo (Bue) war döpt och aldrig offerade, blotadi, lät Helge begrafwa honom under sбра kyrkowäggen och lade intet gods med honom, utom swärd och wapen. Bua saga i Bartholin. Ant. Dan. fd. 462. 478.

1055, 1077, (767), kan dermed ej förstås andra än godkända Christne, tillhörande en tid, då Christendomen i orten redan kommit till någon fullkomligare stadga, med kyrkor, prestes och ordentlig Gudstienst.

4. Resa staf.

Hwad resa staf raise staf, som förekommer å ett par hittills mindre omsorgsfullt granskade runristningar, egentligen åsytat, har ej ännu blifwit utredt. Denna förrättning nämnes före stenens resning såsom af Inga verkställd å hennes aslidne man Ragnfast, och af qwädet å Forsa-ringen (Fl. VI.) inhemtas, att en för staf, jemte annat, beständ utgift, wid serfildta tillfällen, enligt stadgade grunder förhöjdes. Det är swårt att af dessa så uppgifter bestämma hwad med denna stafristning menas, om den icke asser den staf som, enligt hwad wi redan anført, wid Christendomens första begynnelse här i Norden uppsattes öfwer des i owigd jord, utan fullständiga ceremonier jordade bekännare, må hända med förbindelse af den, som lät resa stafwen, att framdeles, så snart tillfälle kunde yppas, besörja en högtidlig Christen likbegängelse och ordentlig presterlig jordfästning. Skulle man derwid, likasom wid några tillfällen under följande tider, hafwa förpligtat sig att låta hålla denna begängelse en eller flere gånger med en beständ uppoffring, kunde sådant förklara hwarföre Inga funnit skäl att på samma inskrift, der hon anmäler åtkomsten af sin mans arfjord (Fl. VII. 2) ådagalägga det hon sjelf åfwen fått widkännas kostnaden för de åtgärder, hwilka en christlig wälwilja för den aslidne af arfwingar fordrade, och att det för staf efter gifna grunder beräknade penningbelopp varit en wid wisa högtidligare processioner fastställd afgift. En sådan stafresning, endast tillhörande tider, då saknaden af prestes gjorde sådant nödigt, skulle med Christendomens ått mera fulländade införande af sig sjelf upphöra. Häraf inses åfwen hwarföre detta blott å de äldsta minnesmärken framskyntande bruk, af de skriftliga häfberna, såsom wid deras nedskrifning icke längre iåttaget, också icke omnämnas. Det synes och som dessa stafwar delat något af sin syftning och helgd med de länge bibehållna, i Fl. III. be-

skrifne, öfwer dem, som ligga begrafne i ewigd jord eller wäldsamligen dött, resta korsen.

5. Göra Likhus.

Swad som förstås med det likhus, hwilket 6 bröder låto göra tillika med wäg och bro efter deras broder 624, och det som Uplub låt göra tillika med stennärke Ruml och bro 735, huruwida de utgjort en serskild byggnad till liks insättning, en murad graf eller grafwård i form af likkista, (jfr. B. 933 och Zulli, hwalffsten, Fl. IV.) eller något annat, wåga wi icke bestämma. Att man åter för bruket af likkammare⁶⁾ trott sig finna ett bewis i inskriften 146: mun likimit iki miri wirpa, d. ä. Lefamen mände icke mera kunna wårdas, är ett missförstånd och hörer således icke till runristningen.

6. Förböner för aslidne

Antyda sig i Runinskrifterna såsom en hufwudsak och omförmålas mer eller mindre uttryckligt på de fleste Runstenar i Sverige. Någon gång, t. ex. B. 946, åläggas den förbigående bestämdt att för den aslidne bedja Pater noster, Fader wår, o. s. w., hwilket oftare förekommer på andra slags ristningar, Fl. IV, V, VII; men wanligast tages ett sådant förebedjande för en allmänt känd och bruklig sak, och wandraren anmodas att läsa inskriften⁷⁾, hwilken ej sällan innehåller en till den aslidnes själhugnad förestafwad bön, t. ex. Gud hjelpe honom, Gud hjelpe anden och själen, Gud lide själen, Gud berge hans ande, Gud göre misfund, Herren Gud hjelpe hans själ, Jesus Kristus hjelpe (lide) hans ande och själ, m. fl. d.⁸⁾, igenom hvars uppläsande en hwar redan uppfyllt hwad som åsyftats, d. ä. fällt för ristningens föremål en förbön. I detta igenkänna wi lätt Catholska öfwertygelsen om de

⁶⁾ Sjöborgs inledning till Fädernesl. Antiqu. s. 138, efter Broem. om Runst. s. 220.

⁷⁾ Rabu (d. ä. rap pu) 277, 291. d. ä. läs detta — tydes således, jemte förstedningen Fl. III, motswara Siste viator.

⁸⁾ Ruz hjalpi ant, saku o. s. w. Ruz lipi 808, 505, biarki ant 794, 983 Ruz Firi misfun 417, Ruz trusin hjalpi

lesvandes förbönens lycksaliggörande verkten för den af lidnes själ; och Christna tidehvarfwets anda i bönerna: Gud hjelpe hans ande, och själ bättre än han sjelf gjort, eller kunde tillgöra, Gud hjelpe hans anda och själ, och tillgifwe honom hans skulder och synder, samt försätte honom i lius eller förläne honom lius och paradís⁹⁾. Alldeles otwifwelaktigt är dessa förbönens Christna utsprung angifwet af sjelfwa inskrifterna, då der äfwen läses: Gud hjelpe hans och alla Christnas ande! 327, 565, 805. Bönerna utwisa desutom tidehvarfwet. Skallandets utsträckning till Jungfru Maria genom orden: Gud och Guds moder hjelpe hans ande, hwilket å flere wårdhällar finnes i runristning uttryckt och i Romersk-Catholiska församlingen ej ägde rum före 11:te århundradet, witsordar att dessa, wid påß 30 Runstenar ej kunna wara äldre, men wäl yngre än år 1000. Huru förstreckningen antyder det samna skall framdeles Fl, III wisas.

Hufwudsaktliga och egentliga bestämmelsen för dessa wårdstenar är häraf lätt att inse, äfwensom behofwet af sådana erinringshällar, hwilka på en tid, då man i brist af inrättningar, som sedan säkrare ledde till samma ändamål, genom sitt märke eller runristningen, hwilken skilde dem från hedendomens ärestoder, erinrade förbifärande Christne att bidraga till bortgångne trosförwandters själaräddning. Häraf fattar man och huru uttrycksfullt våra förfäder sjelfwa antydt dessa minneswårdars syftning, när de förkunnat att de blifwit resta för den aflidnes själ, såsom då Gunnfinn, Stenfrid och Sigfast tillkännagifwit att de läto resa sten för Sten Gunnars sons ande 190. Då Kettilfrid lät sätta sten för sin husbondes (mans) ande 392. Gunnar Farulfsön lät göra märke efter sin stusdotter Tosurfasts själ, 98, och Ragnfast lät göra märke för Ingefast och Gudlefs själ, 214. Stundom angifwes samna syftemål med önskan att den aflidne måtte få nytta af detta märke, t. ex. Thormodr njauti

onta, salu, 311 (586, 983) m. fl. Jsi Fud (Jesus Gud)

244, Kristr 615, 579, 287 liti 500 m. fl.

⁹⁾ B. 41. 13. 26. 146. 708. 724. 826.

Fumblo; och måtte minneshällen hugswala eller glädja hans själ! 198.

7. Andra åtgärder för den aslidnes själshugnad.

Esom sådana omförmälas i dessa äldsta wårdhållars ristning åtskilliga förtjensfulla och allmänt nyttiga anläggningar att befrämja en lätt gemenskap emellan serfilda orter. De äro:

1) Brautrupia, 829 utröjning i skog och mark för obehindrad framkomst.

2) Braut (bröt,) undanbrytning af stenar och andra hinder, för att bereda en jennad bana, brautarKuml 41, slop 722, eller hward wi falla banad wäg.

3) Sbankar 785, Spänger, lagde öfwer oländiga och sumpiga ställen, eller

4) Bru, bro, pl. bruar, bro. broar, öfwer färr, träsk och strömmar, stundom lagd af sten, stinbru, 198. 972; samt

5) Silihus, sälahus, eller sjalahus, wårdshus, härbergen, ett slags gästgifwerier.

För en tid, då de mest utefter wattendragen bosatte invånarnes hufwudsaktliga färder måste ske på steyp eller slädföre, woro dessa åtgärder, så wida man önskade någon närmare förbindelse emellan ställen, stora nödwändigheter, hwilket wäl förut¹⁰⁾ blifwit insedt, men icke kunnat under dåwarande förhållande i allmänhet afhjelas. Företaget war för stort, att utan gemensamt bemödande kunna verkställas, de sselfständige medborgarne kunde ännu länge icke af samhällsordningen förbindas eller genom Konungamakten förpligtas att för allmänt gagn använda förenade krafter. Härtill fordrades således en makt, som kunde verka på dem alla, och den inskom med Christendomen. Ehwad i andra asseenden och

¹⁰⁾ Jfr. hward i Htt. om Braut. Kunnd anføres.

under följande tidhvarf med skäl kan förebrås munkarne, hade de dock wid sin första hitkomst, stor förtjenst af landets odling och utwidgade beqwämligheter, så wäl som af ledning till ädlare tänkesätt och handlingar samt stilla medborgerliga dygder. Religionens behjertade och upplysta sändebud ägde öfwer den lika böjliga, som starka Nordboen ett mäktigt inflytande, då han såsom wilkor för saligheten kunde fordra och ålägga hwad efter andra åsigtter icke war någon pligt. För wäg och brogöring hafwa också Christendomens förkunnare redan tidigt och länge wisat sitt nit, och blott Runstenarne omförmåla nära hundrade enskilda personer, hwilka åtagit sig dessa mödosamma arbeten utan betalning, blott till följd af en Gudaktighetens fordran. Ware sig att de dertill blifwit föranslätne antingen för att försöna något wisst begånget brott eller af friwillig öm omtanka, har dock werkningen alltid blifwit betraktad såsom medel till en persons själahugnad. De andliga här i Norden hafwa hela medeltiden igenom icke endast ansett wäg och broars anläggning medföra ett så allmänt gagn, att dylikt arbete gerna på helgedagar, till och med omedelbarligen efter högmässan, kunde förrättas¹⁾, utan de meddelade äfwen sin öfwerlygelse åt församlingen, att det lände till den aflidnas hugnad i ett annat lif.

Runristningarna witsorda genom många serskilda bevis, att våra förfäder gjorde sådana anläggningar för sin eller andras själ, t. ex. Thorsten och Wibe läto göra denna bro efter sin swåger Asurs själ 411, en annan gjorde bro för sin son Stens själ 14, och wid Täby har en bro af sten och grus, utmärkt af flere höga reste stenar, wid lika afstånd från hwarandra ställda, med en kedja af smärre stenar förenade, på de 2:ne yttersta å norra ändan den runristade anteckning, att Jarlabanke, som ägde hela Täby, lät göra denna bro för sin anda

119,

¹⁾ Naar hon (neml. Högmässan) är sagd, ihåa maac de arbej-
de en söge ting for andre — — — som är att hjelpe till
noget menigt gaffa, att gøre broet, forbedre, weye
hjelpe til bygning paa Kirke m. m. Vor Frue tider. Pa-
ris 1516. 2: 9.

119, 120. Redan häraf synes hwad äfwen i andra runstensinskrifter finnes uttryckligen anmärkt, huru man i allt afseende beundrat sig att wäl verkställa dessa företag. Någre försakra att bättre brokummel ej kunde göras 41 (ifr. fd. 81.), och Ragnhilf, som lät göra bro efter sin son Anund under tillönskan af en bättre lott, än hans gerningar hade förtjenat, förklarar derwid: Lefamen månne icke bättre kunna wärdas än Modern gjorde efter sin enda son; 146, 153.

Ostridiga vittnesbörd intyga, att utförandet af allmänt nyttiga arbeten någon gång blifwit såsom bestraffning ådömdt. Sådant war förhållandet med den wäg, som i Westergöthland blifwit anlagd af Swen Gissarson. Han skall enligt fornsägen, hafwa förwertat lifwet, men för att frälsta sig, blifwit ålagd att mellan Böllum och Korsstorp öfwer bäckar, kärr och moras göra wäg med bro. Den samma är ännu synlig, ehuru deß förfall blifwit en följd af nyare wäganläggningar. Wid berörde wäg, nära Korsbäcka, står stenen 946, hwars inskrift är: Swen Gissarson lät för sin och sin faders själ göra denna bry, hwilken ligger öfwer denna bäck, så hata baih er um. Bedjen Vater noster! Häraf inses ock slytningen med uttrycket: sali sakat swa 411, som förekommer på stenen öfwer Åsur wid Fårabro, och hat sum sakat war auk sum hwat war hat, på Aspö Runsten 722, rörande sandfyllning efter Thord, d. ä. dessa broläggningar äro verkställda till följd af hwad för själens salighet sakfäldt eller sagdt och afgjordt war.

Sfrån den saliggörande werkan, som ej blott tilltrodes deß sjelfwa broanläggningen, utan äfwen de på färd deröfwer stadda menniskors förböner, war ej den ena mera än den andra utesluten, hwarföre wi ock finna broar byggda för åtskilliga slägtingar och anförwandter; för föräldrar, barn och makar, o. s. w., ej blott män, utan äfwen qwinnor, såsom Gudlög lät göra bro för sin dotter Gylögs ande 365, för Moder 196, 289, m. fl., syster 559, hustru 1025, m. fl.

Brogöring och wägröimng ätföljdes gerna under dessa tider; Holmfast tillkännagaf således på samma run-

rifning att han lät röja väg och göra bro efter sin fader Gama; men wid ett och annat tillfälle kunde det gubdeliga nitet tycka sig gjort nog om det för serskild person iwerkställt en af dessa anläggningar. Således annälte Holmfast å en annan sida af nyfnämnde sten 829, att han lät röja väg för Ingiald i Od. Odd Skald reste sten åt sin son, lade bro åt en annan och märkte runrifning åt Erik, 997; Wiking gjorde bro för sin broder, men reste sten för sin broder och sig sjelf 965; en reste sten, en annan gjorde bro 85, 86; derföre anmärker Holmfast, att hon lät både bygga bro och rista sten 367, efter sin man Jarl och 6 söner Sigurd, Sigwat, Wane, Hardsten, Thorbjörn och Arwid.

Stundom hafwa flere arbetat på samma broanläggning och annält att de densamma besörit. Wid ett wattendrag mellan Näsweffsjön och Blömminge i gamla Nindingen af Småland finnes å westra sidan en sten med inskrift: Thorger lät göra denna bro efter Saxe sin son: Gud hjelpe hans ande wäl! och på en annan wid östra sidan läses: Thord och Thorbjörn gjorde denna bro efter Wersfolf fader sin 1024.

Några sådana broar äro å Runstenar med serskildt namn utmärkte, såsom: Nässe och hans bröder hafwa efter deras fader Jarl gjort Gustafa bru, bru Gustafa Fiarpu 519 och Mansänge bru, Mansäke bru brepa nämnes 322, förmodligen emedan anteckningen blifwit satt på något afstånd från anläggningen; annars står inskriften wanligen inwid behöriga vägar och broar och med orden denna bru bru hifa 8, 446, 812, m. fl., erinrar om den som först beredt en beqwämlichkeit, hwilken redan i nära 1000 år ländt och ännu tjénar oss och efterkommande till nytta. Sådant inträffar med Jarlabankes bru wid Täby 119, 120, m. fl., ehuru några af dessa byggnader råkat i förfall, eller genom andra anläggningar blifwit öfverslöddiga, såsom Swen Gissarsons bru i Westergötthland. Å Torneby gårde i Stå socken i Mälaren synes ännu den bru, som Saxe, enligt Runst. 289, gjorde efter sin moder. Twärt öfwer en widsträckt färräng, som synes fordom warit en fortsättning af Näsweffsjön i Nindingen, stå ännu i en dubbel rad fasta ekrälar,

som på några ställen omväxla med en forntida broläggning af stenar. På 2:ne ställen i grannskapet af Glömminge, är den sanna ängen genomströmen af djupa watten drag; öfwer det wästliga ligger en spång, men ej öfwer det östra, der den gamla bron nu är upprifwen och båt fart öppnad. Wid detta sednare äro på hwar sin sida de 2:ne förut (sid. 130) anförde Runstenarne belägne. Den gamla nu obrukbara bron äger en sträckning af flere hundra famnar och har fordom mellan Näsvelsjön och Myresjö socknar erhållit en kort och beqväm farwäg af högst $\frac{1}{2}$ mil i stället för den omwäg af 3 mils längd, hwilken man för stora mellanliggande mossar och stökar nu inera måste färdas. Det är således icke underligt att ett företag af så allmän gagnelighet och omfattning blifvilt åt minnet förwaradt. Wid Skrifstens wad, på gränsen emellan Fröderby och Skeppersta socknar, i samma ort, är en förut obekant runristning, med underrättelse att Thorsten gjorde bro efter brodern Gunnwar och efter hustru Askod, samt att Thorsten reste stenen efter sin son Göthe. Efter bron synes ännu den 12 fot breda stenläggningen, hwilken betydliga bredd på en wäg genom berg, stogar och moras, der man nu med besvär måste framtränga, gifwer ett förnämligt begrepp om forntidens wägar ²⁾.

För wandrarens widare beqvämlighet anlades äfwen Sjalabus, Salubus, eller i ödetrakter uppsatte byggningar, der resande kunde taga herberge och wistas så länge de wille och behöfde. Ett sådant Salubus fanns år 1225 på Eda stog, ett annat uppbyggdes i Rawunda stogen, och år 1290 anslogs till dess underhåll wiså Upsala Domkyrkogods ³⁾. Att dylika äfwen af enskilda personer, liksom således antingen af gudligt nit eller att försona några brott anlades här i Norden, synes af förhållandet med Thora på Island: Efter hennes mans död lär det, i följd af en dröm, gått henne djupt till sinnes, att hon med honom lefwat mindre enigt, än som wederbort, och

²⁾ Meddeladt af Sect. Wallman, jemte hwad s. 87, not. 9 är anfördt.

³⁾ Handlingar, upplysande des grundläggning, Se Sw. Dipl. 2 Del.

då nu mera ingen annan förfoning gafs, lät hon uppfatta en byggnad tvärt öfver allmänna landsvägen med allid dukadt bord, hvarvid hon sjelf bød hvarjom mat, som ville äta ⁴). På en runsten i Sundbo i Upland 541 omnämnes en man Thure, som lät göra själhus, Silihus öfver sin hustru och efter (Sote ?).

⁴) Landnåma Sag. Part. 2 c. 6. Likaledes förtälles, anf. st. 1. 47 om Geirrid i Borgarbal, att hon lät tvärt öfver landsvägen uppföra en byggnad, i hvilken var dukadt bord, hvarpå mat aldrig saknades. Thorbrand lät i Thorbrandsstad göra ett så stort eldhus, att alla män, som foro den vägen, skulle derigenom kunna föra sina kläf, och skulle der finnas mat för alla, anf. st. sid. 99.

II. Stöcken.

Kunstoder, Tillhuggna resta Kunstenar.

De utgöras af resta stenar, hvilka för en sådan ställning blifwit serfildt danade genom mer eller mindre omsorgsfull tillhuggning. I början och i allmänhet är tillhuggningen en obetydlig afstantning på tunnare slisor, men sedermera och på trakter der, såsom på Sland och i synnerhet Gottland, finare stenarter funnos och följaktligen stenhuggarekonsten war mer öfwad, hafwa de erhållit en jevn, slät yta och fullkomligt symmetrisk form, skundom äfwen med bildwerk och någon gång med ristning å båda sidor. Om än fornäldern en gång kallat en otillhuggen wårdhäll stod, stup 363, gifwer dock den omsorgsfulla daningen denna art företrädesrätt att nu i egentlig mening så benämnas. Ehuru de äro få, utgöra de sin från wårdhällarne ute på fria fältet stilda flock, enär de äro griftwårdar, som ställdes wid den aslidnes graf, och deras användning war en öfvergång från äldre plägsed till det nyare bruket, enligt hwilket wi se äro i dag deras likar, med inhuggna Latinska bokstäfwer, förs m. m. uppsättas på kyrkogårdarne. Blott några runstoder förekomma i Upland, samt Danmark och Norrige, flera i Götthaland, hwaräst i synnerhet Gottland framwisar de mesta och prybligaste⁵⁾. Deras inskrifter äro i sammanhållning ofta och ordalag uppfattade, som de förut beskrefne wårdstenarnes på fritt fält; t. ex. Thor och Sigwid låto göra märket efter sin son, Sigthor; Gud berge hans själ 170; Antwid, m. fl. låto resa sten efter sin Sader Thord: Jot högg Runorna 314, m. fl., samt our-

⁵⁾ Runristningar, hörande till denna och de följande Stöckarne, äro icke genom fullständig samling i något serfildt werk utgifne, utan förekomma dels i Bantil och Worms arbeten, dels i andra så wäl tryckta som otruckta afhandlingar, serdeles ortbeskrifningar. Utan att widlyftigt utveckla hwar de omformålats, anföra wi endast de ställen, der de uppgifwas blifwit träffade.

nämna äfwen broanläggning, anropa Jungfru Maria, bedja: Christus hjelpe själen i ditt ljus och paradys, Worm 232, m. m.

De med större konstfärdighet tillhuggna, på Gottland, innehålla det samma, dock stundom något utförligare, t. ex. på Stenkunda kyrkogård: Botmund, Botreif och Gunnwar satte stenen åt sin fader: Gud och Guds moder hjelpe hans själ bättre än wi förstå bedja derom! och på en annan dersammastädes: Botmund, Botreif och Gunnwar (.... efter R. R.) och Auleson och han löt sina dagar i Ulfshala då den helige, det öfriga är utplånadt, hwarest med Ulfshala torde menas Upsala, der den helige Kon. Eric år 1160 föll. Utom slingor, kors och annan ristningsliffhet, som de af wårdhällarne bibehållit, bestannas de ock, som dessa, ursprungligen blifwit resta för nära anhängiga, män och qvinnor, hwar för sin person. Man har å Sjoneus kyrkogård på Gottland funnit 3:ne stenar af föräldrarne reste efter lika många söner. Inskrifterna innehålla, på den första stenen: Rodwisl och Rodalf, de låto resa stenar efter söner tre; denne efter Rodfos, honom sweko Blekingsboer (Blakumen) på en utfärd: Gud hjelpe Rodfos själ! Gud swike dem honom sweko! På den andra: Denne efter Zair . . . han dog hemma och ägde en dotter, hon heter Zaili (Elin?) Odd Waltika gjorde stenarne och Dan och Botbjörn ristade. På den tredje: Denne efter Lit . . . han wardt död i Wicklou; systrar två (reste efter) bröder tre. Rodand och Rodgöt, Rodar och Thorsten, de äro farbröder. Dylifa hafwa otwifweläftigt tillhört släkten eller någon gård och sedermera äfwen af andra blifwit begagnade, lifasom deras nu wgran: de likar på våra Kyrkogårdar, hwarföre de ock tid efter annan fått tillsatser i inskriften, såsom en på Hougrens kyrkogård: Sigmund låt resa sten efter sina bröder och göra bro efter Sigbjörn: Sanct Michael hjelpe hans ande! (sehan synes vara tilläggd, att den war rest eller egnad äfwen åt Botreif, åt Sigreif och åt Ulbjörn, alla deras fader och bebyggde han byn sydligast; af inskriftens swärläsliga fortsättning

inhentat att Sår månd stånda sten åt Margaretha, och att bro war giord, samt att Sumar högg stenen. Wid Lilese på Laaland finnes en Runstod ristad på alla sidor: på den ena läses: **Witel Sölfwæson** lät resa denna sten efter sig sjelf; månde sten stånda så länge stenen war rar! På den andra: **Christus och Sanct Michael** hjelpe hans själ! På den 3dje: **Toke** wistade runor efter **Dana**, sin goda stjuftmoder. Den fjerdte har en teckning hwilken **Worm** 253, anser för en brnstod, och förklarar som wapen, men tyckes wara en brinnande wagn, troligen skärselden, hwarutur en menniska synes höja sig. Den Totenska Obeliskan, som **Prof. Nyerup** kallar den i **Norrige af Worm**. 486 upptagna, har på ena sidan inskriften: **Egle** reste denna sten efter **Thorak**, sin son; han wardt död i hwhita doppläder, emellan **Witaholm** och **Garda**; på andra sidan, jemte bilder: **Torum** reste sten efter **Erwin** m. m., som blifwit mindre riktigt aftecknad, och hwilken inskrift öfwergår och slutas på första sidan⁶⁾; på den 3:dje förefomma blott prydnader. På **Alhelgona** kyrkogård wid **Lund** är funnen en på alla fyra sidor nått huggen runstod med prydnader på 2:ne, och på de andra följande inskrift: **Thorgisl**, son af **Esge Björns-son**, reste denna sten efter sina båda redliga bröder, **Olof** och **Ottar Lanmitr**. En nått tillhuggen sten på **Hablingbo** kyrkogård är försedd med bilder på bägge sidor; blott å ena sidan äro stycken af inskriften synliga.

Några snärre parwis satte eller dubbla griftstenar höra till denna flock, ehuru de wäl icke för sig sjelfwa utgöra en fullständig minneswård, utan äro tillhörigheter af ett annat slags grafwårdar: de hafwa blifwit ställda wid ändarne af de i form af likkistlock tillhuggne grafstenar (Fl. IV), på sätt, som dylika stersstädes ännu finnes stående, t. ex. **B. 982**, **Nord. Fornlemn.** 79: 1, och 95: 3, m. fl. Dessa små stoder woro wäl wanligen utan

⁶⁾ Worms oriktiga läsning, hwilken **Broeman** s. 130 och **Nyerup** s. 146, längesedan upplöft, har, utan efterskinnande att stycken af 2:ne olika inskrifter äro derwid sammanblandade, blifwit åter afstrifwen i **Saml. för Nord. fornålsföre af Hr Prof. Sjögberg**, III: 152, och ännu mera förwirrad genom en af oförklarliga språkfel wanskäld öfwerfättning.

inskrift, blott försedde med korsmärkte eller i korsform huggne, dock finnas på en sådan B. 982 i Westergöthland Runorna **ψ††** (minne?) samt på några andra utförligare ristningar. Några dylika å Haggelåttis kyrkogård hafwa i Bantäl 987 blifwit såsom sjelfständiga Runstenar upplagne, sedan den mellan dem liggande stenen gått förlorad. Annärkningsvärdt är att dessa, hvilka synbarligen blifwit danade att stå uppreste, innehålla tillhoppa en inskrift, som tillkännagifwer att sten (nepuligen en annan mellan dem) blifwit lagd: på den ena begynnes således inskriften med orden: Solmfast lade sten öfwer (och fortsattes på den andra med:) Kulle fader sin; Gud! En 3:dje sten derstädes af samma beskaffenhet har äfwen början till en dylik inskrift, så lydande: Thord lade sten öfwer sin moder, hvilket icke kan angå denna för sättning danade sten, utan gäller om en annan, hvilken blifwit lagd och nu saknas, likasom maken till den här anförda, hvarå troligen inskriften blifwit fortsatt och moderns namn angifwet. Den fjerde åter, hvilken Thord satte öfwer sin fader, förkunnar sig wara en sjelfständig Runstod, sådan, som man äfwen funnit en i Bernamo och på flera kyrkogårdar.

Till denna flock hörande runristade wårdstenar eller stoder på ön Man mid England, hvilka erhållit namn af kors, blifwa i nästa flock närmare beskrifne.

III.

III. Stöcken.

Runkors.

Stenar, under medeltiden huggne i Skapnad af Kors, hafwa blifwit anmärkte i synnerhet i Götthaland, Norrige och England, dels med inskrift än i Runor, än i Munkstil, dels ofta utan sådana skrifteliga anteckningar. Runristade stenkorsen wid Åkers kyrka i Småland B. 1034 har skadad inskrift. Runkorsen wid Nierum i Norrige Worm. 511, antyder i ristningen att Göthe reste denna sten öfwer Stenar broder sin, Namnen och en del af inskriften äro skadade. Ett alldeles ofskadadt⁷⁾ träffas wid Bondarfwe gård mellan Guldrupe och Wicklou på Gottland: detta framställer å ena sidan i teckning huru en man, som är syfselfatt med huggning eller tälning, blifwer slagen af en annan, bewäpnad med en lång stö, och på andra en närmare upplysning om händelsen i den med runor tecknade anmaningen till förbiwandrande: Bedjen för Jacobs själ i Annyhanendium, hwilken Nicolaus ihjälslög: det är således uppfatt att på afstånd ådraga sig uppmärksamhet och framkalla förbön för någon, som der wådligen omkommit.

Åfwen de lika danade, hwilkas inskrift är affattad med andra bokstäfwer, antyda det samma. På Sland wid Före kyrka har på ett dyligt kors, fring bilden af en kalf, warit antecknad: Anno Dni MCDXXXI dnica proxima post festum trinitatis hic dns martinus peremtus d. ä. år 1431, första Söndagen efter Trefaldighet (Den 3 Juni) blef Presten Herr Märten här afdagatagen. På korsbetet wid Wisby står ett sådant, med inskriften på ena

⁷⁾ Det finnes aftecknad i Nord, Fornlemn. 40.

sidan: Anno dni MCCCLXI feria III post Jacobi, på andra sidan: ante portas Wisby in manibus Danorum ceciderunt Gotenses hic sepulti; Orate pro eis; eller år 1361 Tidnagen efter St. Jacobi dag (d. ä. den 27 Juli) föllo de här begrafne (Gutarne) Gottländingarne wid Wisby stadsportar i Danskarnes händer; Bedjen för dem! Det lika bestaffade wid Zulestov på Fyen, Worm. 243, angifwer blott när och af hvem det är upprest, och har Evangelisternas namn på korsträdens ändar antecknade.

Af stenkors åter utan inskrift, har man annärkt ett i Småland, flere på Gland, Gottland och Norrige, samt i England öfwer hundrade, hvilka wid Reformationen blifwit sönderslagne. De åtföljas af sägner, som behålla stundom namn och i allmänhet minne deraf att de blifwit reste för lika systemål som de ofwan anförda. Det så kallade St. Dlofs kors wid Stiklarstad, hwarest nämnde Konung föll, må ursprungligen hafwa varit af hward ämne som helst, så är det dock en minneswård efter en ber af bråddöd träffad. Sådant synes förhållandet äfwen vara med ett kors jemte några menniskor, som blifwit öfwerfallne, tecknad på en sten i Sika gårde, B. 258; omskriften är mycket utplånad.

Att sådana minneswårdar blifwit satte för att så mycket mer försäkra den döda om de den tiden högt gällande förbönerna, witsordas uttryckligen af samtidiga hafsder. Då gamla Rinkronikan stidrar förloppet wid Thorfel Knutsons halshuggning på Södermalin i Stockholm år 1306, säges^{*)}, att der uppfattes ett kors, på det att

*) Enligt gamla Författarens egna ord:
The ledde han sunnan wid then Stad (Stockholm)
Oft gjorde swa som Konungen bad:
Först grofwo the hans graf,
Sedan höggo the honom Zufwudet af.

Öfwer then graf han inne laa (låg)
Ther lato the ett Tiåld opsla (uppslå)
Oft lato ther ett Altare göra,
Swo ther Måsa wille höra,
Ther matte han saa henne alla daga:
Är hans Sjal i nakon wada (någon wada)

den, som for till eller från Staden, skulle bedja för honom att han måtte få så mycket större nåd, redan då han låg i heden jord; men deremot, så snart han blef begrafwen i Warfotabrödernas kloster, troddes han skola få del af allt det goda man der hörde och besto förr komma i himmelriket.

Genom sådana sammanställande intyg har forn-åldern tydligt angifwit sin sýftning med dessa minneswårdar, hvilka följaktligen tillhöra ett fullkomligen Catholiskt tidehvarf.

Samma anwísning gaf fordom äfwen ett på den resta stenen med eller utan instrift tecknad kors, och härwid förtjenar det en serdeles uppmärksamhet, att äfwen wanliga Runstoder eller enkelt (icke i korsform) tillhuggna stenar, blott med afseende på den å stenen huggna korsteckningen blifwit af forntiden kalladt kors. På en dyllit minneswård med ett jemte många andra prydnader tecknad kors wid Kirk Michael på ön Man, läses i wanliga Nordiska runor instriften: Joalf, Thorolf den Rodes son, reste detta kors efter Frida moder sin; Lifaledes på andra dyllika minnesmärken i samma ort, t. ex.

Tha gifwi Gud honom Zimmermanijf,
 För then död han talde (tälde) a sit.
 Ett Kors sa (såg) man ther staa (stå),
 Soo till Staden soor eller fra (från)
 The bidia thes heller för honom,
 Sonom är thes meera Nad i wanom (nåd i för-
 hoppning)

Han laa ther e Hedna jord,
 Som Dyzens (stadens) såå gick of thera såhiord,
 Alt til litet för Pinzdaga;
 Tha bade hans Frender of hans maga,
 At Konungen skulle swa wål göra,
 Lofwa them at the matte han föra
 Tadan of til Warfotta Bröder:
 Swem skader thet mådan han är döder
 At man gráfwer hans Been ther nider,
 Som man för alla Siåla bider (beder)?
 Jak tror til Gudh som alt förma (förmår)
 Thet han skal sin deel ther aff sa (så),
 Aff thet goda man ther gör
 At sa Zimmermanijf thes för (förr).

Rimhr. i Script. Rer. Svec. I. Tom. 2. Sect. 1: 32.

wid Kirk Braddan: Thorliot Neagi⁹⁾ reste detta Fors efter Sjaef son Sn, (Hars broderson); samt wid Kirk Andrew: Sondulf Swarte reste detta Fors efter Urin sin hustru (qwinna, Run. Ewanu sina): wid dessa, som äro wanliga wårdhällar, dock nättare tillhuggna, göres intet affeende på stenens skapnad, utan endast å des in- huggna forsmärke. Afwen här i Norden utgör forstec- ningen det hufwudsafkligaste af detta slags minnesmärken. Runstenar finnas här, som hafwa ett tecknad fors och en enkel omskrift med runor, hwilka förkunna att man åt någon namngifwen låtit göra detta märke merki pisa, t. ex. stenen B. 347, på hwilken intet annat märke fin- nes än forsmärket. Blott detta märket, ett ristadt fors, lika så wäl som ett tillhugget utan inskrift, har för den- na systning gjort tillfyllest. Dessa minnesmärken före- ställa dels ett helt på marken stående fors 170 och deri- genom lift- de tillhuggna 935, 580, så wäl med runrist- ning 310, som och den förutan 232; dels såsom blotta forstecningar 82, 219, 749, stundom med slingor 708, hwilka också endast genom den saknade runristningen skilja sig från de wanliga Runhällarne.

Af hwad wi anført, inhemtas:

1:o Att resta stentar; i form af fors; eller med ett tek- nadt fors, wid samma tid ägt samma bestämmelse, ehwad de än tillika haft inskrift i runor eller annan stil, eller de saknat en sådan upplysning;

2:o Att dylika med forsmärken tecknade stentar i England blifwit kallade Krus, d. ä. Fors¹⁰⁾, och på våra Swenska blifwit antydde med ordet märke;

3:o Att dessa fors eller märken fordom blifwit satte för att, redan på längre afstånd skiljda från hedniska stentar, uppmäna wandraren att för en afiden medchris- ten falla förböner, och detta allt i beräkning att sådant skulle lända denne till själahugnad, hwarföre minneswår-

⁹⁾ Den tolkning, som Hr Prof. Sjöborg i Saml. för Nord. Fornälf. III: 114, meddelat, uttrycker hwarken till Gram- maticaliska sammanhanget eller till tolkningen innebället af den inskrift, som teckningen af detta fors berädes Pl. 27. Fig. 8: framställer, hwilket till en del afwen gäller om det följande.

¹⁰⁾ Af Lat. crux är Krus, Isl. Kross, Sw. Fors.

den efter omständigheterna restes än ute på frla fältet, än på kyrkogårdarne; och

4:o Att forntiden, som uppsatte sådana kors eller korsmärken efter döda, iakttog detta såsom ett rent Christeligt bruk; hwilket så mycket mindre kan betwislas, som tyllit ännu äger rum så wäl wid grafwar inne på kyrkogårdar, som ute på marken, i synnerhet wid wägar, der folk wädligen omkommit.

Korstecknen på Runstenarne.

Ett föremål, om än aldrig så enkelt, hwilket allmänt anbringas och nästan af en hwar erhåller någon utmärkning eller godtycklig prydnad, måste wisa sig i dessa olika framställningar under mångfaldiga skepnader. Den under medeltiden så mycket använda och dyrkade Christendomens sinnebild, korsmärket, har äfwenledes ej mindre då det med stref uppdrogs till ett tecken, än då det i trä eller andra ämnen danades till verkligt kors, crucifix, m. m. af konstnären fått åtskilliga owanliga utbildningar och tillsatser. Efter antydningarne af forntidens tankar om korsen å de åt afslidna egnade minnesmärken förtjena de olika uttrycken af dem att närmare betraktas, såsom verkningar af tidens smak, och tillika såsom bidragande att igenfinna det tidevarf, de tillhörde. Utan att uppehålla oss wid de mångfaldigare olikheterna i den tidens crucifixer och andra korsformer, slöjdade, gjutne, präglade eller tecknade, wilja wi endast skärskåda deras beskaffenhet på Runstenarne och sammanhålla dem med några likartade framställningar på mynt och grastenar.

Sällan utgöres detta korsmärke af ett enkelt tvärstref, draget öfwer ett annat, B. 128, utan wanligen af stref, som utmärkte lanternerna af ett bredarmadt kors, hvars trän i de flesta fall icke äro jemnbreda 944, utan mot ändarne utwidgade 28, och der än tvärt afhuggne 28, än afsantade 87, eller affpetsade 757, jfr. 491, än afrundade 510, eller runda 101, jfr. 450, stundom danade till form af löf 699 eller hjertan 648, m. m. Twärträdens vinklar utgöras ofta af en kroklinie 1113, 842, jfr. 244, i stället för räta linier 841. Korsmärket är å dessa otillhugg-

na stenar antydt genom blotta kantdrag på en jern yta och icke, såsom å de nått huggna grassstenarne och präglade mynten, upphöjdt, eller utgör å de förra grundteckningen till hwad å de sednare är mera utarbetadt, hwarwid de här wiggformige winklarne (jfr. 244) framwisfa den fördjupade bottnen, på hwilken korset synes i upphöjdt arbete.

Stundom uttryckte man korset såsom bestående af 2:ne öfwer hwarandra lagde trän, än lösa 1111, än sammanfogade med ett band 835, hwilket danades såsom en mer eller mindre wid ring 751, 407, 688, eller större båge 983, 305, 117, 411, motsvarande hwad äfwen fanns å de huggna resta stenzorsen, jfr. 982, och då bandet war mindre beståndt uttryckt, synes det dels affilja twärträn 192, 779, 780, 243, dels åter blott qwarlenma ändarne i form af pilar 566, 273, 88, 158; än åter äro twärträden konstligt hopsturne 926, 723, och än hopslagne med spil 405, hwilken fogning på flersaldigt sätt utsynckades 1095, i spennerhet sedan å verkliga, slöjdade kors i stället insattes ädla stenar. — Äfwen en tunn plåt eller fyrkantig sedel 634, stundom försedd med korstecken 58, 112, finnes¹⁾ lagd eller häftad på korset 249, 696, och stundom under det samma 221, 223: des hörn föreställas långt utdragna 25, i likhet med strålar eller pilar, 728, 686, hwilka blifwit inflätade i det redan beskrifna bandet 898, 299. Desutom blefwo öfwer korsets armar lagde band, hwilkas ändar i winklarne prydbligt utbildades, 696, 769, 787, likasom derstädes stundom sattes ringlar 824, 1077, hjertan 1106, m. m. och på mynt perlor, små pilar, strålar, liljor, halfinånar m. m., hwilka prydnader ofta synas genom sina fogningar hafwa afskurit trädens yttersta ändar i form af pilar, wiggat eller aflångt rundade sköldar 154, 275, 726.

Lika litet, som å grassstenar, der korsen finnas ännu mera konstliga och prydda, och å Angelsachsiska mynten från 10 och 11 hundratalen, der de, på lika sätt mång-

¹⁾ Föreställande antingen den fordom (jfr. följ. not 2.) så kallade (Cyrulus) Titulus d. är påskriften, som sattes öfwer den Korsfäste Luc. 23, 38; eller den handskrift (Ps. 154: 2), det Ruldregister (Ps. 186: 1) Christus med sitt blod asplanat.

faldigt utbildade, till ytterligare bekräftelse hafwa ordet ERVX (crux d. ä. kors), skrifwet i winklarne, kunna samna tecken ej misskännas på Runstenarne, hwarest äfwen omkring de mest konstlade läses en christelig bön, till och med uttryckligen för alla Christna, t. ex. på Runstenen wid Stråmstad, i Bautil 327, hwilken omkring ett kors, som ehuru det enligt nyare tolkares åsichter skulle wara ett det fullkomligaste hedniska Thors hammarsmärke²⁾ el-

²⁾ Det är bekant att våra sjelfständiga förfäder under hedendomen mindre af hwarandra fordrade allmän enhet i trosbekännelse och Gudstjenliga bruk än frihet att oförde få följa sin öfwertygelse och antagna plägseder, äfwen som att en och annan kunde finnas, som hyllade mera owanliga lärosatser, t. ex. att tro på egen makt och styrka, m. m. (jfr. mina Num. i Nord. Fornald. Sjette Sag. II: 257, följ.), hwaraf följde att en sådan fritänkare för sig kunde antaga hwad bruk honom godt syntes och deråt gifwa tydning efter behag. — När Morste Konungen Håkans Catholiska försning wid det Christna signandet af en stål under en hednisk offermåltid blef af Sigurd Jarl framställd såsom ett fritänkariets företag, war det i beräkning på dermed följande rättigheten att efter samma åsigt så begagna godtyckligt antagna tecken, för att härigenom syndigt förhjelpa Konungen ur ögonblickets förlägenhet och att hindra vidare utbrott af det öfwer hotande samwetswång mot Konungen uppretade folkets förbittring. Då den wid måltiden samlade folkstaran såsom något owanligt anmärkte den af Konungen förrättade försningen och frågade hwad är det som Konungen nu gör, bewisar detta förhållande att den tidens Nordboer icke kände något sådant förstecken eller försning bland egna eller förfäders wänliga plägseder, för hwilkas orubbade helgd man så alswarsamt ifrågade. Det war således icke erkännandet af en sådan försnings verklighet under namn af Thors hammarsmärke, hwarfen hos samtiden eller i fornåldern, utan det bindande i Sigurds gemäle — nemligen hans flokt berättade tydning af detta företag, såsom likartadt med fordom oflandrade bruk, och hans sluga förklaring att det hos Konungen war ett uttryck af wördnad för den af Folket allmänt dyrkade Thors mäktiga wapen, hammaren, — som tyskade en anmärkning, hwilken ej kunde fortsättas, så wida man ej wille motsäga egna förut yrkade grundsatser. Enär för öfrigt i allt hwad häfderna förmåla om Thor och hans hammar, intet enda spår kan röjas efter forntidens bruk af något Thors hammarsmärke, och en uppdyktad framställning till undsökt i brydsamma omständigheter, fordom hwarfen war owanlig eller såfång, om äfwen hwad som berättades saknade fanning, (jfr. Nord. Sjette Sag. I: 286, följ.), så bewisar detta rådiga

ler 4 Thorwiggar, samma hammars nyligen uppgjorda sinnebilder, likväl har den för sin Christna uppkomst och slyftning ojäfaktigt witsordande inskriften: Swarthöf- de låt resa sten efter Anund son sin; Gud hjelpe hans själ och alla Christna! hwilket sednare ord reban, alla andra dylika oberäknade, fullkomligen wederlägger hwarje förslagsmening om deras hedendom.

Antingen således förs efter aflidne verklichen restes på marken, eller de framställas i teckning, ware sig såsom jordfasta 258, 935, 692, satte på fot 542, 718, eller för sådant ändamål försedde med skast 411, 550, 389 eller de utgöra blotta korstecken, hwilka å Runstensfältet stodo fria eller i förening med Runristningsflingorna, eller och hafwa en merla i ena korsarmen 155, för att deruti bäras³⁾, samt på hward ferskildt sätt de utstrades, ändrade sådant icke hufwudsaken. Sinnebilden med dess slyftning förblef derwid alltid den samma och för dess begagnande lågo städse samma helgd och bruk till grund. Den forntid, af hwilken dessa Runstensmärken ristades, såg åtminstone i dem icke något annat än sinnebilden för sin trosbekännelse, Christi kors, och erinrades derwid om de Christendomens åligganden, som för tillfället påfordrades. De mest sammansatta Runstenskorsens utbildningar, som i tidens åsigtter haft sitt verkliga ursprung, wisa att våra första Catholska förfäder i sina verk lika lifligt kunnat genom sina konstarbeten teckna, dana och pryda, som i sina skaldestycken och böner med ord⁴⁾ beskrifwa, prisa och

och för tillfället afgörande swar lika litet Thors hammarsmärkes verkliga fornbruk, som att Konung Håkan verklichen signade skålen åt Thor. — På detta swaga bewis hafwa likväl annars skarpsinnige forskare grundat påståendet att Thors hammarsmärke varit en allmänneligen och från urminnes tid bruklig hednist sinnebild, hwilken i synnerhet skulle å Runstenarne finnas uttryckt, och det är af dessa åsigtter, som en förtient Konstnär blifwit förledd att i handen på den hedniska Guden Thors bild sätta ett på Runstenar och Angelsachsiska mynt befunnit, bekämdt Catholskt korstecken.

³⁾ De buros verklichen såsom Biskops- och Ordenskors.

⁴⁾ Jfr. Gamla Catholska korswäden utgifne af Peringsköld efter Fragg. Runico-Papist., samt följande med ett rött strek, till utmärkande af korsning, afdelade bön i en liten handskrif-

och upphöja sinnebilden för sin tro, det heliga korset. —
 Frågarvarande ovanligare korstecningar hafwa desutom
 i allmänhet en så stor likhet med dem, som å Angel-
 sachsiska mynt, präglade på 1000= och förra hälften af
 1100-talet, förekomma, att om icke dessa för dem tient
 till mönster, de dock otwifvelaktigt äro ungefär samtidiga
 uttryck af samma urbild, danade enligt samma grunder.
 Då wi dericente erinra hward sielfwa dessa minnesmärken
 anføra om färder åt England och de många på näumde
 tid der slagne mynt, hwilka ännu i våra dagar blifwit
 på flere orter ur Swenskt jord upptagne, samt tillika att
 England gifwit oss Christna Lärare, blir det lätt att inse
 huru wi med deras mynt och Christendom äfwen antogo
 deras smak i framställningen af Christenhetens sinnebild.
 Derigenom bestämmes också tidehwarfwet för dessa teck-
 ningar och med det samma för Kunstnarnas riktning.

men bönbok på pergament i Kongl. Riks-Archivet, af följande lydelse: Wars herra Ihesu Christi Kors wari med miß Ihesu Christi Kors ar thet tekn som jag tilbider | Ihesu Christi Kors ar min hellsa | Ihesu Christi Kors | owegar all swærd | Ihesu Christi Kors | löser dödzsens band | Ihesu Christi Kors | ar eth stadeligit wapn | Ihesu Christi Kors ar eth vnderligitch tekn | Ihesu Christi Kors wari mit lif | Ihesu Christi Kors wari min wæger till alla dygdher | I tæß hælga Kors namn | gar jag alla wægha fram | Ihesu Christi + Kors thet utwider alt goth | Ihesu Christi Kors | taki sraan miß i dagh | oc hwar dagh | alt onth Ihesu Christi Kors taki aff miß æwerdeliga pina | Ihesu Christi Kors thet hele miß | oc ware i dagh ower miß | fföre miß oc æpter miß | o. s. w. sid. 9 följ.; så ock sid. 15 följ.: Wars herras Ihesu Christi sfre... | oc hans hælga gasta pina | werdogasta dödh | oc hans dyrasta blodz utgyutelse dygdh | oc hælga Korssens tekn | jomffru marie dröfwilse oc sorgh | oc henna höffwifaste jomffrudom | Alla hælgonas beskerman | Alla hælga ængla wælsignelse | Alla gudz utwalda manna böner | oc sgherfulla tytulus oc owerscriff | Ihesus aff nazaret | judha Konunger | lifswandi gudz son | han wælsigne miß | o. s. w.

De å nu beskrifne Runnineswårdar annärkte; äfwen snärre omständigheter, hwar för sig och alla gemensamt, hänföra dessa Runstenars ristning till en nybörjad Christendoms tid, till en tid, då denna Religion wäl inom wårt fädernesland wunnit anhängare, men ännu saknade för åtskilliga iakttagelser behöriga inrättningar, hwilken brist deß enskilda bekännares omtanka och förenade bemödanden sökte att genom egna åtgärder ersätta, — förhållanden, som i Sverige måst sammanträffa under tidehwarfwet kring år 1100, inman landets invånare enhälligt anragt Christendomen. Sedan, wid Christna lärans widare förkofran, kyrkor mera allmänt byggdes och kyrkogårdar kommo i bruk, blefwo dessa erinringsmärken äfwen derstädes af några få anbragte, men i en för deras plats bättre afpassad form, och någon gång synes en anhörigs otillhuggna Runsten blifwit dit inslyttad, för att så mycket säkrare och oftare komma i betraktande. Först längre fram, då man lärt sig att åtnöjas med den andakt, som i kyrkan och af de andeliga förrättades, då iakttagandet af de gamla Runstenarnes uppmaningar tycktes öfwerflödigt, och deras föremål kommit i förgätenhet, war det, som dessa äldre wårdhällar undangömda inlades i kyrkomurar.

IV. **Stoeken.**

Runristade Grasstenaar.

Så snart Runstenarne mera allmänt med liken svingo rum på kyrkogårdar och i kyrkor, samt der, ofta under namn af hwalf, lades såsom griftwårdar öfwer den aflidnes lägerstad, måhända ett muradt grifthwalf, erhöles de genom tillhugning en derefter afskafad daning. Wi finna dessa lagda, aflängt fyrkantiga grasstenaar, på den öfra sidan olika danade, då en del äro tjocka och fullriga, andra åter tunna och jemna. Wi willja och här serksildt anmärka:

1. **Swalfsten, Swalf, Sulli,** eller en fullrig upphöjd betäckning, som stenhuggarne gifwit åtskillig form, wanligast 3:ne släta sidor, hwarigenom det hela haft någon likhet med ett liktsklo⁵⁾. Flera af denna art förekomna i Westergöthland och på Smland, en och annan i Norrige och på Gottland. Wanligen är inskriften ristad på de 2:ne kantsidorna och den öfwersta mellansidan prydd med blomwerk eller kors. Denna skapnad och deras inskrifter witsorda tydligen deras uppkomst under en bestämmt Christen tid, hwarpå såsom bewis må nämnas ett i Bautil, 937, 945 upptaget minnesmärke i Westergöthland med inskrift: **Baroder** låt göra sten denna åt **Thorgils**: nu bidar (wäntar) han det (du läser) **Pater noster**; **Thorgils** (war) **Gerora** son och **Baroders** systerson (och derefter med munkstil: **benees**). Äfwen dessa wårdstenar kunde egnas åt flere, nemligen en B. 977,

⁵⁾ Äfwen hafwa jemna, egentliga grasstenaar erhållit namn af hwalf. Bland andra kan nämnas en wid Giesingholm på Jutland, i afteckningen (hos Worm. s. 286) semhörnig, med teckning af en biskop samt lambet och korsset inom en fyrkant, och wid kanten inskriften: gjorde hwalf (Run. oalf) öfwer **Thyrie Ebbes** son **Beder Maria** nåde **Nicolaus Kaa** sons själ.

teknad med orimnad vers åt 2:ne fedgar, (ifr. förut sid. 85.), och B. 939, Tre ligga mån under denna sten: Gunnar, Sigvat, Zallsten; bägge med serdeles omsorg buggna, och runorna upphöjda (hwaremot de wanligen äro inhuggna).

Å några är inskriften, ofta lika lydande, med Runor på ena och med munkstil på andra sidan, antydande således att bägge skriftsätten då woro samtidigt gängse, och har i synnerhet en stenhuggare Harald wid dessas utbuggning varit behjelpig. Sådana finnas i Westergöthland: en (ifr. Nord. Fornl. 87.) med inskriften: Botiliter lät göra (gera) hwalffsten (hwalff) denna öfwer Swen Tormoson, både med runor och latinska bokstäfwer; der- efter Harald stenmåstare gjorde (det), med runor, och Ave Maria gratia med munkstil. En annan, funnen i Stöta kyrkorum 1786, har inskriften: Beorn Swesa (i Runorne Zosa) son lät göra hwalffsten denna efter Margareta felaga sin, liksådes dubbelt teknad och efter Runorna tillsatt: Haraldus me fecit i munkstil; äfwenså en på Ugglums kyrkogård B. 938: Reginmont lät göra hwalff (Run. hulli) öfwer Gunnar Esbjörns son; samt orden: Haraldus me fecit Magister såsom på den föregående. Samme Harald har äfwen huggit en dylit B. 942, teknad blott med följande munkstil: Oler Shjaldolfs son lät göra hwalffsten denna öfwer Gunnura felaha sin goda: Haraldus me fecit magister.

En hwalffsten i samma landskap, B. 943, med Latinsk inskrift i munkstil, har blott wid ena ändan med Runor: Waslör gjorde sten. På en annan, B. 997, läses i Runor: Björn lät göra Thords sten, och sedan med munkstil: hic jacet Thord, d. ä. här ligger Thord. Wid sådana är det, som de dubbla små stoderna blifwit ställda, en wid hwardera ändan. Då dessa haft inskrift, lærer den lagda stenen varit den förutan. Ifr. B. 982 och ofwanföre sid. 135, 136.

Andra hafwa 2:ne flöror i en spetsig upphöjning, liknande taket på et hus. En sådan finnes wid Breidabolstad på Zsland, med stycken af en vers till inskrift. Den wid Brigstad i Småland (Nord. Fornlemn. 79: 1; 2.) är tillika kölformig eller bugtig, med en mycket utplånad

innskrift, och förs tecknade på de stoder, som stå wid änderna. Man finner äfwen dem, som tillika hafwa ett underlag med daning af en kista, eller wäggar till öfwanstående tafresning, dock allt hugget i ett stycke. En af denna owanligare art från Botkyrka i Södermanland, som nu förwaras i Kongl. Museum, har på en öfwerst å den samma uppstående list eller kant en runristning, innehållande: Karl gjorde sten öfwer Björn, frände sin, Swens och Bankfrids son i Sammarby, hans egendom: Han ligger här under denne sten: Bankfride och Carl efter son sin; men nedomkring det med löfwerk prydda locket är ristadt med munkstil:

QVI LEGIT ET NESCIT
 VIR NOBILIS HIC REQVIESCIT
 SIT MVNDVS SORDE
 BIORN, DIC TV CHRISTE, PRECOR TE;

d. ä. Den som läser och ej känner det, (må weta att) här hvilat en ädel man. Jag beder dig, Christe, säg: Björn må wara ren från synder. Å kistans sidor äro uthuggna bilder och wid dess ena ända en rund chorformig tillåts. — Af likartad form, dock med fasta ändstoder och utan inskrift, äro de minneswårdar på Husaby kyrkogård i Westergöthland, som uppgifwas wara öfwer Dlof Skötkonung och hans Drottning, samt en öfwer Ketil Runste på Capellbacken wid Dlanda, alla tre i Westergöthland, tecknade i Grefwe Dahlbergs Sv. Antiqua et hodierna.

Bland owanligare daningar af de till detta slag hörande Runstenar är en på Friggeråkers kyrkogård, B. 941, som wid ena ändan är rund och öfwerst har, under ett incirklat kors, bilden af ett swärd med runorna: Mlihu: Worm anförer s. 461, en från Norrige, hvars sidor blifwit danade i 3ne affsater likasom trappsteg och Runristningen öfwerst. Wid Kirkbais klosterkyrka på Zeland finnes en femkantig med en widlyftig utplånad ristning.

2. Grassstenar i inskränkt och nu mera wanlig bemärkelse, eller flata stenar, nätt huggne *) för att läs-

*) Egen i sitt slag är en sten på Bolmsö, såsom icke slätthuggen, dock ämnad att ligga, försedd med några få stref och wid ena ändan några runor.

gas öfver de gamla grafvar. Inskriftsraden, som följer stenens kanter, är i allmänhet rak och mera enkel: å en del a) blifwer den dock wid stenens ända icke tvärt afbruten, utan böjd och slutar i drakhuswuden; hwilka, så wäl som de på stenens fält stundom förekommande slingor eller andra ristningar, blifwit huggne i en smak, liknande de resta wårdhällarnes; hwaremot på andra, b) runristningsraden, jemngående med stenens kant, afbrytes wid des hörn, och förs eller andra enkla teckningar fullkomligen lifna grafstenars. Å förra slaget, som i sannerhet förekommer i de nordligare delarne af Götthaland, är äfwen affattningen mer enlig med de resta Runstenarne, t. ex. i Westergötthaland: *Aurer och Thorkel* lade sten efter *Toste fader sin*, B. 947, så i Småland 1030, 1048, så ock i Halland B. 1080, i Östergötthaland: *Rikulf* lät göra *Pummel* detta efter *Gerdar fader sin*; *Gud* hjelpe anden, B. 923, så 868, och *Bergwid* gjorde sten denna *Gud* hjelpe hans själ, 921; så äfwen i Småland på *Wifingsö* B. 1032.

Grafstenar af den andra, wanligare arten äro äfwenledes aflångt fyrkantiga, i allmänhet jemnbreda, stundom smalare mot ena ändan samt, med undantag endast af runristningen, så till huggning, förs och bilder, som ofta i affattning, äfwen på Latiniska språket, och årtal fullkomligt lika med de wanliga grifstenarne under medeltiden. Inskriftens ordalag motswarar *Christina munkstillsstenarne*, ware sig gifwet på modersmålet, t. ex. *Sår hwilar U. U. Bedjen för des själ, eller Gud nåde hans själ!* eller på Latin: *Hic requiescit (jacet) N. N. orate pro eo, cujus anima (requiescat in pace) sit cum Christo, mer och mindre enkelt uttryckt; t. ex. Sår ligger Tharand min, hwilket är hela inskriften på en sten i Westergötthaland B. 988; wid Heide på Gotthland: Sår ligger Gerwald i Björns och hans husfru (husfrowa); i Norrige: Gunnar Refwes son ligger här, Worm. 502, och på Föland: Sår hwilar Unneir. I allmänhet blifwer wandraren af dessa inskrifter anmanad att fälla en förbön, läsa sitt fader wår (på latin *Pater noster*), m. m. den aflidnes själ till hugnad, t. ex. wid *Steypsås* i Östergötthaland B. 912: *Sår ligger Brodde i Egnastad och**

Gilög; Bedjom våra Pater noster deras själ till ro och till nåde och för alla Christna själar.

Ofta är hela inskriften en sådan uppmaning; t. ex. i Helwi: Bedjen för Olofs själ; i Silte: Bedjen för Botwid Ragnwaldsarfwes själ; wid Lådebro: Bedjen för Botlikrar själ i Wik, som här hwilar (Run. hwilis); och en annan: Bedjen till Gud för Buteida själ af Berg (Run. Bierhi), som här hwilar. Stundom åter utgör hela inskriften en kort bön för den aflidne, t. ex. i Morrige: Gud hjelpe Magnhilds själ; Serren Gud hjelpe Ketils själ, W. 462; på Färö: Gud nåde Botulfs själ, Worm. 495; i Gammelgarn: Jesus Kristus nåde Salwia själ! Bedjen pater noster för Salwia själ; i Alinte: Jesus Kristus (Run. Gifus Khristus) nåde Botwids själ; i Westergöthland wid Brunnun: Signe (wälfigne) dig W. 948; och wid Sparlösa: . . . hans själ hafwe himlens glädje, amen; m. fl. Äfwen förestafwas bön till Helgon, t. ex. Fridger och Alwald och Rodaid låto göra detta stenhwalf efter Rodorm fader sin, Bedjen för hans själ: St. Bartholomeus göre mistund med Rodorms själ, Amen. Anmärkningsvärdt är att de lefwande sielfwe begärt att för dem efter döden skulle bedjas, t. ex. wid Atlingbo: .. tiaud, Audwilt Atlings enkä, hon låt göra hwalf öfwer sin son; och han bad låt bedja för hans själ: Jacob Ormasarfwes gjorde stenen.

Den allmänt antagna Catholiska tron på dessa förbörners werkan att komma den aflidne till godo, uttrycktes gansta beständt; t. ex. i Hablingbo, wid kanten af stenen: De låto göra denna sten öfwer våra böner och Pater noster och Awe (Run. Aft) Maria Rodfos's själ till godo; i en serstild incirkling på fältet af samma sten tillägges: God själ, som Den, som beder för honom, då njuta både Catharina och Botwi och Nicolaus godt af denna bön.

Att än ytterligare försäkra sig om dessa böner, hafwa de gamle gifwit fastligheter till något wist Helgon eller någon Andelig inrättning, med föreskrift att dersöre skulle årligen hållas själamässa, hwilket äfwen till yt-

termerna wiso blifwit på stenen med Runor antecknad; t. ex. på Fleringe kyrkogård: † Gud nåde Segwads själ, som här hwilar; han gaf ett öres låge (Run. lahi) jord till den Heliga Marhit (Margareta) (för) dem skall hållas (Run. sehias d. ä. sägas, sjungas) själamässa hwart år; Bedjen för Margaretas själ; Botolf i förde mig hit. Något dylikt har varit angifwet å en styckewis utplånad sten i Klinte kyrka, hwarå ännu är tydligt Rodwald af Suldånga hafwer gifwit del för sin själ och sin faders själ och för Alwes själ

På andra lemnas underrättelse när den aflidnes årsbegängelse (Run. artid) inträffar; t. ex. på Munkatwåra kyrkogård å Island: Här hwilar Wigdis Arnes dotter; Gud frede hennes själ! Hennes årsbegängelse hålles 3 dagar (Run. nottum) före Mariemåsan . . . Till dessa hörer wäl äfwen inskriften på Klädfällarne å en bild, skuren i golftiljor, i Norrige, W. 517: Här hwilar Elin Reds dotter: Hennes årsbegängelse hålles Clemensmåse afton, d. ä. den 22 November (eller dagen före Clemensdagen, som är den 23 November).

Någon gång anföres att den aflidne äger stenen; t. ex. wid Lådebro: Bonden i Agnabo ligger här under; han äger mig; i Othem: Bedjen Gud för Margretas själ af Othem; (hon) äger mig; wid Heinum: Nicolaus Rinke äger mig. Mera owanligt är att blott namnet, utan widare anteckning, är inhugget, t. ex. wid Garde: Olafur Bobbenarwa, jemte ett bomärke, samt å Mule kyrkogård på Island: Ingrid, d. ä. Ingrid.

Öf sällan nämmas, liksom å andra minneswårdar, de närmaste anhörige, som besörjde minnesmärket, t. ex. wid Lye: Botolf Megensarwe låt göra denna sten; i Wåte: Hustru Gertrud . . . i Melna, hon låt hugga denna sten öfwer sin (hus)bonde; i Sundre: Thord . . . låt göra denna sten öfwer sin hustru och sina barn; i Norlanda: Jacob och Boteid (?) låto göra denna sten efter Arwid sin son; i Hafsbem: Catharina i Westergårda låt göra denna sten öfwer sin

Mo-

moder, Botwí Sigtrygga; i Östlingbo: Catharina Johans husfru (Run. husfyr) i Sundre, hon lät göra denna sten öfwer sin moder Botiaud, Jacob Sigleifsarfwes hustru; Bedjen Pater noster för hennes själ; i Lådebro: Bedjen edra böner för Botolf smed och Olof hans son lät göra mig; på Ånga kyrkogård: Solkar i Österby han lät göra mig öfwer sin son Rolleig: Jesus Christus nåde hans själ och alla Christnas själar, Amen, Amen; På Fårö: Gud nåde Laurens som lät göra mig för sin själ och för Wilo- laus sin broderson mig göra; Botolf, som Fyrkan byggde (?), han gjorde mig; Jesus Christus nåde alla deras själar, som här hwila, Amen; m. st. Man finner också dem, som derwid äfwen warit smänkta för sig sjelfwa, t. ex. i Silte: Särger lät göra mig öfwer sin fader och moder, Botfrid och Botwí och Odwat och mig + Christus Marie son nåde alla här under hwila, alla Christna själar!

Andra åter finnas affattade på latin, som med Runor blifwit uttryckt, t. ex. Ingeborg filia Armunti jacet hic, B. 1140; i Skåne wid Hoby: Anima famulit tui Benedikti tekum sine sine rekwiescat in pace, Amen, B. 180; Pasbirnik Lang sum kupp in Kristi rekwiens B. 442. d. ä. Asbjörnus hic Lang sum cumalatus in Christo requiescens; samt wid Alrum i Skåne den wanliga Anglahelsningen fullkomligt utstrifwen: Her ligr Hilpulf Swens son unpir; Awe Maria fratia dominus tekum benepikta tu in mulieribus et benepiktus fructus uentris tui, Amen; B. 176.

Stundom lemna dessa minnesmärken en så noggrann upplysning om sitt tidehwarf, att de angifwa årtal, dels någon gång enligt nu wanlig tidsbestämning efter Christi födelse uttryckt, men oftast på ett dem eget sätt efter en serstild gannatdags påskafsa⁷⁾, hwars innehåll kommer

⁷⁾ Genom den för sådana benämningar nyttjade tassa, hwilken blifwit ända till vår tid bewarad och nu, med tillfätte årtal, wid detta arbete bifogas, ät läsaren sätt i tillfälle att pröfwa riktigheten af här gifna beräkningar och med det samma

att på ett annat ställe närmare förklaras. Med wanlig årsberäkning finnes en sten i Lådebro kyrka af följande lydelse: Gud nåde Niclas själ, som göra; fem tusende tu hundrade år woro gångne från Adam och tusende år, trehundrade år och femtio år woro från Guds börd och döden, möjligen utmärkande digerböden år 1350; samt i Lye: Denna sten låt hustru Ruffwa göra öfwer sin husbonde Jacob i Mannagården, som skjuten wardt med en böse sten (kanonkula) af Wisborg, när Kon. Erik war belägrad på förenämnda slott; då woro lidne ifrån Guds börd 1400 år och ett år mindre än 50 år (d. ä. 1449). Bedjom att Gud nåde hans själ och alla Christnas själar. Med beräkning derjemte efter påstafan, finnes en annan dersammastädes, innehållande: Jacob i lilla Rona, han låt göra en sten efter sin fader Olof och sina bröder Likwid och Simon. Bedjom för dem och alla Christna själar. Då woro lidne efter Guds börd fjorton hundrade år och ett mindre än femtio (1449) och i det året war Ψ (efter Lat. beräkningen VI) Prim (eller Gyllental) och \mathcal{R} (efter munkstilen E) Söndagsbokstaf i tolfte raden.

Med beräkning endast efter påstafan, förekommer en på Heide kyrkogård: Bedjen för Peter Köparfwes själ: Han dog 7 nätter efter ny, då war \ddagger (D) och Ψ (VI nemligen Söndagsbokstaf och Gyllental) i 14:de raden (som antyder år 1506); På Hangwars kyrkogård: Ganwid och Botwid Kasse m. fl. låto hacka en sten åt sin fader Botair; Jesus åge anden, Gud allswät dig hafwe deras själ! Då war Løger (\uparrow d. ä. XIV) Gyllental och Ψ (A) Söndagsbokstaf (som inträffade år 1514). På en annan sten dersammastädes: Botreis i Flintwik låt göra mig öfwer sin Jacob. Gud nåde hans själ! Då war \mathcal{N} (II) Gyllental och \mathfrak{p} (C) Söndag. På Hemsö kyrkogård: Bot-

inse hwarföre intet afseende kunnat sätas på de godtyckliga förklaringar, hvilka kunnas i anf. Samlingar för Nord. Fornälf. II: 14—30.

ulf Gannarswe lät göra denna sten öfwer Botaid af Håggeby och till Orarswe, men då jag wardt skrifwen, war † (G) Söndagsbokstaf och H (XVI) Gyllental i tolfte raden (d. ä. 1459); Orarswe han skref mig; Amen.

Andra hafwa i en ferskild latinsk inskrift angifwet årtal, såsom i Walstena kyrka: Sigfrid i Alfwene lät göra denna sten öfwer Botaid sin dotter och öfwer Auleif från Norregården i Botlinge, med runor på kanten af en sköld midtpå stenen, men deromkring wid stenens kant med munkstil: Anno Domini MCCCXXVI obierunt Avtlevus Bothlingnis, que in Nordgardum et filia Sigfridi quorum anime requiescant in pace; d. ä. År 1326 dogo Auleif från Norregården i Botlinge och Sigfrids dotter, hwilkas själar i frid hwile!

Sådana grafwårdar finna wi gjorda för män, qwinnor och barn, utan affeende på personen och utan anförande af medborgerliga anseendet, annorlunda än att af några inskrifter upplyses, det de äro ristade till minne af förmögne, werldslige män. Andra förekomma dock, som äro gjorda för Prester eller Andlige, såsom: Här hwilar Sira (Herr) Ildemetter prest, Marie fader . . . Bedjen Pater noster för hans själ. Thorsten gjorde mig. W. 520; i Dja: Jacobs söner i Borg låto göra sten öfwer sin fader och sin broder Herr Jakus (Jacobus?), som ägde (såsom kyrkoherde) Dja kyrka. Mina goda wänner! bedjen för deras själar och för Sagwald Ales son; de hwila här under. † Butle kyrka: Här hwilar Herr Johan Rodars son af Atlingbo. † Walstena kyrka med munkstil: Anno Domini MCCCL obiit Dominus Petrus Curatus eccl. in Walgusten dictus Bingil de Gautem, cujus anima sit cum XPO (Christo), d. ä. År 1350 dog Herr Peter, kallad Bengel, ifrån Göthem, kyrkoherde i Walstena, hvars själ ware med Christo, och derefter med Rumor: Olaf Bingil lit gera mig yfir Hera Petr d. ä. Olaf Bengel lät göra mig öfwer Herr Peter (Sfr. Nord. Fornlemn. 32).

Sådant är hufwudsakliga innehållet af de 170 mig bekanta minneswårdar, som tillhöra denna art, bland hwilkas några träffats i Swea Rike, i Östergöthland och Små-

land, flere i Westergöthland och Norrige, samt åtskilliga i Danmark, men de fleste på Gottland. Här af bewisas tillräckligt att de ej blott till skapnad, utan äfwen till innehåll, äro danade fullkomligen enligt Christna bruket, eller att de haft samma bestämning, som de wanliga med munkstil försedde medeltidens grafstenar. Af den jemte Runristningen ofta befintliga munkstilen synes, att i Swea Rike och dertill hörande Göthaland runristade grafstenar tillkommit i sednare hälften af 1000- och början på 1100-talet, eller wid och straxt efter Stenkilfska ättens styrelsetid; men af angifna årtal (ifrån 1326 till 1514) är oweriägligen upplyst, att i sydliga delen af Göthaland, och då warande Danska orter, serdeles på Gottland, grafstenar försågos med Runinrifster under 13- och 14-hundratalen samt in på 1500-talet.

V. Socken.

Runristningar på Bohagsting.

På byggnader och deras inredning, på bohagsting, prydnader, wapen och andra redstaper, som behöfdes i allmänna lifwet, nödiga wid särskildta lefnadsyrken eller husbållsbestyr, hafwa många anteckningar blifwit med Runor uppsatta; men blott de, som ristades i waraktigare ämnen, hafwa kunnat bibehålla sig till våra tider.

Öfwer dörren i en byggning å Molde gård i Lewede socken på Gottland är insatt en trefantig, wäl huggen sten, på hwilken blifwit med Runor öfwer en Fransk lilla ristadt: *Siankim giarpi miß Kialira Botmuntr mæstari af Eiwana uf Butair litu giara; d. ä. (Joakim?) gjorde mig, ic. En sten, som förmodas wara tagen från något af de å nämnde ö besintliga gamla fasta husen, och hwilken från Urgude i Sproge socken blifwit heimlad till Thomasarfwe i Gista socken, har följande inskrift: Betar yfir Gudarsa, han lit gerwa tisan mur of stufona of bapi sender lystap onsdahinom fyri Katrinomeso; ta war Ψ Sunudahr of Γ prim i sturtando rado i tason; d. ä. Beden för Gudarfwe, han lät göra denna mur och stugan, båda fulländades på en gång Onsdagen för Catharinemässan; då Ψ (A) war söndagsbokstaf och Γ (XIV) Gyllental i 14:de raden å tafsan (eller den 22 Nov. 1514°). På den ena af 2:ne i marmor huggna*

*) På en liten flisa, som tillhört ett af stenar uppfördt wårdesten, funnen på ön Ringitoarsuf wid Grönland år 1823, är inhugget: Erling Sigwats son och Bjarne Thords son samt Endride Odds son lördagen före Gångdag uppförde (ladade) denna wård och röide (platsen eller ristade runorna); hwarefter följa några mynder (like dem som funnits på en dopfont i Norum i Bohus län), med hwilka man förmodat Runristaren kunnat hafwa i sifning att antyda jiffrot. Ant. Annal. IV. 309.

portstolpar wid Sigreips gård i Wamblingbo socken läses: Olaf Luftr giarpi us, d. ä. Olof Luftr gjorde oss. På en jernstör, som uppehållit hvalfwet till en spisel i samma landskap, men blifwit derifrån förd till Dagsnäs i Westergöthland och sedermera bortfald, war inhugget: X Botmuntr Kullans han lit gera hila murwerk of slaftr gerpi trri werkstuwu of sumarhus, ta war * sundahr of P brimstaftr i trettando rado of lyftades a santu Simiute aften. Markit hit hustrun, d. ä. Botmund Gullands, han lat göra hela murverket, och gjorde sjelf denna arbetsstugan och sommarhus; då war * (G) söndagsbokstaf och P (VI) Gyllental i 13:de raden och slutades (arbetet) på S. Simon Jude aften (den 27 Nov. 1487); Margareta het hustrun. Sagorna omförmäla skrift på bjelkar, sparrar, stolar och fängar på Island, äfvensom på Sköldarnes rand, utan att angifwa denna skrifts bestaffenhet; men å en ljusblå bonad eller duk med åttskilliga utspdda bilder, hwilken såsom altarkläde i Bildens kyrka i Norrige blifwit till sednare tider bibehållen, W. 474, war på en list med Runor märkt: Lodan markapa war Raknilti systur totur sinni, hwilket, om inskriften är fullständig, wäl skall antyda, att Lodan märkte, (sydde) detta åt sin systerdotter Ragnbild; och af Saro ommännas äfwen Runor, tecknade på bälten.

Ett dryckeshorn, som tillhört Biskop Brun i Norrige, har en rinnad påskrift med Runor:

Prekar þrétwotl selþur
þa oeil helþur,

hwilken, i följd af mindre tydlighet eller mindre trogen afskrifning, är swår att tolka, men i sitt nuwarande skid tyckes wilja erinra, att modiga kämpar wäja icke trätord, när ölet flödar. Hwad åter inskriften på det stora i Danmark funna guldhornet innehåller, låter swårligen bestämna sig, så länge dess Runmynder äro of mindre bekanta.

En förgylld silfwersted i R. Fornlemnings-Samlingen i Stockholm har omkring **IHS**, d. ä. Jesus¹⁾, och

¹⁾ Att munkarne med denna förkortning **ih̄s** eller **IHS** (af Grefwa lista **IHSOYZ**, **Ἰησους**) betecknat blott namnet Jesus (Jhesus),

m.cd.l.i d. ä. årtalet 1451, runinskriften: **matin** siri hun-
ger siri siri lusta, som synes påminna, att maten må
väl användas att stilla hungren, men ei missbrukas till
fråseri; hvarvid är tillagdt med munkstil: **hialp s.ma-**
ria sielf tridie; en skön Mariebild utgör knappen el-
ler ändan af skafvet, och det tyckes vara å den hel. jung-
fruns vägnar, som utanpå steden i en wacker slinga gif-
wes följande runristade warning:

Warin siriwan swo jah beþær
tanþin o miþ, swo jah o iþær;
d. ä. Wären försigtige, så jag beder;
tänken på mig, som jag på eder!

På spjut-, yr- och pist-skafv, på stafwar, alnar, klapp-
trän, askar, m. fl. husgerådsfakel, ristades Runcalendern,
och stundom derjemte någon anteckning, såsom Björn ha-
Fi Kata skafn eller Björn Hake skar stafwen; men blott
å en stenpyra har man ännu fått se runristning¹⁰), hvars
Åldrighet dock icke blifwit lika beständ, som dess innehåll.

En åra till en båt, hwilken, förmodligen från Grön-
lands österbygd, år 1668 blifwit uppdrifwen på Jölands
östra kust, säges warit tecknad med Runinskriften: opt war
ef dasadr er ef dro þif, d. ä. ofta blef jag matt, då
jag drog dig; och äfwen handelswaror, t. ex. Hwalross-
tänder, som man i 17:de århundradet funnit på Jöland
och ansett komma från ett år 1266 strandadt Grönländskt
skipp, uppgifwas hafwa i målrutor haft påstrifna röda
märken, som antydt deras storlek och bestaffenhet. — Om
wi än icke, nu för tiden kunna förete många af de lätt
förgängliga, hit hörande ålderdomslemningarne, är det an-
förda dock tillräckligt att witsorda fornbruket. Sin serskilda
uppmärksamhet förtjenar härwid den omsländigheten, att
de wapen, redskaper och smycken, hwilka i äldre tider, så-
som den afsidnes tillhörigheter, lades med honom i högen
och nu till så stor mängd blifwit upptagne och förwarade,
inga Nordiska runristningar framwisa: hwilket förhållan-

är med exemplet i Swenskt Diplom. I: 319, not. 3 tydlig-
gen ådagalagdt; att tolka dessa bokstäfwer med *Jesus Homi-*
num Saluator, d. ä. Jesus menniskornas frälsare, är ett
sebnare tiders påfund.

¹⁰) *Jbana*, 10 Häft. Ab. 358, följ.

de är ett nytt bevis att Runornas allmännare bruk icke tillhört våra äldre hedendomstider, utan hufvudsakligen den stadgade kristendomens första århundraden, då de och framträda såsom i synnerhet den icke boklärdes skriftecken (ifr. Fl. VII, 4.)

Här torde äfwen böra nämnas, att på ett sittande Marmorlejon af Grekiskt arbete, hwilket wid eröfringen af Athen 1687 blifwit derifrån fördt till Venedig, finnas några slingor, i hvilka Nordiska Runor blifwit inritade, troligen af någon Nordbo, som i medeltiden besökt Grekland, men inskriften är förmycket utplånad att dess lydelse kunnat inhentas. I England har man funnit en guldring med omskrift, och en ring med inskrift i jaspis, af owanligare runarter. Mynderna, som finnas uppräfsna på ena sidan af tunna penningformiga gyllene präftsmycken, de så kallade guldbrecteater, bland hvilka flere upptagits ur Swenskt jord, samt ett sigill, funnet i Danmark, ehuru de likna Runor, hafwa dock icke af de hitills bekanta Runrader kunnat till innehållet förklaras, och deras ursprung är, efter all anledning, icke Scandinawiskt.

VI. Slocken.

Runristningar på Kyrkans tillbehör.

Liå som Runinskrifter blifwit satte å enskildas hus och bohagsting, ristades de äfwen å kyrkobyggnader och deras tillhörigheter, hwarwid dock dessa, såsom mera waraktiga och bättre wärdade, blifwit till vår tid till ett större antal bibehållne. Sådana Runinskrifter finnas:

Å Kyrkans murar och wäggar i Westergöthland, Småland, Gottland, Upland, samt några i Danmark och Norrige, äfwen som på Lunds, Westerås och Thronås hems Domkyrkor;

På Kyrkodörrar i Småland, Westergöthland, Södermanland, Dalarne, Gottland och Norrige;

På Metallringar, fastslagna wid kyrkornes dörrar, i Helsingland, Upland, Södermanland, Dalarne och Norrige;

På ett Altarkläde i Norrige, ett altarskrank i Blesinge, ett monstrans och en fattigbössa i Norrige;

På rörelsekar å Fyen i Danmark och i K. Fornlemnings-Samlingen i Köpenhamn;

På Dopfuntar i Skåne, Småland, Gottland, Bornholm, Bohuslän och i England;

På Klocker i Westergöthland, Småland, Gottland, Skåne, Westmanland, Wermland och Norrige.

Å Runristningen tolkas dessa anläggningars heliga bestämmelse, t. ex. å Holms kyrka i Norrige, att den är byggd: Gud till åra ... Utte till aflat (förlåtelse) för synder ... för sig sjelf och för allt Christligt folk. Helgedomens tillegnande angifwes wid Skebergs kyrka i Runorna: detta hus er wikt o Trotne warom of mo-

hor hans Mariu of Petre Postula, d. ä. detta hus är invigdt åt vår Herre och hans moder Maria, samt Apostelen Petrus. Af den ofullständiga inskriften på en sten från Brynderölev i Danmark: Kirka er Krist Kant mannum, och på andra kanten: Swen sun Germuntar til miskunta, inhentas åtminstone att den angår en kristen kyrka och en Swen Germunds son till miskund.

Bilder äro stundom genom Runor, ristade bredwid dem, till namnen bestända, såsom å en dopfont af sandsten wid Årkeby på Bornholm i bågar öfver halfupphöjda bilder, utvisande i 11 genom pelare begränsade afdelningar ¹⁾ wissa händelser, hörande till Jesu Christi jordiska lefnadslopp, följande utförliga, men på några ställen utplånade förklaring: (Afd, 1) pita ir santi Gabrel of s. . . . santi Maria, hon sku(2)lti barn fudi s. Selisabet of Maria of hailfas (3) Hiar hwilis Maria, som hun barnfudi, skabera himis of jorpar, sum ds liusti. (4) pita eru pair prir Runungar Fiarpu ofr (5) warn dti (d. ä. Drottin) drotin. (6) Hiar ripu pair burt prir Rununkar (7) sipan pair Drotin (8) pair Jubar toku (9) warn Drotin of ieru (10) sipan lapu piapan bundan (11) of nihpu hiar Jopar Jesus a Krus d. ä. (Afd, 1) Detta är St. Gabriel och (sade) St. Maria hon (2) skulle barn föda. (Här mötas) Elisabeth och Maria, och helsa hwarandra. (3) Här hwilar hon, som barnfödde honom, himlens och jordens skapare, som of återlöste. (4) Detta äro de 3 Konungar (wise männen) . . . gjorde offer (5) åt vår Herre Herren. (6) Här redo de 3 Konungar bort, (7) sedan de Herren. (8) De Judarna togo (9) vår Herre och (10) sedan ledde bädan bunden (11) och naglade här Judar Jesum wid korsfet På Gottland finnas på dopfonten i Bardlingbo blotta namnen öfwer Kristus, Maria, Engelen och de 4 Evangelisterna, samt i Dalem likaså; der föreställas dock endast de 4 Evangelisterna. Wid Tunstads flockställning i Morrige W. 498, på den ena af 2:ne ifrån gamla kyrkan flyttade planfor förekommer: Petrus,

¹⁾ Afteknad och bestr. i Ant. Annal. IV: 140 och Tab. 3, 4.

Paulus, Andreas, Markus, Maria, Matheus, Lukas, Johannes, tetra kramaton (d. ä. *τετρακκαμυατον*, tetragrammaton eller Guds namn Jehowah, strifwet med 4 bokstäfwer יהוה), aknos akios (d. ä. *ακνος ακιος* eller Guds heliga lamb), Annail, Misail, Jesus, Kristus, Ku; och på den andra Maria M. hila, hila Jesus Kristus, hilp Sakon; Namnet Jesus likaledes på trämonstranset i Nye kyrka, och jeinte lambet med segerfanan i upphöjdt arbete på en sten wid Wandrup B. 444, läses Runorna a(ϥ)nus Tai, d. ä. Agnus Dei, Guds lamb.

Någon gång är blott ett eller annat namn antecknad, såsom kyrkans med Runorna Traströ på Järstorp's kyrkdörr i Småland; Johan på Lekeryds Sakristiedörr i samma ort; Anastasius, Andre, på Hulterstads kyrkdörr. Så äro ock namn flerstädes med Runor antecknade å Throndhems Dömkyrka²⁾. Sigurd, samt Barpe, tillika med en något längre ned med swärta strifwen Runanteckning i choret wid Loom i Norrige, tyckas tillkännagifwa att desse haft någon befattning med denna byggnad, Firkiu ap Liimu. På Rila kloster i Wermland läses blott Petrus Kuratus eller att Peter war kyrkoherde då klostret göts. Wid Åsum i Skåne angifwes med Runor på en ferstild sten, utom annat, äfwen att Absalon war Årkebiskop (i Lund), då kyrkan byggdes.

På dessa föremål har arbetaren ofta med Runor antecknat sitt namn och sin åtgärd. Så läses å Wallentuna kyrkvägg: Andor telhdi pinna sagra sten host, B. 59, d. ä. Arnthor tälgde denna wackra stenvägg, och wid södra hörnet af samma kyrka: Tasiþ talhdi; Kup Trustin hialpi ontu alra Kristina; d. ä. Dawid tälgde; Herren (Drotten) Gud hjelpe alla Christnas ande! I Skebergs kyrkmur i Norrige: Stein þanna Kerpe Botolfr steinmestara, d. ä. Botolf stenhuggare gjorde denna sten; en stenpelare i Throndhems dömkyrka har ristningen: Amunþi han risti mið; Guþ sihni (wälsigne). Uti Rådene kyrka i Westergötthland: Biriki, Birita, Petar of Afi gyrtþi firkiuna, Asur of Skule of þorþr of Knar i

²⁾ Klåwer, Norste Mindesmärk. sid. 20, 22.

rum; Sinsþr hiaf þata far a Tiura biarge, d. ä. Finvid högg detta far, (dopfunten wid Blädinge i Småland) på Tiuraberg; Kupman farþe miþ, Urdals flokka i Norrige; Unulfr farþe flokko þeiso, d. ä. Unulfr gjorde denna flokka, nemligen en liten flokka, som wid sjelfwa gudstjensten i Catholska tiden begagnats; och är härwid Heiðe flokka på Gottland annärkningswård genom sin inskrift: Inkemar of Dlof, de Swensto men, tair guto tisa flokko, d. ä. Ingemar och Dlof, de Swenske män, de göto denna flokka.

På en serskild sten har blifwit annäldt, hwen som dragit försorg om kyrkobyggnad, såsom i staden Lund: Tuþi lit firkiu firwa auþ Toke lét göra kyrka . . . , och på Oddernäs i Norrige: Urintr farþa firkiu þesa, Pa sunr, Olafs hins hala, a upali sinu B. 506, d. ä. Arend På, Dlof (den hales) Halles son, lét på sitt odal-gods uppföra denna kyrka.

3 Runinskrifter angifwas äfwen verkliga upoffringar och gåfwor till kyrkor, såsom på ett rökelsekar i Köpenhamn: Magister Jacobus me fecit, Toke kofte miþ; Maria! På ett annat: Mester Jacob gorþa miþ, han gifwar miþ þane hail riþ fail m På en liten metallsköld å en lejonbild, som fordom stått i Watnsfiords kyrka³⁾ på Island och blifwit använd till wigwattensfärl: Leon þetta er gefit Gupi til dyrþar of hinom helga Ulaþ at Watsfirþi af þorwaldi of þordiso, d. ä. Detta lejon är, Gud till ära och den helige Dlof, gifwet till Watnsfiord af Þhorwald och Þhordisa⁴⁾.

För sina åtgärder hafwa de andäktige genom dessa inskrifter begärt att i församlingens eller läsarens förbö-

3) Lejonbildnen är ihållig med en öppning å hufwudet, hwarigenom inslogs wigwatten, hwilket åter genom hål på den uträkta tungan utgöts öfwer folket.

4) Denne Þhorwald, som asdagatagit Kafa Swenbjörns son och att försona sig med kyrkan, företagit en wallfart till Rom, gifte sig efter hemkomsten med Þhordis, den namnkunnige Lagmannen Snorre Sturlesons dotter. Han blef år 1228 af Kafas söner innebränd. — Lejonbildnen ägdes i vår tid af en bland denne Lagmans efterkommande, Prof. Þhorlacius i Köpenhamn.

ner vara inneslutne. Byggmästaren Gunnar, som uppfört Ringwolds kyrka i Norrige, har i en hvit sten öfver altaret med Runor tecknat: og þi þri Fuprs sakar yþr læra men er warþwaita a .stap þena of alla þa er rapa Funu þgn mina, minist salo minar i helgum þgnom; en og at Funar of þarþi hus þatta, Valate! d. ä. Jag beder för Guds skull eber, i lärde män, som wakten (wärden Gudstjensten på) detta rum, och alla dem, som kunna fatta min bön, ihågkommen min själ i heliga böner: jag het Gunnar och byggde detta hus; faren wäl! och på dopfunten i Hosmo i Småland: **Þ þi þi (v ti?) þu þi þi itfliga furer þen man, sum mi þiorþe; Jakob het han . . . d. ä. Jag beder dig . . . att du beder idfeliga (träget) för den man, som mig gjorde: Jacob het han . . .** Wid Åsums kyrkoport i Skåne finnes å en ferskild sten ristad en ordentligen uppsatt bön för dem, som wid kyrkoarbetet biträdt, så lydande: Krist Mario sun hialbi þaim er kirkiu þin(na) kirþi: Absalon Arkibiskup of Aobjurn Muli; d. ä. Christus Mariefon hjelpe dem, som denna kyrka gjorde! Absalon Arkiebiskop och Esbjörn Mule; af hwilket tillägg ristningens ålder kan beräknas, då det är bekant, att Absalon war Arkiebiskop i Lund åren 1177—1201, men Esbjörn Mule, som war hans nära släkting, dog år 1232.

Lidsbestämmelsen för tillverkning af åtskilliga kyrkans tillhörigheter är med Runor angifwen, än enligt den wanliga Christna beräkningen, såsom på Saleby kloka i Westergötland: þa iaf war gor þa war þushuntrap tu huntrap tiuhu wintre of atta fra byr Gus; a. F. l. a; d. ä. Då jag blef gjord, då woro 1228 år (wintrar för lidne) från Christi födelse, (de följande bokstäfwer nas mening är nu omöjlig att utreda); vidare med Runor: Ave Maria gratia plena eta (hwilket sednare betyder & cetera) samt derunder: Tionisius sit binitiktus, d. ä. Dionysius sit benedictus, wälsignad ware Dionysius! På Burseryds kloka i Småland Latin med Runor: An-nus inkarnationis þomini millesimus tutentesimus tritesimus oðtawus erat fatta in Kampanan; Bero Star besit, d. ä. A:o MCCXXXVIII:o erat facta in campanam, Bero Star fecit, eller: År 1238 gjuten till kloka af Björn Star. I Eke kyrka på en pelare med swärta å

sjelfwa kalfen en styckewis utplånad Runskrift; Arum ♦
 btir ♦.... byrþ ♦ þusin ♦.... huntraþ ♦ at ♦ of ♦
 sekstih ♦.... na ♦ firka ♦..... malab; som wäl an-
 tyder året, då kyrkan blef målåd, hwilket tydes ⁵⁾ warit
 1461. An åter uttryckas dessa bestämnelser efter en ser-
 skild tafla, som i synnerhet finnes i bruk på Gottland; t.
 ex. i Heide: Kirkan bran i beleses byrþ laugatahr,
 ta war * sunutahr of H prim i tretando rapo, d. ä.
 kyrkan brann lördagen i (Christi (börds) födelsetid eller
 Julen), då * (efter Lat. beräkningen G) war Söndags-
 bokstaf och H (eller efter de andeligas beteckning XI) gyl-
 lental, i trettonde raden; d. ä. den 29 Dec. 1492; på
 Sanda flocka: P Suintahr ta war prim X i tretanpu-
 ratu H a. F., d. ä. P (eller F) war Söndagsbokstaf
 och X (XVIII) gyllental i trettonde raden, som will säs-
 ga, att flockan göts år 1499.

Rinnade inskrifter på modersmålet tecknade med Run-
 nor, har man anmärkt blott å några få hithörande forn-
 saker. På ena sidan af järnringen å Forsa kyrkodörr i
 Helsingland läses:

Ukfa twis gildan auk aura two staf
 at fursta lagi;

Ukfa two auk aura fiur
 at apru lagi;

In at þripia lagi ukfa fiur
 auk ata staf,

auk alt aikwi watr i Sane
 afflatirit furir; d. ä.

En twegild ore och två öre staf ⁶⁾
 i första laget;

Drar två och öre fyra
 i andra laget;

⁵⁾ Århundradets tal är otvifveligt; lemningen synes i afteckningen
 wisa ihundrad, som swärligen kan betyda ett hundrade,
 dels emedan ett saknas framför þusin, dels emedan hela be-
 teckningens sammansättning och stil, oberäknað bräsligheten
 af skriftens grund, kyrkans kalkbånd, sribder beremot, och des-
 utom års-orden åttifiljda genom en punkt af lika besläffenhet
 med den, som likaledes begagnas i gränssällnadsfördraget i
 en lagbol från 1500-talet; sfr. Sw. Dipl. I. 29.

⁶⁾ Sfr. sld. 124, om skafresning.

Men i tredje laget oxar fyra
och åtta staf
Och all vår egendom i Fane
för slagtingen?).

Denna inskrift, som äfwen i afseende på myndernas beskaffenhet är egen, blifwer till sitt korta innehåll icke mera begriplig eller upplyst, om och den förmodan äger rum, att ringen tillhört ett derwarande Gille eller Samfund; men att skriften är ett qwäde, liupr liöd, säges uttryckligen på andra sidan: Swapliupir afwat ljuprit i Swawasint fur auf Enklant (Run. enklant); in þa firþu sif þita Anunn o Tarstapwi auf Usakr on Jurtstapwi, in Wibiurn sapi; d. ä. Swadliud har huggit detta qwädet, (hvilken) for till (Schwaben?) och England: Anund i Tarstad (nu Lasta) och Ofeg i Jortstad (nu Hjortstad i Högs socken) då gjorde sig detta, men Wibjörn säjade (ringen).

Ringens i Delbo kyrkodörr synes i allt röja en långt yngre tid i inskriften:

Selug Maria!	d. ä. Hell, Maria!
Sia ma þu a mið;	Se må du på mig,
ei ma tu fa mið;	ei må du få mig;
Gunnar garþi mið,	Gunnar gjorde mig,
Þirkiuin a mið;	Þyrkan äger mig.

På en dopfunt i Bride kyrka i England:

Er Keþarp (h)an men egrogten,
And to þis men red wer Taner men brogten.

I ristningar, hörande till denna flock, förekommer serdeles ofta Awe Maria eller Engelsns helsning till Maria, (Luc. 1: 18, Hell Maria, nådefull! Herren är med dig, wälsignad du bland qwinnor och wälsignad din lifsfrukt) uttryckt på Latin med Runor: Awe Maria gratia plena. Dominus tekum, benedikta tu in mulieribus et bene-

?) Afflatirir furtr torde utmärka att sådant bör vara erlagdt före slagttiden eller slättertiden, eller att det war till ersättning för någon afbergning, eller försoning för någon i skrid nederlagd.

benedictus fructus ventris tui; än hel och hällen ut-
 skrifwen, såsom på Brigstads kloka, med tillägg af: Amen
 ti kant omnia, d. ä. Allt säge Amen; på Pieterpöds dop-
 funt, på röfsekar, m. m. samt på en grassien i Alrum
 Born. 176 (jfr. sid. 153); än deraf blott en del, såsom
 på ett röfsekar (jfr. sid. 165): Mester Jakob gorpa
 mig, han gifwar mig pane hail rik fail m. . . . tur
 Far hus rfo marup sul); Kup sähne pan mig Köspa;
 Awe Maria, gratia plena, dom. thum bentink tatu
 in mulieribus; på Saleby kloka (jfr. sid. 166); Awe
 Maria grassa på ena och bropirs b'bi Gesus Kristus
 på andra sidan af Drefs kloka, än åter blott angifwen
 med första orden: Awe Maria, såsom på Härljunga
 kloka: Awe Maria, Jesus, samt med wanlig Munk-
 stil: **magister haqbins**, d. ä. Mäster Håkan; och
 på Hörsna kloka under en widsträckt inskrift i munkstil,
 som tillkännagifwer att klokan af Mäster Håkan göts
 den 16 Juli 1345, under K. Magni regering, då Sig-
 ge war Biskop i Skara, Olof församlingens kyrkoherde
 samt Gustaf och Nils kyrkwardar, är med Runor tek-
 nad uppmaningen: Ora(te?) Awe Maria, Jesus, d. ä.
 Bed (Bedjen?) Awe Maria; Jesus!

Läsningen af Awe Maria, jemte Pater noster (Fa-
 der vår), tilltröddes, som bekant är, en synnerlig verk-
 ningskraft att bereda salighet, så wäl åt den bedjande sjelf,
 som ock åt aflidna, hwarföre äfwen grassienarnes inskri-
 ter dertill uppmana (jfr. sid. 151); wiå gånger om da-
 gen upprepad, enligt den anwising radbandet eller den
 så kallade Jungfru Marie Rosenkrans lemnade, ansågs
 den i rikt mått förwärfwa syndaförlåtelse, och såsom en
 skyldighet åläg denna läsning inwigt klosterfolk, men så-
 som en förtienstfull gudaktighets-öfning tillhörde den hwar-
 je annan andäktig Christen. — Osan anförda helsning
 har blifwit teknad på kyrkans offentligen synbara tillbe-
 hör, för att till allmän esterrättelse ofta påminna om en
 under Catholiska tidhwarfwet så wigtig andaktsyttring och,
 för att framställa deå rätta ordalydelse, meddelades den
 stundom i hela sin widd genom bokstafwer, hwilka woro
 bekante för den allmänhet, som saknade kunskap om de

Latinska språktecknen (jfr. Gl. VII). — Till dylika för allmän kännedom gjorda uppsatser hörer också gamla års-
slafvens afpassande efter Christna Calendarium perpetuum samt en särskild Påstafas upprättande, hwartill de andeligas åtgärd likaledes varit erforderlig.

På detta slags minnesmärken hafwa också rimmade Latinska verser med Runor blifwit upptecknade, hwaraf wedermålen ännu finnas, t. ex. på Hardeberga flocka:

Per Crucis oꝛ signum eller Per crucis hoc signum
fugiat procul omne mali- fugiat procul omne ma-
num; lignum,

d. ä. För detta (derjemte upprättade) förstecknet wile allt ondt fierran; och på ett röfelsekar i Köpenhamn följande ej fullkomligen läsliga inskrift:

Mester rob Krastabor (Christophor?) toto die
stt go Foti (qudi) die.

Detta, tillika med annan Latin och Grefiska, hwarå proffstycken å det föregående blifwit anförda, kunde icke af andra än tidens boklärde, Presterna, uppsättas.

Att helgedomens tillhörigheter endast enligt Presters skapets anordning blifwit försärdigade, är wäl i sig sjelf tydligt, äfwen som att dessa inskrifter endast genom dess omsorg blifwit författade; men att det biträde, som de andeliga härtill lemnat, icke varit såliden af en i löndom för Lekmāns Åstundan wisad estergifwenhet, eller att Runorne, blott genom wederbörandes undseende, på dessa redskaper kunnat fördragas, utan att dessa inskrifter, såsom offentligen wederbörliga, blifwit ditsatte, hafwa Presterna icke blott genom dessa kyrkofärls oafbrutet fortsarande bruk, utan också genom uppenbarlig annålan af sin handläggning derwid och med sitt derå utsatta namn ojäsfaktigt witsordat. Den flocka från Brunsnäs i Norrige, som, för att omgiutas, år 1753 fördes till Holland, hade, enligt Schönings anteckning, Runinskriften: porkeir Prestes let gera mið, Jon gerpe mið með Gus mistu, d. ä. (Söckne-) Presten Thorger lät göra mig, Jon gjorde mig, med Guds nåde. På en likaledes antecknad dopfunt lästes: Ambjorn gjorde mið, Winrkunn prestes skref mið, of her skal um stuf stanta, d. ä. Ambjörn

gjorde mig; Presten Winguinn skref mig, och här skall jag inom wäggen stå.

Enär de Catholska Presterna, hwilka woro så ytterst förgfälliga att freda helgedomen från allt, hwad som hade minsta sken af att wara hedniskt, och hwilka ej tillstodde en lekman's hand att widröra deras heliga kärl, icke ens dopfunten³⁾, likwäl ej allenast tillåtit, utan äfwen besörit, att Runor ännu på 1340-talet i Sverige ristades på kyrkornes tillhörigheter och dessa sedermånga under hela Catholska tiden woro i fullt bruk, behöfwer den fördomsfria mera öfwertygande bewis att detta Presterskap i Runorna såsom skriftecken icke funnit något mot Christendomen stridande⁴⁾, utan twertom att dessa skriftecken äfwen af de andeliga länge blifwit begagnade, för att genom dem bibringa allmogen några till Christendomen hörande iakttagelser och andra underrättelser.

- 1 *) Om Kloakaren ej betäckte dopfunten efter begagnandet och icke bättre waktade den, än att man kunde handom i (font) gripa, så han derföre böta 3 öre (den tiden i hårdt mynt mer än nu 3 R:dr i Silfwer) och den till mogna år komne lekman, som tog i funten, erlade lika böter eller 3 öre, (nu öfwer 12 R:dr R:gs). Westmanl. Lag. Kristno B. 4 St. 18.
- *) Af det anförda kan man lätt bedömma, huru liten trowärdighet den uppgift förtjenar, som på 1600-talet kommit i omslopp, att Dlof Stötkonung skulle på Wäfwen Sylwester II:s begäran hafwa förbudit Runorna, såsom hinderliga för Christendomens framsteg.

VII. Slocken.

Offentliga anslag i runristning,
till upplysning eller allmän esterrättelse.

Sitintills äro Runminnesmärken betraktade mera såsom enskilda anteckningar, hwarvid likwäl Runornas allmänlighet och offentliga brukbarhet äfwen blifwit antydda. Serfildta minnesmärken förekomma dock, som wisa deras användning äfwen till allmän upplysning, och wid anslag till offentliga esterrättelser. Bland sådana kunna wi nämna:

1. $\Psi \Pi \rho \neq R \Psi * \dagger | \dagger \uparrow B \Gamma \Psi \dagger$, mynderna i Runraden, eller hela Runraden i wanlig ordning, utan någon annan bifogad skrift; följaktligen endast för deras egen skull antecknade, för att utbreda och bibehålla deras känneedom, och således stälde på allmänt besökta platser, wid vägar och kyrkor. På en sten B. 618, som genom sin daning och storlek, samt ytterligare genom den derå befintliga teckning af stigbyglar, röjer sig hafwa tjent till ett fotstöd för till häst stigande ryttare, finnas blotta Runmynderna på nämnde sätt uppritade. Likaså på en sten, lik en half qvarnsten, funnen år 1766 under kyrkobalken wid Sfra Ullerud i Wermland, och å en dylik nyligen funnen i Blekinge, samt på en aflångt fyrkantig sten wid Hjerpås kyrka i Westergöthland (Nord. Fornlemn. 88), hwilken genom sin ställning i wapenhuset skulle ådraga sig kyrkosökandes blickar, för att i deras minne fästa Runornas mynder och ordning, ett lätt och säkert sätt att bibringa allmänheten den första underwisning om Bokstäfwerne, hwarigenom sådana minnesmärken på sin tid swarade mot vår tids ABC-böcker och föreskrifter. Samma systemål har wäl tillhört de stycken af Runraden, som funnits å tegelstenar wid en dörr i Westerås Domkyrka, äfvensom

de på flodder anbragte Wände-Runor, t. ex. wid Segerstads, Elgarås och Odensåkers kyrkor i Westergötthland och på Aggerhus slott i Norrige; hwilket tillika oswifligt witsordar att den tidens andelige icke i Runorna sågo något menligt för Christendomen, utan snarare bidrogo att på helgedomens waraktigaste tillhörigheter oftare antecna och till efterwerlden bewara dem än deras egna bokstafslängd⁹⁾. — Swad de genom andra innängda Runor afbrutna och flere gånger upprepade stycken af Runrader på stenen wid Bible B. 331 åsyftat, lærer blifwa swårare att bestämma, enär denna ristning synes wara något forntidens sällsamnare konststycke eller snilleprof.

Wid dessa Runrader är det anmärkningswärdt, att den Swenska eller gamla alltid iaktogs, både i anseende till Runmyndernas ordning och antal, äfwen uti ett fordom Danskt landskap; hwilket förhållande lifaledes inträffat, när Runorna begagnats såsom Gyllentalstecken (ifr. Fl. XII), och äfwen i Danmark användes de 3:ne sammansatte tecknen, utan att de fylldes med derstädes annars wanliga stungne mynder. Det med flere stungna mynder efter Latinska alfabetet utfyllda och ordnade Danska Run-Abcd har åter icke blifwit anmärkt på något dylikt gammalt minnesmärke; troligen derföre att det wanligare bruk tillhörde tider, då det för ett sådant ändamål med mera lätthet kunde meddelas skrifwet med bläck, hwilka uppsatser, såsom lösa blad, snart gingo förlorade, då de åter, inskrifne i böcker, länge bibehållit sig, serdeles i England och Tyskland, med tillsats af Angelsachsiska eller Tyska Runrader.

Helsningen *Awe Maria*, ensamt utgörande instriften på en sten wid Öreryds kyrka, synes äfwenledes ristad blott för att förestafwa menige man detta lärostycke (ifr. s. 169).

Närmare egenskap af offentliga handlingar eller allmänt anslagna intyg hafwa de, som angå egentlig ägande rätt eller

2. Åtkomst-betyg rörande fastighet, serdeles när den fallit utom wanlig arfförwandskap, för att ådagalägga att derwid lagligen tillgått. Här af finnas åtskilliga ifrån egentliga Runstenstiden af mycket hög ålder, bland hwilka

⁹⁾ En sådan finnes dock å en flod i Kräcklinge i Nerike.

vi vilja främst nämna några angående Snostestad. En-
 kan Inga anmäler först å minnesbällen, B. 9, efter sin man
 Ragnfast, att han war efter fadren Sigfast ägare till
 denna gård; när sedan deras son Ragnar (ifr. B. 36),
 hwilken härtill war rätt arfwinge, äfwenledes blifwit död,
 har hon på en ferskildt (här å Tab. till VII Fl. uppta-
 gen, förut icke utgifwen) sten wid Bretta i Markins soc-
 ken, tillkännagifwit att hon nu mera erhållit den i arf,
 eller, som hon sjelf låtit uttrycka det: Inga lät resa staf
 och stenar åt sin husbonde (man) Ragnfast, hon kom till
 sitt barns arf; Inka raisti staf auk staina at Ragn-
 fast bonta sin; han kwam at arfi barn Sins (läses
 barns fins). Så snart hon sedermera efter ett nytt gif-
 te dog barnlös, tillföll denna gård i samma ordning hen-
 nes ännu lefwande moder Gerlög, hwilket denna nya äga-
 rinna funnit sig föranlåten att, jemte andra på lika grund
 innehafde gods, för samtid och efterwerld redowisa i en
 ferskild underrättelse, hwilken hon låtit ristå i Runeberget
 wid Hillersjö kyrka på Swartsiölandet B. 291, så lydande:
 Kairmuntr auk Kair(lauf i) mautumi; pa
 finku þær sun ap han truþnapi, in sun to siþan; þa
 ... (ku)þrif h.... þa finku þær barn, er ain lifpi,
 hun hit Inka; hun sit Ragnfast i Snustastapum, þa
 warþ han tauþr, auk sun siþan Inko, þir kwam at
 sunar arfi; þa sit hun Airik, þa warþ hun tauþ;
 þa kwam Kairlauf at arfi Inku Dutur sinar; d. ä.
 Germund och Gerlög; de ägde en son; fadren
 drunknade och sonen (som ärft honom) dog sedan (hwar-
 igenom modren Gerlög ärfde sin son); sedan ... (gifte
 hon sig med) Göthrif och fingo de barn, af hwilka
 ett lefde, hon het Inga; hon blef gift med Ragnfast i Sno-
 testad, hwilken dog, och sedermera äfwen (hans och) In-
 gas son, och hon kom till sin sons arf; sedan gifte hon
 sig med Erik och blef död; då kom Gerlög till sin dotter
 Ingas arf (nemligen ofwanberörde gård, m. m.); hwil-
 ket således är en bland de äldsta ättoms handlingar, som
 något gods i Smerige kan uppvisa. — Wid Hanstad i
 Spånga socken, B. 155, förekommer ett annat likartadt be-
 tyg, så lydande: Þisun mirki iru þar istir suni Þkur:
 hon kam þaira at arfi, in þeir brþr þamu hana at
 arfi, Kiarþar brþr, þir to i Kirikum; d. ä. Dessa

märken äro gjorde efter Zngers föner: Hon bekom deras arf; men bröderna (neml. till henne) bekommo hennes arf; (hwarefter synes vara sednare tillsatt:) Serds bröder, da dogo i Grefland. Den motswgrande upplysningen om Elgestad, B. 221, har, såsom warande tillika en minnes-häll, förut sid. 98 blifwit anford; och äfwen på andra minneshällar tillkännagifwas släktförhållanden och arfs-rättigheter (jfr. sid. 94, 98, 110).

Andra åter, mera egentligen allmänna anslag och offentliga intyg äro, wanligen yngre och från tider, då dylika med mera lätthet skrefwas på pergament, hwarföre de med inbuggne Runor äro högst sällsynte. Till sådana torde dock kunna räknas en ristning wid Klausjö, nära Lie i Norrige, af innehåll: Milist Igr bir fiska i Kauksid; d. ä. Elisf Elg bör fiska (tillkommer fisket) i Klausjön. Ett af wederbörande myndigheter gifwet vittnesbörd rörande ägande rätten finnes wid Fohle kyrka på Gottland, så lydandes beta ier witni Kirkiuprests of sofna manna at Halwisboar aihu Kauptan meþ einn Kirkiur saweh ginom litlo Solboa garþa; d. ä. Detta är kyrkoprestens och socknemännens vittnesbörd att Halwisboarne äga med ens köpt (en gång för alla betald) kyrkofarwäg genom Lilla Folders gårdar. Detta kyrkoherdens och sockneboarnes betyg, hwilket wi skulle erhållit såsom utdrag ur socknestämmoprocollet, hafwa wederbörande låtit med Runor ristta i stenen, som utgör dörrporten wid Sånghusbörren i kyrkan, för att tjena till offentlig underrättelse, i likhet med wår tids offentliga anslag. Då denna anmälan kunde beqwämligast och utan andaktens förnärmande i sjelfwa kyrkan genom Runor allmänheten meddelas, witsordar sådant jemte grassenarne, att Runorna på Gottland fring 1300= och 1400-talen brukades wid de tillfällen, då skriften skulle läsas af dem, som ej woro hwad man kallar boklärd.

3. Gränsmärken mellan lägenheters sammanstötande ouråden hafwa på stenar och berg någon gång blifwit med Runristning försedde. På Ringerikes grännssten i Norrige läses: Ser er enþemarði or austr i longa fosi Amundi Ormstains sun a Sotrange . . . þa rasti mið auk d. ä. Här är gränsen ifrån öster i långa forsen, m. m. På en sten wid Steinum

strax söder om Sogndals kyrka är antecknad: Olaf Ruznufr sotu mili staino þisa, d. ä. N. Dlof satte dessa milstenar (ifr. B. 466), och må hända några flera; men de af detta slags inskrifter, som kommit till vår kunskap, äro ytterst fåtaliga. Man synes snarare hafwa till Rånmärken begagnat förutvarande Runstenar⁹⁾. Sådant torde också förhållandet varit med de i bergväggar eller stenar inbuggne Runor, som i några gamla skrifter omnämnas¹⁰⁾.

4. Anmaningar till allmänheten, i afseende på någon wiß åtgärd, som wanligen bestod i förböner till själahugnad. En sådan af Sunnar, som byggt Tingwolds kyrka i Norrige samt en af Jacob, som huggit Hosmo dopfont, hafwa wi redan anført (sid. 166). Å 2:ne bräder wid Klepe kyrka i Norrige, läses B. 514, på det ena: Artip er Flibarhar Kara totr þru nom æbtær Frosmefa um warit, och på det andra: Swar a mæþær runær þis ser, þa saka Þater noster fyrir sól hæpnar: Sialb Fup þeim er swa gerær; d. ä. Ingeborg Råres dotters årstid (årsbegängelse) hålles tre nåtter efter församåsan om wåren, (eller den 6 Maj); Swar menniska, som ser dessa Runor, läse Þater noster för hennes själ. Hjælpe Gud den, som så göra! — Till sådana höra så wäl några wanliga Runstenar, hwilka tilltala wandraren med orden: rap þu, läs detta (ifr. s. 126), som också många grafstenar, innehållande uppmaningen: Bedjen för N. N. ic. (ifr. sid. 150, 151).

⁹⁾ Ifr. K. Magnus I:s Bref den 19 Mars 1287, i Sw. Dipl. 2 Del. N:o 935; m. fl.

¹⁰⁾ L. ex. wid ett ställe på gränsen mellan Sverige och Norrige, samt mellan Södermanland och Östergötland i Swintuna bygd, m. fl.

VIII. Slocken.

R u n n y n t.

De verkliga gamla mynt, som här i Norden blifvit präglade med Runinskrifter och ur jorden upptagne i Upland och på Seland, några i Östergötland och Skåne, på Gotland och Bornholm samt i England, utgöras endast af 4 hufvudsakliga arter, hvardera arbeten af flera myntmästare med något förändrade präglar. Dessa arter woro:

1. **Framsidan:** En hjelmbedäckt bröstbild, med yfwiig fjäderbuske, ofta så wanfkapligt tecknad, att den mera liknar ett tuppshufwud med lång hals; samt några strek i stället för inskrift;

Frånsidan: Ett kors med omskrift i Runor.

Åf denna, mig weterligen, endast i fynd inom Swerige träffade art finnas 8 olika präglar med inskriften: *Runar a Moþi (Moapi?)*... *Gunnar i Mo*... oftast med *Wände-Runor* och 6 med annan mindre redig omskrift, som dock wisar några Runor. — Annu har man näst lemna deras präglingstid och ort obestämda, isynnerhet som inskriften på nu bekanta exemplar slutar med några otydliga mynder. Utom myntets swaga silfwerhalt, hafwa dessa, i förhållande till följande arter, det egna och, som det synes, för en högre ålder eller annan präglingssort talande, att å dem icke förekomma några stungna Runor, d. ä. de efter Latiniska alfabetet danade Danska Runradens mynder, hvilka å de öfriga arterne äro så wanliga.

2. **Framsidan:** En (stående) människobild med den Helgonen utmärkande strålkrets (nimbus) omkring hufwudet, och rosor wid sidorna, utan inskrift.

Frånsidan: Ett kors med perlor och en halfråne i hwart hörn samt deromkring med Runor myntmästarens och myntställets namn (wanligen i *Lunti*, i *Lund*).

Af denna art äro i Sverige hittade och bewarade, åtminstone 28 olika präglar; och desutom 30 präglar med omskriften i Angelsachsisk munkstil. Man har af dessa funnit att samma myntmästare, t. ex. Åsmund, Godwine, Leirvine, Mani, Swen och Thorkel präglat detta slags mynt, än med Runor och än med munkstil, till omskrift, då andra blott präglat med ett slags bokstafsmynder; hvilket ådagalägger att bägge skriffätten woro lika bekanta och den ene begagnade det ena och den andra ett annat, samt några bägge slagen.

3. Framsidan: En människobild med gördel omkring lifwet, strålkrets fring hufvudet, kors eller riksäppl i ena, och spira eller kors i andra handen, med mer och mindre tydligt MAGNVS REX, i Angelsachsisk munkstil.

Frånsidan: Ett tillkonstladt kors, stundom med halfmånar i hörnen, samt myntmästarens och myntortens namn med Runor.

Häraf äro i Sverige funne 26 präglar, och desutom 6 med Munkstil.

De tillegnas Danska Konungen Magnus den gode och således tidhvarfwet mellan åren 1042—1047.

De båda myntarter lära straxt efter hwarandra blifwit förfärdigade, enär samma Åtfor, Björn, Godwine, Karl, Nordman, Swen och Thorkel hunnit afprägla båda. Om det förhållande i allmänhet med denna art ägt rum, som de hithörande Swenska fynden framwisat, att högst få af ifrågawarande mynt blifwit präglade med munkstil, men flere med Runor, hafwa Myntmästare funnit Runorna mera användbara än munkstilen, och några, såsom Björn och Karl, hvilka å den förra arten begagnat blott munkstil, hafwa å denna använt blott Runor: Endast en Nordman, som å förutnämnde art tecknat med Runor: Norman i Lund, präglade mynt af förevarande tredje art med munkstil: Nordman ou Lüdi, och en Swen slog likartade, äfwen med hwaradera bokstafslaget. Något alldeles eget är då Karl tecknar sitt namn med Runor, men N LVNTIHL, i Lund med munkstil.

4. På Framsidan, fring ett eget slags kors, i Runor omskriften: Swein Rex Tanoim, Sven Rex Danorum, olika stafwad; på några Swe(n) Run(ung) o Ta(n)oim, Swen Konung i Danmark; och på andra

sidan linier, strek och cirklar, x. öfver hela fältet, stundom en och annan Runlik mynd i hörnen.

Desa finnas äfwen med strek, som likna Munkstil, utan att några bestämda ord kunnat deras urskiljas. — Af denna art känner man öfver 30 särskilda präglar.

Genom förbindelser med England och genom Engelska myntvästare hafwa detta lands skriftecken på mynt äfwen här i Norden blifwit wanliga. Men då Nordmän sjelfwe begynte verkställa prägling, hafwa de, jemte iakttagandet af detta bruk, tillika begagnat sina landsmäns skriftecken, Runorna, åtminstone i den del, som lemnade underrättelse rörande den, som för penningens rigtiga hålt war ansvarig. Fastän Kon. Magnus ännu låtit teckna namn och titel på framsidan, samt några myntvästare stundom å framsidan äfwenledes sitt, med Engelska Munkstilen, såsom mera wanlig, liksom i sednare tider, enligt antagen plägsed, på mynt sattes Latinska bokstäfwer, oaktadt andra mynder warit landets wanliga, förutsätter dock detta bruk af Runorna att, om de ej woro allmänna, de dock icke woro för menige man obekanta. Denna deras användning skulle derjemte under en tid, då man satte värde på inhemsta skriftecken, göra dem så mycket mera allmänt kända. Vid den tid, då Swen Ulf's son, eljest kallad Estrids son, förde styrelsen åren 1048—1074, synas de redan wunnit allmänt anseende, enär denne Danske Konung, som äfwen under sitt wistande i Sverige kunnat inhenta huru widsträckt Runorna der användes, låtit å mynt med Runor uttrycka namnet och titeln, och begagna dem såsom Rikets offentliga skriftecken, hwilket ännu mer skulle stadga Runornas allmänna bruk.

Desa äro de enda arter af äkta gamla Skandinawiska Runmynt, hwilka hittills blifwit oss bekanta. — De i Paris af Arendt annmärkte 2:ne Runmynt hafwa blott hwar sitt gamla Engelska namn Wigred och Weada uttryckt med Angelsachsiska Runor; och de här i Norden funna, så kallade Guldracteaterna eller tunna penningformiga guldblåtar, med eget på ena sidan uppräfsadt bildwerk och stundom några Runlika mynder af obekant art och innehåll, höra, såsom icke ursprungligen Skandinawiska, icke egentligen hit, äfwen derföre att de rätteligen böra betraktas såsom smycken (sfr. Fl. V).

På en tid, då man af Runminnesmärken wäntade Runskaper från en ålderdom, som sträckte sig långt bort om

alla våra nu warande fornhäfvers uppkomst, söktes äfwen Runor å mynt, och att der finna dessa, räknades för en serdeles lycka¹⁾. Under ett sådant letande har man och på verkliga gamla mynt låtit några, ofta mindre typliga strek förleda ögat att se Runor i sådant, som dock å andra präglar af samna mynt wisat sig vara helt annat. På sådana grunder har man å en gammal wårds-löst gjord bracteate trott sig i Λ , spetsen af ett illa tecknadtt swärd, se ett Π , förklaradt det med U af och utgifwit detta för ett R . Dlof Erätäljas mynt, hwilket dock icke är serdeles gammalt, och desutom ej ens i Skandinawien prägladt. Så har man i Biskops- och Arke-Biskopsfors sett Konung Eric Segersfalls och Dlof Sköttonungs namn-märken samt i qwarwarande strek till framsidan af ett tempel²⁾ på ett wanligt Sölniskt mynt läst Runorna opin; m. st. d.

Tjenstwillige hafwa icke heller saknats, hwilka gått den lättrogne forskaren tillhanda med sednare tiders erköpm i sådan affigt tillwerkade arbeten. Några af dessa äro med så liten sakkänedom och uppmärksamhet försärdigade, att deras sednare tillkomst af en hwar kan skönjas; andra åter äro mera nätt och försigtigt gjorda, och om dessa af kännaren till sin ålder snart upptäckas, förwilla de dock den mindre öfwade myntwännen, i synnerhet då de af annars förtienstfulle myntkännare anföras. — Till ett af dessa slagen, d. ä. till mistydde eller i sednare tider tillwerkade, höra utan undantag alla de af Brenner i des Sw. myntwerk upptagne Runmynt³⁾, så mycket säkrare, som wi icke känna att något Swenskt mynt blifwit här prägladt under den aflägsna tid, till hwilken dessa der hänföras.

¹⁾ Så har vår förtienstfulle myntforskare, Åkebot Reder, sjelf uttryckt sig på Titelbladet till sin afhandling: Runæ in Nummis vetustis diu quæsitæ tandemque feliciter inventæ, tryckt 1704.

²⁾ Jfr. R. Witterh. Hist. och Ant. Acad. Handl. V: 101.

³⁾ Jfr. Biervogels Diss. de Re Nummaria, s. 162 följ. och Tab. hwarest alla de undersökta Runas graverade.

IX. Slocken.

Runkaflar, Runballar,
ferskilde anteckningar med Runor, skurne i trä.

För underrättelser, hwilka, motsvarande war tids sändebref eller andra anteckningar, mera fordrade ett skyndsamt meddelande eller uppfattande, än ett waraktigt intryck, skuro förfädrin sina Runor i ett dertill beqwämmande ämne, i trä, på en staf, kaskel, kafil, eller slaka, mindre bräde, slät skifwa, spialp, balkr. Om af dessa, mera för enskildta bruk förfärdigade, i sitt ämne bräckliga och såsom lössören snart förgängliga minnesmärken, några få ännu kunnat från Runristningens tider behållas, har sådant berott af ferskilba tillfälligheter. Då 2:ne Runkaflar, med upplysningar om händelser wid år 1201 mellan tidens märkliga män, Sigurd, Jarlen, Erling Skakkes son, och Kon. Swerre, äro qwar, härrörer sådant af den wäggfaste och obemärkta ställning de haft i Winie kyrka i Norrige, intill des de år 1803 fördes till Köpenhamn. Den ena, som mycket lidit af tidens åverkan, framwisar wäl endast brutna stycken af sitt innehåll, nemligen:

— — — —
— — — —
Kraitis sot a Kati
Keltreipr hai altri era
Senbrauhum Slæpe
Salnir niþr meþ aulu
Saufar balts auk halta
Substripi

hwilka dock tillräckligt ådagalägga att instriften varit mestrikt affattad. Den andra åter har tydligen Runorna: Sigurpr Jarls son reist runar þisar lougartagin ef-

tir Botolfs meso er (h)an ferpti hlgat of æifi wiliti ganga til setar við Swerti saupur bana sin of brepra; d. ä. Sigurd Jarls son ristade dessa runor Lördagen efter Botolfs-mäsan, när han for hit och icke wille ingå förlifning med sin faders och sina bröders baneman Swerre.

Wid och efter nämnde tid ommännes dylika Runkastars bruk så wäl i hwardagslifwet, som i då upptecknade sago, serdeles till upplysningars meddelande, som hos oss gifwas genom bref. Om Erik Stills Runkaste, wid år 1240, förmåler R. Swerres Saga: och om den swärlästa Runkaste, som sändes till Sturleson på Tinget 1241, att warna honom för den fara, som hotade hans lif, förtäljer Sturlunga Sagan, hwarest äfwen omtalas war och Runor (warade tafkor?), som efter 14 år underrättade om den från Norrige år 1199 till Grönland affeglade Presten Ingenunds skeppsbrott. På Grönland skall en Lodin af runristningar jemte skeppsbrottna lif ofta erhållit uppgifter om deras olycksöde, och om ett wid Norrige funnet långskepp lifaledes mottagit underrättelse att Carl styrde skeppet då Runorna ristades ⁴⁾. På Island fann Gretter menniskoben i ett litet omslag och derjemte en ganska nätt ristad Runkastwel ⁵⁾. Gudrun skar Runor, till att warna sina bröder Gunnar och Högne för Atles försåt, men genom andras förstärning blef ristningen swärläst ⁶⁾. Thord manade Kiofwe skrifteligen till enwige, men Skägge, som affändes med Runkasteln derem, war Kiofwes wän och gömde utuaningen i stället för att framleumna den ⁷⁾. Oddny ristade Runor på en kastwel, att tillkännagifwa hwad henne händt, emedan hon war stum ⁸⁾. Hallmunds dotter på Island förmåles ⁹⁾ hafwa på kastwel ristat det qwäde, som den döende fadren diktat. Thorgerd bad sin fader Egil om ett Estfiawadi eller æfiawadi öfwer Bodwar, hwilket hon äfwen så wille skära ¹⁰⁾. Ett litet trädstycke har Worm. f.

⁴⁾ Ant. Annal. IV: 334. not. 378.

⁵⁾ Grett. S. c. 69. ffd. 141, 142.

⁶⁾ Atlamal Grönl. v. 4, 9.

⁷⁾ Swarfdæla S. c. 14.

⁸⁾ Ol. Tryggw. S. Skalh. uppl. Part. 2. f. 21.

⁹⁾ Grett. S. c. 65. ffd. 138.

¹⁰⁾ Eig. S. Bartholin Ant. Dan. ffd. 151.

299 aftecknat; han anser det för ett wårtdecken, som en älskare lemmat sin älskarinna; och på en slafaf med med en runristad ormslinga, tror Rubbeck (Atl. III: 58) sig igenfinna de gamles skrift på balkar (lagbalkar), och å andra, motsvarande våra wanliga anteckningar på papper. Långe bibehöll sig genom årsberäkningens uppfattande å stafwar eller de så kallade Runstafwarne (Fl. XII) detta forntida anteckningsfätt.

Om än de träslafor eller större träskifwor, hwarpå Runor, swarande mot årets dagar, på samma sätt som den wanliga Runstafwen (Fl. XII), blifwit skurna och de flere dylika mindre skifwor, likasom till höcker hofpogade, hwilka i Kongl. Antiquitets-Archivet och andra samlingar, äfvensom bland enskildes tillhörigheter, stundom förekomma, icke äro lemningar från ett så aflägsset tidehwarf, som Runstenarne, så är dock anteckningsfättet på dylika skifwor ganska gammalt.

Äfsträds-skifwor för Runors ritning woro redan på 500:talet af främmande skriftställare omnämnde (jemmf. föreg. sid. 22 not. 10.); och i en Romantisk urkund låter Sagotäljaren Drwar Odds följeslagare på träds-kifwor, a speldi, uppteckna det qwäde, han öfwer sina lefnads-händelser framföde. Äfwen afdelningarne i våra Swenska lagar erinra om upptecknande på sådana större skifwor, så kallade balkar, af hwilka så många fördes till hwar flock, som till samma lag hörde. När än sådant skett, och för hwad tidsålder Sagorna än kunna äga witsord, är det wäl för Runor, som Saxo på sin tid (något före år 1200) anmärker, att träd, ware sig såsom stafwar, kafflar eller skifwor, tjente forntiden i stället för papper¹⁾, ehuru dermed icke är sagdt, än mindre yrkadt, att de Runor, man derå ristade, under Heendomen woro enahanda Runmynder, som nu under detta namn wanligen förstås (jfr. Fl. XI).

¹⁾ Lignum celebre quondam chartarum genus. Saxo Gramm. Lib. III. p. 52.

X. Flocken.

Kunskrifter, Runböcker, Runor i forntiden skrifne med penna.

Ursprungligen och länge tillhörde Runorna icke dem, som skrefwo widsträcktare uppsatser eller böcker; och de fleste, om än i Flockar, dock mera i likhet med böcker, skurne och hopfästade trädskrifwor, hwilka ännu icke sällan, så wäl hos enskilda, som i allmänna samlingar träffas, äga icke hög ålder, heldst de äro att anse blott såsom sednare tiders upplagor af Christna Runskriften i ett nättare format. Från tider åter, då Runorna under uppvärten af en annan egen högre kunskaps-bildning här fortforo och, af denna utländska bildnings innehafware äfwen omfattade, begagnades såsom medel att allmänneligen sprida wisa upplysningar, kan man, synnerligast från orter, hwarest de länge och med offentligt anseende blifwit bibehållne, wänta att lärdomens idkare skulle med dessa, så wäl som med andra wynder, på pergament och papper gjort anteckningar, serdeles i ämnen af allmännare wigt. Det är ock i Gøthalandets sydligaste del wi funnit den gällande lagen i forntiden skrifwen i en bok med Runor. Runorna äro i alla dessa Kunskrifter, liksom i annan skrift, fristående och ej ställde mellan 2:ne linier, såsom wanligen på andra minnesmärken.

De få serfilda gamla Runböcker, som blifwit oss bekanta, äro:

1. Samtal om Christi korsfästelse, mellan en bedjande Christen och Jungfru Maria, på 6 blad af en pergamentsbok i 12:mo storlek; ett stycke utan början och slut, funnit i Wallentuna kyrka i Upland och förwaradt i K. Antiqu.

Antiqv. Archivvet i Stockholm. Det är i träsnitt med Svensk och Latinsk öfversättning utgifvet af J. F. Weringstöld under titel: Fragmentum Runico-Papisticum seu Soliloquium Deiparæ Virginis qverulum circa passionem Domini; *Stockh.* 1721, 80l.

2. Skännelagen på pergament i 8:o, No 28 bland Arne Magnæi Samlingar på Universitets-Biblioteket i Köpenhamn, innehållande:

- a) Skännelagen med några tillagde särskilda stadgar;
- b, c) Twenne Förtäckningar öfver *Danska Runor* äro till år 1319; genom trycket utgifne af Worm år 1642 och af Langebeck 1772 (i *Script. Rep. Dan.* 1: 28 följ. med bifogade, i koppar stukne stilsprof af Runorna);
- d) Gränsefästnaden mellan Sverige och Danmark, utgifwen af Worm 1642, (ifr. *Sw. Dipl.* 1: 38);
- e) Början till en visa, utgifwen i mina *Nord. Fornlemn.* 96 och i *Skand. Lit. Selsk. Skr.* 17 Band f. 408.

Runböcker omtalas af *Dlaus Magni* (L. 1: c. 36) såsom på början af 1500-talet befintliga vid Upsala och Skara Domkyrkor samt andra ställen, men de äro på si närmare bekanta; om bestaffenheten af en gammal Svensk krönika, mest med Runor, hwilken af en *Wille* blifwit tagen utur Upsala Boksamling, äga wi ingen annan kändedom, än denna, Durei uppgift.

3. En Runkalender ifrån 1440-talet på 23 sidor samt till slutet med punktskilt instrifna latinska böner och stycken ur *St. Brigittas Revelationes*, på 5 sidor i aflång 24:o storlek, köpt ifrån en bondestägt i *Swinhults* socken och *Östergöthland*, af *Pr Kammar-Junkaren L. F. Rääf*, hwilken förärat densamma till *Kongl. Fornlemnings-samlingarne i Stockholm.*

Calendern finnes äfwen skrifwen på en sida af ett pergamentsblad, hoplagdt i lika många veck, som månaderna i året, så att hwarje månad för sig, eller alla på en gång kunnat uppsläs.

En sådan Kalender af 1328, med årstiftliga uppsatser rörande tidräkningen på andra sidan, hwilken kommit från

ett gammalt Bibliothek på Jutland, ägdes af Danska Cenzleren Chr. Fris till Kragerup och utgafs af Worm i Fasti Danici. Den angifwer i slutet sitt tidehwarf med uttryden: att tusand ar of pryhuntrap ara of tiuhu ar of ata ar waru lipin af Fus byrh pa en pitte rim war skrifat; pa war þ og ñ Sunnutahr og X i stauntu rapu i tafsunni Prim; d. ä. 1328 år woro lidne efter Christi födelse, då denna Calender skrefs; då woro þ och ñ (C B) Söndagsboksläfwer och Gyllental war X (XVIII) i 7:de raden på Tafan. Den war då wid utgifningen söndersturen och inbunden, såsom en Bok. Bestämningen af 18 timmar för längsta, samt 6 för kortaste dag och natt, wisar dess tillkomst i öfra Götthaland eller mellan 58 och 59 gr. Polhöjd, troligen i Östergötthaland.

Twänne Calendrar af likartad hopläggning, i Kongl. Antiq. Archivet i Stockholm, hafwa målade bilder och munkstil; blott den ena äger tillika ett slags Runmärken.

För öfrigt utgöra de skrifna Runor, som i en eller annan bok från Medeltiden finnas, endast korta anteckningar, oftast blotta Runalfabetet för bibehållande af kännedomen om mynderna (ifr. Fl. VII, 1). Af dylika förtjena, utom Alfabeten för de olika mynderna, ibland andra nämnas: Ett i en bok i England med Nordiska Runor skrifwet Bibelspråk på Latin, bland annat derföre, att Runorna þ þ skola, i likhet med motsvarande munkstil dr'e, beteckna ordet Domine, hwilket ytterligare witsordar hwad wi i Runläran nämnt om wisa Runbeteckningar, som hafwa likhet med hwad i tidens munkstil förekommer; och en af Biskopens Secreterare i Linköping, Notarius Publicus Johan Spegelberg framföre det öfwer Biskopen Bratts Embetsgörömal åren 1523—1527 förda (och ännu i Kongl. Riks-Archivet i Stockholm förwarade) Registratur, öfwer ett slags sköldmärke gjorda anteckning af sitt eget namn Spegelberg med Runor, hwilket, jemte det förutnämnda, witsordar, att Runorna inom Linköpings Stift och sydöflliga delen af Götthaland woro i minne och bruk hos sjelfwa Catholska Presterskapet, ända intill Reformationen år 1527. Nyare Runskrifster höra ej hit. Märkeligt är dock att intet enda gammalt Document eller bref med Runor träffats eller omnämnas.

Bildteckningar jemte bokstafsristningar.

Minnesmärken, försedde med enkla ljudtecken eller bokstafver, innehålla stundom derjemte andra bildliga framställningar, hvilka åsyfta att uttrycka serfildta tankeämnen: äfwen dessa, såsom lemningar efter äldre försäders, ännu wid dessa minneswårdars uthuggningstid icke alldeles bortglömda, Fordna Runor böra här icke undgå uppmärksamhet.

En del bildteckningar, t. ex. menniskor i uttrycksfulla ställningar, affattade under utförandet af någon gerning, såsom då ett kors på Gotthland wisar huru Niclas ihjäl-slog Jacob, hwarom inskriften underrättar (jfr. sid. 137), m. fl. äro skildringar af verkliga förefallna händelser. Menniskor framför kors B. 1097, 258, omvändelse- och dop-förrättningen på Botfyrkestenen, ringningen på Hargstenen B. 558, m. fl. lifaledes; de uppfatta Catholiska bruk; äfvenså på en grassien wid Tofte kyrka en andäktig bedjare under sitt helgon, så mycket säkrare, som derjemte läses i bokstafsrunor ibland annat: St. Bartholomæus göre miskund!

Än åter uttryckas mera sinnebildligt tänkta förhållanden, såsom striden mellan St. Göran eller Michael och draken B. 524, 1157, menniskor i drakeflor B. 308, i skärselden (dels såsom högt uppe i en brinnande ugn såsom B. 293, dels trädande derutur B. 558; till hwilken öfvergångs lättande den förbön påräknades, som derjemte (B. 293) läses: Christus hjelpe hans (Eskils) ande), en annan åter högt öfwer skärselden, omgifwen af en ljus-krets och redan upptagen inom korsets område, följaktligen frälst, salig, B. 558; fyra hjertan i hörnen af ett kors på en sten B. 1106, rest af fyra bröder; 2me hjertan, wända från jorden och på spänstiga fjädrar höjda åt korset, mot hwilket de dragas med en gnistrande framfart B. 539, folk flättrande upp i ett af löf rikt omgifwet kors B. 1096, eller på det samna lugnt hvilande B. 660, 1096, äfwen de mest fiendtliga djur wid korset fredligt församlade B. 1095 och B. 363, på hwilken fistnämnda ett lamb och en hind jemte en räf och en warg eller annat rosdjur i nästan Bibliska bilder (jfr. Es. 11: 6, 7)

uttrycka det fredsinne, som Christendomen medförer; alla tolka ett Christligt nit för försoningsläran och det lugn, som den samina gifwer; de äro således samtliga ristade af Christina under ett Catholiskt tidsvarf.

Andra bildteckningar åter hafwa tydligt blifwit ristade för att bibringa wisa, mera begränsade begrepp, eller äro tankebilder, hwilka i allmänhet witsorda sig hafwa ett mycket äldre och egentligen Nordiskt ursprung. De hafwa, ensamme eller flere i förening, än ett gifwet ords ljud, än ett gifwet afföndradt begrepp eller tankeämne till föremål. En ensam bild besinnes på Runstafwen antyda ett ferskildt begrepp, t. ex. en sten islöfningen, enligt ordspråket: Matts kastar heta stenen i watten; swinet tjallofningen, upprätta båten den öppna, och omstjelpa båten den islagda sjön; den utslagna och den hoprullade fanan (Ledings-) utfärds- och heimkomsttiden, ett bart träd löffällningen, hästkon halka, släden winterföre, sären (afflöpsta dagar) samt facklan och fututrådet (löse- och värme-ämnen) kortaste, mörkaste och kallaste dagarna, hornen gästabud, Fors helgd, helgedagar, m. m. En del gifwa föremålets bild till ett åskådligt naturtecken för det ord, hvarmed det i talspråket uttryckes, såsom då med en warg, ulf, på stenen B. 201 åsyftas en persons namn Ulf, hwilket med bokstafstecken derjemte är utskrifwet, hjul på Runstafwen utmärker forntidens Jul, solhwarfvet om wintertiden, solståndet, då samna rundel eller hjul uppsatt på en stång (Majstången), antyder det höga eller sommar-solståndet, mid-sommaren; m. fl.; ett teckningsfätt, som här äfwen finnes användt under Catholiska tiden, t. ex. på mynt ett A och en ros för att uttrycka ordet Aros, d. ä. Westra Aros, nu Westeras och det tyckes äfwen wara med ursprungligt afseende på en tecknad menniska, som mynden Ψ förekommer i munskrift att antyda sitt bokstafsnamn mapr, man (Sw. Dipl. I: 650); m. fl.

Flere bildteckningar, jemte hwarandra, angifwa wisa bildständigheter och närmare bestämmelser, äfwen hela meningar. Likasom Fronan utmärker en Konung (B. 558), tillkännagifwer falcken B. 570, 604, ifr. 36, 173, 556, en förnögen, ansedd man, af högge wärdighet, bewäpningen

B. 361, 648, 158 en frigare, Stepp B. 832, eller häft
 B. 556 sjö- eller land-färd, en rustad Pämpe derå B.
 314, 593 härfärd, med Korset för Jgonen B. 593, el-
 ler i handen (Rudb. Atl. III: 21. fig. 20) en på kors-
 färd stadd stridsman, — hvilken dock i denna egenstap om-
 ring och straxt efter 1180-talet ej behöfde från Norden
 besöka aflägsnare orter än Estland. — Men då kämpen
 i handen förer en ormbild B. 1157, teknar detta full-
 komligt, hwar, som i Skaldespråkets uttalade Runor kal-
 las sårormen, hvarmed äfytades hwar i wanligt tal
 hette stick- eller hugg-wäpen, spjut eller swärd; en beteck-
 ning, hvilken ingår i den fullkomliga bildskriften, eller
 utgör tankebildskriftens Runor. — Att framställa och ut-
 veckla dessa, wore att träda närmare skrifstens barn-
 dom än wid minnesmärken, teknade med Runboksläsvet,
 kan komma i fråga. Deras beröring med Runläran i
 widsträcktare bemärkelse, eller innesfattande våra förfäders
 serfärdta medel att uttrycka hwar wi förwara i skrift, in-
 hemtas af häfdernas beskrifning på de gamles antecknin-
 gar. Lardöla-sagan förmåler att i den byggning, eldhus,
 som Olof å Hjarðarholt på Island låtit under 900-talet upp-
 föra, woro å panel och tak gräfte, i äfwen måladt bildverk
 teknade, märkadat, märkwärdiga fornsagor. Swer dessa
 sagor, som bestämndt uppgifwas varit skrifte på bygge-
 naden, sögut þær er skrifadar woru a eldhusinu, och
 framställde förloppet wid Balders bål, Thors strid med
 jätten Hymer och Midgårdsormen, samt twisten mellan
 Heimdall och Loke, sjöng skalben Ulf Ugges son ett qwäbe,
 kalladt Zusdrapa. Genom dylka tecken hafwa äfwen
 Budastarne i sin ursprungliga skapnad eller påteckning
 antydt sitt ämne eller anledning.

Framställningar af denna art, ware sig ristade i sten
 eller skurna i trä, med fördjupade eller upphöjda, äfwen
 målade märken eller bilder, utgjorde våra äldste häf-
 tecknars rit, marki, skrif, och i allmänhet Runor,
 Skrifrunor; de motsvarade, för sin tid, hwar hos oss är
 skrift, skrifligt upptecknande; och redan på 500-
 talet käncker en främmande författare Runorna såsom en
 sådan bildteckning eller märkning på trä hos nordboerne,
 eller med hans egna ord: barbaris Runa pingatur fraxi-
 nis tabellis, d. ä. Nordiska folkslagens Runor framställas
 i bildverk på skifvor af assträd. — Utan att här när-

mare skärskåda de flerfaldiga ristningar af denna art, som i Sverige förefomma, hwilket tillhör en serskild afhandling, torde det för nu i fråga warande ämne wara nog, att hafwa anwizat detta slags skrift, och att äfwen af de med Runbokstäfwer tecknade minnesmärken hafwa inhentat att gwarlemningar efter dessa våra förfäders äldsta Runtecken ännu under en fullkomligare bildning icke woro alldeles komne ur bruk.

II. Märkes-Runor.

Gamla Minnesmärken wisa oss att wanliga Runmynder också varit hufwudsakligen brukade för att genom olikheten i deras utseende, ordning och ställning antyda skiljaktiga förhållanden, eller att i stället för enkla ljudtecken tjena till märken eller tecken för hela begrepp. De kunna derwid i wissa fall bibehålla något af sina bokstafsegenstaper, såsom då en mynd begagnas för hela ord eller namn, som börja med samma ljud, t. ex. då Ψ , i stället för att antyda M , användes till uttryck för begreppet $Maþr$, man, äfwen i dess böjningar $mannin$, $manni$, $mannum$ ²⁾, ic . eller $Magnus$, $Mundel$, o. s. w. Men ofta angifwa de serskildta förhållanden och äse begrepp, hwilka äro alldeles oberoende af allt deras bokstafsljud, såsom då hwardera mynden utmärker serskildta års weckodagar och nytändningstider. För undwikande af mistag om förfäders sifting med hwarje fornsak ³⁾, är nödigt att från Runbokstäfwer eller $Mål$ -Runor skilja Märkes-Runor, eller att icke med ljudtecken förblanda begreppstecken. Dessa sednares systemål och innehåll, som kunna wara ganska mångfaldiga och alltid wilkorliga, måste efter serskilda kunskaper bestämmas, enligt hwad om enkla namnmärken och tidskiftestecken serskildt skall blifwa anfördt.

²⁾ Jfr. Swenskt Diplomatar. I: 650, följ.

³⁾ T. ex. då för 100 år sedan, på mynt, af † (ettärke-Biskopskors på fotställning) gjordes †† or, som förklarades med Olavus Rex, och † ett Biskops- eller wanligt kors på fot, jfr. S. 718 (692, 937), 948, 994, ansetdt innehålla †† er, sådes betyda Ericus Rex, hwarigenom Konungarne Eric Segerfäll och Dlof Skötkonung fått sig påförda mynt, dem de ej kunna widlännas.

XI. Slocken.

Bomärken,

Runor till serfildta namntecken.

Bomärke, Bolsmärke, Bolskummel, Örkummel, eller något af wisa lätt uppdragna strek bestående märke, till igenkänningstecken på saker, hörande till ett bo, uppfyllde bäst sin bestämning, om det framställde någon mynd, som för äskådaren sammansattade boets hela namn, bonamn bunafn B. 299; en beteckning, som kunde ske antingen med tankebilder, eller med bokstäfwer, ensamme eller i förening. På de förstnämnda, hit ej egentligen hörande, förtjenar dock att till prof anföras det så kallade Hörningsholms märke, en trehörning Δ , emedan en sådan i hedniska fornåldern af stenar lagd trehörning, hwilken på Wörköp uppwisas och såsom mönster för detta märke återopas, utan twifwel gifwit namnet Hörningsholm åt den sätesgård, på hwars ägor den besinnes, och hwars benämning denna teckning utmärker. På uttrycket af namnljudet Åros syfta det redan anförda A och en ros och flere andra likartade, hwilka, äfwen upptagne i wapentecken och sigill, m. m., hafwa långt fram i tiden blifwit bibehållne.

Enkla namnentydningar åter, som äro danade af Runornas bokstafstecken och här komma i betraktande, finnas mera allmänt och hafwa ännu länge, jemte en mera uppförd amman skrifkonst, blifwit begagnade, helst de enkla, rätliniga Runmynderna härtill woro mera lätt användbara än de Latinska bokstäfwerne, i synnerhet som, till följe af deras bestaffenhet, alla i namnet ingående serfildta mynders kännefret kunde wid en staf sammansättas i en enda mynd. En sådan hopsättning af $\# \text{H} \text{H} \text{N} \text{R}$

eller namnet Olof, har Worm wisat och i ett sigill under ett bref är en enkel mynd, hwarutur kännestrecken till **††R††M††A** eller Harald, lika wist kunna igenfinnas, som i de Monogrammer af Latinska bokstäfwer, hvilka Furstar i andra länder, t. ex. Kejsar Carl, m. fl. *) för egenhändiga underteckningar stundom brukat, innan skrifkonsten blifwit mera allmän och handlingar med utskrifne namn bekräftades.

Fästän man hittills icke lemnat nog uppmärksamhet åt detta slags fornristningar för att ens kunna bestämma om Runmynderna härwid blifwit använda till uttryck af deras bokstafsnamn, om man således med t. ex. **††** och **†** os kunnat uttrycka Aros, lika som man finner **†** i munkskrift utmärkt mapr, man, så har dock ett blott hastigt betraktande af mynderna ofta varit tillräckligt för att inhenta att förfädren, på samma sätt som munkarne, ofta brukat endast teckna namns begynnelse-bokstäfwer, hvilka också sammandrogos i en egen, stundom nog konstlig mynd. De äldre bomärken hafwa åtminstone mera bestånda Runor till grund, om än i de yngre mera run lemnats för ett godtyckligt bruk af mynder, utan annat syftsmål än att wara ett med andra slika tecken. Utan afseende på de nu mera wanliga efter godtycke uppdragna bomärkes-bildningar, äro de, hvilka hafwa sitt ursprung ur skriftecken, of icke lifgiltiga, då de så wäl i urkunderna som ännu gängse användning, t. ex. bland Dalsluggen på vissa ställen i Mora, Orsa och Elfdals socknar, samt på Gottland, utwisa ett länge fortfarande bruk af gamla Runorna, äfwen som dessa namnteckningar dessutom i sin användning för sin tid gällde lika med våra underteckningar eller utskrifna namn.

Från äldre tider hafwa sådana namnumärken träffats på grässlengar och på flockor, samt ätskilliga tillsammans på några kyrkodörrar, såsom wid Mortorp i Småland, hwarest de berättas hafwa af folk, som offerat för kalfens återfående, blifwit inskrune, wid Ransberg i Westergötland, Hornum på Zetland, Hof och Balthjofsstad på

*) Sfr. Berlingk. Not. in vit. Theod. s. 584—590.

på Island; på tegelstenar i wäpenhuset wid Fru-Mstads kyrka i Skåne, samt på Island å wägghällar i flera bergsklyftor, hwarest de lära, af serfildra resande blifwit inristade, lifasom man nu på märkliga eller mycket besökta ställen finner antecknade Främlingars namn, än på jordsfasta föremål, än i någon dertill serfildt inrättad bok. Deras wanligaste bruk war dock på bohagsting och, hwad som hufwudsakligast bewarat dem till vår tid, under skrifte- ligen förhandlingar i sigill samt, från 16 och 17:de århundradet, i egenhändigade underteckningar af dem, som ej an- norlunda kunde skrifwa sitt namn; hwarest de woro lika wigtiga och gällande som våra hela namnunderskrif- ter. Att bomärken å en Runkafwel (ifr. Fl. IX) eller forntidens bref äfwen af en frånwarande blifwit ått någon främmande öfwerlemnade såsom ett till hemfolket stäldt wårdtecken, eller skrifstligt bewis på bifall till nå- gons begäran eller på något honom gifwet uppdrag, kan slutas af en liten, troligen icke mycket åldrig, nått skuren karffstoc eller så kallad tänkestol, som en man tyktes från aflägsse ort sändt till sin hustru, och hwilken, jemte bomärke, har inskriften: (Bomärket) Bunafn wet kæræ- sta mane af tænkestol an þe (Bomärket) lanþum, d. ä. (R. N. S) bonamn kænner kæræsta min af tænkestolen i de (i bomärket betecknade) land, W. 299.

XII. Flocken.

Kunstaſwar,

Runor till tidſkifteſtecken.

De ofwannämnde förhållanden utgöra Runorna bokſtafsmärken och för ſerſkilda begrepps framſtällning antagna tecken, med ett wid deras bokſtafsljud oafſåtligaſt fäſtadt aſſeende, grundadt på en både hos ſamtid och efterwerld förutsatt kannedom af deras ljudwärde; men af detta bokſtafsljud alldeles oberoende, ſåſom allmänna begreppſtecken, från en aſlägſen fornålder beſtända till uttryck för wiſa högre kunſtaper, äro de under ſednare tider bekanta i några ſerſkilda uppſtällningar.

Å forntida Calendarium, en uppſtällning af wiſa tecken för alla årets ſerſkilda dagar, med anwiſningar till inträffande månſkiften, hwilken, i likhet med anteckningar (ſfr. Fl. IX), riſtades på Faſtar, ſerdeles på Käppar, ſtafwar, och derefter wanligen bär namn af Runſtaf, Primſtaf, Årſtaf, är det ſom wi wanligoſt finna Runornas bokſtafsmynder anbragta ſåſom begreppſtecken, utan allt aſſeende på deras bokſtafsljud. — Årſtafwens tecken lära urſprungligen beſtått af ett enkelt ſtref för hwarje dag i året, med ſerſkilda tankebilder för iakttagelſer å märkedagarne; men när Runbokſtafwer för öfrigt till ſkrift kommo i allmänt bruk, bleſwo ſamma mynder äfwen till tidſkifteſens beſtämmelſe-tecken med wilforlig betydelſe i Calendarium anwände.

De 7 förſta mynderna bleſwo efter ſin ordning i Runraden, eller

W N P † R K †

(hwilka, ſåſom bokſtafwer, ljödo

f u t h o r t h)

[och i wår motſwarande uppſtällning beta A B C D E F G]

antagne, att utmärka veckans 7 serfästade dagar, hela året igenom. De upprepades således på Runstafwen i denna ordning, så ofta, som de samma veckodagarne i Solårets 365 dagar återkomma eller 52 gånger och den första, Ψ [A] 53 gånger. Som, i följe häraf, hvar 7:de dag i året betecknades med samma mynd, t. ex. den 1, 8, 15, 22, 29 Jan. 5, 12 ic. Febr. o. s. w. ända till och med d. 31 Dec. antyddes med Ψ [A]; d. 2, 9, 16, 23, ic. Jan. o. s. w. med Π [B]; d. 3, 10, 17, 24, ic. Jan. med ρ [C]; o. s. w., och samma mynd för samma datum alla år förblef oförändrad, så utmärker en wiß mynd också en wiß veckodag hela det wanliga året igenom; t. ex. den 1 Jan., som alltid har tecknet Ψ [A], är år 1833 en Tisdag och, som detta tecken på årstafwen upprepas för hvar 7:de dag, utmärker det och Tisdag under hela året 1833; det följande tecknet Π [B] följande dagen, Onsdagen, ρ [C] Thorshdagen, \ddagger [D] Fredag, \mathcal{R} [E] Lördag, Ψ [F] Söndag eller är, som wi kalla det, årets Söndagsbokstaf⁵⁾; samt \ast [G] Måndag. Men som wanliga året börjar och slutar med samma dag, t. ex. 1833 med Tisdag, och man följande dagen eller Onsdagen för följande året 1834, åter begynner Runstafwen, kommer den första derå tecknade mynden Ψ [A], som förut angaf Tisdag, att under detta året gälla för Onsdag, och hvarje af de öfriga tecknen till sin betydelse i sin ordning att likaledes en veckodag framslyttas, och således Π [B] utwisa Thorshdag, ρ [C] Fredag, \ddagger [D] Lördag, \mathcal{R} [E] Söndag eller vara årets Söndagsbokstaf, Ψ [F] Måndag, \ast [G] Tisdag, ända till årets slut, då för följande året en likartad dagwexling inträffar.

§ Skott-år åter utmärker samma mynd samma veckodag blott till den 24 Febr., under hwilket datum en på Runstafwen obetecknad dag, kallad Skottdag, instycktes, och det tecken, som tillhör den 24 Febr., tillägges den veckodag, som beräknas för den 25 Febr., så att tecknens ditintills under året bibehållna bemärkelse framsly-

⁵⁾ Man omtalar i sådana bestämmelser wänligen blott Söndagsbokstafwen, eller det tecken, som utmärker Söndagen, emedan de öfrige veckodagarna, hvar i sin ordning, med det samma äro gifna.

den för den återstående delen af året en dag, t. ex. Ψ [A] som år 1832 är Söndag i början af året, betecknar efter den 24 Febr. och till årets slut Måndag, och Π [B], som rör Måndag, betecknar sedermera Tisdag, ρ [C], Tisdagens, tecken, blifwer Onsdagens, \ddagger [D], som war Onsdagens blifwer Thursdags, \mathcal{R} [E], Thursdagens, blir Fredags, \mathcal{K} [F], Fredagens, blifwer Lördags och \ast [G], som betecknade Lördag, antyder Söndag, hvarföre Skottåret äger 2:ne Söndagsbokstafwer, nemligen 1832 Ψ och \ast [AG], af hvilka den ena, enligt hvad redan anfördt är, gäller före och den andra efter den 24 Februari. Dessa wackdagstecknens förändrade betydelse, som efter 28 år återkommer på samma dag i lika förhållande till wanliga år och skottår, har man uppsatt i en Cirkel, kallad Solcirkel; Solcykel, i vår Almanach äfwen benämnd Söndagsförändring, uti hvilken, hwar som helst, kunde estor omständigheterna begynnas med 1, hwarefter i räkning med ziffror antyddes de öfriga årens afstånd från denna början. För Gamla stilen beräknades ⁶⁾ på följande sätt:

⁶⁾ För att finna Söndagsbokstafwen för ett gifwet år, adderas 9 till samma årtal (emedan 9 är af denna Solcirkel beräknas såsom förflutna wid vår tidsräknings början), och den derigenom erhållna summan divideras med 28, då öfverstottet (efter sista Subtractionen) visar det tal, der samma års söndagsbokstaf i denna Solcirkel igenfinnes; t. ex.

För Gamla Stilen:		För Nya Stilen, på 1800-talet:	
År 1449		År 1832	
dertill	9	dertill	9
	28) 1458 (52		28) 1841 (65
	140		168
	58		161
	56		140

Öfverstottet 2, under hvilket tal finnes att \mathcal{R} (E) war detta års Söndagsbokstaf; jfr. s. 154.

Öfverstottet 21, öfver hvilket tal finnas Ψ * eller AG såsom årets Söndagsbokstafwer.

Blifwer intet öfverstott, utan talet delas jemnt, antydes derigenom att det i fråga warande året föller Solcirkelns tal, eller är 28; hvilket således sels utvisar Söndagsbokstafwen, t. ex. 1447, 1839.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28
 * : N : † : P : P : P : R :
 PR†P†PRPN†R†PN†PR†NP†P†PN†
 G : B : D : F : A : C : E :
 FEDCAGFECBAGEDCBGFEDBAGFDCBA]

5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 1 2 3 4
 är åter den ordning, hwarefter åren för 1800-talets nya
 stil beräknas; och för 1700-talets nya stil beräknas de
 i denna ordning:

21 22 23 24 25 26 27 28 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20

De tankebilder, hvilka sattes öfver weckodagstecken
 för bestämda dagar i året, hade till en del afseende på
 årstiden och landtmannens medborgerliga eller enskilda för-
 rättningar (ifr. sid. 188) och uppfattade till en del ämnen,
 som wid dagens kyrkotienst förekommo, t. ex. ett linder-
 barn, Christi födelse, Juldagen, en stjerna eller 3 kro-
 nor, de tre wise mäns färd, för 13:de dagen, o. s. w.,
 eller och woro de sinnebilder för wise Catholska Helgon,
 hvilkas minnen samna dag högtibligen firades; hvilka
 Gudstjensliga anvisningar alldeles instämma med dem,
 som i medeltidens Romersk-Catholska Kyrko-Calender äro
 med utskrifna ord för samna dag fastställda, t. ex. en sten,
 Stephani dag; en örn Joh. Evangelistens dag, en Bi-
 skopsstaf eller mössa, Sigfridsmåsan, o. s. w.

Runradens alla mynder, tillika med 3:ne för sådant
 bruk enkom⁷⁾ sammansatte †, †, †, finnas åter i en
 serfsild rad under förutnämnde weckodagstecken använda
 till utmärkande af tiden för de på Måncirkelns 19 ser-
 fsilda år infallande Tungelstiften, hvilka hwart 19:de år
 på samna dygn inträffa. Af dessa 19 tecken, som i
 Runor kallas Prim, Primstafwar, nemligen:

⁷⁾ Dessa Runmynder ehuru de i Kyrko-Calendern motsvaras
 af ziffertecken, finnas icke ursprungligen eller i äldre tider af
 Runristare blifwit begagnade till ziffror. Blott på grassenen
 i Ege kyrka af år 1449 (ifr. s. 154) förekommer † i stället
 för ordet tolste i bestämningen tolste raden. — Ell Prim
 eller Gyllentalstecken användes på Runstafwarne ofta myn-
 der, danade efter grunder, som förut (sid. 49) wid Runmär-
 ken blifwit uppgifne; hwarwid de sid. 53 nämnde Vald-Ru-
 nor eller Valdemars Runor, Uplendsku Runir, äfwen

PNP #RK * + I†H↑ B ΓΨ Η ↑ Ж Φ

[I II III IV V VI VII VIII IX X XI XII XIII XIV XV XVI XVII XVIII XIX
hvilka i Ryrko-Calendern äro så kallade Gyllental,]

har hwart och ett på behörigt affstånd, i mån af de å motswarande år ⁸⁾ inträffande nytändningar, blifwit rifestadt under bestämda årsdagars weckodagstecken, för att utwisa, det ny på samma dag hwart 19:de år skulle tänkas. Så finnes t. ex. P [I] wid d. 23 Jan., 21 Febr., 23 Mars, 21 Apr. ic., att antyda, det ny å dessa dagar beräknades infalla under det första af Månscykeln år och derefter hwart 19:de år, t. ex. 1444, 1463 ic.; och N [II] wid d. 12 Jan., 10 Febr., 12 Mars, o. s. w. det sammans inträffande i cirkeln nästföljande andra år, t. ex. 1445, 1464, m. fl.; p [III] wid d. 1 och 31 Jan., 1 och 31 Mars, 29 Apr. o. s. w. i 3:dje året, t. ex. 1446, 1465, o. s. w. — Dessa med hwarje Primstaf anwista, i alla gamla Run-Calendrar oförändrade tidpunkter äro alldeles de samma, som i Christna Ryrko-Calendern blifwit fastställda och hwarefter rörliga fester beräknades, utan affseende derpå att de under medeltiden icke wederbörligen utwiste verkliga månskiften ⁹⁾.

Af sådan beskaffenhet finnas Gamla Run-Calendrar eller så kallade Runstafwar, mer och mindre omsorgsfullt

blifwit begagnade; der som i Gyllentalens ziffror finnes V, i någon stället med Latinska beteckningen, t. ex. p med ett tvärfstreck, motswarande V med ett strek eller VI, o. s. w.

⁸⁾ För att finna hwad som är ett gifwet års Gyllental, lägges i Gamla Stilen 1 till årtalet och summan divideras med 19 då öfwerstokket (eller då intet öfwerstokt blifwer, 19) utwisar, årets Prim eller Gyllental, t. ex. 1449, dertill 1, gör 1:50, som, divideradt med 19, gifwer i öfwerstokt 6, hwilket wisar att [VI] P då war Gyllental; jfr. sid. 154. För Nya Stilen äro Gamla Gyllentalen mindre användbara.

⁹⁾ Derom kunde man snart öfwertygga sig af hwad för ögonen syntes; t. ex. år 1449, då enligt anwisyningen (jfr. sid. 154) P [VI] war Gyllental, och på de dagar, wid hvilka samma tecken i Calendern samus utsatt, nytändning skulle inträffa, så som d. 22 Aug., hwilken då föll på en Fredag; men af en Solförmörkelse d. 18 Aug., eller föregående Måndagen, bewisas att då war verkliga nytändningen och af månens sten hela timmen under de närmast derpå följande fyra dagarne, att detta månskifte redan inträffat.

och skickligt arbetade, till stor mängd bevarade i allmänna samlingar och hos enskilda, icke blott, enligt äldre bruk (ifr. Fl. IX), särskildt antecknade å stafwar, kastlar och träskifwor, stundom i flockar hopfogade, äfwen i form af böcker, utan och ristade på hwarjebanda slags redskaper och bohagsting (ifr. Fl. V), hvilka stundeligen kunde wara tillgänglige, såsom swärdsfidor, skaft till spjut, yror och piffor, måttstafwar, betsmän, klappträn, kaswelbräden, spinnrockar, askar, lådor, o. s. w., också på bensskifwor, horn, m. m.; sällan träffas dock Run-Calendern skrifwen på pergament (ifr. Fl. X), troligen dertföre, att de, som till detta ämne hade lättare åtkomst och kunde skrifwa, woro mera boklärde, och således gerna begagnade munkstilen ensam eller inblandad med wiså Runtecken eller så kallade Runmärken (ifr. sid. 186).

Runstafwens, redan af dessa många åldriga Calendarars tillwarelse insedda, hos våra förfäder wedertagna och allmänna bruk witsordas derjemte så wäl af gamla minnesmärken, som af de om dess begagnande tid efter annan gifna intyg samt dess ända in i våra dagar fortfarande användning. Bland spåren af en dess äldre bestämmelse, att från 1100-talet ända in på 1500-talet äfwen i inskrifter utmärka årets förhållande i äfscende på rörliga och orörliga helgedagar genom uppgift af Söndagsbokstaf och Gyllental efter en särskild påstafsla, hafwa flera å särskildta minneswårdar redan (ifr. Fl. IV, V) blifwit anwiste. Sveriges Allmoges kände också samt begagnade och utskar sådana Calendarier, ej blott i medeltiden, utan äfwen efter Reformationen. Wi finna dem ännu i slutet af 1500- och början af 1600-talet, så länge tryckta Almanachor woro mera sällsynta, fortfara i allmänt och wanligt bruk inom flere landsorter, serdeles Upland, Dalarne, Småland och Gland; och i ett enda Pastorat, nemligen Frestad och Hammarby, ej långt från huswudstaden, har man räknat tiogtals Runstafwar, hvilka invånarne ännu allmänt förstodo att bruka och skära en skicklighet, som der icke ens war owanlig hos qwinnor och ungdom¹⁰⁾.

¹⁰⁾ Enligt bevarande Lyrkoherdes, Antiquarien E. M. Åshanes uppgifter.

Under följande hälften af 1600-talet och i synnerhet under K. Carl XI:s styrelsetid mera talrikt utkomna tryckta Almanachor gjorde dem wäl mera umbärliga, serdeles för folk af beläsenhet; men för att denna kunskap icke skulle gå förlorad, hafwa de, som, deruti mest bepröfwade, genom fortsättande af Kunstafwars skärning och underwisning om deras bruk, wille bidra till dessa Calendars allmänna återtagande, blifwit till uppmuntran genom Kongl. Brefwet den 5 Julii 1684, i enlighet med hwad Antiquitets-Collegium hemställt, försäkrade om frihet från utskrifning och skatt till Kongl. Maj:tt och Kronan. För att med mera noggrannhet kunna å Kunstafwen finna tiden för verkliga tungelstiften, har Prof. S. Krook i ett år 1690 tryckt Swenskt äg Kunstt Calendarium, som wisar nytåningen intill år 1840, fört Gyllentalen till de dagar, wid hwilka de i sådant afseende böra stå, och således gifwit Gyllentalsraden en ny anordning ¹⁾.

Genom Swenska Calendars egna rubbning år 1700 förblef Kunstafwen icke lika brukbar; omöjligheten att längre efter densamma, i wanlig ordning, med säkerhet göra de för medborgertliga iakttagelser behöfliga beräkningar och derigenom uppkommen wana att, i stället för eget uträknande, hemta ur årets tryckta Almanach dylika esterrättelser, såsom nu mera härledda från allmänneligen oförklarliga grunder, lände allmogens bruk af sin gamla Kalender, Kunstafwen, till så stort förfång, att det derefter icke kunnat rotfästas, ehuru Gamla Stilen år 1712 i sin riktighet återställdes, föreläsningar öfwer Kunstafwen gäfwoch för Studerande i Upsala och förklaring öfwer densamma meddelades allmänheten i 1728 års Almanach. Genom den i Sverige med år 1740 antagna blandningen af Gamla (för orörliga) och Nya Stilen (för rörliga fester), oaktadt wid samma tid flere Kunstafwors

sku-

¹⁾ Den från äldre tider brukliga war, som nämndt är, lika med Kyrko-Calendars. och började med:

♁ [III] ♃ [XI] ♄ [XIX] † [VIII] ♁ [XVI] ♀ [V] o. s. w.
d. 1, 3, 5, 6, 8, 9 Jan.

Denna nya började åter med:

♁ ♃ ♄ ♁ ♀ o. s. w.
d. 1, 2, 4, 5, 7, 8, Jan.

och till hjelpreda wid dess begagnande finnes ännu i våra Almanachor anvisad årets Söndagsbokslaf. Efter alla dessa stiftet har gamla Kunstafwens kannedom och egentliga bruk förblifwit blott en föråldrad sällsamhet, hwilken dock på några orter i Dalarne bland allmogen, som af ålder warit mera wan wid dess användning, både på 1770-talet och ännu i vår tid icke fallit ur minnet ⁵⁾.

Sedan af det föregående är upplyst att de 365 mynderna i Kunstafwens ena rad, utwisas detsamma, som Christna Söndagsbokslafwerna, och att de beröfwer satta märken, som Christliga sinnebilder, antyda oföränderliga högtider, äfwen som att de i andra raden befintliga printeckten mindre rätta sig efter verkliga månskiften än Latiniska Gyllentalen, samt således, lika med dessa, ligga hufwudsakligast till grund för rörliga Sön- och Högtidsdagars bestämnelser, är wäl med det samma ådagalagd att Kunstafwen i detta skick blifwit ordnad efter Kyrko-Calendern, för att utmärka Catholska helgedagars årliga inträffande, samt följaktligen att ett sådant ordnande stett under ett Catholskt tidhwarf. Det derwid utan undantag förekommande bruket af Gamla Runradens mynder, ej mindre än dessas oförändrade användning äfwen i orter, der den fullständigare och med Kyrko-Calenderns texten mera öfwerensstämmande Danska Runraden annars warit allmän, öfwerlyggar att detta Kunstafwens skick wunnit fullkomlig och allmän stadga redan före samma Danska-Göthiska Runrad, och att dess uppkomst bör hänföras till en mycket tidig Christendom. Redan i början af 1100-talet kunde och dess allmänna bekantskap och användning påräkna en längre waraktighet och således af de andeliga böra stödjäs på en säker grundwal. Till ledning för dem,

lendern och Gamla Kunstafwen, samt den Förnyades Gyllental, tillika med tantebilderna.

⁵⁾ Likasom 1740-talets Kunstaf, hwilken åter trycktes 1773 under namn af Den Swenska Husdåls-Almanachan, utkommit (genom Werners försorg) i nu för tiden sällsynta kopparstik af serstild form, påsande att utgöra solfjädrar, blef 1776 års med Latiniska bokstäfwer förnyade Kunstaf år 1778 under namn af Den förswensktade Kunstafwen, präglad på Lohalskvor af mässing, med beskrifning (tryckt 1778, 1786, 1816, 1823), och framgent mera allmänt spridd samt såsom Almanach begagnad.

som woro i saktad af de djupare insigter, hwilka den Catholska tidsberäkningen (Computus) förutsätter, blef således å en serskild Taffla de efter hwarandra följande årens Printecknen uppställda wid sidan af hwar sina Söndagsbokstäfwer, i den ordning de sammanträffa under den Romersk-Catholska siora Påst-Cykeln af 532 år, eller i en Påsttafla ⁶⁾, hwilken gällde för all beräkning efter Gamla Stilen.

Daktadt allt detta Christna i Kunstafwen och i dess allmännare bruk, kunna wi ännu i dess hos en större

⁶⁾ Den bifogas härjemte utur en gammal Kun-Calender af år 1328, utgifwen af Worm i Fast. Dan. s. 128 (i 1633 och sid. 153 i 1643 års upplaga), hwarest dock blotta Kuntastan finnes. Radnumrerne, tidsbestämningen för hwarje rad och de öfriga förklaringarne hafwa wi, till upplysning samt lättare fattning och användning, tillsatt enligt säkra grunder, hwilka i Afh. om Tidmätningen närmare utwecklas. Några forntidens egna uppgifter och bestämningar, som witsorda riktigheten häraf, finnas förut anförda, t. ex. att 1328 infaller i 7:de raden, (s. 186) och 1449 i 12:te raden (s. 154).

Anm. På denna Taffla beräknas raderna för Gyltentalen nedåt, och hwart Gyltental svarar emot ett årtal i den ordning de följde efter hwarandra, men för motsvarande års Söndagsbokstäfwer räknas raderna twärs öfwer sidan, så att wid hwarje års Gyltental dess behöriga Söndagsbokstäf finnes i slutet af twär-raden till wensler. Om t. ex. år 1230 uppjökes, så får man i 4:de raden, som begynner med år 1224, när nedåt räknas ett årtal för hwarje Gyltentalstucken, se wid år 1230 (eller 7:de tecknet uppifrån) Ψ [XV] såsom årets Gyltental, och i kanten till wensler om samma Ψ finnes att Ψ [F] då war Söndagsbokstäf: På Kunstafwen kan man sedan lätt inhemta, hwad här i en serskild tillsatt uppställning wisas, att Påstfullmånne beräknades år 1230 infalla d. 1 April, på wedodagstecknet * [G], som för året utmärker Måndag. Enär det alltid war gifwet att nästa Söndag blef Påst, samt årets Söndagsbokstäf Ψ [F] finnes wid d. 7 Apr, så är derigenom årets Påstdag bestämd, och med det samma känner man de rörliga Sön- och Högtidsdagarne för år 1230, om hwilka upplysningen annars skulle sökas i en Almanach, lik den för åren 1822 eller 1833, då de på samma dagar inträffa. — Häraf är lätt att inse, af hwad betydhet och lättnad denna taffla skulle wara för alla beräkningar på Kunstafwen, att den ofta skulle blifwa begagnad och att der, — så snart dessa förhållanden och raden uppgifwas, — är med det samma årtalet bestämdt, såsom i ofwan anförda exempel, då Ψ war Prim och Ψ Söndag i 4:de raden, hwilket i samma rad icke ostare inträffar än år 1230.

menighet redan tidigt gängse och länge fortfarande län-
nedom och sticligen användning för den annars wanligen
icke så lätt beräknade och fattade Christna helgedags-be-
stämmelsen, af flere märklige omständigheter öfvertygas,
att sådant icke haft sitt ursprung endast från Christendo-
men. Att ett alldeles obekant begrepp, ett så rent tan-
keänne, annorstädes endast af lärde redigt fattadt och an-
vändt, som en beständig Almanach, Catholska Kyrko-Ca-
lendern, och dess stundeliga tillämpning, blifwer af menige
man allmänneligen så lätt och klart förstådadt, såsom ett
wanligt bruk snart upptaget, med säkerhet begagnadt och
mångfaldigt utbildadt, är något owanligt. Att wid erhål-
landet af första medvetandet om en sådan tidens afdel-
ning likwäl icke låta den bildning, som framkallat både
inrättningen och behofwet deraf, i behöriga, genom skrift
lätt åstadkomna anvisningar, tillika försträcka hjälpmed-
len till dess utförande, eller att icke antaga med det sam-
ma den redan färdiga, för ändamålet afpassade uppställ-
ningen, Kyrko-Calendern, — men i stället uppfatta dess
begrepp och i en för sjelfwa den främmande inrättningen
tillförne obekant form gifwa samma begrepp i sin helhet,
utan att förbigå någon den minsta omständighet, ett eget
fosterländskt uttryck, är såsom werkan af Christendomen
obekant. Att detta uttryck antager egna framställningar,
som äro mera enkla och naturliga än sjelfwa förebildens,
eller begagnar för hwarje föreställning en ensam mynd,
äfwen då originalet har flere⁷⁾, samt med tankebilder,
ett eget inhemskt skriffätt, gifwer urskriftens bokstafslyd,
wittnar om wana att tänka och på sitt eget sätt sjelfständigt
utveckla sin kunskap, eller en icke obetydlig bildning; och att
derwid icke blott ingen den minsta originalets omständig-
het förbises, med iakttagande af allt, som till dess Christ-
na bruk hörer, utan och andra beräkningar derjemte an-
föras, hwilka hafwa gammalt inhemskt ursprung och bidra-
ga till en större användbarhet för medborgerliga lifwet,
så och att man är strax öfwad att sådant stundeligen sig
till esterrättelse ställa, måste hafwa sin grund i någon,
härstädes förut allmänt häfdwunnen, motsvarande inrätt-

⁷⁾ t. ex. † ensam för de 4, som utgåro VIII, † för de 3, som
utgåro XII och ✕ för de 5 i XVIII.

ning, med hvilken förenad, denna tidsbestämning snart blifwit folkets egen, utan att endast vara ett alster af Prästerlig upplysning. En från forntiden forplantad kunskap, och måhända äfwen någon serstild inrättning, hvarigenom t. ex. Distings fullmäne för sammankomsten till Swea ting af ålber öfwer hela landet beräknades, skulle med tillägg af hroad, som till Christna bruket hörde, gifwa allmänhet äfwen åt dessa bestämningar, serdeles som de kunde sättas i ett wißt förhållande till fordra iakttagelser, t. ex. att 2:dra fullmänen efter Distings var Påstfullmäne, eller så kallad Påsttermin och följande Söndagen Påstdag, nyckeln till den wigtigaste punkten och största swårigheten i Christna årsberäkningen. Sådant skulle både lätt utbreda och gifwa menigheten en waraktig insigt af denna årsberäkning, om det än warit den Christna användningen, som, med tiden ensam behöflig, under århundraden den samma bibehållit. Äfwen deruti är något annärkningswärdt, att i Christendomens början, före Munkbildningens utveckling, Prästerkapet synes till Runstafwens allmänna brukbarhet bland allmänheten lemnat något biträde, men finnes aldrig hafwa sjelf begagnat den samma, utan blott sin Kyrko-Calendar, äfwen på tider, då Prästerna i allmänhet woro mindre bekanta med denna, men allmogen ganfka wäl med sin årsstaf, och då således de andelige behöfde offentligent erhålla för sina Kyrko-iakttagelser de anwisingar, som menige man, för samma ändamål, på Runstafwen med säkerhet sjelf framsökte. Ett ännu bibehållet Circulairebref inom Upsala Arkestift, gifwet wid Prestmötet år 1535, för att utfätta dagarne för rörliga högtiderna under loppet af ett års tid^{*)}, wisar att Prästerkapet

*) Sjelfwa Original-Strenslaket, tryckt på papper, det äldsta i sitt slag bekanta, lyder, med utskrifna förkortningar, som följer:
A presenti Synodo vsque ad Aduentum domini nulla fit festorum seu officiorum variatio. Dominica aduentus domini cedit dominica proxima ante Andree.

Anno futuro uidelicet anno domini M.D.XXXVI. & bissextili Letera dominicalis erit B. vsque ad bissextum Sed post bissextum erit A. Aureus numerus XVII. Dominica septuagesime cedit dominica prima post scolastice virginis. Gregorij pape cedit dominica Reminiscere transferatur in secundam feriam. Georgii martiris cedit dominica quasinodogenti transferatur in secundam feriam. Erii reigis et

ärligen behöfde få sig offentlig meddelade de af Kyrko-Calendern för Gudätjens-förrättningen nödiga tidsbestäm- melser, då deremot en Swenskt Prelat, som wistats i sam- ma bygder och bar namn af Upsala Arke-Bisshop samt tecknat sitt fosterlands häfder ⁹⁾, wid samma tid witsor- bar, att Sweriges Landtmän och bönder, genom de af sina fäder, och äfwen af mödrarne, erhållna underrättelser i ätstilliga till allmän kunskapsbildning hörande ämnen, wo- ro så öfwade på Konstafwen, att de kunde strax utleta

martiris cedit feria quinta ante rogacionum festum cum of- ficio stabit Infra octauas sancti Eriци nihil fiat de sancto Eriци nisi memoria preter feria sexta et Sabbato tunc in- tegrum officium fiat de sancto erico & carebit octauis prop- ter festum ascensionis. Barnabe apostoli cedit dominica tri- nitatis transferatur in quartam feriam Botolphi abbatis cedit sabbato infra octauas corporis Cristi, stabit. Decem milium militum cedit in octaua corporis cristi, festum stabit Sed officium transferatur in sextam feriam sequentem. Synodus futura habeatur in octaua Uisitacionis Marie. Misse pro statu regni habeantur modo consueto cum collecta Pietate.

Nomina sacerdotum hoc anno defunctorum

Magnus in ägby	Nicolaus in tyärp capellanus
Dominus Olauus in wadha	Johanneus quondam in bon- da arno.
Olauus in Tigelsmora	

⁹⁾ Ol. Magn. Hist. Gent. Septentr. L. I. c. 36, p. 44. Cernitur hic homo senex atque adolescens baculum Gothicis characteribus insignitum habentes, tali ratione insculptum, ut videatur, quibus instrumentis vetustissimo tempore, dum librorum usus non esset, lunæ, solisve, et cæterorum syderum virtutes, et influentias infallibili eventu cognouerint, prout hoc tempore fere incolæ omnes agnoscunt. — — Verum de vulgo hæc consyderatio habetur, quod sicuti a senioribus traditam astronomiæ scientiam, et practicam in præostensis baculis et characteribus acceperat: ita immobiliter in eadem accipienda tradendaque etiam post sacræ fidei susceptionem, perseverat, ita ut rustici, seu villani, adeo periti reperiantur, et sint, ut die una prædicere possint, quotusquisque aureus numerus sit, literaque Dominicalis, annus bissextilis, intervalla, festa mobilia, et ipsæ lunares mutationes, post decem, vel sexcentos, aut mille annos fient, vel erunt. Idque studium cum sacerdotibus de festis et similibus commune habent; ut interrogent, et responsum præsent. Ceterum parentes filios suos laicos, imo mater filias, vel domi, feriatibus diebus, vel in accessu Ecclesiarum ita instruunt, ut non minus eruditione, quam experientia artis indies efficiantur perfectiores.

och förutsäga. — allt hvar som i denna Catholska tidsberäkning hufvudsakligast ingick — hvarje sökt tidsbestämelse med dess Gullental och Söndagsbokstaf, utmärka Skottår, afståndet mellan rörliga högtider och Månstiften på 10, ända till 600 och 1000 år. Här af inhemtas åtminstone, huru det från en afslägsen fornålder tillhörde Swenska folket att noga känna tidmätning och sin Runstaf, äfwen såsom Lämpad efter den Christna Calendern. — Då sådant allt i Skandinavien icke mer än i andra Christna Länder, hwarest ingenstädes finnes någon sådan, eller ens någon motsvarande inhemsk tidsbestämnings-uppfinning, med Christendomens inkomst eller under medeltiden kunnat åstadkommas, kan en sådan fallenhet och kunskap icke i Sverige mer än annorstädes hafwa varit ett alster af Catholsk lärdom. Grunden för Runstafwens verklighet i Norden, dess inrättning och allmänna bekantskap måste således ligga i något före Christendomen wärande allmänt kändt, något slags äldre beräkningsfätt eller en Årstaf; genom en sådan är den derpå inympade nya Christna tillsatsens allmänna och lika snabba som noggranna kännedom lätt att inse, äfwen som det desutom i alla afseenden visar sig, att den uppställning af årsberäkningen, som wi kalla Runstaf, till sin grund, lika som i sin användning, är en inhemsk Almanach, en Skandinavien, om icke Swea och Götha Rikens menigheter förbehållen, egen, utåldrig tillhörighet, hvars härd derstädes ännu icke alldeles är förgången.

Det om Runorna, såsom begreppstecken, sednast anförda förhållande äger äfwen rum, då deras mynder förefomma såsom serfildta texten för Kraft-Runor, Meigin-Runar, eller wanligen så kallade Troll-Runor. Det tyckes derwid mindre vara mynderna och deras wanliga bokstafsliud, än andra åsigter, grundade i tidens ifriga spaningar efter bolda naturkrafter, i öfwertro, wisa till skriften hörande företag, m. m., må hända ej fallan i föregifna sakkännares bedrägeri, som, jemte okunnighetens widsteppelse, gifwit dem sin wigt och betydelse. En-

fast i den mån dessa deras grunder blifwa utredda ¹⁰⁾, kan deras rätta värde bestämmas. Det war inmedertid ett sådant, såsom nog wanligt, bekant skrifkonstens missbruk, som Norriska Lagen äser, då den förbjuder att fara med Runum. Här anse wi oß endast böra erinra att, utom åtskilliga i gamla Sånger, Sagor och andra anteckningar befintliga uppgifter ¹⁾, egentliga minnesmärken äfwenledes af denna art från forntiden blifwit bewarade. Om än 4 på Island onförmälda, i detta afseende hufvudsakliga böcker (ifr. s. 11. not.) gått förlorade, finnas dock åtskilliga likartade ännu i behåll. Utom den förut (sid. 12 not.) åberopade konstboken på pergament, äga wi i R. Antiquitetens-Archivet i Stockholm, äfwen en annan dyllt i ännu mindre format, skrifwen på papper, bägge Isländska, ingen Swenskt; flere mera bekanta författares hithörande uppsatser att förtiga.

I en handskrifwen bok ²⁾, innehållande Angelsachsiska skaldestycken, förwarad i England, förekomma i texten inmängde åtskilliga Runmynder, hwilka förmodas hafwa någon öfversinnlig syftning ³⁾, och finnas aftryckte i Kopparstik, i Hiccesii Thesaur. Linguar. Septentr. wid Gramm. Isl. Tab. 4, 5, 6.

Slut-

¹⁰⁾ Under mångåriga forskningar hafwa Herr Kammar-Sjunkaren P. F. Kåaf och Herr Hof-Capellanen Studach med utmärkt framgång träfwat till detta mål.

¹⁾ Åtskilliga Sånger i Edda; Eights Saga; Olof den Gamles Skrif och Demesag. om Runakonstina, Jon Värdes anteckningar, Björn Jonssons Samtal um Runir, m. fl. Ifr. sid. 23 not. 3, 5, Hrabani Mauri, m. fl. uppgifter, samt Berättelserna om Kettil Runste och Gilbert, en folksaga i flere Swenska Landsorter, Ol. Magn. Lib. 3. c. 20, Messen. Specula p. 71, Lennæi Delsboæ illustr. s. 176, Suhms Saml. till Dansk Hist. 1 B. 1 Del. s. 97, m. fl. Geyer a. st. s. 171.

²⁾ En annan nämnes i Wanley Catal. p. 149.

³⁾ J. Burei Antiquitates Scanziaæ de Upsalici orbis Insignibus & scripture mysteriis, samt Adal-Runa Rediviva, en underwising om Swenska Runskriftens ursprung och hemligheter, obräknade flera hans uppsatser, angående Mystisk tydning af Runorna och deras Cabbalistiska anwändning, äro ännu förwarade.

Slutlig återblick på Runminnesmärken och deras tidhvarf.

De till vår kunskap komne, med Skandinaviska Runor tecknade minnesmärken hafwa befunnits till sin största del bestå af Runstenar i inbegränsad bemärkelse, eller enkla Wårdhällar, Fl. I, till ett antal, som öfverstiger 1400, af hvilka öfver 730 blifwit resta i Upland, då sådana minnesmärken äro vida mindre talrika i Södermanland (icke fullt 200), i Östergötland (något flere än 100), i S:nåland (något öfver 80), i Westergötland (omkring 70); ännu glesare spridda i Westmanland (omkring 40), i Skåne (30), på Island (ej fullt 30) och i Nerike omkring 20, hvilket siffränämnde antal de icke uppnå i något af de öfriga Swenska eller Danska Landskaperna, och knapt i hela Norrige, hvarföre de i dessa orter kunna räknas för mera sällsynta. Om än Upland, genom ett synnerligen allmänt bruk af detta slags wårdstenar, kan falla dem sin hufwudsakliga tillhörighet, bör wäl Swea Rike (inberäknadt Norrland) med öfver 1000, och det på samma tid tillydande Götthaland med nära 300, eller forðna Sweawälde, d. ä. Swea och Göttha Konungs rike med 1300, anses vara deras egentliga hemland. Af de nätt huggna Stoderna, Fl. II, såsom en öfvergång, finnas få, omkring 45, spridda äfwen till England, och de flesta i en ort äro 10 på Gottland. Af Fl. III, eller i korsform huggne, annars icke owanliga minneswårdar, förekomma, såsom en egen utmärkning, blott några få (6) med Runristning. Bland de till Fl. IV hörande, såsom bestämda för kyrkogårdar och kyrkor, och utwisande sin uppkomst under en mera fullkomnad Christendom, af hvilket slag några med egen ristningsform blifwit anmärkte i Östergötland (10), några äro spridda i andra Götthalands orter, samt ett nästan lika antal af en egen daning, hwalffstenar, i Westergötland, några på Island och i Norrige, och blott en enda finnes i Södermanland, förekomma de wanliga Graffstenarne talrikast (omkring 100) på Gottland, 11 på Island, mera spridda i Götthaland och Norrige, samt några få i Swea Rike och Jutland. De till denna Flock hörande 170, sammanräknade med föregående Flockar,

uppgå till nära 1650 åt aflidna eignade minneswårdar. Ristningar å Ryrfors tillbehör, Fl. VI, äro i alla afseenden mera wanliga öfwer hela Götthaland, äfwen i des Danfka landfapper, och i Norrige, högst få i Swea Rike, och några på Fyen, Jutland och Bornholin; då Runnyn-ten, Fl. VIII, uteslutande synas tillkomna Skåne och Dan- mark. Swad om de till öfriga Floctar hörande Runnin- nesmärken här må anföras, är blott att Runstafwarne, Fl. XII, böra i de flesta fina många äldre och nyare uppställ- ningar hufwudsakligast tillegnas Sverige och till någon del Norrige.

Runninnesmärken, ristade under en aflägsen fornåls- der, träffas således i stor mängd inom Skandinawien bi- behållna, ännu i sednare tidhwarf. Wåra Forskare hafwa och från 1590-talet, några alldeles ensamt, warit syfset- satte med sådana ristningars uppletande, antecknande och förklarande, hwarföre också dessa fornlemningar icke kun- nat förbises, om än alla icke i lika mån kunnat undgå förstöring. Som, från dessa forskningars början, Runrist- ningarne på god tro ansetts wara oberäkneligt gamla, har man och wid deras skärskådande med största noggrann- het, lärdom och snille eftersökt hedniska uttryck eller kän- nemärken, för att åtminstone kunna hänföra en eller an- nan till hedendomen. Men då alla dessa bemödanden och af dem alstrade uppgifter snart nog pröfwats otillräckli- ga att bereda det wäntade utslaget, hafwa de mera efter sin egen anda blifwit betraktade och endast till upplysning af sin tids omständigheter rådförde. Inedlertid har den- na mångfald i åsigter angående de med Skandinawiska Runor tecknade ristningar uppdagat åtskilliga oemotsägliga sanningar. Den, att bland alla våra många bekanta Runristningar, utförda med wanliga bokstafsmärken, un- der 240 års ansträngda efterspaningar ingen enda kun- nat framletas, hwilken, utan derom förut fattad annan mening, sjelf witsordar sig tillkommit under hedendomen, förtjenar så mycket större uppmärksamhet, som den win- ner stöd af en annan, då lika länge besannad erfa- renhet, nemligen att på alla de otaliga hedniska fornsaker, hwilka från äldsta tider och fram öfwer 800- och 900- talen, eller intill Christiendomens allmänna stadgande i

Norden, blifwit jante döda hedningar i grifternas nedlagde och nu derutur i stor mängd upptagne, intet enda spår wisat sig efter dessa bokstäfvers bruk, hwartill äfwen kommer, att Are och Saxo på 1100-talet samt Sturleson på 1200-talet, ehuru kännare af sin tids Runor, icke till grund för sina upp ifter Åberopa sådana bokstäfsurkunder, om hwilka de icke ens nämnt att de ägt wetskap.

De flesta och äldsta Runminnesmärken, hwilka, med afseende på sin egna fosterländska anda och öfwerwägan- de mängd, kunna här kallas Elafiska, äro utan uppgif- wen tidsbestämmelse, men kunna dock af andra omstän- digheter föras till ungefärligen följande tidhvarf:

År 850—1200, eller i synnerhet

1000—1070, såsom tid för reäning af de enkla wård- hållarne, Fl. I.

Wid denna tiden lærer äfwen Runstafwen erhållit sin Christna anordning, Fl. XII.

1045—1065 Runnynt i Skåne och Danmark, Fl. VIII.

1055— Lagda grafstenar, med ristning i gammal stil, serdeles i Östergötland, ifr. Fl. IV, sid. 150.

1080— Hwalf eller lagda grifstenar af en egen da- ning, mest i Westergötland; Fl. IV, s. 147, föli.

1100— Botkyrkestenen i Södermanland, sid. 149.

1140— Påstafan, till Runstafwen uppsatt; ifr. sid. 202. — Wid denna tid⁴⁾ blefwo Runor och Latinska bokstäfwer mot hwarandra anordnade på Island, ifr. sid. 63.

1177—1201, Kyrkobyggnaden i Åsum i Skåne, ifr. s. 166.

1201, Runstafwel wid Winie i Norrige; ifr. sid. 181.

1220-talet, Lejonbildens inskrift på Island, ifr. s. 165.

De få, som hafwa bestämda årtal, äro från tider, då de äldre Runstenarnas allmänna bruk upphört och till- höra således andra slags minnesmärken, nemligen:

⁴⁾ Wid årtalet 1135, som förmodas blifwit åspstätt med några mynder på en stenstifwa från Grönland (ifr. sid. 157 not. 8) sästa de lärde uttolkarne ingen wigt; Antiq. Ann. IV: 313, 318. Om de wid Jutland öfwer R. Gorm och Dr. Thyra uppsatte runristade minneswårdars ålder äro meningarne be- lade; ifr. Agerup, Mindesm. s. 125.

- Nr 1228 Saleby flocka i Westergötthland, ifr. fbd. 166.
 1238 Burseryds flocka i Småland, ifr. fbd. 166.
 Till samma tid synas äfwen många af de öfriga
 med Runor tecknade flockor, samt funtar och rö-
 telsekar höra.
 1241 Runskafvel sänd till Sturleson på Island, ifr.
 fbd. 182.
 (1266 Runor å Grönländska handelswaror; ifr. s. 159.)
 (1300— Runboken, om Christi lidande; ifr. fbd. 184.)
 1319 Konungalängden efter Skånelagen; ifr. fbd. 185.
 1326 Grassen med Munkstil och Runor i Walstena
 på Gottland; ifr. fbd. 155.
 1328 Run-Calender, skrifwen på pergament; fbd. 186.
 1345 Hörnsna flocka i Westergötthland, med Munkstil och
 Runor; fbd. 169.
 1350 Grassen med Munkstil och Runor i Walstena
 fbd. 155.
 1350 Grassen i Lådebro på Gottland, fbd. 154.
 1440, 1442 Run-Calender i Östergötthland; fbd. 185.
 1449 Twänne Grassenar i Lye på Gottland; s. 154.
 1451 Silfwersted med Munkstil och Runor; fbd. 159.
 1459 Grassen wid Hemsö på Gottland; fbd. 155.
 1461 Skrift på Eke kyrkowägg på Gottland; s. 167.
 1487 Jernstör från Gottland; fbd. 158.
 1492 Inskrift om kyrkobrand i Hejde, på Gottland;
 fbd. 167.
 1499 Sanda flocka på Gottland; fbd. 167.
 1506 Grassen wid Hejde på Gottland; fbd. 154.
 1514 Inskriften wid Thomasarfwie; fbd. 157.
 1514 Grassen wid Hangwar, fbd. 154.
 1523 Spegelbergs namnteckning, i Östergötthland, s. 186.
 1525 Inskrift på pelaren wid Lunds domkyrka, s. 164.
 Genom dessa och deras likar följer man spåren af Ru-
 nornas kändedom och bruk, århundraden igenom, under
 hela Catholska tiden.

Vid den infallande Reformationen börjades wäl en
 ny sakernas ordning, men denna gick ej så snart i full-
 bordan med de af Gudstjenst-utöfningen och troslärorna
 oberoende häfdwunna sedwanorne. Ännu fortfor wäl Ru-
 nornas gamla bekantskap, men, när annan stil genom
 läsning, lifwad genom boktryckerikonstens lättare sprid-

ning af kunstarter, blef mera allmän, äfvensom en del efter lämpad och mera lättflytande skrifning, kommo de blott till ristning och inskrifning beqvämare Runorna mera i glömska. Några kyrkor i Nordostliga trakterne af Götthaland uppvisa dock åtskilliga Runanteckningar *), till en del utmärkte genom urartade mynder och serdeles staffätt, hvilka, tillika med en Run-Calender, skrifwen då **(P)R**(FE) woro Söndags-bokstäfwer och **Ψ**(XV) Gyl-lental i 16:de raden, d. ä. år 1572, synas af Runornas gamla bokstafsbruk vara bland de fista wedermålen; ty redan på 1590-talet woro de åtminstone kring Stoch-holm till skriftligt begagnande så aflagde, att Bureus af Dalkarlarne och Runstafwen endast kunde derom skaffa sig kännedom, och år 1628 ansågos de i Sydligaste Skandina-wien och Danmark så obekanta, att de i några hemliga bref sände ifrån Riga ⁵) till Bohus, begagnades såsom Chifferer. Runor finnas efter den tiden använda blott i lätt tecknade namnmärken eller bomärken (Fl. XI), samt på Runstafwen (Fl. XII) ännu på 1640-talet mycket all-mänt, ända långt fram mot 17:de århundradets slut.

Om än Runornas bokstafsbruk bland allmänheten på minnesmärken således under 1500-talet upphört, wits-or dar den kännedom, som de lärde ännu efter år 1590 af allmogen derom inhemtade, att hos denna deras be-kantskap icke på en gång förswunnit, och Runornas upp-

*) Till ett sådant sednare bruk hörer inskrifningen i en år 1541 tryckt Måsehof i Runstens Kyrka på Bland, af R. Dav. Af. 150: 3 på latín med Runor; och på väggen i samma kyrka: Tena Kirka heter Runasten; tan wor scons Herran; kunna Runer läsa oc scriwa; Jac Jo. Ola. Calmarn. Swor thetta läs; på en pelare i Böds kyrka på sam-ma ö:

Hasse de mera mit gifwit,
Da beter (bättre) iak skrifwit;

Så namnet: Swen Nils Gochus på Torpa Kyrkowägg i Östergötland; m. fl. Så äfwen den i några hos oss besint-liga lagböcker införda gränstillnaden mellan Sverige och Danmark, Sw. Dipl. I. 28, och inskriften hos Worm. s. 451, sfr. 452, m. fl.

*) Af Grefwe Jac. De la Gardie till Commendanten på Bo-hus, i Jan. och Apr. 1628.

tagande hos wetenſkapsmän kan i Sverige⁶⁾ anses mindre för ett återställande, än ett understödjande och en efter tidehwarfwets bildning lämpad användning. Bureus, hvars syfsetsättningar länge woro delade mellan föremål, hörande till allmänna upplysningen och forskningen i selskets äldre häfder, har genom sin Runakänslones Lärospån redan år 1599 gjort en grundlig och fullständig framställning af Runläran och genom sitt förslag att upplifwa Runorna såsom landets språkteen, lemnat ett bevis att han funnit dem ännu äga allmän bruklighet. Det är ostridigt att de af denne Forskare (Åren 1611, 1612, 1624) utgifne Abcböcker med Runor utwidgat dessa kännedom, då de derjemte wid den rena lärans nu utbildade skick, äfwen som de likartade offentliga anslagen (Sfr. Fl. VII, 1), samt Runstafwen och Runmynten wid Christendomens första stadgande, bidrogo att hos de Runkunnige, och således äfwer i den lägsta hyddan, sprida den nya bildningen, hwarwid en gärd af rypmärksamhet äfwen egnades åt dessa menige mans åldriga skrifteen. Men som i berörde läroböcker, till ett lika lättadt inhemtande af bägge skriffätten för dem som blott kände ett dera, under eller öfwer Runorna woro satte wanliga bokstäfwer, hwilkas begagnande wunnit större allmänhet, skulle desamma bruk äfwen hos de Runkunnige allt mera utbredas och de gamla tecken således snart fullkomligen bortläggas.

Redan på samma tid begynte också Runorna, serdeles å orter, hwarest deras sednare fortfarande warit mera obemärkt, eller i synnerhet inom Danmark, att hos wetenſkapsmännen antagas till uttryck för fornspråket⁷⁾, hwilket man ansåg wara deras rätta bestämmeelse. Om man än någon gång, enligt dessa åsigter, serdeles i Sverige, trodde sig genom Runors ristning kunna gifwa äfwen en yngre framställning utseende af bättre ålder, så blefwo

⁶⁾ I Danmark åter woro de redan så alldeles bortglömda och den nya Runlitteraturen wid år 1586 så i sin linda, att man der då först, som Hr Prof. Nyerup, anf. st. s. 128, uttrycker det, "begynte skafwa sig fram på Runalfabetet och försigtligen ej strax war i stånd att läsa ett monument fullkomligen riktigt."

⁷⁾ Af Worm i Litteratura Runica, och i Lexicon Runicum.

dock sådana förfälskningar *) snart upptäckte. Nu visade sig Runorna i fortsatt bruk egentligast hos de mera bildade fortsatt, så väl på Runstafven, som också på åtskilliga tid efter annan gjorda framställningar och föremål *),

*) Såsom understuckna eller falska Runteckningar, hvilka, oaktadt för dem yrkadt anspråk på hög ålder, likväl bewisligen finnas vara sednare tiders tillverkningar, äro i synnerhet bekanta:

1. *B. Ingels Synebref*, som lärer först framkommit wid år 1632, och har sedermera, som det heter: i *Sfwerfärdning*, blifwit flere gånger tryckt.
 2. *Runprophetian*, tecknad N:o 41 ibland *Burei af Curio* utgifna Runstenar. Originaltet till denna teckning, upprättadt på ett urågen bok utrifwet, för öfrigt ofrifwet octavasblad och liggande i ett försegladt bref med utanfrist till *Joh. Bureus*, fanns i *Stockholms Storkyrka* d. 23 Febr. 1633. *Bureus* wille, enligt en dess hemställan till *K. Regeringen*, genom utgifning deraf söka winna närmare upplösning om denna sällsamhet och har han således låtit den, jemte andra, i trä skrivas och allmänheten meddelas.
 3. *Sjalmars och Ramers Saga*. Ej blott innehåll och stil witsorda i allmänhet, utan äfwen Runornas teckning, bläckets och handskriftens beskaffenhet röja tydligen för den, som ser originalet, dess tillkomst i sednare tider. Att den ej kan vara af *J. Bureus*, är wid jemnförelsen med hans öfriga arbeten lätt att inse.
 4. *Runmynt af K. Urbar, Siward Fro, m. fl. sfr. Bl. VIII* sid. 180.
 5. *Runristningen i Rubb. Atl. II: 303. B.*
 6. *Inskriften på en kopparknif; Rhodes Antiq. Remarques* s. 95. *Westphal, Mon. Ined. Germ. I. 585 Tab.*
 7. *Rågångs Documenter wid Häggum*, utgifwet af *P. Tham* 1817. Redan år 1819, wid en af mig för originalets granskning till orten företagen resa, har den, hvilken såsom *Kyrkoherde* i Häggum fordom widimerat den utgifna asteckningen, betygat sig icke kunna uppvisa detta; ej heller anledning wara att den år 1794 astecknade fornskriften nu mera finnes.
- *) Äfwen i sednare tider hafwa Runor ganska ofta varit använda i flere slags inskrifter och anteckningar. Wid många tillfällen hafwa de, enligt gammal sed, blifwit tecknade till afidnas minne, än ristade wid deras grifter, såsom i *Upsala* öfwer *Berelii* graf på en sten, rest af *D. Rudsbeck*, och på minnesstenen öfwer *Bureus*, samt i *Helsingland* på *Prosten D. J. Bromans*; än skrifne på papper, såsom öfwer *Prins Gustaf* år 1685 af *Peringsköld*, öfwer *K. Carl XII* år 1718, öfwer *Drott. Ulrica Eleonora* 1742, och flere enstilda (*Berelius, Björner, Broeman, m. fl. sfr., Broem.*

af aktning för förfädrens egna fosterländska uppfinningar, under det Runslafwen i wisa trakter af Dalarne och namnmärkten derstädes samt på Gottland äro bland allmänheten ännu bibehållna leuningar af fordna bruket.

Deſa äro de upplysningar, jag funnit Runninesmärkten, för ſig ſjelfwa och iemnförde med andra urkunder, afgifwa om ſitt och Runornas här i Norden och ſerdeles i Sverige fordom mera allmänna bruk och tidhwarfwet för deſ inträffande. — Wiſerligen framſtäller ſig härwid en eller annan omſtändighet, lebande till den förmodan, att de ännu förr varit här anwände. Men då denna fråga icke här kan komma i ſärſkådande, torde dock några ur det föregående härledda ſatſatſer icke böra lemmas utan uppmärkſamhet. Sådana äro:

att

Oſtergötbl. 1: 112); Runornas tecknas äfwen ordet **Christ-**
Muna öfwer Graffſkrifter, ſom icke innehålla Runor.

Wid högtidliga tillfällen äro Runor, ännu någon gång glädjens och wörbnadens offentliga uttryck, egnade både åt Kgl. Perſoner och enſilda, t. ex. i ett qwäde på K. Fredrik VI:s i Danmark och deſ Gemäts kröningsdag år 1815 af Finn Maguſſen, öfwer freden år 1814 af Gräter (Monum. Pacis, tr. 1818) äfwenſom wid flere Academiska afhandlingar; de haſwa också bliſwit präglade på 2:ne ſtädepenningar, den ena öfwer K. Chriſtian V år 1694 af Guldenlöwe, och den andra (enligt min förſlagsritning) år 1821 tillagnad P. H. Ring af wänner och lärjungar.

Mera wanliga äro de i egentliga Inſkrifter, bland hvilka följena att nämnas: den, ſom är anbragt å ſilwerſkidan till ett ſwärd, H. K. H. Sveriges och Norriges Kron-Prins tillhörigt, omſkriften kring Peringsköldſka Adelige ſtödemärket, och på åttilliga Sigill, ſäſom K. Wetenskaps- och Witterhets-Samhällets i Götzeborg, K. Nordiſka Foruſkrifts-Sällſkafets i Köpenhamn, ſamt många enſildas; oberäknade bohagſting, drödeskärl och andra föremål, ſäſom ringar, ſmycken af flera ſlag, grannlåtſömnader, wiſa Ordens-Samsunds ſinnebilder, o. ſ. w.

Alla deſa Runſkrifter af en ſednare tid äga ſitt wärde i ſamma mån, ſom de witsorda ſmillet och Runſkafens makt att beſegra de många ſwärligeter, hvilka möta förſöken att med det äldre ſpråklynnet i ſitt rätta ſkick förlika det nya ſpråket, då ſwarken alla deſ bokſtäfwer, mynd för mynd, kunna återgifwas, eller de nydanade ordlydens egenheter med ſerſkild beſtämningſätt utmärkas.

Att den bildning Götthiska folkslagen från urminnes tid innehafte, i allmänhet ägt benämning af Runor;

att mot de ljudtecken eller bokstäfwer, genom hvilka Söðerns folkslag från längre tider tillbaka meddelade sin bildning, de Götthiska äfwen för sin hade behöriga uttryck i Runor, hvilka Runuttryck tidigast woro tankebilder, begrepps-framställningar, Ideographi, samt åtminstone under en och närmare tid, äfwenledes enkla ljudtecken eller bokstäfwer; men och

att dessa Runbokstäfwers beskaffenhet och bruk före siftnämnde tidrymd och deras första bokstafs-uppställning, till ålder och anledning, icke genom bibehållna urkunder tydligt kunnat utvecklas och följas;

att wid början af berörde Runbokstäfvernas tidhvarf, wid 8:de århundradet, mynder — med våra Runor så likartade, att de af dessa eller en med dem gemensam ursbild synbart finnas uppkomne — i Götthiska folkens hemland wisa sig såsom skriftecken, tillhörige samma folkslag;

att dessa anvisningar åtföljas af annärkningar, som tyckas tillkännagifwa att ett sådant bokstafsbruk icke hade till grund dessa folks ursprungliga ljudtecken, utan något annat mindre bestämdt angifwet, må hända af häfdetecknarne i allmänhet mindre redigt fattadt, hemlighetsfullt framställningsfätt, hwarwid tillika förtjenar ihågkommas:

Att dessa tecken först framtråda som bokstäfwer just wid den Sydliga bokstafsbildningens annalkande och allestädes, så fort denna i Götthiska länder utvecklas, uppenbara sig såsom de främmande skriftecknens inhemsta likar och föregångare. Serdeles märkwärdig är derwid den omständigheten,

att ju sydligare — och således ju närmare den Latinska bildningens hemland — desto tidigare förmärkas bland Götther dessa mynder, i nästan ofskiljaktig förening med de Latinska, men i samma mån afwika sjelfwa Runmynderna allt mera från ofwärmämbda ursprungliga enkelhet, och desto ynnigare äro de utfyllde med ferskilda mynder, danade efter de i orten då brukliga Latinska bokstäfverna,

och ställda i en, samma främmande skriften tillhörig ordning; desto mindre ingå de äfven i Göthiska folkets egna anteckningar, men användas så mycket oftare af Latinska språkkunskapens äfvere, — så mycket sårare icke blott en tillfällighet, som dylika förhållanden ägt rum till och med inom sybligare och nordligare trakterna af Scandinawien, både i afseende på Göthisk-Danska och Swenska Runor samt Helsing-Runorna, — och ju nordligare deremot, desto längre brukliga med en dem egen fåtalighet och bestämd ordning, mera enkla och trogna sin urbild, förekomma Runorna och desto mera tid vinna de att före de ankommande främlingarnes bokstäfwer stadga sig till ett inhemskt bruk på alldeles fosterländska minnesmärken, ehuru dessa just genom de utländska skriftens tillkomst öfvergå från sin ursprungliga bestämmelse, i hvars ställe de antaga ett systemål, tillhörigt den i någon mån redan införda Latinska kunskapsöblingen. — Efter afslidne resta stenar, tecknade enligt Latinska inskrifterns föresyn, med Runor (sällan med några tillsatta tankebilder, skrift i gamla tidsandan), blefwo således i Sverige erinrings- och böne-wårdar, hwilkas inhemska ursprung från Bauta-stenarne, serdeles när de blifwit tillhuggne, swårliken war att igenkänna. Detta rörer minneswårdens råämne eller form, hwarwid öfvergången snart war fullkomnad. Sådant war äfven förhållandet med tankens föremål och ålbrigaste uttryck. Tillfats gjordes å gamla årsstafwen för des kyrkobruk, och ristningen med ljudtecken, verkställd för motsvarighet till Kyrko-Calendern, gjorde den användbar för en Christen helgedags-beräkning, hwartill des bruk slutligen blef inskränkt, och om man än glönde en del af des gamla syftning, förblef dock uppställningen hufwudsak: Runmynderna kunde först i våra dagar, för ännu icke fullt 60 år sedan, mot Latinska skriften utbytas och ännu efter denna des omkastning bewarar Runstafwen i den gamla tankebilds-skriften en leuning af sin första Nordiska ochristna baning. — Men

att endast från en sådan öfvergång i inrättningar till motsvarighet af Gødernes bildningsfick, äfven för Runbokstäfvernäs första framkomst såsom ljudtecken hos Gøther härleda den slutfats, att de äro en sådan wid beaktningen med Christna bildningen och des bokstäfwer,

wid eller med Christendomens införande för infödingarnes språkljud gjord serfild tillämpning af wisa förutwarande begreppstecken, torde anses nog mycket wågardt, om det ej derjemte undersköddes af andra skäl. Säkert blir dock å andra sidan,

att man swäriligen, utan säkra bewis eller minnesmärken, kan antaga de enkla ljudtecknens werkliga bokstafsbanwändning bland Gøthiska folkslagen i allmänhet eller i Norden under en så widt aflägsen tid, som folkets ursprung från Asien, Obinska Stadgarne, eller i allmänhet den rena hedendomen, hwilken desutom bewisligen hade ett annat uttrycksfätt; och

att, med en närmare kämedom af Runmyndernas eller hela gamla Runradens bestaffenhet, såsom utgående från en enda grundfats, wilja yrka, att våra förfäder skulle ur sydliga alfabeten, — i förhållande till hwilka Runorna alltid framträdde såsom ett inhemskt motsycke — utroast blott några få, och just för samuna sydliga språkljuds uttryck otillräckliga mynder, tyckes hafwa så mycket starkare skäl emot sig, som det icke gerna är tänkbart att den, som, för att fylla en brist, kan af ett tillräckligt förråd taga allt hwad som behöfwes och behagas, likwäl tillagnar sig mindre än behöfwet kräfwer. Sådant wore förhållandet om Runorna skulle härledas från Latinska, Angel-Sachsiska eller andra alfabetet; och desutom lærer wäl fortgåendet af Runmynders daning så wäl i Runmärken, som oc i sednare tillkomne Runuttryck för wisa genom främmande språkteen närmare bestämda ljudskillnader, eller de fullständigare Runradernas tillökningar genom prickning, sammansättning, m. m. wisa Gøthens ursprungliga lynne, aldrig twefande att genom egen omtanka afhjelpa sina behof.

Men då utvecklingen af dessa förhållanden icke kan tillhöra denna skrift, hwars enda systemål varit, att följa de omistkänneliga spåren af Runornas wanliga bokstafsbruk, torde det vara nog att hafwa wisat när och huru Runmynderna såsom bokstäfwer eller enkla ljudtecken hos oss varit begagnade, och att hafwa antydt huru dessa de Nordliga folkslagens egentliga skrifteen, ehwad ålder och användning de under en aflägsen hedendom än kunnat hafwa,

Stättelser:

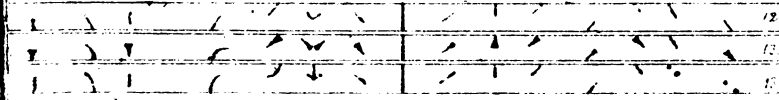
fd. 53 rad. 12. står 464 läs 767.

— 142 — 36. och

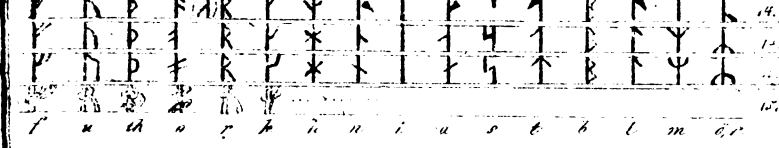
— 145 — 4, 5 står 108 och 11 hundrataalen
läs 10 och 11 århundraden.

Svenska utan staf

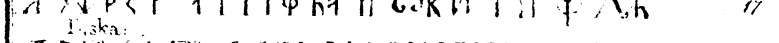
Svenska med staf

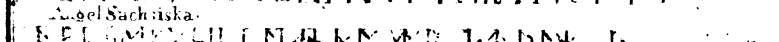
Danska:

Danska:

Abel Sachiska:

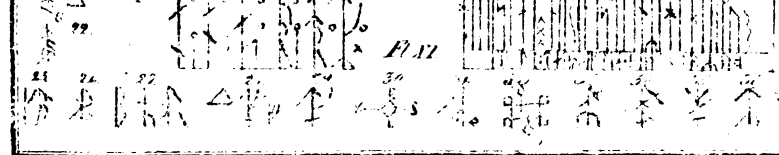

Daliska:

a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u v x y z h o o

Bure Run

1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100

Frgis ätt

1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100

Hugos ätt

1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100

Tyros ätt

1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100

Runnmärken

1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100

Fisk Run. Is Run.

1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100

Vardar Run. *Hentur* *Hialm Run.*
Upl Run. *Midkemlur.* *Sion Run.*
Palm Run. *Fingur-fingar* *Stingur Run.*
Vall Run. *Ring Run.* *Ristu Run.*

T.e.B.T.R.T. 1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100

B 767 1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100

B 819 1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100

B. 327.

F. I.

B. 344.

F. II.

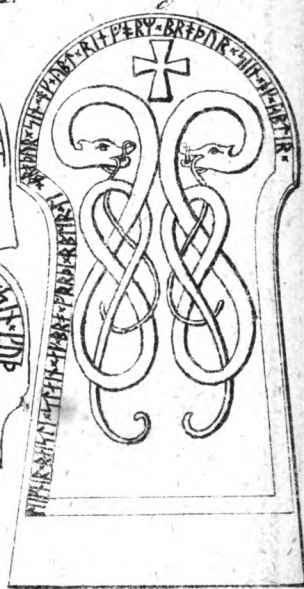
B. 337. a.

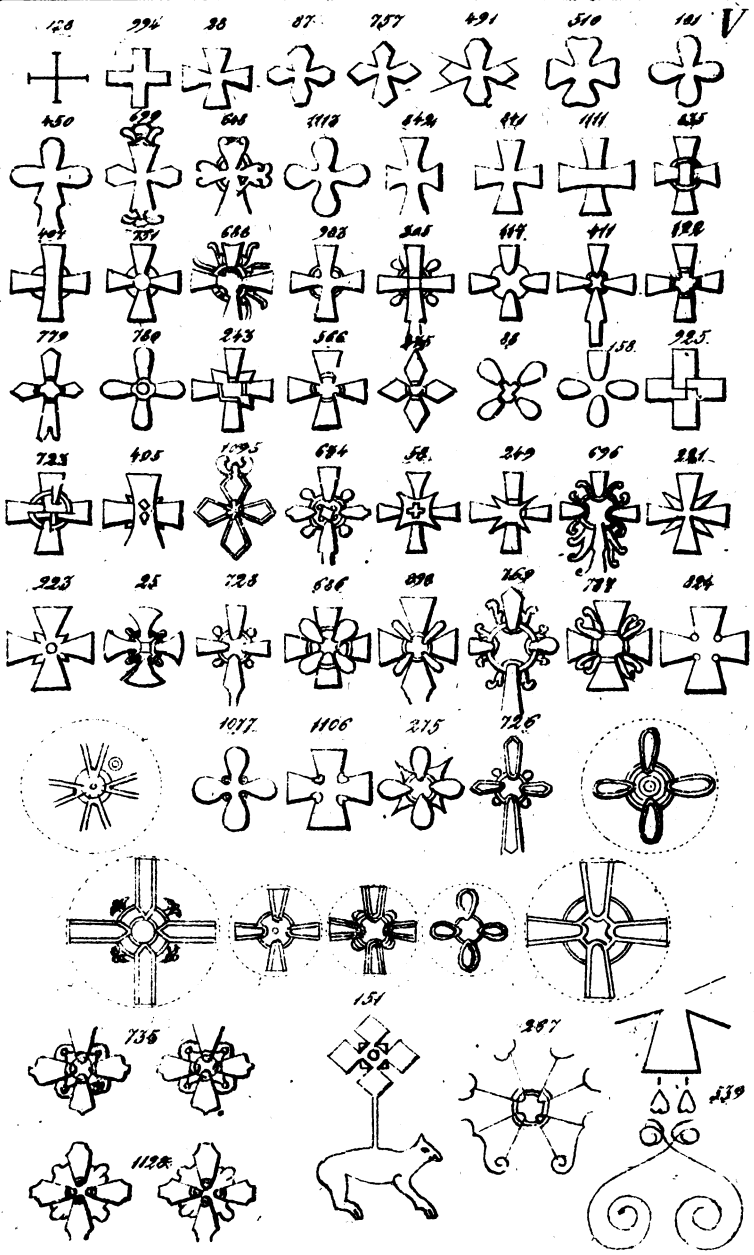

B. 337. b.

3.

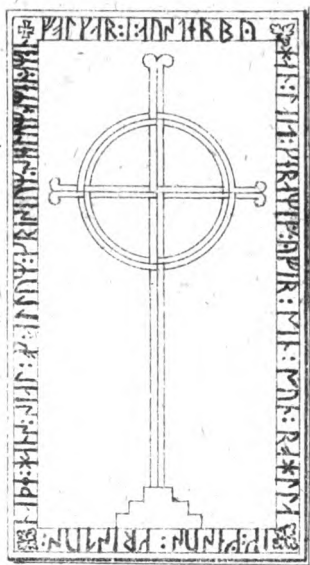

B. 921.

FLIV

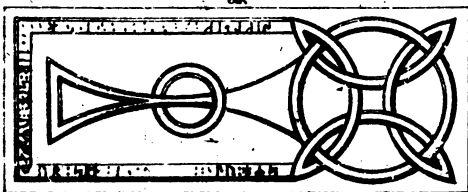
b

B. 940.

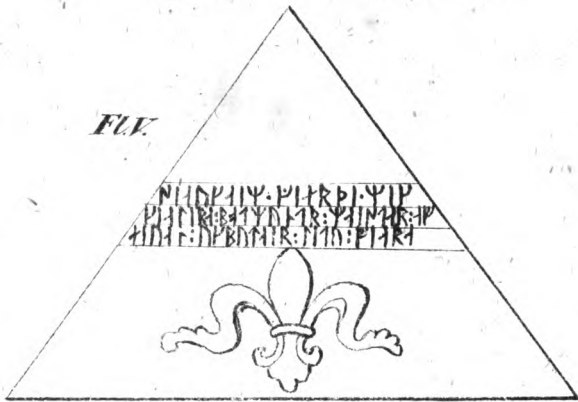
IFIR. GVNH AR. 65 BE OR HRS.
 REGIMOT LET GERK. HV ALF.
 I * I * Y * T * M * T * P * R * T * * * * * I * P * R * P * O * H * R * T * B * I * R * R * * * *
 HARALDVS. 65. FECIT. MA B I C O ER.

B. 980.

FUL

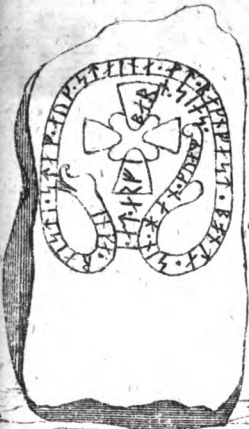
FUL

1.
 I P I I I . I I I . I R . N I
 P I I R I I I . I I I . I I I
 I Y I I I . I I I . I I I
 I B I R I I I . I I I . I I I

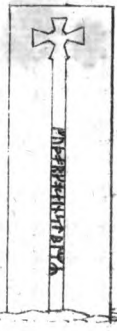

2.
 M I R I I : B R I : I :
 B I I I I : B N R I :
 I I I I : I I I I : I I
 I R : I : I I I I I :
 I I I R : I I I : I I I
 Y : I R I I I I : R I I

1 a FUM.

FUM.

1.

1a.

2.

3.

FUXH.

4.

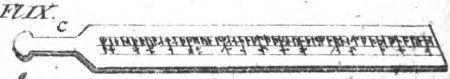
a.

b.

b.

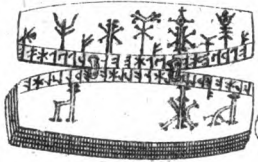
FUXH.

c.

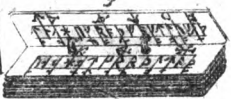
W. 299.

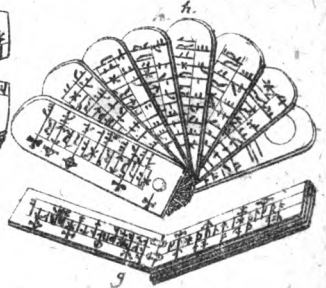
d.

e.

f.

g.

g.

